"בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם"

רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בֶּן מַיְמוֹן

סֵפֶר

מִשְׁנֵה תוֹרָה

"הַמְקַבֵּץ לַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כֻּלָּהּ"

מֻגָּה וּמְדֻיָּק עַל-פִּי כִּתְבֵי יָד, בְּצֵרוּף אַחַד-עָשָׂר מַפְתְּחוֹת
מַהֲדוּרַת מוֹפֵת מְנֻקֶּדֶת בִּכְרָךְ אֶחָד

מהדיר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי
עורכי משנה: יחיאל קארה והלל גרשוני

מפעל משנה תורה

הוצאת ישיבת "אור וישועה" בשיתוף ישיבת "תורת החיים"

סַךְ הַכֹּל: 14 סְפָרִים, 83 חֲטִיבוֹת הֲלָכוֹת, 1000 פְּרָקִים.
עִם הַנִּסְפָּחִים: 1006 פְּרָקִים, כְּמִנְיַן "מִשְׁנֵה תּוֹרָה".

מפעל משנה תורה

לשחזור נוסח המקור ולביאורו

מהדיר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי
מנקד ועורך משנה: ד"ר יחיאל קארה, האקדמיה ללשון העברית
עורך משנה (נוסח): הלל גרשוני, ישיבת תורת החיים

עריכה והתקנה לדפוס: יוסף רזניק
איורים: יונתן עזרן
קטעי סת"ם: אלישע ליפקין
הפקה: יצחק וייספיש

מסת"ב ISBN 978-965-7414-01-9
מהדורה שלישית מורחבת, מוגהת מכתבי יד ומנוקדת
ניסן תשס"ט
נדפס בישראל, דפוס "חמד"

הוצאת ישיבת "אור וישועה" בשיתוף ישיבת "תורת החיים"

כתובת: פינת טרומפלדור-חניתה, נווה-שאנן, חיפה, מיקוד: 31034
אתר הספר המלווה מהדורה זו: http://www.mishnetorah.com
דוא"ל להזמנות, ולהרשמה לקבלת עדכונים ועזרי לימוד: rambam4u@gmail.com
טלפון: 077-4167003, פקס: 04-8121043
תרומות או בקשות לשימוש במהדורה זו - נא להפנות לאחת מן הכתובות הללו.
מפעל משנה תורה מעודד שימוש במהדורה זו לצורך פיתוח אמצעי לימוד משנה תורה וביאורו.
תיקוני טעויות והצעות לשיפור יתקבלו בברכה בדוא"ל: rambam4all@gmail.com

במסגרת "מפעל משנה תורה" יוצאים לאור ספרי הרמב"ם במהדורת כיס מבוארת.
עד כה יצאו לאור ספר המדע, ספר אהבה, והחוברות "פרקי צדקה ופדיון שבויים" ו"לקראת מקדש".

"דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר יי וּקְרָאוּ, אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה"

(ישעיה לד,טז ; מובא בהל' קידוש החודש יט,טז)

"כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יי כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים"

(ישעיה יא,ט ; מובא בסוף משנה תורה)

סֵפֶר "מִשְׁנֵה תּוֹרָה" הַמֻּגָּשׁ לְפָנֶיךָ, הוּא אַחַת מִיְּצִירוֹת הַמּוֹפֵת שֶׁבְּגִנְזֵי הָרוּחַ שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל. זֶהוּ הַחִבּוּר הַגָּדוֹל, מְלֵא הָעֹז וְהֶחָזוֹן, שֶׁחִבֵּר הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל, הָרַמְבָּ"ם, לְתוֹעֶלֶת כָּל יְהוּדִי. הַסֵּפֶר מַקִּיף אֶת כָּל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה בְּמֶרְכָּז, מְבֹרֶרֶת וּמְלֻטֶּשֶׁת כְּפִי שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה מִיּוֹם מַתַּן תּוֹרָה בְּהַר סִינַי.

מִיּוֹם שֶׁיָּצָא לָאוֹר וְעַד הַיּוֹם, עָבַר הַחִבּוּר שִׁבּוּשִׁים וְשִׁנּוּיִים לָרֹב, מֵהֶם בְּיוֹדְעִין מֵהֶם שֶׁלֹּא בְּיוֹדְעִין. מִשּׁוּם כָּךְ, הַדְּפוּסִים הַמְּצוּיִים מְלֵאִים שְׁגִיאוֹת רַבּוֹת עַד אֵין מִסְפָּר, שִׁבּוּשִׁים וְהַשְׁמָטוֹת מֵחֲמַת הַצֶּנְזוּרָה הַנּוֹצְרִית, תִּקּוּנֵי עֲרִיכָה שֶׁל מַעְתִּיקִים עַמֵּי אֲרָצוֹת וּמַדְפִּיסִים שֶׁנּוֹקְשׁוּ וְנִלְכְּדוּ בְּעִקְבֵיהֶם, וְהַחִבּוּר שֶׁיָּצָא מְזֻקָּק מִתַּחַת יְדֵי הָרַמְבָּ"ם הִשְׁתַּנָּה עַד לִבְלִי הַכֵּר.

הַמַּהֲדוּרָה הַמְּדֻיֶּקֶת וּמְלֵאַת הֶהָדָר שֶׁלְּפָנֶיךָ הִיא פְּרִי עֲמַל שָׁנִים הַרְבֵּה שֶׁהִשְׁקִיעוּ בָּהּ חַכְמֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְרֹאשׁ לְכֻלָּם הָרַב יוֹסֵף קַאפַּח זַצַ"ל, שֶׁהִתְאַמְּצוּ לְהַגִּיעַ אֶל הַנֹּסַח הַמְּקוֹרִי שֶׁיָּצָא מִתַּחַת יְדֵי הָרַמְבָּ"ם, עַל פִּי כִּתְבֵי הַיָּד הָעַתִּיקִים וְהַמְּדֻיָּקִים שֶׁל הַחִבּוּר. יִחוּדָהּ שֶׁל מַהֲדוּרַת מוֹפֵת זוֹ, הוּא בְּכִנּוּס כָּל מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה עַד כֹּה בְּנִסָּיוֹן לְשַׁחְזֵר אֶת הַנֹּסַח הַמְּקוֹרִי, וּבְהַגָּשָׁתוֹ לַקּוֹרֵא, בִּתְפִלָּה כִּי קָרַבְנוּ לַאֲשֶׁר רָאָה בַּחֲזוֹנוֹ רַבֵּנוּ הָרַמְבָּ"ם. אַף צֵרַפְנוּ לוֹ מַפְתְּחוֹת מֻרְחָבִים, כְּדֵי לְהָקֵל עַל הַקְּרִיאָה וְהַלִּמּוּד בּוֹ, בֵּין בְּעִיּוּן בֵּין בְּשִׁנּוּן.

מִשְׁנָתוֹ הַשְּׁלֵמָה וְהַסְּדוּרָה שֶׁל הָרַמְבָּ"ם מְסַיַּעַת לָאָדָם לִלְמֹד אֶת יְסוֹדוֹתֶיהָ הָעִקָּרִיִּים שֶׁל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כֻּלָּהּ בִּתְקוּפָה קְצָרָה. הַכָּרַת שְׁבִילֵי הֶהָגוּת שֶׁשַּׁעֲרֵיהֶם מַדָּע וְאַהֲבָה, מוֹבִילָה לְתַכְלִיתָם שֶׁל הַחַיִּים, חַיֵּי אֱמֶת שֶׁל הַכָּרַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַהֲבָנַת דַּרְכּוֹ בַּמְּצִיאוּת הַנִּגְלֵית לְעֵינֵינוּ. עָצְמַת הַחַיִּים וְנִצְחִיּוּתָם הִיא בַּהֲלִיכָה מַעֲשִׂית בִּדְרָכָיו, בְּטָהֳרַת הַגּוּף וּבִקְדֻשַּׁת הַנֶּפֶשׁ.

שְׁמוֹ שֶׁל הַסֵּפֶר, "מִשְׁנֵה תּוֹרָה", שֶׁהוּא כִּשְׁמוֹ שֶׁל סֵפֶר הַתּוֹרָה הַמְּיֻחָד שֶׁנִּצְטַוּוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לִכְתֹּב לְעַצְמָם, מַשְׁקִף אֶת יִעוּדוֹ בִּמְלוֹא הֲדָרוֹ: סֵפֶר מַלְכוּת הַבָּא לְהָשִׁיב לְעַמֵּנוּ תִּפְאֶרֶת יְמֵי קֶדֶם. הַלּוֹמֵד בַּסֵּפֶר וְהוּא מְלַוֵּהוּ בְּכָל עֵת, יִזְכֶּה לְהַכִּיר אֶת סוֹד קִסְמָם שֶׁל הַחַיִּים הַיְּהוּדִיִּים וְאֶת מְלוֹא הֲדַר כְּבוֹדָהּ שֶׁל תּוֹרָה, כְּפִי שֶׁעֲתִידָה לָשׁוּב בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. יְהִי רָצוֹן שֶׁיַּגִּיעוּ יָמִים וְתֵעָשֶׂינָה כָּל הַהֲלָכוֹת שֶׁבְּסֵפֶר זֶה לִמְצִיאוּת חַיָּה שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצוֹ, אֲשֶׁר תָּאִיר אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.

וְאוּלָם שְׂכָרָם שֶׁל הַלּוֹמְדִים, שֶׁהֵכִינוּ אֶת עַצְמָם לִקְרַאת שָׁעָה גְּדוֹלָה זוֹ, אֵינוֹ רַק לֶעָתִיד לָבוֹא. לִמּוּד מַקִּיף שֶׁל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, יֵשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהַעֲמִידֵנוּ עַל הַדֶּרֶךְ הָרְאוּיָה שֶׁהַתּוֹרָה דּוֹרֶשֶׁת מֵאִתָּנוּ לָלֶכֶת בָּהּ, וְעַל חוֹבָתֵנוּ לְעַצֵּב אֶת חַיֵּינוּ מִתּוֹךְ אִמּוּץ שְׁבִילֵי הֶהָגוּת שֶׁל הַהֲלָכָה כֻּלָּהּ בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם.

אָנוּ תְּפִלָּה כִּי סִיּוּעַ אֱלֹהִי יְלַוֵּנוּ לְהַצְלָחָה בִּמְשִׂימָה נִשְׂגָּבָה וְרַבַּת הוֹד זוֹ.

תוכן העניינים

משנה תורה

מפתחות ונספחים

רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בֶּן מַיְמוֹן

מִשְׁנֵה תוֹרָה

ייחודי מהדורה זו

◆ **הנוסח**

הנוסח מבוסס על מהדורת הרה״ג יוסף קאפח זצ״ל, תוך השוואת נוסח מהדורתו לכתבי יד משובחים ומדויקים, ובפרט כתבי היד התימניים הידועים במהימנותם, וכתב היד **המאושר בחתימת ידו של הרמב״ם** לספר המדע ולספר אהבה. בנוסח זה תוקנו סילופי הצנזורה הנוצרית ואלפי שיבושים אחרים שנפלו בדפוסי החיבור במהלך הדורות.

◆ **חלוקת ההלכות**

חלוקת ההלכות נעשתה אף היא על פי החלוקה המקורית בכתבי היד, בהתבסס על מהדורת הרב קאפח ובהשוואה לשאר המהדורות המדויקות. לכל הלכה בכתבי היד קבענו פסקה לעצמה. מספור ההלכות במהדורתנו הוא על פי החלוקה שבדפוס וילנא הנפוץ, ומשום כך לעתים בא המספור באמצע הלכה.

◆ **חילופי נוסחאות**

חילופי הנוסח המשמעותיים בלבד סומנו בשולי הדף, עם הפניית כוכבית (*) בגוף ההלכה. השינויים נלקחו מתוך המהדורות המדויקות: מהדורת הרב קאפח (ק׳), מהדורת יד פשוטה לרב רבינוביץ׳ (י׳), מהדורת מכון ממרא (מ׳), מהדורת רמב״ם מדויק לרב שילת (ש׳), חילופי נוסח במהדורת פרנקל, כתב יד אוקספורד החתום ע״י הרמב״ם (א׳), וכתבי יד נוספים. כמו כן נוספו הערות נוסח על פי תשובות הרמב״ם וצאצאיו.

◆ **ניקוד ופיסוק**

הספר מנוקד ומפוסק וכל ראשי התיבות מפוענחים. מילים מיוחדות נוקדו כפי שהן מופיעות **בכתב ידו של הרמב״ם בפירושו למשנה**.

◆ **הַפניות**

נוספו הפניות מלאות לפסוקי המקרא, כולל ציון שינויים מנוסח המסורה, וציטוטים המשלבים מספר פסוקים. בציטוטים שבהם יש דילוג שלא צוין בכתבי היד, סומן הדבר בשלוש נקודות בסוגריים מרובעים: [...]. כן סומנו **הפניות פנימיות** (״כמו שביארנו״ וכיו״ב) בדברי הרמב״ם.

◆ **כותרות**

לכל פרק ניתנה כותרת קצרה, המתמצתת את נושא הפרק ומסייעת להתמצאות ולזיכרון.

◆ **העיצוב**

עמל ויגיעה רבה הושקעו על מנת שתצא מתחת ידינו תורה מפוארה בכלי מפואר. הגשת החיבור כולו בכרך אחד, מאפשרת נגישות קלה לתורת הרמב״ם בשלמותה, וסקירת עניינים שלמים במבט אחד. הספר נדפס על נייר קל ומשובח, באופן שיהיה נוח לנשיאה לכל מקום.

◆ **האיורים**

כל האיורים וקטעי הסת״ם שורטטו מחדש מעשה אומן **בנאמנות למקור בכתבי היד**. חלקם אף זהים לציורים שצייר **הרמב״ם בכתב ידו בפירוש המשנה**.

◆ **מפתחות ונספחים**

במהדורה זו נוספו אחד עשר מפתחות: מפתח לסדר הספרים וההלכות כסדרם ועל פי א״ב, מפתח האיורים, מפתח נושאי הפרקים ומפתח הכותרות כסדרם, שני מפתחות לתרי״ג המצוות, מפתח פסוקים, מפתח ערכים לכל משנה תורה, מפתח אישים, מפתח מידות ומשקלות, וכן נוסף נספח לתולדות הרמב״ם.

◆ **הרמב״ם היומי**

סומנה חלוקת הלימוד של שלושה פרקים בכל יום: ▶❸. בהקדמה ובסדר התפילות מובא סימון נוסף עבור הלומדים פרק אחד ביום: ▶❶.

"וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ,
וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם.
וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת יי אֱלֹהָיו,
לִשְׁמֹר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם.
לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול,
לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל"
(דברים יז,יח-כ)

פתח דבר

ברוך אתה ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, שהחיינו וקיימנו, במלוא משמעות המילים, והגיענו לזמן הזה, להעמיד לפני כל בית ישראל את חיבורו של מורנו הגדול הרמב"ם, ספר "משנה תורה", בהוצאה מהודרת, מוגהת ומאירת עיניים, בניסיון להתקרב עד מקום שידנו מגעת לנוסח שיצא מתחת יד רבנו הקדוש משה בן מימון, מאור האפלה, הנשר הגדול.[1] חיבור מופלא זה של זיו התורה, מלאכת שמים אשר לפניה לא היתה כמוה, ומאז ועד עתה אין כמוה, כליל השלמות הוא בהיקף העניינים הכלולים בו, במיון הדברים ובסדר המופתי של הצגתם, בלשון המלוטשת ובדיוק התיאור והניסוח.

לא פעם מתפעל הרמב"ם מדרכי הניסוח המדויקות של חכמי המשנה, שהשכילו לתאר במילים אחדות עניין עמוק ושלם בהליכות החיים, אשר הוא עצמו נזקק לבארו בכמה פרקים. דומה שדבריו הנפלאים בעניין זה (הקדמת מסכת אבות, סוף פ"ה) ראויים להיאמר אף על חיבורו שלו:

> כבר כללו חכמים עליהם השלום כל העניין הזה בלשון הקצר ביותר שיכול להיות, והקיפו את העניין היקף שלם מאוד מאוד, עד שכאשר אתה מתבונן בקוצר אותם המילים איך נאמרו על העניין הגדול והעצום הזה בכללותו, שכבר חוברו בו חיבורים ולא הקיפו את כולו, **תדע שהוא נאמר בכוח אלהי בלי שום ספק כלל.**

העומד מול מלאכת שמים מרשימה זו אינו יכול להישאר שווה נפש, לא לנוכח היצירה המופתית שלפנינו ולא לנוכח דרך בנייתה: מפעל אדירים של איש אחד שטבעו נודע בעולם עוד מפירוש המשנה שכתב בצעירותו. ועל אף שהקדיש את זמנו גם להנהגת קהילתו ולשיעורי תורה, סיים את חיבורו לבדו תוך זמן קצר - עשר או לכל היותר ארבע-עשרה שנים.[2] אין זאת אלא שסיוע אלוהי ליווהו בעבודתו.

א. על "משנה תורה"

◆ **מבנה הספר**

ספר "משנה תורה", הידוע גם בכינויו "היד החזקה", על שם י"ד הספרים הכלולים בו, מקיף **את כל התורה שבעל-פה.** הקריאה שהוסיף הרמב"ם, "משה איש האלהים",[3] בראש חיבורו ובראש כל אחד מן הספרים שבו, "בשם ה׳ אל עולם" - היא עיקרה של התורה כולה, ובאה לסמן את הקריאה האנושית הראשונית להכרת ה׳ במציאות חיינו, שהיא סיבת חיינו ותכליתם בעת ובעונה אחת.

המדע
אהבה
זמנים
נשים
קדושה
הפלאה
זרעים
עבודה
הקרבנות
טהרה
נזקים
קניין
משפטים
שופטים

הספר מוביל את הלומד ממעגל חייו היומיומי עד הייעוד הגדול של הבריאה. תחילה הוא פותח ביסודות התורה ועיצוב חיי היהודי אשר צריכים ללוות כל יהודי בכל עת (ספר **המדע**), פונה לעסוק בתפילה ובמעשים היומיומיים של קרבת ה׳ (ספר **אהבה**), עובר משם אל מועדי השנה (ספר **זמנים**) ומשם אל הנישואין והבית היהודי (ספר **נשים**). וכדי שלא ישקע האדם בעניינים שבחומר, באות לאחר מכן ההיבדלות (ספר **קדושה**) והפרישות העצמית (ספר **הפלאה**). מחציתו הראשונה של החיבור, העוסקת באדם הפרטי, מסתיימת בהלכות עבודת האדמה ושביתתה עד להכרזת החירות ביובל (ספר **זרעים**). מחציתו השנייה של החיבור עוסקת בהתנהלות האומה. תחילתה במרכז הלאומי - המקדש: בקרבנות הציבור (ספר **עבודה**), בקרבנות היחיד (ספר **הקרבנות**) ובטהרת הגוף והדעת (ספר **טהרה**). אחר כך באים דיני המשפט העברי: דיני היזק (ספר **נזקים**) ודיני מסחר (ספר **קניין**) ואף אלו העלולים לבוא לידי היזק (ספר **משפטים**). החיבור מסתיים בתיאור שני המוסדות המכוננים של האומה הישראלית: הסנהדרין והמלכות (ספר **שופטים**). ימות המשיח ומשמעותם חותמים את הספר בעניין שנפתח בו: בימים ההם ישיגו כל ישראל את דעת בוראם "כפי כוח האדם, שנאמר: 'כי מלאה הארץ דעה את ה׳, כמים לים מכסים'".

ספק אם אפשר להקיף את תורת ישראל וחכמתה טוב יותר ממה שעשה הנשר הגדול. מה נאים הם הדברים שנאמרו עליו במהלך הדורות: "ממשה עד משה - לא קם כמשה".

◆ סיבות ותכלית

הסיבות שהניעו את הרמב״ם לכתיבת חיבור זה מתוארות בהקדמתו. נדמה שהן תקפות גם בימינו, ואולי אף יותר.

הסיבה הראשונה היא המספר הרב של המקורות העומדים בפני היהודי, העומד נבוך מול אוצר הספרות היהודית ואינו יודע באיזה מהם להתחיל ללמוד וכיצד לפלס את דרכו בהם. מעטים הם המצליחים להקיף ולכלול את הדר גדולתה של התורה בשלמותה: הנחיה אישית ולאומית בדרכי הבורא יתברך, הפרושה על כל תחומי החיים. מתוך צורך זה, מגיש הרמב״ם לפני הלומד תמצית התורה שבעל-פה על כל ענפיה, כעין ״מפה״, בבהירות ובסדר מופלא.

הסיבה השנייה היא הקושי, שהיום הוא חמור יותר מתמיד, להכריע בין דעותיהם של חכמים, ובכך להביא את המציאות אל מימוש החזון הגדול של העם היהודי - תורה אחת והלכה אחת לכל, בלא זה אומר בכה וזה אומר בכה ואין הכרע ביניהם. תפיסה זו, שלא להכריע בהלכה, מעקרת את הכוח המניע להופעת התורה בחיי המעשה. מתוך כך קם הרמב״ם והכריע בכל עניין, והעמיד לפני הלומד מסכת שלמה ומקיפה, מוכרעת וברורה, של משנה הלכתית המיועדת לכל: ״קטן וגדול, איש ואישה, בעל לב רחב [=הבנה עמוקה] ובעל לב קצר״ (הלכות יסודי התורה ד,יג).[4]

◆ ״משנה תורה״ – תורה שלמה

בהקדמתו לחיבור עומד הרמב״ם על משמעות שמו של הספר (הקדמה, לט). נדמה שהפסוקים הפותחים את דברי המבוא, המלמדים על חובת המלך לכתוב לעצמו ספר תורה שני, בוודאי עמדו לנגד עיני רבנו. בחירת שם זה לחיבורו מקבלת משמעות נוספת - זהו **ספר מלכות** של בני מלכים, כמו שאמרו חכמים: ״כל ישראל - בני מלכים הם״.[5]

השבת כבודה הראוי של התורה תתאפשר רק עם הקפת כל פרטיה, הכוללים את כל יסודות האמונה, שהם אמת בכל זמן ומקום, ואת כל הדין והמעשה לעם ישראל, בין המחויב עתה בין הגדול יותר, הנשאף והנרצה, שיתחייב במהרה בימינו, עת ייכון עולם במלכות שדי.[6] זו משמעותו של הפסוק שבפתיחת הספר: ״אז **לא אבוש** בהביטי אל **כל** מצוותיך״ (תהלים קיט,ו). כלום אפשר לתאר את כבוד התורה ואת כבוד עם ישראל מבלי חזון המקדש ודרכי הטהרה? מבלי עבודת הארץ ויישובה? מבלי הנהגת הסנהדרין והדר המלכות? מבלי יפי המשפט העברי ואמיתתו?

דבר מפליא הוא שבעיצומה של חשכת הגלות הארוכה, בשעה שהיו ישראל רחוקים מארץ קודשם ובשפלות מאין כמוה, ״דווים דחופין ומסוחפים ומטורפים וייסורין באין עליהן״,[7] אזר הרמב״ם חלציו בקנאה טהורה לה׳ והגיה אור גדול לעם ההולכים בחושך. ואלה דבריו באיגרתו לתלמידו החביב עליו כבנו, ר׳ יוסף ב״ר יהודה, אשר למענו נכתב ספר ״מורה הנבוכים״:

> דע שאני לא חיברתי ספר זה [=משנה תורה] כדי להתגדל בו בישראל ולא כדי לקנות לי שם... ואמנם [=אלא] חיברתיו, וה׳ הוא היודע, לעצמי תחילה,[8] להקל הדרישה והחיפוש למה שיצטרך אליו, ולעת הזקנה, ולשם ה׳ יתעלה, לפי שאני באמת קנא קנאתי לה׳ אלהי ישראל **בראותי אומה מבלי ספר מחוקק כולל באמת ומבלי דעות אמיתיות ומבוררות, ועשיתי מה שעשיתי לשם ה׳ בלבד.**[9]

בהמשך דבריו עולה החזון המאפיין את כתיבתו:

> וכל מה שתיארתי לך על מי שלא יקבלוהו כראוי לו, אין זה אלא בדורי. אבל **בדורות הבאים**, כאשר תסתלק הקנאה ותאוות השררה, **יסתפקו כל בני ישראל בו לבדו.**

ואמנם משעה שכתב הרמב״ם את ספר ״משנה תורה״, משמשת תורתו בכל דיון תורני, ואין איש המבקש לפלס דרך אמת בתורת משה רבנו שאינו עוסק בדברי הרמב״ם. אלפי חיבורים ופירושים נכתבו על חיבורו זה: אלו מקשים ואלו מתרצים, אלו מצדדים בו ואלו מתנגדים לו, והוא נעשה עד מהרה לנחלתם של תלמידי חכמים ושל חוקרים ומלומדים כאחת.

ואולם ברבות הימים הלכו ונתעמעמו משום מה חשיבותו של הספר וייעודו להורות הלכה למעשה לכל בית ישראל, קטן וגדול, ונשתרשה הדעה שהוא קשה ללימוד ושאין אדם יכול לקרוא בו ולפסוק ממנו הלכה מבלי לדעת תחילה את התלמוד. כנגד זאת כבר כתב מרן רבי יוסף קארו, מחבר ״שולחן ערוך״, בחיבורו ״כסף משנה״, על השגת הראב״ד שבסוף הקדמת ״משנה תורה״:

> ויכול כל חכם לב מהבאים אחריו לסמוך על ברירתו של רבינו. ואם יימצא איזה חכם גדול שלא ירצה לעמוד על ברירתו, עד שישקול גם הוא במאזני שכלו, מי מעכב על ידו מלעיין בספרי הגמרא והמחברים? נמצא שדֶּרֶך זה שדָּרַך רבינו, **תיקון לכל העולם**, זולתי לחד בדרא [=לאחד בדור] באותו זמן. וגם לו הוא תיקון: אם יהיה נחפז לפסוק, יסמוך על דעת רבינו. **וגם כשלא יהיה נחפז, לאו מילתא זוטרתי היא** [=לא דבר קטן הוא] **לדעת סברת רבינו.**

ואולם לעתים קרובות כדי להבין את דברי הרמב״ם במקום מסוים, יש להכיר את ספר ״משנה תורה״ כולו, וכדי לעמוד על טעמם, על עקרונותיהם והגותם של דברים, יש להשוות את דבריו בכל רחבי משנתו, כמאמר חכמים: ״דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר״ (ירושלמי ר״ה ג,ה).

קצרה היריעה כאן מלפרט בעניין **דרכו של העולם לפסוק כרבנו וכפשט דברו.**[10] נראה שביקש רבנו, כי רק מי שיודע את הספר הזה **כולו**, יוכל לפסוק על פיו בדברים שאינם פשוטים, כיוון שתיאום ההלכות שבו נדרש כדי לפסוק הלכה למעשה. דוגמה לדבר ניתן לראות בעניין שיעור כזית,[11] המשמש בכל רחבי ״משנה תורה״, אך עיקרון חשוב בהגדרתו מופיע רק בהלכות מעשה הקרבנות (יג,יד): ״אין קומץ פחות מכשני זיתים״. ומאחר שקומץ הוא הרווח בין אצבעות היד כשהן כפופות לתוך פס היד, ונפחו לכל הפחות שני זיתים, נמצא ששיעור כזית לדעת הרמב״ם פחות בהרבה מן המקובל בימינו.

אשר למקורות פסיקתו, רבנו אינו מציין ליד כל הלכה על פי מה פסק, אך ברור כי כל דבר מדבריו שורשו בדברי חז״ל ותורת הגאונים. המתחקה אחר דבריו ימצא כי כמעט ולא אמר דבר שאינו מיוסד על דבריהם, וכשנצרך להסיק דבר מדעתו, הקפיד לציין זאת בלשון ״ייראה לי״ וכיוצא בזה. מאמציהם של דורות רבים מחכמי ישראל למצוא את מקורותיו של הרמב״ם נשאו פרי, ודבריו הולכים ונמצאים תואמים להם להפליא. מקורות דברי רבנו נהירים מתמיד בייחוד היום, בשעה שנחשפים לפנינו גנזי קדם, ואוצרות כתבי קדמונים וגאונים הולכים ומתגלים.

◆ הלכות והליכות

בכל יום בשחר אנו אומרים בתחילת התפילה: ״תנא דבי אליהו: כל השונה הלכות, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר: ׳הליכות עולם לו׳ (חבקוק ג,ו) - אל תקרי ׳הליכות׳ אלא הלכות״ (סדר התפילות א). משמעותה של אמירה זו אינה משחק מילים דומות (הליכות-הלכות), אלא עמידה על מהותה של ההלכה ועל ייעודה. שינון ההלכות מלאות הפרטים, רב כוחו [=״מובטח לו״] להביא לסלילת שבילי מחשבת האמת בהבנת המציאות ולידי תפיסה נכונה של החיים [=״הליכות עולם״].[12] המעבר מן ה״הלכות״ אל ה״הליכות״ הוא המעבר מן המעשה החיצוני אל עיצוב ההכרה והתודעה בדרך ה׳. שינון הלכות פסוקות הוא המפתח להכרה זו, בתנאי שהלומד נותן את דעתו לא רק למקורה של ההלכה (מאין היא נובעת) אלא בעיקר למגמתה (לאיזו תפיסה היא מובילה). משל למה הדבר דומה? - למעבר מקריאת תווי נגינה לנגינתם בפועל, שרק אז הם פורטים על הנפש. אף ה״הלכות״ תהפוכנה ל״הליכות״ רק בחיים מלאים ותודעתיים של הפנמתן ומימושן. המשננים את ההלכות וחיים אותן נמצאים במעלה הגבוהה של לומדי התורה, שהרמב״ם מלמדנו לטרוח וללכת בעקבותיהם. וזה לשונו (הלכות תלמוד תורה ז,יב):

> מי שנידוהו בחלום, אפילו ידע מי נידהו - צריך **עשרה בני אדם ששונין הלכות** להתירו מנידויו. ואם לא מצא - **טורח אחריהם עד פרסה**. לא מצא - מתירין לו עשרה ששונין משנה. לא מצא - מתירין לו מי שיודעין לקרות בתורה. לא מצא - מתירין לו אפילו עשרה שאינן יודעין לקרות. לא מצא במקומו עשרה - מתירין לו אפילו שלושה״.

ואכן, ה״הלכות״ (המעשים) וה״הליכות״ (ההשקפות) משמשות כמארג אחד בהוראות התורה, מארג בל יינתק, כדי ״לתקן **הדעות** וליישר כל **המעשים**״, כלשונו המופלאה של הרמב״ם בסוף ספר הקרבנות.[13] אחד הביטויים הנוקבים לכך הוא ההלכה בדיני עיר מקלט (הלכות רוצח ושמירת נפש ז,א):

> תלמיד שגלה לערי מקלט - מגלין רבו עמו, שנאמר: ״וחי״ (דברים יט,ה) - עשה לו כדי שיחיה. **וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד - כמיתה חשובה.**

תוקפה של הלכה זו בניסוחו הנפלא של הרמב״ם אינו רק בחיובה המעשי, אלא יש בה כדי ללמד על מהותם של החיים ועל מהותו של המוות. **החיים הם הדעות הנכונות** (מו״נ א,מב), לא רק במובן של אוסף ידיעות, אפילו תהיינה מובנות, אלא ביכולת האדם לחיות תובנות אלו בהכרתו ובתודעתו המלווה אותו בכל עת. הלכה נפלאה זו נוקבת הבנה עמוקה בפער בין ייעודה המלא של התורה לבין התפקיד שהתורה ממלאת כיום. הלכה זו נמצאת בין דיני עיר מקלט, דינים שאינם נוהגים עתה, ומשום כך אינם כלולים בספר ״שולחן ערוך״, אך חשובה היא עד מאוד, מפני שהיא נוגעת לחיי היומיום בכל זמן. השמטתה מתלמודה של תורה, משום שאי אפשר לקיימה בזמן הזה, יש בה יותר מהחמצה עצומה של כוונת התורה.

הלכה זו אינה יחידה. יש כמוה הלכות רבות העוסקות בטהרה, במקדש, בקרבנות, בסנהדרין, בנזירות ועוד. כדי להבין את מידת ההחמצה, די אם נאמר שמתוך תרי״ג מצוות התורה, ניתן לקיים בימינו רק כעשירית, ואילו כדי לקנות דעה שלמה, יש להקיף את התורה שבעל-פה כולה, ואין בידך ספר אחד העושה זאת פרט לספר זה.

לסיכום: הפסיקה, ההכרעה ההלכתית, אין מטרתה רק ״לדעת מה יעשה ישראל״, אלא בעיקר, מתוך המעשה, כיצד יחשוב ישראל. **משמעותה של ההכרעה בין דעות החלוקות בדין ובמעשה ומבטאות גישות השקפתיות מנוגדות זו לזו, היא קביעת עדיפות להשקפה מסוימת בחיים. המשפט התלמודי המפורסם, ״אלו ואלו דברי אלהים חיים״, אינו מסתיים באמירה זו בלבד אלא בהכרעה הברורה: ״והלכה כבית הלל״** (בבלי עירובין יג,ב). כלומר, אלו ואלו מציגים נקודות מבט נכונות של החיים, אך יש להכריע לטובת החשובה שבהן. הבנה זו היא המעניקה להלכה משמעות של השקפה. אם נדע את ההלכה כולה על כל היבטיה, נוכל להבין את המארג ההשקפתי שהתורה ומוסריה מנסים לטעת בנו.

במכלול השלם של ציוויי התורה, באים לידי הכרעה כל היבטי החיים. באמרנו ״השלם״, כוונתנו ל״תורה שבעל-פה כולה״. לכל דין יש פנים אחרות המשתקפות בו, והאדם צריך לא רק לשנן את ההלכות, לא רק לקיימן או לשאוף לקיימן, ולא רק להבינן, אלא להכיר בהן ולחיות אותן. תביעה זו טומנת בחובה מאמץ של לימוד, של תיאום הדינים ושל העמקה גדולה במסקנותיהם. מבחינה זאת, ״משנה תורה״ אינו רק חיבור הלכתי, ״**לידע ביאור האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצוות**״ (הלכות יסודי התורה ד,יג), אלא אף חיבור הכולל עניינים של השקפה, לא רק עקב שיבוץ דברי מחשבה ומוסר בו, אלא בעיקר משום שההלכה היא היא ביטוין של ההשקפה והדעה, והקשר האמיץ שבין ההלכה וההגות יש בו כדי לסנן השקפות של הבל ורעות רוח. מבחינת קשר בל-ינתק זה, במקום שמסתיים ״משנה תורה״, מתחיל ״מורה הנבוכים״, ספר ההגות שכתב הרמב״ם, ובמקום שמסתיים ״מורה הנבוכים״, מתחיל ״משנה תורה״.[14]

◆ **חזון המהדורה והנחיה ללומד**

כפי שנפרט להלן, יצאו לאור בדורנו מספר מהדורות מדויקות חשובות ששמו להן למטרה להביא לפני הלומד את דברי רבנו במדויק, ככתבם וכלשונם, בצירוף שינויי הנוסחאות ושאר הוספות מועילות סביב לדברי רבנו. אולם דווקא מתוך ריבוי שינויי הנוסחאות וחיבורי המפרשים שנדפסו במהדורות אלו סביב דברי רבנו, מתקשה הלומד לרוץ בתורתו ולשננה בקריאה שוטפת, ואף נמנעת ממנו ראיית דבריו בכלליות וסקירת נושאים שלמים מן החיבור במבט אחד.

יתרונה של הדפסת החיבור כולו במהדורה מדויקת בכרך אחד, בלא פירוט כל חילופי הנוסח ושאר הוספות, הוא בעצם הנגישות אליה גם לעיון ראשון, בידיעה שלמה שאין צורך לבדוק אם אלו דברי הרמב"ם, בבחינת "נֵיתֵי ספר ונחזי". עיון מעמיק יותר בנוסחאות כתבי היד, הלוא הוא מצוי ואפשרי על ידי המהדורות האחרות. נוסף על כך, במהדורה בכרך אחד הכל פרוס לנגד עיני הלומד, ויכול הוא לסקור פרקים שלמים במבט אחד, לעמוד על מבנה ההלכות, היקפן וסדרן, ולחרוז הלכה להלכה בכל רחבי התורה ולקיים בכך את מה שקבעו חכמים (בבלי ברכות סד,א; הוריות יד,א) כי "סיני", כלומר מי שבקי בתורה ומשנתו סדורה, עדיף על "עוקר הרים", כלומר מי שחריף ומפלפל בתורה שאין משנתו סדורה. וכפי שכבר ראינו, הקשָׁרים הפנימיים בין פרטי ההלכות מרחבי התורה הם המעמידים כללים ברורים על תפיסתה השלמה של התורה.

מתוך כך, ראינו להעמיד לכלל ישראל מהדורה שלמה ומדויקת בכרך אחד, קרובה ביותר לאשר יצא מתחת ידי הרמב"ם וכעיקר חפצו: מהדורה שניתן ללמוד ממנה את דברי הרמב"ם בכל עניין, לימוד על מנת לעשות, בין בסקירה כללית של נושא מסוים במבט עין אחד בין בליווי לימוד התלמוד, ואף תוך כדי לימוד "הדף היומי", שהרי מטרת דיוני התלמוד אינה לוליינות מחשבתית או איסוף ידע, אלא **לחיות כיהודי,** בתודעה ובמעשה.[15] לשם כך נועדה ההכרעה ההלכתית, ובה יש לסכם את המשא ומתן התלמודי. עוד יותר מכך חשוב ללמוד את דברי הרמב"ם על הסדר, בין בדרך בקיאות - כקריאת קודשם של גאוני החכמים הספרדים, כגון בעל "חקרי לב", ולאחרונה כקריאתו של הרבי מליובאוויטש - בין בדרך עיון בדבריו הלכה למעשה. וכשיבקש אדם להעמיק בדבר, יהיה זה לאחר שיסודות הדעה והמעשה ברורים אצלו.

בלימוד דברי רבנו, המלצתנו על המהדורות המפרשות את הרמב"ם מתוך דבריו (מהדורה שלמה לר"י קאפח זצ"ל בהוצאת מכון מש"ה, ומהדורה חלקית לכמחצית החיבור לרנ"א רבינוביץ' שליט"א בהוצאת "מעליות"), וכבר החילונו להגיש לפני הקהל הרחב סדרת ספרים עם ביאור תמציתי ביותר (עד כה: ספר המדע וספר אהבה ועוד ליקוטים מספרים אחרים), שהם כעין 'כרטיס כניסה' למשנת הרמב"ם, הפרוסה במלוא הדרה בכרך זה בלי ביאור, דוגמת ספר התנ"ך.

ראוי לציין את איגרתו של הרמב"ם ליהודי שלא ידע עברית על בוריה אך עסק בחיבור ככל יכולתו, שכתב לו רבנו לחזקו, שכל מה שילמד, ואפילו פסוק אחד או הלכה אחת, הרי הוא מקיים מצוות תלמוד תורה. זאת ועוד, הרמב"ם מדריכו להשתדל ללמוד את לשון הקודש כדי שיוכל להבין את משנה תורה, "כי הוא [=לשון החיבור] קל להבנה וקל מאוד לדעת אותו, ומשתרגיל את עצמך בו בספר אחד, תבין את כולו".[16]

ונחתום בדברי הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף ב"ר יהודה הבאים בפתיחת כרך זה (אגרות הרמב"ם, מהדורת קאפח, עמ' קלה-קלו):

> וכבר הזהרתיך שלא תתרשל עד אשר תדע את כל החיבור, ויהיה הוא ספרך, ותלמדהו בכל מקום, כדי שתשיג את כל תועלתו.

ויהי רצון שיזכנו ה' לשמור את כל דברי התורה הזאת לעשותם.

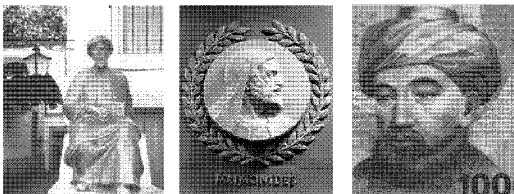
ב. מהדורות החיבור

◆ **הטופס המקורי**

לצערנו, אין בידנו ספר "משנה תורה" של הרמב"ם בכתב ידו. אילו היה בידנו ספר זה, יכולנו להתייחס אליו כאל "ספר העזרה",[17] ובוודאי היה עלינו להדפיס את החיבור רק על פיו, שהרי בו עשה הרמב"ם את תיקוניו האחרונים גם לאחר שנתפרסם בימיו. ספר זה, ששנים רבות היה בידי צאצאיו, נעלם, ואנו מקווים שבכל זאת ניצל מפגעי זדים, וכי בקרוב יזמן אותו האל ברוך הוא לידנו.

◆ **הדיוקן כמשל**

מי אינו מכיר את דמות דיוקנו של רבנו הרמב"ם? דיוקנו המפורסם, המבוסס על ציור עתיק, זכה בשנת ה'תשמ"ג להתנוסס על שטר של אלף שקלים ישנים. דיוקן מפורסם פחות ממנו חקוק בתבליט בבית הנבחרים האמריקני, אות להיותו אחד האנשים שהטביעו את חותמם על החוקה האמריקנית, ובו נראה הרמב"ם כפילוסוף יווני. כמו כן, הוצב פסל מפורסם של דמותו בעיר הולדתו, קורדובה, בשנה ה-800 ללידתו לפי אחת המסורות.

ואולם שלושת הדיוקנאות הללו הם פרי דמיונם של אמנים, משום שבדורו של הרמב"ם לא נהגו לצייר דיוקנאות של תלמידי חכמים, וממילא ודאי שכל הציורים נעשו מאות שנים לאחר שהתפוגג זיכרון דמותו. לדידן אין הציור חשוב כל כך, שהרי אין אנו יודעים איך נראו אבות האומה, ואין בדבר כדי להפחית מחשיבותם בעינינו. דברי הרמב"ם בעניין זה נוקבים דיים, והם ראויים לשינון:

> ומציינין [=מסמנים] את הקברות [כדי שידעו הכהנים להתרחק מהם], ובונין נפש [=ציון או מצבה] על הקבר. והצדיקים - אין בונים להם נפש על קברותיהם: **דבריהם הם זכרונם**. ולא יפנה אדם לבקר הקברות (הלכות אבל ד,ד).

אך הבעיה אינה הניסיון לצייר דיוקן דמיוני של הרמב"ם, אלא שבשלושת המקרים, הרמב"ם, מושא היצירה, ודאי היה מתקומם לתבנית דמותו. עשיית פסל של אדם אסורה מן התורה כחלק מאיסורי עבודה זרה: "ואין אסור לצור לנואי אלא צורת האדם בלבד" (הלכות עבודה זרה ג,י). תיאורו של הרמב"ם לבוש בכסות יוונית נוגע אף הוא באיסור תורה: "אין הולכין בחוקות הגויים ולא מידמין להם, לא במלבוש ולא בשיער... הכל בעניין אחד הוא מזהיר: שלא יידמה להם, אלא יהיה הישראלי מובדל מהם וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו" (שם יא,א). הגדיל לעשות יותר מכולם האמן, כנראה יהודי משומד או נוצרי, שנשתרבבה יצירתו לתוך שטר כסף במדינת ישראל, בתארו את הרמב"ם כדמות חכם דת מוסלמי, גלוח פאות, העובר על איסור התורה. אין לך עיוות גדול מזה!

◆ לא רק התמונה

מה שנעשה לרמב"ם בדמות דיוקנו מאפיין בזעיר אנפין את שעשו במהלך הגלות לנוסח יצירתו היחידאית והעצומה, "משנה תורה". הספר מסכם את כל התורה שבעל-פה סיכום מרהיב שלא נעשה כמותו לפניו, ועד היום אין לנו ספר כה מקיף ומסודר, כתוב בתכלית יופיה של לשון הקודש, תמציתי וברור. זוהי ההלכה היהודית במיטבה. אך נוסחו של ספר זה שובש לחלוטין, והשיבושים פגעו אף בשמו של הספר. שם הספר שונה בגלל הקושי לקבל את שמו הנועז, שֵׁנִי לתורה. כך התקבל בתפוצות ישראל הכינוי "היד החזקה", על שם י"ד הספרים הכלולים בו, וכרמז למה שנאמר בפסוק המסיים את התורה: "ולכל היד החזקה... אשר עשה משה לעיני כל ישראל".

◆ למעלה מעשרת אלפים שיבושים

כאמור, מיום יציאתו לאור ועד היום, עבר החיבור במבוכי הגלות עריכה ושינויים, מהם בזדון מהם בשגגה, והוא נמלא טעויות רבות מספור, שינויים והשמטות של הצנזורה הנוצרית ו'תיקוני עריכה' של מעתיקים ומדפיסים עמי ארצות או חכמים בעיניהם. הנוסח הנפוץ ביותר בארון הספרים היהודי, הפרטי והציבורי, הוא נוסח דפוס ורשא-וילנא, שיש בו למעלה מעשרת אלפים שינויים ושיבושים מן הנוסח המקורי. נביא ארבע דוגמאות אופייניות לשינויים הללו:

א. אות אחת של שגיאה ופולמוס גדול. לפי נוסח הדפוס, הרמב"ם כותב על חסידי אומות העולם: "כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן - הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה, והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת - אין זה גר תושב, ואינו מחסידי אומות העולם **ולא** מחכמיהם" (הלכות מלכים ומלחמותיהם ח,יא; ולפי כתבי היד "מלכים ומלחמות").

נוסח זה גרם לפולמוס גדול בעולם היהודי: מדוע אינם נידונים אף כחכמים?! הדבר גרם להוציא לעז חינם על דברי הרמב"ם. האמת טמונה בנוסח כתבי היד, המסלק כל קושי: "אין זה גר תושב, ואינו מחסידי אומות העולם **אלא** מחכמיהם".

ב. ניסיון תיקון שנבע מאי-הבנת הלשון יש בהלכות ברכות שבספר אהבה (ו,ג): "**כל** את המלח - צריך נטילת ידים באחרונה". כמה מעתיקים, והמדפיסים בעקבותיהם, לא הבינו שמשמעותה של המילה "כָּל" היא 'מָדַד' (ראה ישעיה מ,יב). כלומר: המודד מלח עלול לגעת בעיניו ויש בדבר משום סכנה, ולפיכך עליו ליטול ידיו כדין מים אחרונים בסעודה. לכן, שינו המעתיקים את הנוסח המקורי וכתבו: "**אכל** את המלח - צריך נטילת ידים באחרונה", ומקצתם שיבשו בדרך אחרת: "כל **שהמלח** בו...". הנוסח האחרון השתרבב לכל דפוסי החיבור בתוספת שיבוש: "כל **פת שהמלח** בו...". פרשני הרמב"ם, שעמד לפניהם הנוסח המוטעה, התקשו מאוד בדבריו, וניסו לתרצם בדרכים רחוקות ודחוקות. אף הראב"ד, שנזעק ואמר "וחיי ראשי, קלקל עלינו את הלשון", לא ידע שהמעתיק הוא שקלקל, ולא הרמב"ם.

ג. הספר עבר עריכה קשה בידי הצנזורים הנוצרים, שהשמיטו ממנו הלכות שלמות בסוף הלכות מלכים ומלחמות הנוגעות לעניין המשיח ולתפקידו, ומחקו כל עניין העוסק בישו הנוצרי שר"י. ויתרה מן הכל, עיוותו כל מה שאמר הרמב"ם על הנוצרים ועל היהודים המשומדים, והמירו אותם במילת 'מומרים', דהיינו מי שהמיר והחליף את דתו, שאין לה שורש בהלכה היהודית, שהרי אין יהודי יכול להחליף את דתו ולעזוב את יהדותו. כך שיבשו דרך קבע גם את המילים 'גוי' ו'עבודה זרה' ומילים אחרות, והפכו אותן ל'עובד כוכבים ומזלות' או 'עבודת כוכבים ומזלות' וכיו"ב, שכמעט שאינם קיימים עוד בזמננו. אף בתיאור ענייני יחסי אישות שלא נראו להם, שלחו את ידם.

ד. ניסיון להתאים את הרמב"ם לדברי חז"ל כפי שהבינם המעתיק. בספר זמנים, הלכות חמץ ומצה (ו,יב), נאמר לפי נוסח כמה מכתבי היד והדפוסים האחרונים: "ומי שאכל מצה בערב הפסח - מכין אותו מכת מרדות **עד שתצא**

נפשו". כלומר, האוכל מצה בערב החג לפני ליל הסדר, דינו מכת מרדות עד כדי מיתה. רבים מן הראשונים, ובעקבותיהם פרשני הרמב"ם, התקשו בדבר. נראה שמקורו של התיקון הוא בנוסח התלמוד[18], ש"בעזרתו" ניסה המעתיק "להשלים" את נוסח הרמב"ם. ואולם עיון בכתבי היד המשובחים של הרמב"ם מגלה שהמילים "עד שתצא נפשו" נעדרות מן הנוסח המקורי.

לא הבאנו אלא מעט שבמעט כדי שלא לייגע את הקורא. קיצורם של דברים: המבקש לעמוד על לשון הזהב של הרמב"ם, אינו יכול לעשות זאת אלא מתוך מהדורה מדויקת ומוגהת על פי כתבי היד העתיקים והמהימנים של החיבור.

◆ המהדורות בדורנו

כדי להבין את ערכה של המהדורה שלפנינו, נדון בקצרה במהדורות העיקריות של חיבור זה:

א. המהדורה השכיחה של "משנה תורה", מהדורת דפוס ורשא-וילנא. כאמור, מהדורה זו משובשת עד מאוד.

עם הכרת חשיבותן של נוסחאות מדויקות בכלל, ובפרט בלשונו הטהורה והמדוקדקת של הרמב"ם, שתר בעצמו אחר נוסחאות מדויקות,[19] יצאו לאור בדורנו כמה מהדורות מוגהות ומדויקות על פי כתבי היד העתיקים והמהימנים. ואלו הן:

ב. מהדורת מו"ר הרה"ג יוסף קאפח זצ"ל, גדול מהדירי הרמב"ם ומפרשיו בדורנו, שעמל כל ימיו להוציא לאור את חיבורי קדמונינו מוגהים ומדויקים על פי כתבי יד מהימנים. בראש פועלו היו כתבי הרמב"ם: פירוש המשנה, איגרות הרמב"ם, ספר "ביאור מלאכת ההיגיון", "מורה הנבוכים" ו"ספר המצוות". גולת הכותרת של עבודתו הייתה מהדורת מופת של "משנה תורה" על פי כתבי יד מתימן בכ"ד כרכים (הוצאת מכון מש"ה, תשמ"ד-תשנ"ו), עם ליקוט מדברי הפרשנים ופירוש לשון הרמב"ם על פי הרמב"ם עצמו בשאר כתביו (=הרמב"ם על פי הרמב"ם).

ג. מהדורת הרב שבתי פרנקל עם המפרשים היסודיים ותוספות מועילות (הוצאת בני יוסף, תשל"ה-תשס"ו). לפני עורכי המהדורה עמדו כתבי יד רבים ודפוסים ראשונים של "משנה תורה". אף על פי שיש להעריך את המלאכה הרבה שעשו בהשוואת הנוסחים הללו,[20] החלטתם להעמיד לפני הקורא נוסח עיקרי המבוסס על ספרי הדפוס הראשונים, אף כשברור שהוא שגוי ("נמנענו בדרך כלל מלקבוע בפנים שינוי נוסח משמעותי שאינו מצוי באחד מספרי הדפוס"), ולהניח בסוף הכרך, בנבכי "ילקוט שינויי נוסחאות", את נוסח כתבי היד, אף אם ברור שהוא הוא המדויק, מערערת את קביעתם: "חושבים אנחנו כי זכינו להעמיד את דברי רבנו, כפי שיצאו מתחת ידו". אמנם בדפוסים הראשונים שנדפסו לפני תחילת פעולתה של הצנזורה הנוצרית, נשתמרה מסורת טובה יותר מזו שבדפוסים האחרונים, אך עדיין הסתמכות עליהם אינה מאפשרת להתקרב כראוי אל הנוסח המקורי של החיבור, כפי שניתן לעשות זאת באמצעות כתבי היד הטובים של החיבור.

ובעיקר יש להעיר את שכבר העירו רבים: מהי חשיבותו של הדפוס דווקא? וכי מספר המצטטים את הנוסח מהווה ערובה לדיוקו?[21] וכי כל מה שמודפס קדוש ייאמר לו בשל תפוצתו הרבה?[22] וכי הדפוס לא נדפס על פי כתבי יד (ומקור תמיד עדיף על העתק)? והלוא כמה וכמה דורות, כשלוש מאות שנה, עברו למן הופעת "משנה תורה" ועד להמצאת הדפוס. וכי לא נשתרבבו עד אז טעויות? והלוא עוד בימי הרמב"ם נתרבו הטעויות מחמת שגיאות העתקה מכלי שני ושלישי, כפי שניתן לראות בתשובותיו ואיגרותיו, וכמו שמוכח בבירור גם מכתבי היד שנעתקו בשנות חייו (ראוי לציין שבכרכים האחרונים שהוציאו לאור, חזרו בהם עורכי מהדורת פרנקל מדרך זו והחלו לקבוע את הנוסח על פי כתבי היד).

מכל מקום, נעזרנו רבות בחילופי הנוסח שבמהדורתם, שהובאו בשולי הדף ובהרחבה ב"ילקוט שינויי הנוסחאות", ובדרך שהמליצו עורכי המהדורה: "**כל הרוצה לדון בענייני דקדוק לשונו של רבנו ראוי לו לתפוס עיקר את נוסח תימן כפי שימצאנו במדור שינויי נוסחאות**". הלומד במהדורת פרנקל שיבוא לממש המלצה זו יתייגע רבות, ולבסוף ילאה ויגרגיל על לשונו את נוסח הדפוסים הראשונים, וחבל.

ד. מהדורת "יד פשוטה" להרב נחום אליעזר רבינוביץ' שליט"א. עד כה יצאו במסגרתה הספרים: המדע, אהבה, זמנים, נשים, נזקים, משפטים וסוף זרעים (הוצאת מעליות, תש"ן ואילך). מהדורה זו מגלה את מקורות הרמב"ם, בתוספת פירוש מקורי ההולך אף הוא בשיטת "הרמב"ם על פי הרמב"ם". מהדורה זו, שעיקרה הוא הפירוש, מבוססת בדרך כלל באופן מוחלט על כתב יד יחיד, שנבחר בשל עתיקותו ומהימנותו.

ה. מהדורת "רמב"ם מדויק" להרב יצחק שילת שליט"א. עד כה הופיעו במסגרתה שישה ספרים: המדע, אהבה, זרעים, עבודה, הקרבנות ושופטים (הוצאת שילת, תשס"ד ואילך). מהדורה זו מבוססת על כתבי יד עתיקים מהימנים בהקבלה לתצלומי דפוס ורשא-וילנא. נציין כי אף שנקט הרב שילת בשיטה אחרת בבחירת כתבי היד, מודה אף הוא במעלת דקדוק לשונם של כתבי היד התימניים הקדומים, ולאורך מהדורתו באו גם נוסחאות כמה מן המהימנים שבהם. רבות מהכרעותיו של הרב שילת אף הן כלולות במהדורתנו.

ו. מהדורת מכון ממרא (מצויה באתר האינטרנט: http://www.mechon-mamre.org, המתעדכן בקביעות) להרב שלמה בן אברהם שליט"א ולצוות תלמידי החכמים המסייעים עמו, המבוססת על רוב כתבי יד תימן במהדורות קאפח ופרנקל. חסרונה של מהדורה זו הוא בהחלטה לקבוע את הנוסח על פי רוב כתבי היד ולא על פי איכותם, בייחוד במקומות שברור (גם מתוך הערות במהדורות קאפח ופרנקל על נוסח זה!) שהטעויות או אי עדכון הנוסח למהדורה האחרונה נשתכפלו,[23] או במקומות בהם יש עדות של הרמב"ם או אחד מצאצאיו על הנוסח הנכון. אף על פי כן, מהדורתנו קרובה מאוד למהדורה זו, והערנו על אתר על השינויים המשמעותיים ביניהן.

ג. מאפייני מהדורתנו

◆ נוסח ההלכות וחילופי הנוסח

נוסח היסוד מבוסס על מהדורת מו״ר הרב קאפח זצ״ל, שנערכה על פי כתבי היד התימניים שהיו ברשותו, מתוך הכרעה מלומדת ומבוססת בין כתבי היד. כבר יצא בעולם כולו טיבם וטבעם המעולה של כתבי יד תימן, וכפי שכתבו עורכי הנוסחאות במהדורת פרנקל בראש ״ילקוט שינויי הנוסחאות״:

> על טיבם של המקורות ראינו להעיר בקצרה: ספרי תימן בני סמכא הם יותר מכולם. מפורסמת הצטיינותם של בני תימן מכל שבטי ישראל בדייקנותם ובהקפדתם הנפלאה לא לשנות מן המקובל. וידוע שהיו ספרי רבנו עיקר לימודם במשך כל הדורות. מתוך ספריהם מוכח שלא העיזו מעתיקיהם לשנות כלום ממה שהיה לפניהם. גם ניכר שהיו הסופרים בני תורה יותר מחבריהם בשאר ארצות הגולה, שבהם היו רוב הסופרים פועלים שכירים ולא למדנים. וכל הרוצה לדון בענייני דקדוק לשונו של רבנו ראוי לו לתפוס עיקר את נוסח תימן כפי שימצאנו במדור שינויי נוסחאות.[24]

לכך יש להוסיף שבני תימן פסקו על פי הרמב״ם בכל דבר, למעט חריגים שנער יִסְפְּרֵם. ובכלל, קשריהם של בני תימן עם הרמב״ם וקשריו עמהם אינם זקוקים להוכחה. נוסח הרמב״ם שימש להם הלכה למעשה מסורת קבלה חיה ושוקקת, והרי ״הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהן ראוי להיתלות״ (הלכות שמיטה ויובל י,ו). גם סדר התפילות של הרמב״ם (בסוף ספר אהבה) מגלה זהות כמעט מושלמת בהשוואה לנוסח התפילות התימני העתיק.

בדור האחרון נעשו בירורים חשובים רבים בדרכי הכרעת הנוסחאות של החיבור על ידי עורכי המהדורות המדויקות, תלמידי חכמים ומלומדים. בניסיון לשכלל את הנוסח עד מקום שידנו מגעת, השווינו את נוסח היסוד לנוסח מהדורות מדויקות אלו. במקומות שהמהדירים חלוקים ביניהם בדבר הנוסח המתוקן, רשמנו בשולי ההלכה את הנוסח האחר בלי להכריע ביניהם, והלומד יבחר את הנוסח שהוא מעדיף. **השתדלנו בדרך זו לכלול את עבודת המהדורות השונות ואת דרכי הכרעותיהן בין כתבי היד ולהניח לפני הלומדים דבר שלם שאינו שנוי במחלוקת.**

לפנינו עמד גם תצלומו של כתב יד אוקספורד 577 (הונטינגטון 80) - כתב יד עתיק ומשובח המחזיק את הספרים המדע ואהבה שאושר על ידי רבנו בסוף ספר אהבה, לפני סדר התפילות, בכתב ידו: ״הוגה מספרי, אני משה ברבי מימון זצ״ל״. כתב היד הועתק כנראה מכלי שני או שלישי, ועל כן לא היה באיכות טובה, ולאחר מכן הוגה מספרו של הרמב״ם והושבח נוסחו. מכל מקום ודאי שאינו כ״ספר העזרה״ ואינו נקי משגיאות. ואולם מעלתו העיקרית היא בהגהות שנעשו בו, ברובן על ידי העברת קו **מעל** המילים או **על גביהן** לצורך מחיקתן. אך מי ידע לומר על כל הגהה והגהה איזו נעשתה מתוך ההשוואה ואיזו לא? איזו נעשתה על ידי הסופר בשעת ההשוואה ואיזו נוספה בשנים שלאחר מכן? ובמילה שאינה מוגהת, המתוקנת היא או שנעלמה מעיני המגיה?

לכן, גרסנו כגרסת כתב יד זה רק במקומות שבהם הגרסה מאושרת מכתבי יד מעולים ועדי נוסח מהימנים אחרים. וכשניכר היה שנוסחו משובח מנוסח כתבי היד האחרים, אף לא הערנו על הדבר. כך לא צִיַּנּוּ שינויי נוסח שאין בהם כדי שינוי משמעות.

מהדורתנו הושוותה באמצעות הגהת צוות מגיהים וכלים ממוחשבים עם נוסח כל המהדורות המדויקות הנזכרות לעיל באדיבות המהדירים. במקרים חשובים של ספק, אף טרחנו לבדוק את הנוסח בכתבי יד תימניים עתיקים נוספים, שתצלומיהם נמצאים במכון לתצלומי כתבי יד עבריים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. באמצעות כל זאת עלה בידינו בסייעתא דשמיא לנכש טעויות סופר רבות שנפלו במהדורת קאפח.

במהדורה זו, השנייה, שבנו והשווינו את הנוסח במהדורת קאפח לנוסח שאר המהדורות באופן מקיף ומעמיק. אף עשינו עבודה יסודית על ידי צוות המגיהים להשוות בדקדוק את כל שינויי הנוסחאות. בכל מקום שמצאנו שנוסח מהדורת קאפח יחידאי, ביכרנו את הנוסח שברוב כתבי יד תימן המדויקים, פרט למקרים של ספק, שהעדפנו בהם את נוסח מהדורת קאפח. בכל מקום שהנוסח המסופק יש בו משמעות להלכה, הערנו על הנוסח האחר. **בשום מקום לא ראינו לסטות מן הנוסח העיקרי מתוך סברה, אם לא מצאנו כתב יד מהימן התומך בה.**[25]

בהכרעות הנוסח הסתייענו בנוסח המשנה בכתב יד קודשו של רבנו, שנוסחו עזר להכריע במקרים מסופקים. כמו כן, הסתייענו בתשובות הרמב״ם[26] ובעדויותיהם של ר׳ אברהם בנו ושל ר׳ יהושע הנגיד מצאצאיו, שהיה בידם הטופס המקורי של ״משנה תורה״ שנכתב על ידי הרמב״ם. אף השתמשנו בטיוטות של דפים מן החיבור בכתב יד קודשו של רבנו שנשתמרו בגניזת קהיר. אך שרידים אלה שימשו אותנו רק כתנא דמסייע לנוסח שבכתבי היד.

השתמשנו בפירוש המשנה גם בנושאי כתיב השרויים במחלוקת בין כתבי היד. כך נקטנו בכתיב ׳סומא׳ באל״ף, כדרכו העקיבה של רבנו בפירוש המשנה; בכתיב ׳חרס׳ בסמ״ך, כברוב מופעיה של מילה זו שם; בכתיב ׳אֶמָּתַי׳, ולא ׳אימתי׳ (אך ניקדנו אֱמָּתַי בצירה באל״ף ולא בפתח כפי שניקד רבנו, כדרכנו בניקוד המבוארת להלן); וכן בכתיב ׳אי זה׳ וגם ׳אי זו׳ בשתי מילים, כנהוג בכתב יד רבנו כמעט בכל מקום.

במקומות אחרים לא איחדנו את הכתיב, כאשר אף רבנו לא תמיד נקט באחידות בכתב ידו, והשארנו זו לצד זו את הצורות ׳גומה׳ / ׳גומא׳, ׳שומא׳ / ׳שומה׳, ׳הנאה׳ / ׳הניה׳ ועוד.

ראוי לציין כי במקומות שבהם מופיע מִספור בכתבי היד, כגון במניין המצוות, מופיע בכתבי היד המספר השישה עשר תמיד בצורה "יו", ולא "טז" כמקובל בימינו. בעניין זה נשארנו נאמנים לכתבי היד. לעומת זאת, במִספור ההלכות, שיסודו בדפוסים, נקטנו "טז" כמקובל שם.

לא טרחנו לפרט את כל חילופי הנוסח וסיבות הכרעותינו, שהרי דבר זה מן הנמנע הוא במהדורה מעין זו. סוף סוף הלוא יכול הלומד למצוא את הנוסחאות השונות במהדורות האחרות **ולעקוב בעצמו אחר הליכתנו בדרך ההכרעה המתוארת לעיל**. ראוי לציין כי על אף ההבדלים בין הנוסח שהתקבל במהדורתנו לנוסח **מהדורת הרב קאפח**, השינויים שיש בהם הבדל הלכתי מועטים הם יחסית. על ההבדלים הללו הערנו בחילופי הנוסח.

לאמיתם של דברים, משעה שאדם משתמש במהדורות המבוססות על כתבי יד משובחים, מספר חילופי הנוסח המשמעותיים, שאינם ענייני ניסוח אלא הכרע הלכתי שונה, אינו רב יחסית.

כאמור, השתדלנו לציין רק חילופי נוסח משמעותיים. מובן שלא כללנו חילופים בין מ"ם סופית לנו"ן סופית, ולא טרחנו לבדוק אותם אלא במקום שיש לדבר משמעות. אך גם כשיש שינוי בולט יותר, ויתרנו על הערת חילוף נוסח אם אין בחילוף הנוסח משמעות ללומד הפשוט.[27] נקטנו מדיניות זו מתוך ניסיוננו להיות מכוונים אל המטרה שלשמה נערכה מהדורה זו; ביודענו שכל חילוף נוסח מסיט את תשומת הלב, שאלנו את עצמנו אם הערת הנוסח מוצדקת.[28] אנו מקווים שעלה הדבר בידנו ושהיטבנו לעשות, שכן בסופו של דבר, לשון הרמב"ם המדויקת תופסת במהדורתנו את עיקר הדף, וחילופי הנוסח טפלים לה.[29]

במלאכת ההכנה של מהדורה זו, סייע בידי תלמיד חכמים, ר' הלל גרשוני יצ"ו. עינו החדה, טוב דעתו, ניסיונו הרב ויגיעתו, יחד עם עזרתם של אברכים מישיבת "תורת החיים" ביד בנימין, הביאו לנוסח מתוקן ומהודר ביותר.

◆ חלוקת ההלכות

הרמב"ם חילק את ההלכות ליחידות קצרות, "כדי שיהיו סדורים על פה" (הקדמה, מ). סימן של סגול הפוך ולאחריו רווח הבדיל בין הלכה לחברתה. ואולם החלוקה שבכתבי היד של החיבור נשתבשה בידי מדפיסי החיבור, ובמהדורת הדפוס הנפוצה ביותר, דפוס ורשא-וילנא, מצינו מאות רבות של הלכות שאינן מתאימות לחלוקה שבכתבי היד, אם משום שכמה הלכות בכתבי היד אוחדו בדפוסים להלכה אחת אם להיפך. לכן החלטנו להחזיר עטרה ליושנה באופן בולט וברור, ולהביא את תחילתן של ההלכות שבכתבי היד בשורה חדשה ולהניח רווח מוגדל בין הפסקאות. הדבר נעשה על פי מהדורת קאפח ושאר המהדורות, ועל פי מהדורת פרנקל, שחלוקת ההלכות שבה מבוססת, כעדות עורכיה, על **"כתבי יד של ספרי הרמב"ם שבאו מתימן, הידועים כמדויקים ומוסמכים ביותר, ומסתבר שלא שינו כלום מחלוקת ההלכות שעשה רבנו"**.

הרמב"ם לא מִספֵּר את הלכותיו. מספור ההלכות הנרחב בא עם הדפוסים הראשונים. במהדורה זו לא ראינו עניין למספר את ההלכות שבכתבי היד, לא רק משום שאין חלוקה מוסכמת ואחידה ביניהם בעניין זה, אלא בעיקר משום שהמספור הכפול (הדפוס וכתבי היד) מבלבל מאוד, ומשום שמחברי הספרים לא הפנו לדברי רבנו על פי חלוקת ההלכות שבכתבי היד. **כל תחילת הלכה כפי שיצאה מתחת יד הרמב"ם סומנה במהדורתנו כתחילת פסקה, כאמור, ובלא מספור. מספור ההלכות נעשה על פי דפוס ורשא-וילנא הנפוץ**, שכבר קנה לו חזקה בהפניות מכל הספרות התורנית. הלומד יכול להתרשם בעצמו מן החלוקה המקורית והטובה של ההלכות ומן העיוות שנגרם בשל החלוקה המשובשת שבדפוסים.[30] רק את ההלכות שבהקדמה, בנוסח ההגדה ובסדר התפילות, שלא סומנו באותיות בדפוסים, מִספַּרנו על פי החלוקה בכתבי היד.

◆ סימון חילופי הנוסח

* (כוכבית) בתוך נוסח הפנים מציינת חילוף נוסח בשוליים.

ואלה הם הקיצורים המשמשים בחילופי הנוסח:

א' - כ"י אוקספורד. כתב היד לספרי המדע ואהבה המתואר לעיל, שרבנו חתם עליו שהוגה מספרו. משום כך, ייחסנו חשיבות רבה להגהות שבו ושילבנו את רובן המכריע במהדורתנו.

ד' - דפוס ורשא-וילנא.

י' - מהדורת "יד פשוטה" של הרב רבינוביץ'.

מ' - מהדורת מכון ממרא.

ק' - מהדורת הרב קאפח (נוסח הפנים וההערות).

ש' - מהדורת "רמב"ם מדויק" של הרב שילת.

כאשר צוין באופן כללי "בכמה כ"י" וכיוצא בזה, הכוונה היא שאלו אינם מופיעים אף באחת מן המהדורות דלעיל, ולרוב הבאנום מהערות הרב קאפח.

קיצורים נוספים:

פה"מ - פירוש המשנה בכתב יד רבנו.

שו"ת - תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו. אם התשובה היא מחטיבת התשובות של חכמי לוניל, שערער עליה הרב קאפח, הדבר צוין על ידנו בפירוש.

ראב"ם - שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם, שהיה בידיו ספרו המקורי של אביו בכתב ידו.

ר"י הנגיד - שו"ת ר' יהושע הנגיד, מצאצאי הרמב"ם, שאף בידיו היה ספרו המקורי של רבנו.

מ"מ - "מגיד משנה" לר' וידאל מטולושא.

כס"מ - "כסף משנה" למרן ר' יוסף קארו.

מער"ק - "מעשה רֹקח" לר' מסעוד חי ב"ר אהרון רוקח, המביא עדויות מר' אברהם בן הרמב"ם.

◆ הפיסוק

מטרת המהדורה לשמש בכל בית בישראל כספר השווה לכל נפש. משום כך נעשה מאמץ אדירים בניקוד הספר ובפיסוקו, בניצוחו של ד״ר יחיאל קארה הי״ו, חוקר בכיר באקדמיה ללשון העברית, גברא רבא הבקי באוצרות הלשון ובגרסאותיה העתיקות.

אף שהרמב״ם לא פיסק את חיבורו, פיסקנו את הטקסט למען ירוץ הקורא בו. במקומות שמשמעות ההלכה אינה מוכרעת, והפיסוק עשוי להביא למחלוקת בהבנת ההלכה, נמנענו מלפסק.[31] כמו כן, כדי להקל על הלומד, פתחנו את ראשי התיבות שבכתבי היד.

ואלה כללי הפיסוק העיקריים: קו מפריד בא בדרך כלל לפני פסק ההלכה, כגון: ״כל השומע ברכת השם - חייב לקרוע״ (הלכות עבודה זרה ב,י). ואם המקרה מתחלק לשני חלקים או יותר, באות נקודתיים בפתיחת ההלכה, נקודה-פסיק בין החלקים וקו מפריד לפני כל פסק, כגון: ״היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה: אם אפשר למצוה להיעשות על ידי אחרים - לא יפסיק תלמודו; ואם לאו - יעשה המצוה ויחזור לתורתו״ (הלכות תלמוד תורה ג,ד). במובאות מדויקות מן המקרא ומן התפילה, באים גרשיים לפניהן ולאחריהן, כמקובל. בשאר ציטוטים בא גרש אחד לפניהם ולאחריהם,[32] כגון: ״ושואלין את הגדול שבעדים ואומרין לו ׳אמור מה ששמעת בפירוש׳, והוא אומר...״ (הלכות עבודה זרה ב,ח). כך סומנו גם שמות וכינויים בדרך זו, כגון: ״הגדול בחכמה שבכולן - מושיבין אותו ראש עליהן, והוא ׳ראש הישיבה׳, והוא שקורין אותו חכמים ׳נשיא׳ בכל מקום...״ (הלכות סנהדרין א,ה).

תיבת ״של״ נדפסה במהדורתנו חבורה לתיבה שלאחריה, כמנהג בכתבי היד ובמסורות המדויקות של לשון חז״ל; כגון ״תלמידו שלְמשה רבנו״ = תלמידו של משה רבנו; ״חבית שליין״ = חבית של יין (בצורה זו יש משמעות גדולה לניקוד הלמ״ד, להבחין אם כלולה בה ה״א הידוע; כגון: ״שלְשבת״ = של שבת, ״שלַשבת״ = ״של השבת״). נוכחנו לדעת כי ההרגל בקריאת ״של״ חבורה למילה שלאחריה נקנה בזמן קצר, ויש בכך כדי להביא את הלומד לשימת לב ללשון חכמים, לסגנונה המיוחד ולמשמעותה השונה לעתים מלשון ימינו.

◆ הניקוד

אלפי שעות שוקעו בניקוד הספר, להאירו ולהחיותו, בידענו, כעדותם של חכמים, כי אלו ״שהקפידו על לשונם - נתקיימה תורתם בידם״. מסורות ישראל והגיית עדות ישראל עמדו לפנינו, כמו גם הגייתם בלשון המקובלת כיום. פעמים רבות קשה לציין צורות הגייה שונות כשגיאות, כעילגות לשון או כמסורות מפוקפקות, משום שהן עשויות לשקף פנים רבות וגוני לשון.[33] עד שהאדם בא להכריע ביניהן, הוא כורע תחתיהן, מהלך על חבל דק ואינו נקי מן הספקות לעולם. לעתים אף לאחר הכרעה מטפחת על פניו המחשבה ׳כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים׳.

אין בידנו ספר ״משנה תורה״ מנוקד שיצא מתחת ידי הרמב״ם בכתב ידו. ואולם כאמור לעיל, בחסדי ה׳ עלינו נתגלה בדורות האחרונים טופס מקורי של פירוש המשנה (כולל נוסח המשנה) בכתב ידו של הרמב״ם לרוב סדרי המשנה, שניצול מפגעי הזמן והזדים באורח נס. ואף שכתב היד אינו מנוקד במלואו, אלא זעיר שם זעיר שם (בעיקר מילים שהגייתן מיוחדת), יש בו תרומה לא מעטה להכרת מסורת הלשון שהילכה בימי הרמב״ם.[34]

מתחילה חשבנו לנקד את מהדורתנו ברוח הניקוד שבכתב היד של פירוש המשנה, אלא שנמנענו לבסוף מלעשות כן, מפני שאין בניקודן של המילים המועטות אשר נוקדו בכתב יד זה כדי ללמדנו על מסורת הלשון שהיתה בפי הרמב״ם במלואה. זאת ועוד, מילים מסוימות נוקדו בכתב היד פעם כך ופעם כך. מעבר לכל זאת, כיוון שמטרתנו הראשית להקל על הלומד, חששנו שהליכה במסורת קריאתו של הרמב״ם תיצור לעתים זרות העלולה להכביד על הלימוד הקל בספר. לכן, החלטנו שניקוד החיבור יהיה בעיקרו כדרך המקובלת בימינו למען ירוץ הקורא בו.

בהתאם להחלטה זו, נמנענו מלנקד מילים על פי מסורת ספרד, אם אין מסורת זו רווחת בימינו, אף שפעמים היא מתועדת במשנה או בפירוש המשנה של רבנו. דרך משל: ניקדנו ׳שֶׁמָּא׳ ולא ׳שֶׁמֶּא׳, ׳רַבִּי׳ ולא ׳רִבִּי׳ ועוד. יחד עם זאת, נקטנו במסורת ספרד אם היא מקובלת בימינו בקרב לומדי ספרות חז״ל. ולכן ניקדנו ׳טַהֲרָה׳ (ולא ׳טָהֳרָה׳ שברוב המילונים), משום שצורת קריאה מסורתית זו היא הרווחת גם בימינו. אמנם נסתייענו בניקוד שבכתב היד כדי לנקד מילים נדירות שאינן משמשות בימינו או שאין להן מסורת ניקוד אחידה במקורותינו, והעדפנו לנקדן כבנוסח המשנה, כגון המילה ׳כַּדְכֵּד׳ (הלכות עבודה זרה ז,יד), אחד מחלקי נול האורגים.

הכתיב והניקוד פעמים היו רֵעים זה לזה ופעמים רָעים. אם יש בכתיב שבכתבי היד של החיבור כדי להעיד על מסורת הקריאה של התיבה, ניקדנו על פיו, בהשמטת אימות הקריאה המיותרות. כך ניקדנו ׳שֹׂבַע׳ (הלכות יסודי התורה י,ג), בגלל הכתיב המלא ׳שובע׳, וכן ׳יִכְעֹס׳ (הלכות דעות א,א), עקב הכתיב ׳יכעוס׳.

לעומת זאת, אם הכתיב שבכתבי היד יכול לסבול ניקוד שונה מזה שהוא מרמז אליו, השארנו את הכתיב המקורי, אך ניקדנו על פי עקרונות המהדורה שתיארנו לעיל. דרך משל, שימרנו את הכתיב ׳אנדרגינס׳ כבכתבי היד (בנוסח המשנה של רבנו (ביכורים א,ה ועוד) מנוקד ׳אנדרָגינָס׳), אך ניקדנו ׳אַנְדְּרֹגִינֹס׳. כך גם לגבי המילה ׳אסטס׳ (בנוסח המשנה של רבנו (כלאים ב,ה ועוד) מנוקד ׳אֶסְטֵס׳), אך אנו ניקדנו ׳אִסָטִס׳. דוגמה לשיטה זו ניתן לראות גם בניקוד המילה ׳נוֹאי׳ (הקדמה, מצוות לא תעשה ד ועוד). מילה זו באה בכתב היד של פירוש המשנה, הן בנוסח המשנה הן בפירוש, בכתיב באל״ף ובחיריק תחתיה: ׳נוֹאִי׳ (תעניות ד,ז ועוד). ומאחר שהרמב״ם כותב אותה בכתיב זה בדרך הקבע, החלטנו לקיים את הכתיב, אך לנקדה ׳נוֹאי׳, כמקובל בפי רובם המכריע של הקוראים בימינו. כך גם המילה ׳טמאות׳ שכנראה הרמב״ם קראהּ טְמָאוֹת, ואנו ניקדנו, לפי דרכנו, טֻמְאוֹת.

בדרך דומה נהגנו בצורות הריבוי של השמות המסתיימים בסופית "-וּת", כשניקדנו את הסופית "-ֻיּוֹת", כגון 'גָּלֻיּוֹת' (הלכות תלמוד תורה ה,יד), אף שבפירוש המשנה הסופית מנוקדת בדרך הקבע "-ִיּוֹת", כגון 'אֻמָּנִיּוֹת' (ביכורים ג,ג) או 'טָעֻיּוֹת' (נזיר ה,א), ואף על פי שמסורת זו מקוימת בפי רבים עד ימינו אלה.

יחד עם זאת, ברי שקיימנו צורות אופייניות למסורות קדומות המשתקפות בכתב היד, כגון 'קְרִיַּת שְׁמַע' [=קריאת שמע] או 'דרך רַמָּיוּת [=רמאות]' (הלכות דעות ז,ד).

דרך האמצע שנקטנו בניקוד המהדורה - מצד אחד שמירה במידת האפשר על הכתיב המיוחד שיצא מתחת ידי הרמב"ם, ומצד שני אימוץ שיטת ניקוד שלא תהא מוזרה בעיני הקורא בן ימינו - נגזרת מייעודו של החיבור ומאיכות דיוקו, ויש בה, כך אנו סבורים ומקווים, לעודד את הלימוד בחיבור זה בפרט ובחיבורי הרמב"ם בכלל מבלי לפגום במסורת העתיקה.

◆ הפסוקים

הפסוקים נוקדו על פי מסורת תימן ומסורת כתר ארם-צובה.

קרי וכתיב: מילים מן המקרא שיש להן מסורת קרי שונה מן הכתיב, באות כפי שנהג רבנו, כקריאתן במקרא ולא ככתיבתן.

דילוג במובאות מן המקרא: כל מקום שכתוב בכתבי היד "וגו'" או "וכו'", המרנו את הקיצור בשלוש נקודות. ואם הדילוג אינו מצוין בכתבי היד, רשמנו במקומו שלוש נקודות בתוך סוגריים מרובעים: [...].

כתיב שם הוי"ה: בכתבי יד בא שם ה' בשלוש יו"דין, "ייי",[35] כשפעמים היו"ד האמצעית או השלישית מוגבהת מחברותיה. על מנת לשמר כתיב זה, אך יחד עם זאת לא לסרבל את עין הלומד, הסתפקנו בשתי יו"דין.

ציוני המקורות: כל מופעי הפסוקים במקרא סומנו מחדש (כפי שכבר קדמונו בשאר המהדורות). הרמב"ם ציטט כ-4000 מופעי פסוקים בעל-פה מזיכרונו המופלא, ועל כן לפעמים נפלו בהם שינויים קלים מן המסורה.[36] במקרים אלו השארנו את נוסח רבנו המקורי, והערנו על נוסח הפסוק בסוגריים של ההפניה, כגון: '"לא תסור מכל הדבר" (דברים יז,יא; ושם: מן הדבר)'. וכשהשוני הוא באות אחת בלבד, השלמנו את האות בסוגריים מרובעים (לציון אות שנמצאת בפסוק ולא בדברי רבנו) או עגולים (לציון אות שרבנו כתבה אך אינה בפסוק). וכשצירף רבנו פסוקים ממקומות אחדים, כתבנו את מקורות הפסוקים בהקדמת הלשון "בשילוב", כגון: "ונתן את הכסף וקם לו" (בשילוב: ויקרא כז,כג; כז,יח-יט).

וכאן יש לציין כי כשיש הבדלים בין כתבי היד של החיבור בציטוט פסוקים, העדפנו את הנוסח המתאים למסורה.

◆ הפניות "כמו שביארנו"

הרמב"ם מרבה בהפניות ממקום אחד למקום אחר בחיבורו באמצעות הביטויים 'כמו שביארנו' או 'כמו שיתבאר' וכדומה. כדי להקל על הלומד, הוספנו מראי מקומות להפניות אלה. במקומות שיש ספק לאן הפנה הרמב"ם או שמפרשי הרמב"ם חלוקים בעניין זה - אנו מפנים למקור שנראה לנו שהתכוון לו הרמב"ם, ואנו מוסרים מודעה כי אין בציונינו כדי לפסוק הלכה, והם מראי מקומות בעלמא שנועדו להקל על הלומד.

◆ הכותרות

במהדורה זו ניתנה לכל פרק כותרת קצרה, המתמצתת את נושא הפרק. הכותרות מועילות לסקירת נושאו של כל פרק במבט אחד - הן כהקדמה ללימוד המסייעת להתמצאות, והן כסיוע לזיכרון לאחר הלימוד.

מאמץ רב הושקע בכתיבת הכותרות ובהגהתן, על מנת שתהיינה בס"ד קצרות, ברורות, ומדויקות ככל האפשר. במקרים רבים הכותרות לקוחות מלשונו של הרמב"ם עצמו. מחמת ההכרח לקצר, נושאים שהובאו בפרק בהלכה אחת או שתיים בלבד לא תמיד מצאו את מקומם בכותרת.

◆ האיורים

האיורים במהדורה זו צוירו מחדש מעשה אומן על פי מהדורת קאפח. כשהדבר אפשרי, כגון בציור המנורה, המזבח או ההיכל, הקפדנו על היחס בין חלקי האיור לפי קנה מידה. קטעי כתיבת הסת"ם ב"ספר אהבה" נכתבו מחדש על פי מסורת תימן, כגון כתיבת הפ"א הלפופה בשירת הים.

◆ המפתחות והנספחים

מהדורה זו כוללת את המפתחות הבאים (לחלק מהמפתחות מצורפות הקדמות קצרות):

- **שני מפתחות לספרי הרמב"ם ולחטיבות ההלכות** - כסדרן ובסדר הא"ב. המפתחות מובאים בצדיה הפנימיים של הכריכה, ומסייעים להתמצאות בין י"ד הספרים וחטיבות ההלכות. בכריכה האחורית נמצא גם **מפתח האיורים**.
- **שני מפתחות לנושאי הפרקים לפי סדר ההלכות** - מפתח לכותרות הפרקים המצויות בגוף הספר, ומפתח מתומצת יותר לקבוצות פרקים. מטרת המפתחות הללו לתת לקורא מבט כללי, ולחשוף מעט את מבנה הנושאים הנידונים בכל חטיבת הלכות.
- **שני מפתחות לתרי"ג המצוות.** בתיאור מבנה הספר שבהקדמה (עמ' 23-32), הובא בכל מצוה מקורה במניין המצוות הקצר (עמ' 6-22). בכך מספק המפתח גם התמצאות והשוואה בין "ספר המצוות" של הרמב"ם לבין פירוטן בספר "משנה תורה". בנספחים שבסוף הספר מובא המפתח ההפוך - ממניין המצוות הקצר לביאור המצוה ב"משנה תורה".
- **מפתח אזכורי המקרא** - לכ-4000 ציטוטי פסוקים המובאים ב"משנה תורה".
- **מפתח ערכים ומושגים** - מפתח עניינים הכולל כ-3500 ערכים וערכי משנה הנידונים ב"משנה תורה".
- **מפתח אישים** - לאישים המוזכרים ב"משנה תורה".

- **מפתח מידות ומשקלות.** במפתח זה מובאים עקרונות המדידה ופרטי המידות: מידות אורך שטח ונפח, מידות שקילה וכספים ומידות זמן.
- **נספח לתולדות חייו של הרמב"ם.**

◆ קריאה ובקשה

עשינו כל מאמץ לנפות את המהדורה ממשוגות ומשיבושים, אך אין אנו מתברכים בלבבנו לומר שלא נפלו טעויות בעבודתנו. על כגון זה ביקש נעים זמירות ישראל: "שגיאות מי יבין, מנסתרות נקני" (תהלים יט,יג). וכדרכם של מעתיקים קדמונים, נחתום גם אנו את דברינו בקריאה אליכם: אחינו הקוראים, במטותא מנייכו, אם נקרתה לפניכם טעות כלשהי, בדקוה היטב-היטב (פעמים רבות אין זו טעות כלל) והסבו את תשומת לבנו לדבר, ככתוב: "הרימו מכשול מדרך עמי" (ישעיה נז,יד). אנו נודיע מיד על תיקונה בע"ה באתר האינטרנט שלנו ונתקנה בעזר האל ברוך הוא במהדורה הבאה. ואל תדינונו לכף חובה אלא לכף זכות, שהרי כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לספר בלא שגיאות. וכבר הקדימנו בבקשה דומה רס"ג בהקדמתו לספר "הנבחר באמונות ובדעות" (מהדורת קאפח, עמ' ו): "והנני משביע בה' יוצר הכל כל חכם אשר יעיין בספר זה, ומצא בו דבר בלתי נכון שיתקננו, או מלה מסופקת שיפרשנה על הצד הטוב. ואל ימנענו מכך, שאין הספר שלו, או שאני כבר קדמתיו לבאר מה שלא נתבאר לו. כי החכמים חסים על החכמה, ויש להם חמלה עליה כחמלת הקרובים, כמו שנאמר: 'אמור לחכמה אחותי את'. אם כי גם הסכלים יש שהם חסים על סכלותם ואינם עוזבים אותה...". עיינו שם בדבריו הנפלאים.

בצאתנו מן הקודש נישא תפילה: יהי רצון שמהדורה זו תילמד ותתקבל על דעת דורשי תורת ה' ומבקשי ידיעת שמו.

שלמי תודה

בראשית דבריי, אודה לאל עליון, אלהינו ואלהי אבותינו, שהגיענו לזמן הזה. מעת שעמדתי על דעתי, היה לי רבנו משה בן מימון למורה דרך. רבותיי, הרב יוסף קאפח זצ"ל ויבלחט"א הרב אליהו זייני שליט"א, האירו את עיניי ולימדוני לדעת לחיות: לחיות בדעת, דעת ה', אהבתו והכרתו. מכוחה של הכרה זו, נובעת מהדורה זו מבית היוצר של **מפעל משנה תורה** אשר שם לו למטרה להגיש לקהל הרחב את מפעלו של הרמב"ם במדויק. כן יעזרנו ה' להמשיך במפעל הביאור.

מהדורה זו לא הייתה יוצאת מן הכוח אל הפועל בלא עזרתם של רבים שסייעו בידי, לכבוד הבורא יתעלה ולכבוד רבנו בלבד, שלא על מנת לקבל פרס. חובה נעימה היא לי להזכירם ולפרט שבחם, כאמור: "לכו חזו מפעלות יי" (תהלים מו,ט).

יקרים שבהם הם **ר' הלל גרשוני יצ"ו**, תלמיד חכמים מישיבת "תורת החיים", שעמל על דיוק הנוסח, השוואתו וניפויו בחריצות אין קץ, **וד"ר יחיאל קארה יצ"ו**, מנהל המדור לספרות הגאונים במילון ההיסטורי, ההולך ונעשה באקדמיה ללשון העברית, שנתאמץ בדבקות ובטוב דעת להשביח את המהדורה בעריכתה ובניקודה. בלעדיהם ספק אם הייתה יוצאת מהדורה זו לאור.

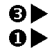
במהדורה הראשונה נתנו מכוחם תלמידי ישיבת "אור וישועה" בחיפה, ובמהדורה זו עמסו אתם בעיקר תלמידי ישיבת "תורת החיים" ביד בנימין בראשות הרב שמואל טל שליט"א, ובהם: יוסף רזניק, דביר ומתתיה טל, אריאל הורוביץ, אופיר שעבין ומשה לב טוב - הי"ו. עוד סייע רבות בעריכת המהדורה יעקב עציון הי"ו. כל אלו, ועוד עשרות אנשים רבים וטובים, ליוו את ההדרת החיבור, עריכתו והגהתו בלא לאות מתחילה ועד סוף, ועמלו יחד אתי בהובלת מפעל זה ובמלאכה מייגעת זו בהתנדבות מלאה ורוח ה' מפעמתם. תהא משכורתם שלמה מעם ה' אלהי ישראל, ברכת התורה תאיר את נתיבותיהם, וזכות הנשר הגדול תהא חופפת עליהם ועל בתיהם.

תודה מלאה ל"מכון משה" ולעומד בראשו, הרב רצון ערוסי שליט"א, על שהתירו לי באדיבותם להשתמש בנוסח מהדורת הרב יוסף קאפח שהוציאו לאור. תודה חמה לרב נחום אליעזר רבינוביץ' שליט"א ולעוזרו הנאמן הרב ברוך ברנר שליט"א, על אדיבותם הרבה ועל המאמצים הרבים בהשגת עותקים ממוחשבים של נוסח מהדורתם ובמסירתם לי לצורך ההשוואה. תודה לרב יצחק שילת שליט"א על עצותיו המועילות ועל מסירת עותק מספריו בטרם יצאו לאור. תודה נאמנה לרב שלמה בן אברהם שליט"א מ"מכון ממרא", על שסייע לי רבות מניסיונו הרב. כאן מקום להביע הערכה למפעל שימור אוצרות הרוח של עמנו, ל"מכון לתצלומי כתבי יד עבריים" שליד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. עוד אודה לד"ר יצחק הילמן, למר אלחנן אופנהיים ולמר ישראל והב, על ניקוד הגרסה הראשונה של חלקים מהמהדורה. ואסיים בשבח אכסניה של תורה, ישיבת "אור וישועה", בראשות מו"ר הרב אליהו רחמים זייני שליט"א, שנטלה על עצמה להפיץ את משנת הרמב"ם, ובייחוד למר יצחק וייספיש הי"ו על סיועו בהפקת הספר.

ואחרונים חביבים, בני ביתי. יברך ה' את נוות ביתי, ישמרה הצור, שליוותה את עבודתי במפעל זה, ואת ילדינו. יהי רצון שנהיה אנחנו וצאצאינו כולנו אוהבי ה' ולומדי תורתו לשמה.

שעה שנכתבת הקדמה זו, בחסדי ה' אין שעבוד מלכויות עלינו, ועם זאת "עבר קציר כלה קיץ, ואנחנו לא נושענו" (ירמיהו ח,כ), ואין איש יודע איזה הדרך יגיה ה' אור לעמו, וכמה טלטולי רועים חסרי דעה והשכל נעבור. בין כך ובין כך, עם ישראל - חזון גדול לו, והרי "נצח ישראל לא ישקר ולא

מִשְׁנֵה תוֹרָה

"בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם" (בראשית כא,לג)

"אָז לֹא אֵבוֹשׁ, בְּהַבִּיטִי אֶל כָּל מִצְוֺתֶיךָ" (תהלים קיט,ו)

[הַקְדָּמָה]*

א* כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי - בְּפֵרוּשָׁן נִתְּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה" (שמות כד,יב); "תּוֹרָה" - זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, וּ"מִצְוָה" - זוֹ פֵּרוּשָׁהּ, וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה עַל פִּי הַמִּצְוָה. וּמִצְוָה זוֹ - הִיא הַנִּקְרֵאת 'תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה'.

ב כָּל הַתּוֹרָה - כְּתָבָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ קֹדֶם שֶׁיָּמוּת בִּכְתַב יָדוֹ, וְנָתַן סֵפֶר תּוֹרָה לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט, וְסֵפֶר אֶחָד נְתָנֵהוּ בָּאָרוֹן לָעֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יי אֱלֹהֵיכֶם, וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד" (דברים לא,כו).

ג וְהַמִּצְוָה, שֶׁהִיא פֵּרוּשׁ הַתּוֹרָה - לֹא כְּתָבָהּ, אֶלָּא צִוָּה בָּהּ לַזְּקֵנִים וְלִיהוֹשֻׁעַ וְלִשְׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ" (שם יג,א), וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרֵאת 'תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה'.

ד אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִכְתְּבָה תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, לִמְּדָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כֻּלָּהּ בְּבֵית דִּינוֹ לְשִׁבְעִים זְקֵנִים. וְאֶלְעָזָר וּפִינְחָס וִיהוֹשֻׁעַ - שְׁלָשְׁתָּן קִבְּלוּ מִמֹּשֶׁה. וְלִיהוֹשֻׁעַ, שֶׁהוּא תַּלְמִידוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, מָסַר תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וְצִוָּהוּ עָלֶיהָ. וְכֵן יְהוֹשֻׁעַ, כָּל יְמֵי חַיָּיו לִמֵּד עַל פֶּה.

ה וּזְקֵנִים רַבִּים קִבְּלוּ מִיהוֹשֻׁעַ, וְקִבֵּל עֵלִי מִן הַזְּקֵנִים וּמִפִּינְחָס, וּשְׁמוּאֵל קִבֵּל מֵעֵלִי וּבֵית דִּינוֹ, וְדָוִד קִבֵּל מִשְּׁמוּאֵל וּבֵית דִּינוֹ. וַאֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי מִיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם הָיָה, וְלֵוִי הָיָה, וְשָׁמַע מִמֹּשֶׁה, וְהָיָה קָטָן בִּימֵי מֹשֶׁה, וְהוּא קִבֵּל מִדָּוִד וּבֵית דִּינוֹ.

ו אֵלִיָּהוּ קִבֵּל מֵאֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי וּבֵית דִּינוֹ, וֶאֱלִישָׁע קִבֵּל מֵאֵלִיָּהוּ וּבֵית דִּינוֹ, וִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן קִבֵּל מֵאֱלִישָׁע וּבֵית דִּינוֹ, וּזְכַרְיָהוּ קִבֵּל מִיהוֹיָדָע וּבֵית דִּינוֹ, וְהוֹשֵׁעַ קִבֵּל מִזְּכַרְיָה וּבֵית דִּינוֹ, וְעָמוֹס קִבֵּל מֵהוֹשֵׁעַ וּבֵית דִּינוֹ, וִישַׁעְיָהוּ קִבֵּל מֵעָמוֹס וּבֵית דִּינוֹ, וּמִיכָה קִבֵּל מִישַׁעְיָה וּבֵית דִּינוֹ, וְיוֹאֵל קִבֵּל מִמִּיכָה וּבֵית דִּינוֹ, וְנַחוּם קִבֵּל מִיּוֹאֵל וּבֵית דִּינוֹ, וַחֲבַקּוּק קִבֵּל מִנַּחוּם וּבֵית דִּינוֹ, וּצְפַנְיָה קִבֵּל מֵחֲבַקּוּק וּבֵית דִּינוֹ, וְיִרְמְיָה קִבֵּל מִצְּפַנְיָה וּבֵית דִּינוֹ, וּבָרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה קִבֵּל מִיִּרְמְיָה וּבֵית דִּינוֹ, וְעֶזְרָא וּבֵית דִּינוֹ קִבְּלוּ מִבָּרוּךְ וּבֵית דִּינוֹ.

ז בֵּית דִּינוֹ שֶׁלְּעֶזְרָא - הֵן הַנִּקְרָאִין 'אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה', וְהֵם: חַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי, וְדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, וּנְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וּמָרְדְּכַי וּזְרֻבָּבֶל, וְהַרְבֵּה חֲכָמִים עִמָּהֶן - תַּשְׁלוּם מֵאָה וְעֶשְׂרִים זְקֵנִים. הָאַחֲרוֹן מֵהֶם הוּא שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק, וְהוּא הָיָה מִכְּלַל הַמֵּאָה וְעֶשְׂרִים, וְקִבֵּל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה מִכֻּלָּם, וְהוּא הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל אַחַר עֶזְרָא.

ח אַנְטִיגְנֻס אִישׁ שׂוֹכוֹ וּבֵית דִּינוֹ קִבְּלוּ מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק וּבֵית דִּינוֹ, וְיוֹסֵף בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵף בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם וּבֵית דִּינָם קִבְּלוּ מֵאַנְטִיגְנֻס וּבֵית דִּינוֹ, וִיהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי וּבֵית דִּינָם קִבְּלוּ מִיּוֹסֵף וְיוֹסֵף וּבֵית דִּינָם, וִיהוּדָה בֶּן טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטָח וּבֵית דִּינָם קִבְּלוּ מִיהוֹשֻׁעַ וְנִתַּאי וּבֵית דִּינָם, שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן גֵּרֵי הַצֶּדֶק וּבֵית דִּינָם קִבְּלוּ מִיהוּדָה וְשִׁמְעוֹן וּבֵית דִּינָם, וְהִלֵּל וְשַׁמַּאי וּבֵית דִּינָם קִבְּלוּ מִשְּׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן וּבֵית דִּינָם. וְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בְּנוֹ שֶׁלְּהִלֵּל קִבְּלוּ מֵהִלֵּל וּבֵית דִּינוֹ.

ט חֲמִשָּׁה תַּלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, וְהֵם גְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מִמֶּנּוּ, וְאֵלּוּ הֵם: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבִּי יוֹסֵי הַכֹּהֵן, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ. וְרַבִּי עֲקִיבָה בֶּן יוֹסֵף קִבֵּל מֵרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל, וְיוֹסֵף אָבִיו גֵּר צֶדֶק הָיָה. וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי מֵאִיר בֶּן גֵּר הַצֶּדֶק קִבְּלוּ מֵרַבִּי עֲקִיבָה. וְגַם קִבֵּל רַבִּי מֵאִיר וַחֲבֵרָיו מֵרַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

י חֲבֵרָיו שֶׁלְּרַבִּי מֵאִיר הֵם: רַבִּי יְהוּדָה, וְרַבִּי יוֹסֵי, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, וְרַבִּי נְחֶמְיָה, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, וְרַבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר, וְשִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי, וְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיוֹן. וְכֵן קִבְּלוּ חֲבֵרָיו שֶׁלְּרַבִּי עֲקִיבָה מֵרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל. וַחֲבֵרָיו שֶׁלְּרַבִּי עֲקִיבָה הֵם: רַבִּי טַרְפוֹן רַבּוֹ שֶׁלְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר, וְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי.

יא רַבָּן גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן קִבֵּל מֵרַבָּן שִׁמְעוֹן אָבִיו, בְּנוֹ שֶׁלְּהִלֵּל הַזָּקֵן; וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בְּנוֹ קִבֵּל מִמֶּנּוּ; וְרַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ קִבֵּל מִמֶּנּוּ; וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בְּנוֹ קִבֵּל מִמֶּנּוּ; וְרַבִּי יְהוּדָה, בְּנוֹ שֶׁלְּרַבָּן שִׁמְעוֹן זֶה, הוּא הַנִּקְרָא 'רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ', וְהוּא קִבֵּל מֵאָבִיו וּמֵרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ וּמֵרַבִּי שִׁמְעוֹן חֲבֵרוֹ.

יב רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ חִבֵּר הַמִּשְׁנָה. וּמִימוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וְעַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ לֹא חִבְּרוּ חִבּוּר שֶׁמְּלַמְּדִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, אֶלָּא בְּכָל דּוֹר וָדוֹר רֹאשׁ בֵּית דִּין אוֹ נָבִיא שֶׁיִּהְיֶה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ זִכָּרוֹן בַּשְּׁמוּעוֹת

הקדמה. כותרת זו נמצאת רק בד'. **א)** ההלכות לא מוספרו בד', וכאן מוספרו לקלות ההפניה, ע"פ החלוקה בכה"י.

שֶׁשָּׁמַע מֵרַבּוֹתָיו, וְהוּא מְלַמֵּד עַל פֶּה בָּרַבִּים. וְכֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ כְּפִי כֹּחוֹ מִבֵּאוּר הַתּוֹרָה וּמֵהִלְכוֹתֶיהָ כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַע, וּמִדְּבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר בְּדִינִים שֶׁלֹּא לְמָדוּם מִפִּי הַשְּׁמוּעָה אֶלָּא בְּמִדָּה מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, וְהִסְכִּימוּ עֲלֵיהֶן בֵּית דִּין הַגָּדוֹל. וְכֵן הָיָה הַדָּבָר תָּמִיד עַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ.

יג וְהוּא קִבֵּץ כָּל הַשְּׁמוּעוֹת וְכָל הַדִּינִין וְכָל הַבֵּאוּרִין וְהַפֵּרוּשִׁין שֶׁשָּׁמְעוּ מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ וְשֶׁלָּמְדוּ בֵּית דִּין שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְחִבֵּר מֵהַכֹּל סֵפֶר הַמִּשְׁנָה, וְשִׁנְּנוֹ בָּרַבִּים, וְנִגְלָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, וּכְתָבוּהוּ כֻּלָּם, וְרִבְּצוֹ בְּכָל מָקוֹם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּכַּח תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה מִיִּשְׂרָאֵל.

יד וְלָמָּה עָשָׂה רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ כָּךְ, וְלֹא הִנִּיחַ הַדָּבָר כְּמוֹת שֶׁהָיָה? לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁהַתַּלְמִידִים מִתְמַעֲטִין וְהוֹלְכִין, וְהַצָּרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבָאוֹת, וּמַמְלֶכֶת הָרִשְׁעָה פּוֹשֶׁטֶת בָּעוֹלָם וּמִתְגַּבֶּרֶת, וְיִשְׂרָאֵל מִתְגַּלְגְּלִין וְהוֹלְכִין לַקְּצָווֹת - חִבֵּר חִבּוּר אֶחָד לִהְיוֹת בְּיַד כֻּלָּם, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּהוּ בִּמְהֵרָה וְלֹא יִשָּׁכַח. וְיָשַׁב כָּל יָמָיו הוּא וּבֵית דִּינוֹ וְלִמֵּד הַמִּשְׁנָה בָּרַבִּים.

טו וְאֵלּוּ הֵם גְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁהָיוּ בְּבֵית דִּינוֹ שֶׁלְּרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְקִבְּלוּ מִמֶּנּוּ: שִׁמְעוֹן וְגַמְלִיאֵל בָּנָיו, וְרַבִּי אֶפֶס, וְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן חָמָא, וְרַבִּי חִיָּא, וְרַב, וְרַבִּי יַנַּאי, וּבַר קַפָּרָא, וּשְׁמוּאֵל, וְרַבִּי יוֹחָנָן, וְרַבִּי הוֹשַׁעְיָה. אֵלּוּ הֵם הַגְּדוֹלִים שֶׁקִּבְּלוּ מִמֶּנּוּ, וְעִמָּהֶן אֲלָפִים וּרְבָבוֹת מִשְּׁאָר הַחֲכָמִים.

טז אַף עַל פִּי שֶׁאֵלּוּ הָאַחַד עָשָׂר קִבְּלוּ מֵרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְעָמְדוּ בְּמִדְרָשׁוֹ, רַבִּי יוֹחָנָן קָטָן הָיָה, וְאַחַר כָּךְ תַּלְמִיד הָיָה לְרַבִּי יַנַּאי, וְקִבֵּל מִמֶּנּוּ תּוֹרָה. וְכֵן רַב קִבֵּל מֵרַבִּי יַנַּאי. וּשְׁמוּאֵל קִבֵּל מֵרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן חָמָא.

יז רַב חִבֵּר סִפְרָא וְסִפְרֵי, לְבָאֵר וּלְהוֹדִיעַ עִקְּרֵי הַמִּשְׁנָה. וְרַבִּי חִיָּא חִבֵּר הַתּוֹסֶפְתָּא, לְבָאֵר עִנְיְנֵי הַמִּשְׁנָה. וְכֵן רַבִּי הוֹשַׁעְיָה וּבַר קַפָּרָא חִבְּרוּ בָּרַיְתוֹת לְבָאֵר דִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה. וְרַבִּי יוֹחָנָן חִבֵּר הַתַּלְמוּד הַיְּרוּשַׁלְמִי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת בְּקָרוֹב מִשְּׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה.

יח וּמִגְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מֵרַב וּשְׁמוּאֵל: רַב הוּנָא, וְרַב יְהוּדָה, וְרַב נַחְמָן, וְרַב כָּהֲנָא. וּמִגְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מֵרַבִּי יוֹחָנָן: רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, וְרַבִּי אַמִּי, וְרַבִּי אַסִּי, וְרַב דִּימִי, וְרַאבִּין.

יט וּמִכְּלַל הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מֵרַב הוּנָא וּמֵרַב יְהוּדָה: רַבָּה וְרַב יוֹסֵף. וּמִכְּלַל הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מֵרַבָּה וְרַב יוֹסֵף: אַבַּיֵי וְרָבָא. וּשְׁנֵיהֶם קִבְּלוּ גַּם מֵרַב נַחְמָן. וּמִכְּלַל הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מֵרָבָא: רַב אַשֵּׁי וְרָבִינָא. וּמָר בַּר רַב אַשֵּׁי קִבֵּל מֵאָבִיו רַב אַשֵּׁי וּמֵרָבִינָא.

כ נִמְצָא מֵרַב אַשֵּׁי עַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ - אַרְבָּעִים אִישׁ, וְאֵלּוּ הֵן: (א) רַב אַשֵּׁי (ב) מֵרָבָא, (ג) מֵרַבָּה, (ד) מֵרַב הוּנָא, (ה) מֵרַבִּי יוֹחָנָן וְרַב וּשְׁמוּאֵל, (ו) מֵרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, (ז) מֵרַבָּן שִׁמְעוֹן אָבִיו, (ח) מֵרַבָּן גַּמְלִיאֵל אָבִיו, (ט) מֵרַבָּן שִׁמְעוֹן אָבִיו, (י) מֵרַבָּן גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן אָבִיו, (יא) מֵרַבָּן שִׁמְעוֹן אָבִיו, (יב) מֵהִלֵּל אָבִיו וְשַׁמַּאי, (יג) מִשְּׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן, (יד) מִיהוּדָה וְשִׁמְעוֹן, (טו) מִיהוֹשֻׁעַ וְנִתַּאי, (טז) מִיּוֹסֵף וְיוֹסֵף, (יז) מֵאַנְטִיגְנֵס, (יח) מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק, (יט) מֵעֶזְרָא, (כ) מִבָּרוּךְ, (כא) מִיִּרְמְיָה, (כב) מִצְּפַנְיָה, (כג) מֵחֲבַקּוּק, (כד) מִנַּחוּם, (כה) מִיּוֹאֵל, (כו) מִמִּיכָה, (כז) מִישַׁעְיָה, (כח) מֵעָמוֹס, (כט) מֵהוֹשֵׁעַ, (ל) מִזְּכַרְיָה, (לא) מִיהוֹיָדָע, (לב) מֵאֱלִישָׁע, (לג) מֵאֵלִיָּהוּ, (לד) מֵאֲחִיָּה, (לה) מִדָּוִד, (לו) מִשְּׁמוּאֵל, (לז) מֵעֵלִי, (לח) מִפִּינְחָס, (לט) מִיהוֹשֻׁעַ, (מ) מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ רַבָּן שֶׁלְּכָל הַנְּבִיאִים, מֵעִם יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

כא כָּל אֵלּוּ הַחֲכָמִים הַנִּזְכָּרִים הֵם גְּדוֹלֵי הַדּוֹרוֹת: מֵהֶם רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת, וּמֵהֶם רָאשֵׁי גָּלֻיּוֹת, וּמֵהֶם מִסַּנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה, וְעִמָּהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר אֲלָפִים וּרְבָבוֹת שֶׁשָּׁמְעוּ מֵהֶם וְעִמָּהֶם. ◀1

כב רָבִינָא וְרַב אַשֵּׁי הֵם סוֹף חַכְמֵי הַתַּלְמוּד. וְרַב אַשֵּׁי הוּא שֶׁחִבֵּר הַתַּלְמוּד הַבַּבְלִי בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר, אַחַר שֶׁחִבֵּר רַבִּי יוֹחָנָן הַתַּלְמוּד הַיְּרוּשַׁלְמִי בִּכְמוֹ מֵאָה שָׁנָה.

כג וְעִנְיַן שְׁנֵי הַתַּלְמוּדִין הוּא פֵּרוּשׁ דִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה וּבֵאוּר עֲמֻקּוֹתֶיהָ, וּדְבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בְּכָל בֵּית דִּין וּבֵית דִּין מִימוֹת רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְעַד חִבּוּר הַתַּלְמוּד. וּמִשְּׁנֵי הַתַּלְמוּדִים וּמִן הַתּוֹסֶפְתָּא וּמִסִּפְרָא וְסִפְרֵי וּמִן הַתּוֹסֶפְתּוֹת - מִכֻּלָּם יִתְבָּאֵר הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְהַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר וְהַחַיָּב וְהַפָּטוּר וְהַכָּשֵׁר וְהַפָּסוּל, כְּמוֹ שֶׁהֶעְתִּיקוּ אִישׁ מִפִּי אִישׁ מִפִּי מֹשֶׁה מִסִּינַי.

כד גַּם יִתְבָּאֵר מֵהֶם דְּבָרִים שֶׁגָּזְרוּ חֲכָמִים וּנְבִיאִים שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר לַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁשָּׁמְעוּ מִמֹּשֶׁה בְּפֵרוּשׁ "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי" (ויקרא יח,ל), שֶׁאָמַר: עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי. וְכֵן יִתְבָּאֵר מֵהֶם הַמִּנְהָגוֹת וְהַתַּקָּנוֹת שֶׁהִתְקִינוּ אוֹ שֶׁנָּהֲגוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁרָאוּ בֵּית דִּין שֶׁלְּאוֹתוֹ הַדּוֹר, לְפִי שֶׁאָסוּר לָסוּר מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל" (דברים יז,יא; ושם: מן הַדָּבָר).

כה וְכֵן מִשְׁפָּטִים וְדִינִין מֻפְלָאִים שֶׁלֹּא קִבְּלוּ אוֹתָן מִמֹּשֶׁה, וְדָנוּ בָּהֶם בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁלְּאוֹתוֹ הַדּוֹר בַּמִּדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן, וּפָסְקוּ אוֹתָן הַזְּקֵנִים וְגָמְרוּ שֶׁהַדִּין כָּךְ הוּא - הַכֹּל חִבֵּר רַב אַשֵּׁי בַּתַּלְמוּד, מִימוֹת מֹשֶׁה וְעַד יָמָיו.

כו וְחִבְּרוּ חַכְמֵי הַמִּשְׁנָה חִבּוּרִים אֲחֵרִים לְפָרֵשׁ דִּבְרֵי הַתּוֹרָה: רַבִּי הוֹשַׁעְיָה תַּלְמִידוֹ שֶׁלְּרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ חִבֵּר בֵּאוּר סֵפֶר בְּרֵאשִׁית; וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל פֵּרֵשׁ מֵ'אֵלֶּה שְׁמוֹת' עַד סוֹף הַתּוֹרָה, וְהוּא הַנִּקְרָא 'מְכִלְתָּא'; וְכֵן רַבִּי עֲקִיבָה חִבֵּר מְכִלְתָּא, וַחֲכָמִים אֲחֵרִים אַחֲרֵיהֶם חִבְּרוּ מִדְרָשׁוֹת - וְהַכֹּל חֻבַּר קֹדֶם הַתַּלְמוּד הַבַּבְלִי.

כז נִמְצָא רָבִינָא וְרַב אַשֵּׁי וְחַבְרֵיהֶם סוֹף גְּדוֹלֵי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּעְתִּיקִים תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה וְשֶׁגָּזְרוּ גְּזֵרוֹת

וְהִתְקִינוּ תַּקָּנוֹת וְהִנְהִיגוּ מִנְהָגוֹת, וּפָשְׁטוּ גְּזֵרוֹתָם וְתַקָּנוֹתָם וּמִנְהֲגוֹתָם בְּכָל יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם.

כח וְאַחַר בֵּית דִּינוֹ שֶׁלְּרַב אַשִׁי, שֶׁחִבֵּר הַתַּלְמוּד בִּימֵי בְּנוֹ וּגְמָרוֹ, נִתְפַּזְּרוּ יִשְׂרָאֵל בְּכָל הָאֲרָצוֹת פִּזּוּר יָתֵר, וְהִגִּיעוּ לַקְּצָווֹת וְלָאִיִּים הָרְחוֹקִים, וְרָבְתָה קְטָטָה בָּעוֹלָם, וְנִשְׁתַּבְּשׁוּ הַדְּרָכִים בִּגְיָסוֹת, וְנִתְמַעֵט תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלֹא נִתְכַּנְּסוּ יִשְׂרָאֵל לִלְמֹד בִּישִׁיבוֹתֵיהֶם אֲלָפִים וּרְבָבוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיוּ מִקֹּדֶם. אֶלָּא מִתְקַבְּצִים יְחִידִים, הַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יי קוֹרֵא, בְּכָל עִיר וָעִיר וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה, וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמְבִינִים בְּחִבּוּרֵי הַחֲכָמִים כֻּלָּם, וְיוֹדְעִים מֵהֶם דֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט הֵיאַךְ הוּא.

כט וְכָל בֵּית דִּין שֶׁעָמַד אַחַר הַתַּלְמוּד בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה, וְגָזַר אוֹ הִתְקִין אוֹ הִנְהִיג לִבְנֵי מְדִינָתוֹ אוֹ לִבְנֵי מְדִינוֹת - לֹא פָּשְׁטוּ מַעֲשָׂיו בְּכָל יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי רֹחַק מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְשִׁבּוּשׁ הַדְּרָכִים וֶהֱיוֹת בֵּית דִּין שֶׁלְּאוֹתָהּ הַמְּדִינָה יְחִידִים, וּבֵית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁלְּשִׁבְעִים בָּטַל מִכַּמָּה שָׁנִים קֹדֶם חִבּוּר הַתַּלְמוּד.

ל לְפִיכָךְ אֵין כּוֹפִין אַנְשֵׁי מְדִינָה זוֹ לִנְהֹג בְּמִנְהַג מְדִינָה אַחֶרֶת, וְאֵין אוֹמְרִין לְבֵית דִּין זֶה לִגְזֹר גְּזֵרָה שֶׁגְּזָרָהּ בֵּית דִּין אַחֵר בִּמְדִינָתוֹ. וְכֵן אִם לָמַד אֶחָד מֵהַגְּאוֹנִים שֶׁדֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט כָּךְ הוּא, וְנִתְבָּאֵר לְבֵית דִּין אַחֵר שֶׁעָמַד אַחֲרָיו שֶׁאֵין זֶה דֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט הַכָּתוּב בַּתַּלְמוּד - אֵין שׁוֹמְעִין לָרִאשׁוֹן אֶלָּא לְמִי שֶׁהַדַּעַת נוֹטָה לִדְבָרָיו, בֵּין רִאשׁוֹן בֵּין אַחֲרוֹן.

◀❶ **לא** וּדְבָרִים הַלָּלוּ - בְּדִינִים וּגְזֵרוֹת וְתַקָּנוֹת וּמִנְהָגוֹת שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ אַחַר חִבּוּר הַתַּלְמוּד. אֲבָל כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבַּתַּלְמוּד הַבַּבְלִי - חַיָּבִים כָּל יִשְׂרָאֵל לָלֶכֶת בָּהֶן. וְכוֹפִין כָּל עִיר וָעִיר וְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה לִנְהֹג בְּכָל הַמִּנְהָגוֹת שֶׁנָּהֲגוּ חֲכָמִים שֶׁבַּתַּלְמוּד וְלִגְזֹר גְּזֵרוֹתָם וְלָלֶכֶת בְּתַקָּנוֹתָם.

לב הוֹאִיל וְכָל אוֹתָם הַדְּבָרִים שֶׁבַּתַּלְמוּד הִסְכִּימוּ עֲלֵיהֶם כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאוֹתָם הַחֲכָמִים שֶׁהִתְקִינוּ אוֹ שֶׁגָּזְרוּ אוֹ שֶׁהִנְהִיגוּ אוֹ שֶׁדָּנוּ דִּין וְלָמְדוּ שֶׁהַמִּשְׁפָּט כָּךְ הוּא הֵם כָּל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹ רֻבָּן, וְהֵן שֶׁשָּׁמְעוּ הַקַּבָּלָה בְּעִקְּרֵי הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אִישׁ מִפִּי אִישׁ, עַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ.

לג כָּל הַחֲכָמִים שֶׁעָמְדוּ אַחַר חִבּוּר הַתַּלְמוּד וּבָנוּ בּוֹ, וְיָצָא לָהֶם שֵׁם בְּחָכְמָתָם - הֵם הַנִּקְרָאִים 'גְּאוֹנִים'. וְכָל אֵלּוּ הַגְּאוֹנִים שֶׁעָמְדוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבְאֶרֶץ שִׁנְעָר וּבִסְפָרַד וּבְצָרְפַת - לִמְּדוּ דֶּרֶךְ הַתַּלְמוּד וְהוֹצִיאוּ לָאוֹר תַּעֲלוּמוֹתָיו וּבֵאֲרוּ עִנְיָנָיו, לְפִי שֶׁדֶּרֶךְ עֲמֻקָּה דַּרְכּוֹ עַד לִמְאֹד. וְעוֹד, שֶׁהוּא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי מְעֹרָב עִם לְשׁוֹנוֹת אֲחֵרוֹת; לְפִי שֶׁאוֹתָהּ הַלָּשׁוֹן הָיְתָה בְּרוּרָה לַכֹּל בְּשִׁנְעָר בְּעֵת שֶׁחֻבַּר הַתַּלְמוּד, אֲבָל בִּשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת, וְכֵן בְּשִׁנְעָר בִּימֵי הַגְּאוֹנִים - אֵין אָדָם מַכִּיר אוֹתָהּ לָשׁוֹן עַד שֶׁמְּלַמְּדִים אוֹתוֹ.

לד וּשְׁאֵלוֹת רַבּוֹת שׁוֹאֲלִין אַנְשֵׁי כָּל עִיר וָעִיר לְכָל גָּאוֹן שֶׁיִּהְיֶה בִּימֵיהֶם לְפָרֵשׁ לָהֶם דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁבַּתַּלְמוּד, וְהֵם מְשִׁיבִים לָהֶם כְּפִי חָכְמָתָם, וְאוֹתָם הַשּׁוֹאֲלִים מְקַבְּצִים הַתְּשׁוּבוֹת, וְעוֹשִׂין מֵהֶן סְפָרִים לְהָבִין מֵהֶם.

לה גַּם חִבְּרוּ הַגְּאוֹנִים שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר חִבּוּרִים לְבָאֵר הַתַּלְמוּד: מֵהֶם מִי שֶׁפֵּרֵשׁ הֲלָכוֹת יְחִידוֹת, וּמֵהֶם מִי שֶׁפֵּרֵשׁ פְּרָקִים יְחִידִים שֶׁנִּתְקַשׁוּ בְּיָמָיו, וּמֵהֶם מִי שֶׁפֵּרֵשׁ מַסֶּכְתּוֹת וּסְדָרִים.

לו וְעוֹד חִבְּרוּ הֲלָכוֹת פְּסוּקוֹת בְּעִנְיַן הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְהַחַיָּב וְהַפָּטוּר בִּדְבָרִים שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לָהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ קְרוֹבִים לְמַדַּע מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֵירֵד לְעָמְקוֹ שֶׁלַּתַּלְמוּד, וְזוֹ הִיא מְלֶאכֶת יי שֶׁעָשׂוּ בָּהּ כָּל גְּאוֹנֵי יִשְׂרָאֵל מִיּוֹם שֶׁחֻבַּר הַתַּלְמוּד וְעַד זְמַן זֶה, שֶׁהִיא שָׁנָה שְׁמִינִית אַחַר מֵאָה וָאֶלֶף לַחֻרְבַּן.

לז וּבַזְּמַן הַזֶּה תָּכְפוּ צָרוֹת יְתֵרוֹת, וְדָחֲקָה שָׁעָה אֶת הַכֹּל, וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמֵינוּ וּבִינַת נְבוֹנֵינוּ נִסְתַּתְּרָה - לְפִיכָךְ אוֹתָן הַפֵּרוּשִׁין וְהַהֲלָכוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת שֶׁחִבְּרוּ הַגְּאוֹנִים וְרָאוּ שֶׁהֵם דְּבָרִים מְבֹאָרִים, נִתְקַשׁוּ בְּיָמֵינוּ, וְאֵין מֵבִין עִנְיְנֵיהֶם כָּרָאוּי אֶלָּא מְעַט בְּמִסְפָּר; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הַתַּלְמוּד עַצְמוֹ, הַבַּבְלִי וְהַיְּרוּשַׁלְמִי, וְסִפְרָא וְסִפְרֵי וְהַתּוֹסֶפְתּוֹת, שֶׁהֵם צְרִיכִין דַּעַת רְחָבָה וְנֶפֶשׁ חֲכָמָה וּזְמַן אָרֹךְ, וְאַחַר כָּךְ יִוָּדַע מֵהֶם הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹחָה בַּדְּבָרִים הָאֲסוּרִים וְהַמֻּתָּרִים, וּשְׁאָר דִּינֵי הַתּוֹרָה הֵיאַךְ הוּא.

לח וּמִפְּנֵי זֶה נָעַרְתִּי חָצְנִי, אֲנִי מֹשֶׁה בֵּרַבִּי מַיְמוֹן הַסְּפָרַדִּי, וְנִשְׁעַנְתִּי עַל הַצּוּר בָּרוּךְ הוּא, וּבִינוֹתִי בְּכָל אֵלּוּ הַסְּפָרִים, וְרָאִיתִי לְחַבֵּר דְּבָרִים הַמִּתְבָּרְרִים מִכָּל אֵלּוּ הַחִבּוּרִים בְּעִנְיַן הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְהַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר עִם שְׁאָר דִּינֵי תּוֹרָה כֻּלָּם, בְּלָשׁוֹן בְּרוּרָה וְדֶרֶךְ קְצָרָה, עַד שֶׁתְּהֵא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כֻּלָּהּ סְדוּרָה בְּפִי הַכֹּל בְּלֹא קֻשְׁיָא וְלֹא פֵּרוּק, לֹא זֶה אוֹמֵר בְּכֹה וְזֶה אוֹמֵר בְּכֹה, אֶלָּא דְּבָרִים בְּרוּרִים קְרוֹבִים נְכוֹנִים עַל פִּי הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יִתְבָּאֵר מִכָּל אֵלּוּ הַחִבּוּרִים וְהַפֵּרוּשִׁים הַנִּמְצָאִים מִימוֹת רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְעַד עַכְשָׁו.

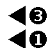
לט עַד שֶׁיִּהְיוּ כָּל הַדִּינִין גְּלוּיִין לַקָּטָן וְלַגָּדוֹל בְּדִין כָּל מִצְוָה וּבְדִין כָּל הַדְּבָרִים שֶׁתִּקְּנוּ חֲכָמִים וּנְבִיאִים. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם צָרִיךְ לְחִבּוּר אַחֵר בָּעוֹלָם בְּדִין מִדִּינֵי יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא יִהְיֶה חִבּוּר זֶה מְקַבֵּץ לַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כֻּלָּהּ עִם הַתַּקָּנוֹת וְהַמִּנְהָגוֹת וְהַגְּזֵרוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ מִימוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וְעַד חִבּוּר הַתַּלְמוּד, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ לָנוּ הַגְּאוֹנִים בְּכָל חִבּוּרֵיהֶם שֶׁחִבְּרוּ אַחַר הַתַּלְמוּד. לְפִיכָךְ קָרָאתִי שֵׁם חִבּוּר זֶה 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה', לְפִי שֶׁאָדָם קוֹרֵא תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ קוֹרֵא בָּזֶה, וְיוֹדֵעַ מִמֶּנּוּ תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כֻּלָּהּ, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לִקְרוֹת סֵפֶר אַחֵר בֵּינֵיהֶם.

מ וְרָאִיתִי לְחַלֵּק חִבּוּר זֶה הֲלָכוֹת הֲלָכוֹת בְּכָל עִנְיָן וְעִנְיָן, וַאֲחַלֵּק הַהֲלָכוֹת לִפְרָקִים שֶׁבְּאוֹתוֹ עִנְיָן, וְכָל פֶּרֶק וָפֶרֶק אֲחַלֵּק אוֹתוֹ לַהֲלָכוֹת קְטַנּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ סְדוּרִים עַל פֶּה.

מא אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת שֶׁבְּכָל עִנְיָן וְעִנְיָן - יֵשׁ מֵהֶן הֲלָכוֹת שֶׁהֵן מִשְׁפְּטֵי מִצְוָה אַחַת בִּלְבַד, וְהִיא הַמִּצְוָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ דִּבְרֵי קַבָּלָה הַרְבֵּה וְהִיא עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ; וְיֵשׁ מֵהֶם הֲלָכוֹת שֶׁהֵם כּוֹלְלִים מִשְׁפְּטֵי מִצְווֹת הַרְבֵּה, אִם יִהְיוּ אוֹתָן הַמִּצְווֹת כֻּלָּן בְּעִנְיָן אֶחָד. מִפְּנֵי שֶׁחִלּוּק חִבּוּר זֶה הוּא לְפִי הָעִנְיָנִים, לֹא לְפִי מִנְיַן הַמִּצְווֹת, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לַקּוֹרֵא בּוֹ.

מב וּמִנְיַן מִצְווֹת שֶׁלַּתּוֹרָה הַנּוֹהֲגוֹת לְדוֹרוֹת: שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת; מֵהֶם מִצְווֹת עֲשֵׂה מָאתַיִם שְׁמוֹנֶה וְאַרְבָּעִים, סִימָן לָהֶם מִנְיַן אֵבָרָיו שֶׁלָּאָדָם, וּמֵהֶם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים, סִימָן לָהֶן מִנְיַן יְמֵי שְׁנַת הַחַמָּה.

מִצְווֹת עֲשֵׂה

א* מִצְוָה רִאשׁוֹנָה מִמִּצְווֹת עֲשֵׂה - לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ,ב; דברים ה,ו).

ב לְיַחֲדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד" (דברים ו,ד).

ג לְאָהֳבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים ו,ה; יא,א).

ד לְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת יי אֱלֹהֶיךָ תִּירָא" (דברים ו,יג; י,כ).

ה לְהִתְפַּלֵּל לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַעֲבַדְתֶּם אֵת יי אֱלֹהֵיכֶם" (שמות כג,כה). עֲבוֹדָה זוֹ - הִיא תְּפִלָּה.

ו לְדָבְקָה בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבוֹ תִדְבָּק" (דברים י,כ).

ז לְהִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ" (דברים ו,יג; י,כ).

ח לְהִדַּמּוֹת בִּדְרָכָיו הַטּוֹבִים וְהַיְּשָׁרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו" (דברים כח,ט).

ט לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב,לב).

י לִקְרוֹת קְרִיַּת שְׁמַע פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְדִבַּרְתָּ בָּם... וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ" (דברים ו,ז).

יא לִלְמֹד תּוֹרָה וּלְלַמְּדָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" (שם).

יב לִקְשֹׁר תְּפִלִּין בָּרֹאשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ" (דברים ו,ח).

יג לִקְשֹׁר תְּפִלִּין בַּיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ" (שם).

יד לַעֲשׂוֹת צִיצִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת" (במדבר טו,לח).

טו לִקְבֹּעַ מְזוּזָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ" (דברים ו,ט; יא,כ).

טז לְהַקְהִיל אֶת הָעָם לִשְׁמֹעַ תּוֹרָה בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַקְהֵל אֶת הָעָם..." (דברים לא,יב).

יז לִכְתֹּב כָּל אִישׁ סֵפֶר תּוֹרָה לְעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת" (דברים לא,יט).

יח לִכְתֹּב הַמֶּלֶךְ סֵפֶר תּוֹרָה לְעַצְמוֹ יָתֵר עַל הָאֶחָד שֶׁלְּכָל אָדָם, עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ שְׁתֵּי תּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דברים יז,יח).

יט לְבָרֵךְ אַחַר הַמָּזוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ, וּבֵרַכְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים ח,י).

כ לִבְנוֹת בֵּית הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה,ח).

כא לְיִרְאָה מִבַּיִת זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ" (ויקרא יט,ל; כו,ב).

כב לִשְׁמֹר בַּיִת זֶה תָּמִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת" (במדבר יח,ב).

כג לִהְיוֹת הַלֵּוִי עוֹבֵד בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא" (במדבר יח,כג).

כד לְקַדֵּשׁ הַכֹּהֵן יָדָיו וְרַגְלָיו בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו..." (שמות ל,יט).

כה לַעֲרֹךְ נֵרוֹת בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו" (שמות כז,כא).

כו לְבָרֵךְ הַכֹּהֲנִים אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ו,כג).

כז לְהַסְדִּיר לֶחֶם וּלְבוֹנָה לִפְנֵי יי בְּכָל שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתַתָּ עַל הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים" (שמות כה,ל).

כח לְהַקְטִיר קְטֹרֶת פַּעֲמַיִם בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים" (שמות ל,ז).

כט לַעֲרֹךְ אֵשׁ בְּמִזְבַּח הָעוֹלָה תָּמִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא ו,ו).

....

* סדר המצוות כאן תואם את זה שבספר המצוות, מלבד סדר מצוות יז-יח.

ל לְהָרִים אֶת הַדֶּשֶׁן מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֵרִים אֶת הַדֶּשֶׁן" (ויקרא ו,ג).

לא לְשַׁלֵּחַ טְמֵאִים מִמַּחֲנֵה שְׁכִינָה, שֶׁהוּא הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וִישַׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְכָל זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ" (במדבר ה,ב).

לב לַחֲלֹק כָּבוֹד לְזַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וּלְהַקְדִּימוֹ לְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקִדַּשְׁתּוֹ" (ויקרא כא,ח).

לג לִהְיוֹת הַכֹּהֲנִים לוֹבְשִׁים לַעֲבוֹדָה בִּגְדֵי כְּהֻנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי קֹדֶשׁ..." (שמות כח,ב).

לד לָשֵׂאת אֶת הָאָרוֹן עַל הַכָּתֵף כְּשֶׁנּוֹשְׂאִים אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ" (במדבר ז,ט).

לה לִמְשֹׁחַ כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה" (שמות ל,לא).

לו לִהְיוֹת הַכֹּהֲנִים עוֹבְדִים בַּמִּקְדָּשׁ מִשְׁמָרוֹת מִשְׁמָרוֹת, וּבַמּוֹעֲדִים עוֹבְדִים כְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יָבֹא הַלֵּוִי... לְבַד מִמְכָּרָיו עַל הָאָבוֹת" (דברים יח,ו-ח).

לז לִהְיוֹת הַכֹּהֲנִים מִטַּמְּאִים לִקְרוֹבֵיהֶן וּמִתְאַבְּלִין עֲלֵיהֶן כִּשְׁאָר יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן מְצֻוִּין לְהִתְאַבֵּל עַל מֵתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לָהּ יִטַּמָּא" (ויקרא כא,ג).

לח לִהְיוֹת כֹּהֵן גָּדוֹל נוֹשֵׂא בְּתוּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח" (ויקרא כא,יג).

לט לְהַקְרִיב תְּמִידִין בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד" (במדבר כח,ג).

מ לְהַקְרִיב כֹּהֵן גָּדוֹל מִנְחָה בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו" (ויקרא ו,יג).

מא לְהוֹסִיף קָרְבָּן אַחֵר בְּכָל שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים" (במדבר כח,ט).

מב לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּכָל רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ..." (במדבר כח,יא).

מג לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּחַג הַפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיי" (ויקרא כג,לו).

מד לְהַקְרִיב מִנְחַת הָעֹמֶר מִמָּחֳרַת רִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח עִם כֶּבֶשׂ אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַהֲבֵאתֶם אֶת עֹמֶר" (ויקרא כג,י).

מה לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּיוֹם עֲצֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים... וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה" (במדבר כח,כו-כז).

מו לְהָבִיא שְׁתֵּי הַלֶּחֶם עִם הַקָּרְבָּנוֹת הַקְּרֵבִים בִּגְלַל הַלֶּחֶם בְּיוֹם עֲצֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפָה [...] וְהִקְרַבְתֶּם עַל הַלֶּחֶם" (ויקרא כג,יז-יח).

מז לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ וַעֲשִׂיתֶם..." (במדבר כט,א).

מח לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּיוֹם הַצּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי..." (במדבר כט,ז).

מט לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדַת הַיּוֹם בְּיוֹם הַצּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן... וּמֵאֵת עֲדַת..." (ויקרא טז,ג-ה), וְכָל הָעֲבוֹדָה הַכְּתוּבָה בְּפָרָשַׁת 'אַחֲרֵי מוֹת' (ויקרא טז).

נ לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ" (במדבר כט,יג).

נא לְהוֹסִיף קָרְבָּן בְּיוֹם שְׁמִינִי עֲצֶרֶת, שֶׁיּוֹם זֶה רֶגֶל בִּפְנֵי עַצְמוֹ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת" (במדבר כט,לה).

נב לָחֹג בָּרְגָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי" (שמות כג,יד).

נג לְהֵרָאוֹת בָּרְגָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ" (שמות כג,יז; לד,כג; דברים טז,טז).

נד לִשְׂמֹחַ בָּרְגָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" (דברים טז,יד).

נה לִשְׁחֹט כֶּבֶשׂ הַפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל" (שמות יב,ו).

נו לֶאֱכֹל בְּשַׂר הַפֶּסַח בְּלֵילֵי חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה" (שמות יב,ח).

נז לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר..." (במדבר ט,יא).

נח לֶאֱכֹל פֶּסַח בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ" (שם).

נט לִתְקֹעַ בַּחֲצוֹצְרוֹת עַל הַקָּרְבָּנוֹת וּבִשְׁעַת הַצָּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת" (במדבר י,י).

ס לִהְיוֹת כָּל קָרְבְּנוֹת בְּהֵמָה מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה" (ויקרא כב,כז).

סא לִהְיוֹת כָּל קָרְבַּן בְּהֵמָה תָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן" (ויקרא כב,כא).

סב לִמְלֹחַ כָּל קָרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל כָּל קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח" (ויקרא ב,יג).

סג מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם עֹלָה קָרְבָּנוֹ" (ויקרא א,ג).

סד מַעֲשֵׂה הַחַטָּאת, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת" (ויקרא ו,יח).

סה מַעֲשֵׂה הָאָשָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם" (ויקרא ז,א).

סו מַעֲשֵׂה זֶבַח הַשְּׁלָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים" (ויקרא ז,יא).

סז מַעֲשֵׂה הַמִּנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנֶפֶשׁ כִּי תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה" (ויקרא ב,א).

סח לְהַקְרִיב בֵּית דִּין קָרְבָּן אִם טָעוּ בְּהוֹרָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ" (ויקרא ד,יג).

סט לְהַקְרִיב הַיָּחִיד קָרְבַּן חַטָּאת אִם שָׁגַג בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁחַיָּבִים עָלֶיהָ כָּרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "נֶפֶשׁ כִּי

תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה" (ויקרא ד,ב).

ע לְהַקְרִיב הַיָּחִיד קָרְבָּן אִם נִסְתַּפֵּק לוֹ אִם חָטָא חֵטְא שֶׁחַיָּבִים עָלָיו חַטָּאת אוֹ לֹא חָטָא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יָדַע וְאָשֵׁם... וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ" (ויקרא ה,יז-יח; ושם בלא 'את אֲשָׁמוֹ'), וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם תָּלוּי'.

עא לְהַקְרִיב הַשּׁוֹגֵג בִּמְעִילָה אוֹ הַחוֹטֵא בִּגְזֵלָה אוֹ בְּשִׁפְחָה חֲרוּפָה אוֹ שֶׁכָּפַר בְּפִקָּדוֹן וְנִשְׁבַּע, קָרְבַּן אָשָׁם, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם וַדַּאי'.

עב לְהַקְרִיב קָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ" (ויקרא ה,ז), "וְאִם לֹא תַשִּׂיג" (שם ה,יא).

עג לְהִתְוַדּוֹת לִפְנֵי יי מִכָּל חֵטְא שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאָדָם, בִּשְׁעַת הַקָּרְבָּן וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַקָּרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ" (במדבר ה,ז).

עד לְהַקְרִיב הַזָּב קָרְבָּן אַחַר שֶׁיִּטְהַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יִטְהַר הַזָּב..." (ויקרא טו,יג).

עה לְהַקְרִיב הַזָּבָה קָרְבָּן אַחַר שֶׁתִּטְהַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ" (ויקרא טו,כח).

עו לְהַקְרִיב הַיּוֹלֶדֶת קָרְבָּן אַחַר שֶׁתִּטְהַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבִמְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ..." (ויקרא יב,ו).

עז לְהַקְרִיב הַמְּצֹרָע קָרְבָּן אַחַר שֶׁיִּטְהַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי..." (ויקרא יד,י).

עח לְעַשֵּׂר הַבְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן" (ויקרא כז,לב).

עט לְקַדֵּשׁ בְּכוֹר הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּלְהַקְרִיבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד" (דברים טו,יט).

פ לִפְדּוֹת בְּכוֹר אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם" (במדבר יח,טו).

פא לִפְדּוֹת פֶּטֶר חֲמוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפֶטֶר חֲמֹור תִּפְדֶּה בְשֶׂה" (שמות לד,כ).

פב לַעֲרֹף פֶּטֶר חֲמוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ" (שמות יג,יג; לד,כ).

פג לְהָבִיא כָּל הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁיֵּשׁ עַל הָאָדָם בְּחוֹבָה אוֹ בִנְדָבָה בְּרֶגֶל רִאשׁוֹן שֶׁפָּגַע בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבָאתָ שָׁמָּה, וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה" (דברים יב,ה-ו).

❶◄ פד לְהַקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת בְּבֵית הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ" (דברים יב,יד).

פה לְהִטַּפֵּל בַּהֲבָאַת הַקָּרְבָּנוֹת מִחוּצָה לָאָרֶץ לְבֵית הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ" (דברים יב,כו) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְקָדְשֵׁי חוּצָה לָאָרֶץ.

פו לִפְדּוֹת קָדָשִׁים בַּעֲלֵי מוּמִים וְיִהְיוּ מֻתָּרִים בַּאֲכִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "רַק בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר" (דברים יב,טו) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בִּפְסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין שֶׁיִּפָּדוּ.

פז לִהְיוֹת הַתְּמוּרָה קֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה קֹּדֶשׁ" (ויקרא כז,י; כז,לג).

פח לֶאֱכֹל שְׁיָרֵי מְנָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו" (ויקרא ו,ט).

פט לֶאֱכֹל בְּשַׂר חַטָּאת וְאָשָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם" (שמות כט,לג).

צ לִשְׂרֹף בְּשַׂר קֹדֶשׁ שֶׁנִּטְמָא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל, בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף" (ויקרא ז,יט).

צא לִשְׂרֹף נוֹתָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף" (ויקרא ז,יז).

צב לְגַדֵּל הַנָּזִיר שְׂעָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ" (במדבר ו,ה).

צג לְגַלֵּחַ הַנָּזִיר שְׂעָרוֹ עַל קָרְבְּנוֹתָיו בִּמְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ, אוֹ בְּתוֹךְ יְמֵי נִזְרוֹ אִם נִטְמָא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יָמוּת מֵת עָלָיו" (במדבר ו,ט).

צד לְקַיֵּם אָדָם כָּל שֶׁהוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו מִקָּרְבָּן אוֹ צְדָקָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ" (דברים כג,כד).

צה לָדוּן בַּהֲפֵר נְדָרִים בְּכָל הַדִּינִין הָאֲמוּרִין בַּפָּרָשָׁה (במדבר ל,ב-יז).

צו לִהְיוֹת כָּל הַנּוֹגֵעַ בְּנִבְלָה טָמֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יָמוּת מִן הַבְּהֵמָה" (ויקרא יא,לט).

צז לִהְיוֹת שְׁמוֹנָה שְׁרָצִים מְטַמְּאִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא" (ויקרא יא,כט).

צח לִהְיוֹת הָאֳכָלִין מִתְטַמְּאִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִכָּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל" (ויקרא יא,לד).

צט לִהְיוֹת הַנִּדָּה טְמֵאָה וּמְטַמְּאָה לַאֲחֵרִים.

ק לִהְיוֹת הַיּוֹלֶדֶת טְמֵאָה כַּנִּדָּה.

קא לִהְיוֹת הַמְּצֹרָע טָמֵא וּמְטַמֵּא.

קב לִהְיוֹת בֶּגֶד מְנֻגָּע טָמֵא וּמְטַמֵּא.

קג לִהְיוֹת בַּיִת מְנֻגָּע מְטַמֵּא.

קד לִהְיוֹת הַזָּב מְטַמֵּא.

קה לִהְיוֹת שִׁכְבַת זֶרַע מְטַמְּאָה.

קו לִהְיוֹת הַזָּבָה מְטַמְּאָה.

קז לִהְיוֹת הַמֵּת מְטַמֵּא.

קח לִהְיוֹת מֵי נִדָּה מְטַמְּאִין לְאָדָם טָהוֹר וּמְטַהֲרִין מִטֻּמְאַת מֵת בִּלְבַד. וְכָל אֵלּוּ הַדִּינִין שֶׁלְּטֻמְאוֹת אֵלּוּ - רֹב מִשְׁפְּטֵי כָּל טֻמְאָה וְטֻמְאָה מֵהֶן מְבֹאָר בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב.

קט לִהְיוֹת הַטַּהֲרָה מִכָּל הַטֻּמְאוֹת בִּטְבִילָה בְּמֵי מִקְוֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ" (ויקרא טו,טז); כָּךְ לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, שֶׁרְחִיצָה זוֹ - בְּמַיִם שֶׁכָּל גּוּפוֹ עוֹלֶה בָּהֶן בְּבַת אַחַת.

קי לִהְיוֹת הַטַּהֲרָה מִן הַצָּרַעַת, בֵּין צָרַעַת אָדָם בֵּין צָרַעַת בַּיִת, בְּעֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלַעַת וּשְׁתֵּי צִפֳּרִים וּמַיִם חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע" (ויקרא יד,ב).

קיא לִהְיוֹת הַמְּצֹרָע מְגַלֵּחַ אֶת כָּל שְׂעָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ" (ויקרא יד,ט).

קיב לִהְיוֹת הַמְּצֹרָע יָדוּעַ לַכֹּל בַּדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בּוֹ: "בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים, וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ, וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה, וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא" (ויקרא יג,מה). וְכֵן כָּל שְׁאָר הַטְּמֵאִים צְרִיכִין לְהוֹדִיעַ אֶת עַצְמָן.

קיג לַעֲשׂוֹת פָּרָה אֲדֻמָּה לִהְיוֹת אֶפְרָהּ מוּכָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יט,ט).

קיד לִהְיוֹת מַעֲרִיךְ אָדָם נוֹתֵן דָּמִים הַקְּצוּבִין בַּפָּרָשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר" (ויקרא כז,ב).

קטו לִהְיוֹת מַעֲרִיךְ בְּהֵמָה טְמֵאָה נוֹתֵן דָּמֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֶעֱמִיד אֶת הַבְּהֵמָה" (ויקרא כז,יא).

קטז לִהְיוֹת מַעֲרִיךְ בֵּיתוֹ נוֹתֵן כְּעֶרֶךְ הַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִישׁ כִּי יַקְדִּשׁ אֶת בֵּיתוֹ" (ויקרא כז,יד).

קיז לִתֵּן מַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ עֶרְכָּהּ הָאָמוּר בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ..." (ויקרא כז,טז).

קיח לְהוֹסִיף הַמּוֹעֵל אוֹ אוֹכֵל תְּרוּמָה חֹמֶשׁ עַל הַקֶּרֶן וּלְהַחֲזִירוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם..." (ויקרא ה,טז).

קיט לִהְיוֹת נֶטַע רְבָעִי קֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים" (ויקרא יט,כד).

קכ לְהַנִּיחַ פֵּאָה.

קכא לְהַנִּיחַ לֶקֶט.

קכב לְהַנִּיחַ עֹמֶר הַשִּׁכְחָה.

קכג לְהַנִּיחַ עוֹלֵלוֹת בַּכֶּרֶם.

קכד לְהַנִּיחַ פֶּרֶט הַכֶּרֶם. לְפִי שֶׁבְּכָל אֵלּוּ נֶאֱמַר: "לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם" (ויקרא יט,י; כג,כב), וְזוֹ הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁלָּהֶם.

קכה לְהָבִיא בִּכּוּרִים לְבֵית הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ..." (שמות כג,יט; לד,כו).

קכו לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "רֵאשִׁית דְּגָנְךָ... תִּתֶּן לוֹ" (דברים יח,ד).

קכז לְהַפְרִישׁ מַעְשַׂר דָּגָן לַלְּוִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ" (ויקרא כז,ל).

קכח לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לְהֵאָכֵל לְבְעָלָיו בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ..." (דברים יד,כב) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁזֶּה הוּא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי.

קכט לִהְיוֹת הַלְּוִיִּים מַפְרִישִׁין מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁלָּקְחוּ מִיִּשְׂרָאֵל, וְנוֹתְנִין אוֹתוֹ לַכֹּהֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶל הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר" (במדבר יח,כו).

קל לְהַפְרִישׁ מַעְשַׂר עָנִי תַּחַת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בַּשְּׁלִישִׁית וּבַשִּׁשִּׁית בַּשָּׁבוּעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ" (דברים יד,כח).

קלא לְהִתְוַדּוֹת וִדּוּי מַעֲשֵׂר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יי אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ" (דברים כו,יג).

קלב לִקְרוֹת עַל הַבִּכּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יי אֱלֹהֶיךָ..." (דברים כו,ה).

קלג לְהַפְרִישׁ חַלָּה לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ..." (במדבר טו,כ).

קלד לְהַשְׁמִיט קַרְקַע, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ" (שמות כג,יא).

קלה לִשְׁבֹּת מֵעֲבוֹדַת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת" (שמות לד,כא).

קלו לְקַדֵּשׁ שְׁנַת יוֹבֵל בִּשְׁבִיתָה כִּשְׁמִטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה" (ויקרא כה,י).

קלז לִתְקֹעַ בַּשּׁוֹפָר בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה" (ויקרא כה,ט).

קלח לִתֵּן גְּאֻלָּה לָאָרֶץ בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ" (ויקרא כה,כד).

קלט לִהְיוֹת גְּאֻלַּת בָּתֵּי עָרֵי חוֹמָה עַד שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִישׁ כִּי יִמְכֹּר בֵּית מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה" (ויקרא כה,כט).

קמ לִמְנוֹת שְׁנֵי יוֹבֵל, שָׁנִים וּשְׁמִטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים..." (ויקרא כה,ח).

קמא לְהַשְׁמִיט כְּסָפִים בַּשְּׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ" (דברים טו,ב).

קמב לִנְגֹּשׂ לַנָּכְרִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ; וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת אָחִיךָ..." (דברים טו,ג).

קמג לִתֵּן מִן הַבְּהֵמָה לַכֹּהֵן הַזְּרוֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ" (דברים יח,ג).

קמד לִתֵּן רֵאשִׁית הַגֵּז לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לוֹ" (דברים יח,ד).

קמה לָדוּן בְּדִינֵי חֲרָמִים, מֵהֶם לַיי וּמֵהֶם לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ כָּל חֵרֶם..." (ויקרא כז,כח).

קמו לִשְׁחֹט בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף וְאַחַר יֹאכַל בְּשָׂרָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ" (דברים יב,כא).

קמז לְכַסּוֹת דַּם חַיָּה וָעוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ, וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר" (ויקרא יז,יג).

קמח לְשַׁלֵּחַ הַקֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ" (דברים כב,ז).

קמט לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי בְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ" (ויקרא יא,ב).

קנ לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי הָעוֹף עַד שֶׁיַּבְדִּיל בֵּין טָמֵא שֶׁבּוֹ לְטָהוֹר שֶׁבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ" (דברים יד,יא).

קנא לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי חֲגָבִים לֵידַע טָהוֹר מִן הַטָּמֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר לוֹ כְרָעַיִם" (ויקרא יא,כא).

קנב לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי דָּגִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם" (ויקרא יא,ט; דברים יד,ט).

קנג לְקַדֵּשׁ חֳדָשִׁים וְלַחֲשֹׁב שָׁנִים וָחֳדָשִׁים בְּבֵית דִּין בִּלְבַד, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים" (שמות יב,ב).

קנד לִשְׁבֹּת בַּשַּׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת" (שמות כג,יב; לד,כא).

קנה לְקַדֵּשׁ שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ,ז).

קנו לְבַעֵר חָמֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם" (שמות יב,טו).

קנז לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג הַמַּצּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא" (שמות יג,ח).

קנח לֶאֱכֹל מַצָּה בְּלֵיל זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת" (שמות יב,יח).

קנט לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כג,ז; במדבר כח,יח).

קס לִשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ" (שמות יב,טז; במדבר כח,כה).

קסא לִסְפֹּר מִקְּצִירַת הָעֹמֶר תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת" (ויקרא כג,טו).

קסב לִשְׁבֹּת בְּיוֹם חֲמִשִּׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כג,כא).

קסג לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁלַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן" (ויקרא כג,כד).

קסד לְהִתְעַנּוֹת בָּעֲשִׂירִי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם" (ויקרא טז,כט).

קסה לִשְׁבֹּת בְּיוֹם הַצּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם" (ויקרא כג,לב; וראה שם טז,לא).

קסו לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁלְּחַג הַסֻּכּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כג,לה).

קסז לִשְׁבֹּת בַּשְּׁמִינִי שֶׁלֶּחָג, שֶׁנֶּאֱמַר: "(ו)בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי ◀❶ מִקְרָא קֹדֶשׁ" (ויקרא כג,לו).

קסח לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה שִׁבְעַת יָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג,מב).

קסט לִטֹּל לוּלָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר..." (ויקרא כג,מ).

קע לִשְׁמֹעַ קוֹל שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם" (במדבר כט,א).

קעא לִתֵּן מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים" (שמות ל,יג).

קעב לִשְׁמֹעַ מִכָּל נָבִיא שֶׁיִּהְיֶה בְּכָל דּוֹר וָדוֹר אִם לֹא יוֹסִיף וְלֹא יִגְרַע, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן" (דברים יח,טו).

קעג לְמַנּוֹת מֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ" (דברים יז,טו).

קעד לִשְׁמֹעַ מִכָּל בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁיַּעַמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה" (דברים יז,יא).

קעה לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים אִם תִּהְיֶה מַחֲלֹקֶת בֵּין הַסַּנְהֶדְרִין בַּדִּינִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת" (שמות כג,ב).

קעו לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים בְּכָל קָהָל וְקָהָל מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ" (דברים טז,יח).

קעז לְהַשְׁווֹת בֵּין בַּעֲלֵי דִּינִין בְּשָׁעָה שֶׁעוֹמְדִין בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט,טו).

קעח לְהָעִיד בְּבֵית דִּין לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵדוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע" (ויקרא ה,א).

קעט לַחֲקֹר הָעֵדִים הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב" (דברים יג,טו).

קפ לַעֲשׂוֹת לְעֵדִים זוֹמְמִין כְּמוֹ שֶׁדִּמּוּ לַעֲשׂוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם" (דברים יט,יט).

קפא לַעֲרֹף אֶת הָעֶגְלָה כְּמִצְוָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה בַּנָּחַל" (דברים כא,ד).

קפב לְהָכִין שֵׁשׁ עָרֵי מִקְלָט, שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ, וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת גְּבוּל אַרְצְךָ" (דברים יט,ג).

קפג לָתֵת לַלְוִיִּם עָרִים לָשֶׁבֶת, וְגַם הֵן קוֹלְטוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם [...] עָרִים" (במדבר לה,ב).

קפד לַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ" (דברים כב,ח).

קפה לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה וְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת" (דברים יב,ב).

קפו לַהֲרֹג אַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת וְלִשְׂרֹף אֶת הָעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת הָעִיר..." (דברים יג,יז).

קפז לְאַבֵּד שִׁבְעָה עֲמָמִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם" (דברים כ,יז).

קפח לְהַכְרִית זַרְעוֹ שֶׁלַּעֲמָלֵק, שֶׁנֶּאֱמַר: "תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק" (דברים כה,יט).

קפט לִזְכֹּר מַה שֶּׁעָשָׂה עֲמָלֵק תָּמִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" (דברים כה,יז).

קצ לַעֲשׂוֹת בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת כְּמִשְׁפָּט הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תִקְרַב אֶל עִיר" (דברים כ,י).

קצא לִמְשֹׁחַ כֹּהֵן לַמִּלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן" (דברים כ,ב).

קצב לְהַתְקִין יָד בַּמַּחֲנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה" (דברים כג,יג).

קצג לְהַתְקִין יָתֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אֲזֵנֶךָ" (דברים כג,יד).

קצד לְהָשִׁיב אֶת הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל" (ויקרא ה,כג).

קצה לִתֵּן צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ" (דברים טו,ח; טו,יא).

קצו לְהַעֲנִיק לְעֶבֶד עִבְרִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ" (דברים טו,יד), וְכֵן לְאָמָה עִבְרִיָּה.

קצז לְהַלְווֹת לֶעָנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הֶעָנִי..." (שמות כב,כד); "אִם" זֶה אֵינוֹ רְשׁוּת אֶלָּא מִצְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ" (דברים טו,ח).

קצח לְהַלְווֹת לַנָּכְרִי בְּרִבִּית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ" (דברים כג,כא) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁזּוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה.

קצט לְהָשִׁיב הַמַּשְׁכּוֹן לִבְעָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הַעֲבוֹט" (דברים כד,יג).

ר לִתֵּן שְׂכַר שָׂכִיר בִּזְמַנּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ" (דברים כד,טו).

רא לִהְיוֹת הַשָּׂכִיר אוֹכֵל בִּזְמַן שְׂכִירוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ... כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ..." (דברים כג,כה-כו).

רב לַעֲזֹב מֵעַל חֲבֵרוֹ אוֹ מֵעַל בְּהֶמְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ" (שמות כג,ה).

רג לְהָקִים הַמַּשָּׂא עַל הַבְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ" (דברים כב,ד).

רד לְהָשִׁיב הָאֲבֵדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ" (דברים כב,א).

רה לְהוֹכִיחַ הַחוֹטֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט,יז).

רו לֶאֱהֹב כָּל אָדָם מִבְּנֵי בְּרִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט,יח).

רז לֶאֱהֹב אֶת הַגֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר" (דברים י,יט).

רח לְצַדֵּק הַמֹּאזְנַיִם עִם הַמִּשְׁקָלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי צֶדֶק" (ויקרא יט,לו).

רט לְכַבֵּד הַחֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם" (ויקרא יט,לב).

רי לְכַבֵּד אָב וָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ" (שמות כ,יא; דברים ה,טו).

ריא לְיִרְאָה מֵאָב וָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" (ויקרא יט,ג).

ריב לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית ט,ז).

ריג לִבְעֹל בְּקִדּוּשִׁין, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ" (דברים כב,יג; וראה שם כד,א).

ריד לְשַׂמֵּחַ חָתָן אֶת אִשְׁתּוֹ שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת" (דברים כד,ה).

רטו לָמוּל אֶת הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ" (ויקרא יב,ג).

רטז לְיַבֵּם אֵשֶׁת אָח, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ" (דברים כה,ה).

ריז לַחֲלֹץ לְיָבָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ" (דברים כה,ט).

ריח לִשָּׂא אוֹנֵס אֶת אֲנוּסָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה" (דברים כב,כט).

ריט לֵישֵׁב מוֹצִיא שֵׁם רַע עִם אִשְׁתּוֹ כָּל יָמָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה" (דברים כב,יט).

רכ לָדוּן בִּמְפַתֶּה בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל עִם שְׁאָר דִּינָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יְפַתֶּה אִישׁ..." (שמות כב,טו).

רכא לַעֲשׂוֹת לִיפַת תֹּאַר כַּכָּתוּב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר" (דברים כא,יא).

רכב לְגָרֵשׁ בִּשְׁטָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ" (דברים כד,א; כד,ג).

רכג לַעֲשׂוֹת לַשּׂוֹטָה כְּתוֹרָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (במדבר ה,ל).

רכד לְהַלְקוֹת הָרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ" (דברים כה,ב).

רכה לְהַגְלוֹת רוֹצֵחַ בִּשְׁגָגָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיָשַׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן" (במדבר לה,כה).

רכו לִהְיוֹת בֵּית דִּין הוֹרְגִין בְּסַיִף, שֶׁנֶּאֱמַר: "נָקֹם יִנָּקֵם" (שמות כא,כ).

רכז לִהְיוֹת בֵּית דִּין הוֹרְגִין בְּחֶנֶק, שֶׁנֶּאֱמַר: "מוֹת יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת" (ויקרא כ,י).

רכח לִהְיוֹת בֵּית דִּין שׂוֹרְפִין בָּאֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן" (ויקרא כ,יד).

רכט לִהְיוֹת בֵּית דִּין סוֹקְלִין בָּאֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּסְקַלְתֶּם אֹתָם" (דברים כב,כד).

רל לִתְלוֹת מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב תְּלִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל עֵץ" (דברים כא,כב).

רלא לִקְבֹּר הַנֶּהֱרָג בְּיוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (דברים כא,כג).

רלב לָדוּן בְּעֶבֶד עִבְרִי כְּהִלְכוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי" (שמות כא,ב).

רלג לְיַעֵד אָמָה עִבְרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ [...] וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה" (שמות כא,ח-ט).

רלד לִפְדּוֹת אָמָה עִבְרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֶפְדָּהּ" (שמות כא,ח).

רלה לַעֲבֹד בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ" (ויקרא כה,מו).

רלו לִהְיוֹת הַחוֹבֵל מְשַׁלֵּם מָמוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה" (שמות כא,יח).

רלז לָדוּן בְּנִזְקֵי בְהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ" (שמות כא,לה).

רלח לָדוּן בְּנִזְקֵי הַבּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: "[וְ]כִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר" (שמות כא,לג).

רלט לָדוּן בְּגַנָּב בְּתַשְׁלוּמִין אוֹ בְמִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "(ו)כִּי יִגְנֹב..." (שמות כא,לז); "אִם בַּמַּחְתֶּרֶת..." (שם כב,א); "וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ" (שם כא,טז).

רמ לָדוּן בְּנִזְקֵי הֶבְעֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם" (שמות כב,ד).

רמא לָדוּן בְּנִזְקֵי הָאֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים" (שמות כב,ה).

רמב לָדוּן בְּדִין שׁוֹמֵר חִנָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים" (שמות כב,ו).

רמג לָדוּן בְּדִין נוֹשֵׂא שָׂכָר וְשׂוֹכֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר" (שמות כב,ט).

רמד לָדוּן בְּדִין הַשּׁוֹאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ" (שמות כב,יג).

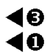
רמה לָדוּן בְּדִין מֶקַּח וּמִמְכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ" (ויקרא כה,יד).

רמו לָדוּן בְּדִין טוֹעֵן וְכוֹפֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע" (שמות כב,ח).

רמז לְהַצִּיל הַנִּרְדָּף וַאֲפִלּוּ בְּנֶפֶשׁ הָרוֹדֵף, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ" (דברים כה,יב).

רמח לָדוּן בְּדִינֵי נְחָלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ כִּי יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ... וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר כז,ח-יא).

מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה

א מִצְוָה רִאשׁוֹנָה מִמִּצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת בַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ זוּלָתִי יי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי" (שמות כ,ב; דברים ה,ו).

ב שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל, לֹא יַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ וְלֹא יַעֲשׂוּ לוֹ אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל" (שמות כ,ג; דברים ה,ז).

ג שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וַאֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (ויקרא יט,ד).

ד שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת לְנוֹאי וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין עוֹבְדִין אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף" (שמות כ,יט).

ה שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת לַעֲבוֹדָה זָרָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵין דַּרְכָּהּ עֲבוֹדָתָהּ בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם" (שמות כ,ד; דברים ה,ח).

ו שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה בִּדְבָרִים שֶׁדַּרְכָּהּ לְהֵעָבֵד בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָעָבְדֵם" (שמות כ,ד; כג,כד; דברים ה,ח).

ז שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִזַּרְעֲךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ" (ויקרא יח,כא).

ח שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה אוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֹבֹת" (ויקרא יט,לא).

ט שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה יִדְּעוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים" (שם).

י שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִם" (ויקרא יט,ד).

יא שֶׁלֹּא לְהָקִים מַצֵּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה" (דברים טז,כב).

יב שֶׁלֹּא לִתֵּן אֶבֶן מַשְׂכִּית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם" (ויקרא כו,א).

יג שֶׁלֹּא לִטַּע אִילָן בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ..." (דברים טז,כא).

יד שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע בַּעֲבוֹדָה זָרָה לְעוֹבְדֶיהָ וְלֹא מַשְׁבִּיעִין אוֹתָן בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ" (שמות כג,יג).

טו שֶׁלֹּא לְהַדִּיחַ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ" (שם) - זוֹ אַזְהָרָה לַמַּדִּיחַ.

טז שֶׁלֹּא לְהָסִית אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּמֵּסִית: "וְלֹא יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע" (דברים יג,יב).

יז שֶׁלֹּא לֶאֱהֹב הַמֵּסִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאבֶה לוֹ" (דברים יג,ט).

יח שֶׁלֹּא לַעֲזֹב הַשִּׂנְאָה לַמֵּסִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו" (שם).

יט שֶׁלֹּא לְהַצִּיל הַמֵּסִית, אֶלָּא עוֹמֵד עַל דָּמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו" (שם).

כ שֶׁלֹּא יְלַמֵּד הַמּוּסָת זְכוּת עַל הַמֵּסִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַחְמֹל" (שם).

כא שֶׁלֹּא יִשְׁתֹּק הַמּוּסָת מִלְּלַמֵּד חוֹבָה עַל הַמֵּסִית אִם יָדַע לוֹ חוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו" (שם).

כב שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּצִפּוּיֵי נֶעֱבָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם" (דברים ז,כה).

כג שֶׁלֹּא לִבְנוֹת עִיר הַנִּדַּחַת לִכְמוֹת שֶׁהָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבָּנֶה עוֹד" (דברים יג,יז).

כד שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּמָמוֹן עִיר הַנִּדַּחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם" (דברים יג,יח).

כה שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ וּבְתִקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ וּבְיַיִן שֶׁנִּתְנַסֵּךְ לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ" (דברים ז,כו).

כו שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (דברים יח,כ).

כז שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בְּשֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו" (שם).

כח שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ לַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא" (דברים יג,ד).

כט שֶׁלֹּא נִמָּנַע מֵהֲרִיגַת נְבִיא הַשֶּׁקֶר וְלֹא נִירָא מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ" (דברים יח,כב).

ל שֶׁלֹּא לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא בְּמִנְהֲגוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי" (ויקרא כ,כג).

לא שֶׁלֹּא לִקְסֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... קֹסֵם קְסָמִים" (דברים יח,י).

לב שֶׁלֹּא לְעוֹנֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְעוֹנֵנוּ" (ויקרא יט,כו).

לג שֶׁלֹּא לְנַחֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַחֲשׁוּ" (שם).

לד שֶׁלֹּא לְכַשֵּׁף, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וּמְכַשֵּׁף" (דברים יח,י).

לה שֶׁלֹּא לַחְבֹּר חֶבֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְחֹבֵר חָבֶר" (דברים יח,יא).

לו שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּאוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֹׁאֵל אוֹב" (שם).

לז שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּיִדְּעוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי" (שם).

לח שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בַּחֲלוֹם מִן הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים" (שם).

לט שֶׁלֹּא תַּעְדֶּה אִשָּׁה עֲדִי אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה כְלִי גֶבֶר עַל אִשָּׁה" (דברים כב,ה).

מ שֶׁלֹּא יַעְדֶּה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה" (שם), מִפְּנֵי שֶׁזֶּה הָיָה מִנְהַג עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְכֵן מְפֹרָשׁ בְּסִפְרֵי עֲבוֹדָתָהּ.

מא שֶׁלֹּא לִכְתֹּב בַּגּוּף כְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם" (ויקרא יט,כח).

מב שֶׁלֹּא לִלְבֹּשׁ שַׁעַטְנֵז כְּמוֹ שֶׁלּוֹבְשִׁין כּוּמְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז" (דברים כב,יא).

מג שֶׁלֹּא לְהַקִּיף פְּאַת רֹאשׁ כְּכוּמָרֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם" (ויקרא יט,כז).

מד שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית כָּל הַזָּקָן כְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ" (שם).

מה שֶׁלֹּא לְהִתְגּוֹדֵד כְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִתְגֹּדְדוּ" (דברים יד,א). וּגְדִידָה וּשְׂרִיטָה - אַחַת הִיא.

מו שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד" (דברים יז,טז).

מז שֶׁלֹּא לָתוּר אַחַר מַחְשְׁבוֹת הַלֵּב וּרְאִיַּת הָעֵינַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו,לט).

מח שֶׁלֹּא לִכְרֹת בְּרִית לְשִׁבְעָה עֲמָמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית" (דברים ז,ב).

מט שֶׁלֹּא לְהַחֲיוֹת אָדָם מִשִּׁבְעָה עֲמָמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה" (דברים כ,טז).

נ שֶׁלֹּא לָחֹן עַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם" (דברים ז,ב).

נא שֶׁלֹּא לְהוֹשִׁיב עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּאַרְצֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ" (שמות כג,לג).

נב שֶׁלֹּא לְהִתְחַתֵּן בְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם" (דברים ז,ג).

נג שֶׁלֹּא יִשָּׂא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בַּת יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יי" (דברים כג,ד).

נד שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק זֶרַע עֵשָׂו מִן הַקָּהָל אֶלָּא עַד שְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי" (דברים כג,ח).

נה שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק מִצְרִי מִלָּבוֹא בַּקָּהָל אֶלָּא עַד שְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְתַעֵב מִצְרִי" (שם).

נו שֶׁלֹּא לִקְרֹא שָׁלוֹם לְעַמּוֹן וּמוֹאָב בַּתְּחִלָּה בִּשְׁעַת מִלְחָמָה כִּשְׁאָר גּוֹיִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם" (דברים כג,ז).

נז שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית אִילָנֵי מַאֲכָל, וְכֵן כָּל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַשְׁחָתָה אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ" (דברים כ,יט).

נח שֶׁלֹּא יִירְאוּ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וְלֹא יִפָּחֲדוּ מֵאוֹיְבֵיהֶם בִּשְׁעַת מִלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם" (דברים ז,כא) ; "לֹא תִּירָאוּם" (שם ג,כב).

נט שֶׁלֹּא יָסוּר מִלִּבֵּנוּ מַעֲשֵׂה עֲמָלֵק הָרַע שֶׁעָשָׂה לָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִּשְׁכָּח" (דברים כה,יט).

ס שֶׁאָנוּ מֻזְהָרִין עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" (שמות כב,כז), וְנֶאֱמַר בָּעֹנֶשׁ: "וְנֹקֵב שֵׁם יי מוֹת יוּמָת" (ויקרא כד,טז), וְזֶה הַכְּלָל: כָּל שֶׁעָנַשׁ עָלָיו הַכָּתוּב כָּרֵת אוֹ מִיתַת בֵּית דִּין - הֲרֵי זוֹ מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, חוּץ מִמִּילָה וּפֶסַח, שֶׁהֵן בְּכָרֵת וְהֵן מִצְווֹת עֲשֵׂה.

סא שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עַל שְׁבוּעַת בִּטּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר" (ויקרא יט,יב).

סב שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע לַשָּׁוְא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא" (שמות כ,ו; דברים ה,י).

סג שֶׁלֹּא לְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם הַקָּדוֹשׁ, בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי" (ויקרא כב,לב).

סד שֶׁלֹּא לְנַסּוֹת אֶת דְּבַר יי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַסּוּ אֶת יי אֱלֹהֵיכֶם" (דברים ו,טז).

סה שֶׁלֹּא לְאַבֵּד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אוֹ בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת אוֹ בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת, וְכֵן אֵין מוֹחֲקִין אֶת הַשֵּׁמוֹת הַמְּקֻדָּשִׁין וְאֵין מְאַבְּדִים אֶת כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן... וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן [...] לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יב,ג-ד).

סו שֶׁלֹּא יָלִין הַצָּלוּב עַל הָעֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ" (דברים כא,כג).

סז שֶׁלֹּא לְהַשְׁבִּית שְׁמִירָה סָבִיב לַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ" (במדבר יח,ה).

סח שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן לַהֵיכָל בְּכָל עֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַל יָבֹא בְכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא טז,ב).

סט שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בַּעַל מוּם מִן הַמִּזְבֵּחַ וְלִפְנִים לַהֵיכָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ אֶל הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא" (ויקרא כא,כג).

ע שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרָב" (ויקרא כא,יז).

עא שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם עוֹבֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב" (ויקרא כא,יח).

עב שֶׁלֹּא יִתְעַסְּקוּ הַלְוִיִּים בַּעֲבוֹדַת הַכֹּהֲנִים וְלֹא הַכֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדַת הַלְוִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא יָמֻתוּ גַם הֵם גַּם אַתֶּם" (במדבר יח,ג).

עג שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לַמִּקְדָּשׁ וְלֹא יוֹרֶה בַּתּוֹרָה שְׁתוּי יַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ... בְּבֹאֲכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד... וּלְהוֹרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא י,ט-יא).

עד שֶׁלֹּא יַעֲבֹד הַזָּר בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזָר לֹא יִקְרַב אֲלֵיכֶם" (במדבר יח,ד).

עה שֶׁלֹּא יַעֲבֹד כֹּהֵן טָמֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב,ב).

עו שֶׁלֹּא יַעֲבֹד כֹּהֵן טְבוּל יוֹם עַד שֶׁיַּעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם" (ויקרא כא,ו).

עז שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לָעֲזָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם" (במדבר ה,ג) - זֶה מַחֲנֶה שְׁכִינָה.

עח שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לְמַחֲנֶה לְוִיָּה, שֶׁכְּנֶגְדּוֹ לְדוֹרוֹת הַר הַבַּיִת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה" (דברים כג,יא) - זֶה מַחֲנֶה לְוִיָּה.

עט שֶׁלֹּא לִבְנוֹת אַבְנֵי מִזְבֵּחַ גָּזִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית" (שמות כ,כא).

פ שֶׁלֹּא לִפְסֹעַ עַל הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי" (שמות כ,כב).

פא שֶׁלֹּא לְכַבּוֹת אֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ, לֹא תִכְבֶּה" (ויקרא ו,ו).

פב שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר וּלְהַקְרִיב בְּמִזְבַּח הַזָּהָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה..." (שמות ל,ט).

פג שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בְּמַתְכֹּנֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ" (שמות ל,לב).

פד שֶׁלֹּא לָסוּךְ בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה זָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ" (שם).

פה שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בְּמַתְכֹּנֶת הַקְּטֹרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "(ו)בְמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (שמות ל,לז).

פו שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא בַּדֵּי הָאָרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ" (שמות כה,טו).

פז שֶׁלֹּא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד" (שמות כח,כח; לט,כא).

פח שֶׁלֹּא יִקָּרַע הַמְּעִיל, שֶׁנֶּאֱמַר: "כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ" (שמות כח,לב).

פט שֶׁלֹּא לְהַעֲלוֹת קָדָשִׁים בַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ..." (דברים יב,יג).

צ שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט קָדָשִׁים בַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב... וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ... וְנִכְרַת" (ויקרא יז,ג-ד).

צא שֶׁלֹּא לְהַקְדִּישׁ בַּעֲלֵי מוּמִין לַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כֹּל אֲשֶׁר בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ" (ויקרא כב,כ) - זֶה הוּא אִסּוּר הֶקְדֵּשׁוֹ.

צב שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט בַּעֲלֵי מוּמִין לְשֵׁם קָרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיי" (ויקרא כב,כב).

צג שֶׁלֹּא לִזְרֹק דַּם בַּעֲלֵי מוּמִין לְגַבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּבַעֲלֵי מוּמִין: "לֹא תַקְרִיבוּ לַיי" (ויקרא כב,כד) - וְזֶה הוּא אִסּוּר זְרִיקַת דָּמוֹ.

צד שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר אֵמוּרֵי בַּעֲלֵי מוּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִשֶּׁה לֹא תִתְּנוּ מֵהֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא כב,כב).

צה שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב בַּעַל מוּם עוֹבֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִזְבַּח לַיי אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם" (דברים יז,א) - זֶה מוּם עוֹבֵר.

צו שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב בַּעַל מוּם מִיַּד הַגּוֹיִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִיַּד בֶּן נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ" (ויקרא כב,כה).

צז שֶׁלֹּא לִתֵּן מוּם בְּקָדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל מוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ" (ויקרא כב,כא), כְּלוֹמַר: אַל תִּתֵּן בּוֹ מוּם.

צח שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב שְׂאוֹר אוֹ דְּבַשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ..." (ויקרא ב,יא).

צט שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב תָּפֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ" (ויקרא ב,יג).

ק שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב אֶתְנָן וּמְחִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב" (דברים כג,יט).

קא שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד" (ויקרא כב,כח).

קב שֶׁלֹּא לִתֵּן זַיִת בְּמִנְחַת חוֹטֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן" (ויקרא ה,יא).

קג שֶׁלֹּא לִתֵּן עָלֶיהָ לְבוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה" (שם).

קד שֶׁלֹּא יִתֵּן זַיִת בְּמִנְחַת סוֹטָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן" (במדבר ה,טו).

קה שֶׁלֹּא לִתֵּן עָלָיו לְבוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה" (שם).

קו שֶׁלֹּא לְהָמִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא יָמִיר אֹתוֹ" (ויקרא כז,י).

קז שֶׁלֹּא לְשַׁנּוֹת אֶת הַקֳּדָשִׁים מִקָּרְבָּן לְקָרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר בַּבְּכוֹר: "לֹא יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ" (ויקרא כז,כו), כְּלוֹמַר לֹא יַקְדִּישֶׁנּוּ לְקָרְבָּן אַחֵר.

קח שֶׁלֹּא לִפְדּוֹת בְּכוֹר בְּהֵמָה טְהוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ בְּכוֹר שׁוֹר... לֹא תִפְדֶּה" (במדבר יח,יז).

קט שֶׁלֹּא לִמְכֹּר מַעְשַׂר בְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִגָּאֵל" (ויקרא כז,לג).

קי שֶׁלֹּא לִמְכֹּר שְׂדֵה הַחֵרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל חֵרֶם [...] לֹא יִמָּכֵר" (ויקרא כז,כח).

קיא שֶׁלֹּא לִפְדּוֹת שְׂדֵה הַחֵרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִגָּאֵל" (שם).

קיב שֶׁלֹּא יַבְדִּיל בְּחַטַּאת הָעוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמָלַק אֶת רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל" (ויקרא ה,ח).

קיג שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בַּקֳּדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ" (דברים טו,יט).

קיד שֶׁלֹּא לִגְזֹז אֶת הַקֳּדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ" (שם).

קטו שֶׁלֹּא יִשְׁחַט הַפֶּסַח וְהֶחָמֵץ קַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי" (שמות לד,כה).

קטז שֶׁלֹּא לְהָנִיחַ אֵמוּרֵי הַפֶּסַח עַד שֶׁיִּפָּסְלוּ בְּלִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יָלִין חֵלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר" (שמות כג,יח).

קיז שֶׁלֹּא לְהוֹתִיר מִבְּשַׂר הַפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר" (שמות יב,י).

קיח שֶׁלֹּא לְהוֹתִיר מֵחֲגִיגַת אַרְבָּעָה עָשָׂר לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר" (דברים טז,ד); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁבִּבְשַׂר חֲגִיגַת אַרְבָּעָה עָשָׂר הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר "לַבֹּקֶר" (שם) - לְבָקְרוֹ שֶׁלְּיוֹם שֵׁנִי שֶׁלַּפֶּסַח, שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי לִשְׁחִיטָה.

קיט שֶׁלֹּא לְהוֹתִיר מִבְּשַׂר פֶּסַח שֵׁנִי עַד בֹּקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר" (במדבר ט,יב).

קכ שֶׁלֹּא לְהוֹתִיר מִבְּשַׂר הַתּוֹדָה עַד בֹּקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר" (ויקרא כב,ל), וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר קֳדָשִׁים, שֶׁאֵין מַנִּיחִין אוֹתָן לְאַחַר זְמַן אֲכִילָתָן.

קכא שֶׁלֹּא לִשְׁבֹּר עֶצֶם בַּפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ" (שמות יב,מו).

קכב שֶׁלֹּא לִשְׁבֹּר עֶצֶם בְּפֶסַח שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ" (במדבר ט,יב).

קכג שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא מִבְּשַׂר הַפֶּסַח מִן הַחֲבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת" (שמות יב,מו). ◀❶

קכד שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת שְׁיָרֵי מְנָחוֹת חָמֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם" (ויקרא ו,י).

קכה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר הַפֶּסַח נָא וּמְבֻשָּׁל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל" (שמות יב,ט).

קכו שֶׁלֹּא לְהַאֲכִיל בְּשַׂר הַפֶּסַח לְגֵר תּוֹשָׁב, שֶׁנֶּאֱמַר: "תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ" (שמות יב,מה).

קכז שֶׁלֹּא יֹאכַל הֶעָרֵל בְּשַׂר הַפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ" (שמות יב,מח).

קכח שֶׁלֹּא לְהַאֲכִיל בְּשַׂר הַפֶּסַח לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּשְׁתַּמֵּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ" (שמות יב,מג), כְּלוֹמַר: יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּלְוָה לִבְנֵי נֵכָר וְעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹתָם לֹא יֹאכַל בּוֹ.

קכט שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם שֶׁנִּטְמָא קָדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיי וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו" (ויקרא ז,כ).

קל שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מִן הַקֳּדָשִׁים שֶׁנִּטְמְאוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל" (ויקרא ז,יט).

קלא שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל נוֹתָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֹכְלָיו עֲוֹנוֹ יִשָּׂא... וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" (ויקרא יט,ח).

קלב שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל פִּגּוּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה, וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֹנָהּ תִּשָּׂא" (ויקרא ז,יח), וְהוּא בְּכָרֵת.

קלג שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר תְּרוּמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ" (ויקרא כב,י).

קלד שֶׁלֹּא יֹאכַל אֲפִלּוּ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וּשְׂכִירוֹ תְּרוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ" (שם).

קלה שֶׁלֹּא יֹאכַל עָרֵל תְּרוּמָה, וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר קָדָשִׁים. וְדָבָר זֶה לְמָדוֹ הַכָּתוּב מִן הַפֶּסַח בִּגְזֵרָה שָׁוָה, וְאֵינוֹ בְּפֵרוּשׁ מִן הַתּוֹרָה. וּמִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁאִסּוּר עָרֵל בַּקֳּדָשִׁים מִגּוּפֵי תּוֹרָה, וְאֵינוֹ מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים.

קלו שֶׁלֹּא יֹאכַל כֹּהֵן טָמֵא תְּרוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ מִזַּרְעֲךָ... בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל" (ויקרא כב,ד; ושם: מִזֶּרַע אַהֲרֹן).

קלז שֶׁלֹּא תֹּאכַל חֲלָלָה קֹדֶשׁ, לֹא תְּרוּמוֹת וְלֹא חָזֶה וָשׁוֹק, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבַת כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִיא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל" (ויקרא כב,יב).

קלח שֶׁלֹּא תֵּאָכֵל מִנְחַת כֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל" (ויקרא ו,טז).

קלט שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר חַטָּאוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בִּפְנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ" (ויקרא ו,כג).

קמ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין שֶׁהֻטַּל בָּהֶם מוּם בְּכַוָּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה" (דברים יד,ג) - לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה שֶׁבִּפְסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין שֶׁהֻטַּל בָּהֶם מוּם הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

קמא שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁלְּדָגָן חוּץ לִירוּשָׁלַם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ" (דברים יב,יז).

קמב שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁלְּתִירוֹשׁ חוּץ לִירוּשָׁלַם, שֶׁנֶּאֱמַר: "תִּירֹשְׁךָ" (שם).

קמג שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁלְּיִצְהָר חוּץ לִירוּשָׁלַם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיִצְהָרֶךָ" (שם).

קמד שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּכוֹר תָּמִים חוּץ לִירוּשָׁלַם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל... וּבְכֹרֹת" (שם).

קמה שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים חַטָּאת וְאָשָׁם חוּץ לָעֲזָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל... בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ" (שם); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁלֹּא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לֶאֱסֹר בְּשַׂר חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת חוּץ לָעֲזָרָה, לְפִי שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁיֵּאָכֵל חוּץ לִמְקוֹם אֲכִילָתוֹ - "לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ" אֶקְרָא בּוֹ.

קמו שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר הָעוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל... וְכָל נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר" (שם), כְּלוֹמַר: לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר. וְזוֹ הִיא אַזְהָרָה שֶׁלְּכָל מוֹעֵל, שֶׁלֹּא יֵהָנֶה מִן הַקֳּדָשִׁים הָאֲסוּרִין לֵהָנוֹת מֵהֶן. וְאִם נֶהֱנָה - מָעַל.

קמז שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר קָדָשִׁים קַלִּים קֹדֶם זְרִיקַת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל... וְנִדְבֹתֶיךָ" (שם), כְּלוֹמַר: לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל נִדְבוֹתֶיךָ עַד שֶׁיִּזָּרֵק דָּמָם.

קמח שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר בְּשַׂר קָדְשֵׁי קָדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזָר לֹא יֹאכַל כִּי קֹדֶשׁ הֵם" (שמות כט,לג).

קמט שֶׁלֹּא יֹאכַל כֹּהֵן בִּכּוּרִים קֹדֶם הַנָּחָה בָּעֲזָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל... וּתְרוּמַת יָדֶךָ" (דברים יב,יז) - אֵלּוּ הַבִּכּוּרִים.

קנ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בְּטֻמְאָה, וַאֲפִלּוּ בִּירוּשָׁלַם, עַד שֶׁיִּפָּדֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא" (דברים כו,יד).

קנא שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בַּאֲנִינוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ" (שם).

קנב שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דְּמֵי מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בִּשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת" (שם), וְכָל שֶׁהוּא חוּץ לְצָרְכֵי הַגּוּף הַחַי - "נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת" אֶקְרָא בּוֹ.

קנג שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טֶבֶל, וְהַטֶּבֶל הוּא הַדָּבָר שֶׁגִּדּוּלָיו מִן הָאָרֶץ הַחַיָּב בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת שֶׁלֹּא הוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ תְּרוּמוֹת יי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֵת אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיי" (ויקרא כב,טו), כְּלוֹמַר: דְּבָרִים שֶׁהֵם עֲתִידִין לְהָרִים אוֹתָן לַיי - לֹא יַעֲשׂוּ אוֹתָן חֹל וְיֹאכְלוּ אוֹתָן בְּטִבְלָן.

קנד שֶׁלֹּא לְהַקְדִּים תְּרוּמָה לַבִּכּוּרִים, וְלֹא מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן לַתְּרוּמָה, וְלֹא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לָרִאשׁוֹן, אֶלָּא מוֹצִיאִין עַל הַסֵּדֶר: בִּכּוּרִים תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ

תְּרוּמָה גְּדוֹלָה, וְאַחַר כָּךְ מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, וְאַחַר כָּךְ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר" (שמות כב,כח), כְּלוֹמַר: לֹא תְּאַחֵר דָּבָר הָרָאוּי לְהַקְדִּימוֹ.

קנה שֶׁלֹּא לְאַחֵר הַנְּדָרִים וְהַנְּדָבוֹת שֶׁנָּדַר וְשֶׁנָּדַב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ" (דברים כג,כב).

קנו שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת לֶחָג בְּלֹא קָרְבָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם" (שמות כג,טו).

קנז שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עַל דְּבָרִים שֶׁאָסַר אָדָם עַל נַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ" (במדבר ל,ג).

קנח שֶׁלֹּא יִקַּח כֹּהֵן זוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִשָּׁה זֹנָה [...] לֹא יִקָּחוּ" (ויקרא כא,ז).

קנט שֶׁלֹּא יִקַּח כֹּהֵן חֲלָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ" (שם).

קס שֶׁלֹּא יִקַּח כֹּהֵן גְּרוּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ" (שם).

קסא שֶׁלֹּא יִקַּח כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת אֵלֶּה לֹא יִקָּח" (ויקרא כא,יד).

קסב שֶׁלֹּא יִבְעֹל כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה וַאֲפִלּוּ בְּלֹא קִדּוּשִׁין, מִפְּנֵי שֶׁמְּחַלְּלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו" (ויקרא כא,טו) - הֲרֵי הוּא מֻזְהָר שֶׁלֹּא לְחַלֵּל כְּשֵׁרָה.

קסג שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן לַמִּקְדָּשׁ פְּרוּעַ רֹאשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ" (ויקרא י,ו).

קסד שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן לַמִּקְדָּשׁ קְרוּעַ בְּגָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ" (שם).

קסה שֶׁלֹּא יֵצֵא כֹּהֵן מִן הָעֲזָרָה בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ" (ויקרא י,ז).

קסו שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא כֹּהֵן הֶדְיוֹט לִשְׁאָר מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְנֶפֶשׁ לֹא יִטַּמָּא בְּעַמָּיו" (ויקרא כא,א).

קסז שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא כֹּהֵן גָּדוֹל וַאֲפִלּוּ לִקְרוֹבָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא" (ויקרא כא,יא).

קסח שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן גָּדוֹל עִם מֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעַל כָּל נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא" (שם) - כָּךְ לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, שֶׁהוּא חַיָּב בְּבַל יָבוֹא וְחַיָּב בְּבַל יִטַּמָּא.

קסט שֶׁלֹּא יִקַּח כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק בָּאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לּוֹ" (דברים יח,ב).

קע שֶׁלֹּא יִקַּח כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק בַּבִּזָּה בִּשְׁעַת כִּבּוּשׁ הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם..." (דברים יח,א).

קעא שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת קָרְחָה עַל מֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת" (דברים יד,א).

קעב שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּהֵמָה טְמֵאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ אֶת זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה" (ויקרא יא,ד; דברים יד,ז).

קעג שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּג טָמֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם, מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ" (ויקרא יא,יא).

קעד שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עוֹף טָמֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן הָעוֹף, לֹא יֵאָכְלוּ" (ויקרא יא,יג).

קעה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר: "[וְ]כֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם, לֹא יֵאָכֵלוּ" (דברים יד,יט).

קעו שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ, שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל" (ויקרא יא,מא).

קעז שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל רֶמֶשׂ הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ" (ויקרא יא,מד).

קעח שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תּוֹלַעַת הַפֵּרוֹת כְּשֶׁתֵּצֵא לָאֲוִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ, לֹא תֹאכְלוּם" (ויקרא יא,מב).

קעט שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ" (ויקרא יא,מג).

קפ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מֵתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה" (דברים יד,כא).

קפא שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טְרֵפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ" (שמות כב,ל).

קפב שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אֵבֶר מִן הַחַי, שֶׁנֶּאֱמַר: "[וְ]לֹא תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבָּשָׂר" (דברים יב,כג).

קפג שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל גִּיד הַנָּשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה" (בראשית לב,לג).

קפד שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל דָּם לֹא תֹאכֵלוּ" (ויקרא ג,יז; ז,כו).

קפה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חֵלֶב, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ" (ויקרא ז,כג).

קפו שֶׁלֹּא לְבַשֵּׁל בָּשָׂר בְּחָלָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ" (שמות כג,יט).

קפז שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ" (שמות לד,כו) פַּעַם שְׁנִיָּה; כָּךְ לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, שֶׁאֶחָד לְאִסּוּר בִּשּׁוּל וְאֶחָד לְאִסּוּר אֲכִילָה.

קפח שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר שׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ" (שמות כא,כח).

קפט שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל פַּת תְּבוּאָה חֲדָשָׁה קֹדֶם הַפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֶחֶם... לֹא תֹאכְלוּ" (ויקרא כג,יד).

קצ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל קָלִי מִן הֶחָדָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקָלִי [...] לֹא תֹאכְלוּ" (שם).

קצא שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כַּרְמֶל מִתְּבוּאָה חֲדָשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ" (שם).

קצב שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עָרְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה

לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל" (ויקרא יט,כג).

קצג שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כִּלְאֵי הַכֶּרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם" (דברים כב,ט) - זֶה הוּא אִסּוּר אֲכִילָה.

קצד שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יֵין נֶסֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ, יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם" (דברים לב,לח).

קצה שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת דֶּרֶךְ זוֹלֵל וְסוֹבֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּנֵנוּ זֶה... זוֹלֵל וְסֹבֵא" (דברים כא,כ).

קצו שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּיוֹם הַצּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תְעֻנֶּה..." (ויקרא כג,כט).

קצז שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ בַּפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ" (שמות יג,ג).

קצח שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תַּעֲרֹבֶת חָמֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ" (שמות יב,כ).

קצט שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ אַחַר חֲצוֹת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ" (דברים טז,ג).

ר שֶׁלֹּא יֵרָאֶה חָמֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ" (שמות יג,ז).

רא שֶׁלֹּא יִמָּצֵא חָמֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם" (שמות יב,יט).

רב שֶׁלֹּא יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יַיִן וְלֹא דָּבָר שֶׁנִּתְעָרֵב בּוֹ יַיִן וְטַעְמוֹ כְּטַעַם יַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים" (במדבר ו,ג). וַאֲפִלּוּ הֶחֱמִיץ הַיַּיִן אוֹ דָּבָר שֶׁנִּתְעָרֵב בּוֹ הַיַּיִן - הֲרֵי זֶה אָסוּר עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה" (שם).

רג שֶׁלֹּא יֹאכַל עֲנָבִים לַחִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַעֲנָבִים לַחִים [...] לֹא יֹאכֵל" (שם).

רד שֶׁלֹּא יֹאכַל עֲנָבִים יְבֵשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל" (שם).

רה שֶׁלֹּא יֹאכַל חַרְצַנִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "מֵחַרְצַנִּים... לֹא יֹאכֵל" (במדבר ו,ד).

רו שֶׁלֹּא יֹאכַל זַגִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעַד זָג לֹא יֹאכֵל" (שם).

רז שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא הַנָּזִיר לְמֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ... לֹא יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם" (במדבר ו,ז).

רח שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בְּאֹהֶל הַמֵּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא" (במדבר ו,ו).

רט שֶׁלֹּא יְגַלֵּחַ הַנָּזִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "תַּעַר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ" (במדבר ו,ה).

רי שֶׁלֹּא לִקְצֹר כָּל הַשָּׂדֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ" (ויקרא כג,כב).

ריא שֶׁלֹּא לִלְקֹט הַשִּׁבֳּלִים הַנּוֹפְלוֹת בִּשְׁעַת קְצִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט" (ויקרא יט,ט; כג,כב).

ריב שֶׁלֹּא לִבְצֹר עוֹלְלוֹת הַכֶּרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל" (ויקרא יט,י).

ריג שֶׁלֹּא לִלְקֹט פֶּרֶט הַכֶּרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט" (שם).

ריד שֶׁלֹּא לִקַּח עֹמֶר הַשִּׁכְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ" (דברים כד,יט). וְכֵן לְכָל הָאִילָנוֹת יֵשׁ שִׁכְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ" (דברים כד,כ).

רטו שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ כִּלְאֵי זְרָעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם" (ויקרא יט,יט).

ריו שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ תְּבוּאָה אוֹ יָרָק בַּכֶּרֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם" (דברים כב,ט).

ריז שֶׁלֹּא לְהַרְבִּיעַ בְּהֵמָה מִין עִם שֶׁאֵינוֹ מִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם" (ויקרא יט,יט).

ריח שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה בִּשְׁנֵי מִינֵי בְּהֵמָה כְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו" (דברים כב,י).

ריט שֶׁלֹּא לַחְסֹם בְּהֵמָה בִּשְׁעַת מְלָאכָה בְּדָבָר שֶׁאוֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ וְנֶהֱנֵית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ" (דברים כה,ד).

רכ שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אֲדָמָה בַּשְּׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע" (ויקרא כה,ד).

רכא שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אִילָן בַּשְּׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר" (שם).

רכב שֶׁלֹּא לִקְצֹר סְפִיחֵי שְׁבִיעִית כְּדֶרֶךְ שֶׁקּוֹצְרִין בִּשְׁאָר הַשָּׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר" (ויקרא כה,ה).

רכג שֶׁלֹּא לֶאֱסֹף פֵּרוֹת הָאִילָן בַּשְּׁבִיעִית כְּדֶרֶךְ שֶׁאוֹסְפִין בְּכָל שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר" (שם).

רכד שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בִּשְׁנַת יוֹבֵל בֵּין אֲדָמָה בֵּין אִילָן, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: "לֹא תִזְרָעוּ" (ויקרא כה,יא).

רכה שֶׁלֹּא לִקְצֹר סְפִיחֵי יוֹבֵל כִּשְׁאָר הַשָּׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "לֹא תִקְצְרוּ אֶת סְפִיחֶיהָ" (שם).

רכו שֶׁלֹּא לֶאֱסֹף פֵּרוֹת יוֹבֵל כַּאֲסִיפַת שְׁאָר הַשָּׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת נְזִרֶיהָ" (ויקרא כה,יא).

רכז שֶׁלֹּא לִמְכֹּר שָׂדֶה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִצְמִיתוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת" (ויקרא כה,כג).

רכח שֶׁלֹּא לְשַׁנּוֹת מִגְרַשׁ הַלְוִיִּם וּשְׂדוֹתֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר" (ויקרא כה,לד) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁזּוֹ אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנֶּה.

רכט שֶׁלֹּא לַעֲזֹב אֶת הַלְוִיִּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲזֹב אֶת הַלֵּוִי" (דברים יב,יט), אֶלָּא נוֹתְנִין לָהֶם מַתְּנוֹתֵיהֶם וּמְשַׂמְּחִים אוֹתָם בָּהֶן בְּכָל רֶגֶל וָרֶגֶל.

רל שֶׁלֹּא יִתְבַּע הַלְוָאָה שֶׁעָבְרָה עָלֶיהָ שְׁבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ" (דברים טו,ב).

רלא שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּהַלְווֹת לֶעָנִי מִפְּנֵי הַשְּׁמִטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר..." (דברים טו,ט). זֶה הַכְּלָל: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "הִשָּׁמֶר" אוֹ "פֶּן" אוֹ "אַל" - אֵינוֹ אֶלָּא מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה.

רלב שֶׁלֹּא לְהִמָּנַע מִלְּהַחֲיוֹת לֶעָנִי וּמִלִּתֵּן לוֹ מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ" (דברים טו,ז). נִמְצָא הַנּוֹתֵן צְדָקָה עוֹשֶׂה מִצְוַת עֲשֵׂה, וְהַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה - יָתֵר עַל שֶׁבִּטֵּל עֲשֵׂה, עָבַר עַל לֹא תַעֲשֶׂה.

רלג שֶׁלֹּא לְשַׁלֵּחַ עֶבֶד עִבְרִי רֵיקָם כְּשֶׁיֵּצֵא חָפְשִׁי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם" (דברים טו,יג).

רלד שֶׁלֹּא יִתְבַּע הֶעָנִי בְּחוֹבוֹ כְּשֶׁיֵּדַע שֶׁהוּא עָנִי, וְלֹא יָצֵר לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה" (שמות כב,כד).

רלה שֶׁלֹּא לְהַלְווֹת בְּרִבִּית לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית" (ויקרא כה,לז).

רלו שֶׁלֹּא לִלְווֹת בְּרִבִּית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ" (דברים כג,כ) - כָּךְ לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, שֶׁזּוֹ אַזְהָרָה לַלּוֹוֶה שֶׁלֹּא יַנְשִׁיךְ לַמַּלְוֶה.

רלז שֶׁלֹּא לְהָשִׁית יָד בֵּין לוֹוֶה וּמַלְוֶה בְּרִבִּית, וְלֹא לִהְיוֹת עָרֵב וְלֹא עֵד, וְלֹא לִכְתֹּב שְׁטָר בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ" (שמות כב,כד).

רלח שֶׁלֹּא לְאַחֵר פְּעֻלַּת שָׂכִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר..." (ויקרא יט,יג).

רלט שֶׁלֹּא יְמַשְׁכֵּן בַּעַל חוֹב בִּזְרוֹעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ" (דברים כד,י).

רמ שֶׁלֹּא לִמְנֹעַ הָעֲבוֹט מִבְּעָלָיו הֶעָנִי בְּעֵת שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ" (דברים כד,יב), כְּלוֹמַר: לֹא תִשְׁכַּב וַעֲבוֹטוֹ עִמְּךָ, אֶלָּא תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ בַּלַּיְלָה, הוֹאִיל וְהוּא צָרִיךְ לוֹ בַּלַּיְלָה.

רמא שֶׁלֹּא לְמַשְׁכֵּן הָאַלְמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה" (דברים כד,יז).

רמב שֶׁלֹּא לַחֲבֹל כֵּלִים שֶׁעוֹשִׂין בָּהֶם אֹכֶל נֶפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב" (דברים כד,ו).

רמג שֶׁלֹּא לִגְנֹב נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִגְנֹב" (שמות כ,יב; דברים ה,טו) - זֶה גּוֹנֵב נֶפֶשׁ.

רמד שֶׁלֹּא לִגְנֹב מָמוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִגְנֹבוּ" (ויקרא יט,יא) - זוֹ גְּנֵבַת מָמוֹן.

רמה שֶׁלֹּא לִגְזֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִגְזֹל" (ויקרא יט,יג). ◄❶

רמו שֶׁלֹּא לְהַסִּיג גְּבוּלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ" (דברים יט,יד).

רמז שֶׁלֹּא לַעֲשֹׁק, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ" (ויקרא יט,יג).

רמח שֶׁלֹּא לְכַחֵשׁ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְכַחֲשׁוּ" (ויקרא יט,יא).

רמט שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע עַל כְּפִירַת מָמוֹן חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְשַׁקְּרוּ" (שם), כְּלוֹמַר: לֹא תִשָּׁבַע עַל שֶׁקֶר בְּמָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לַחֲבֵרְךָ בְּיָדְךָ.

רנ שֶׁלֹּא יוֹנֶה בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו" (ויקרא כה,יד).

רנא שֶׁלֹּא יוֹנֶה בִּדְבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ" (ויקרא כה,יז) - זוֹ אוֹנָאַת דְּבָרִים.

רנב שֶׁלֹּא לְהוֹנוֹת אֶת הַגֵּר בִּדְבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה" (שמות כב,כ).

רנג שֶׁלֹּא לְהוֹנוֹת אֶת הַגֵּר בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ" (שם).

רנד שֶׁלֹּא לְהַחֲזִיר עֶבֶד שֶׁבָּרַח לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַאֲדוֹנָיו שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו" (דברים כג,טו).

רנה שֶׁלֹּא לְהוֹנוֹת עֶבֶד זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ... בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ" (דברים כג,יז).

רנו שֶׁלֹּא לְעַנּוֹת יָתוֹם וְאַלְמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן" (שמות כב,כא).

רנז שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בְּעֶבֶד עִבְרִי עֲבוֹדַת עֶבֶד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד" (ויקרא כה,לט).

רנח שֶׁלֹּא לִמְכֹּר אוֹתוֹ מִמְכֶּרֶת עֲבָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד" (ויקרא כה,מב).

רנט שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בְּעֶבֶד עִבְרִי בְּפֶרֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ" (ויקרא כה,מג; כה,מו).

רס שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ הַגּוֹי לַעֲבֹד בְּעֶבֶד עִבְרִי הַנִּמְכָּר לוֹ בְּפֶרֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ" (ויקרא כה,נג).

רסא שֶׁלֹּא לִמְכֹּר אָמָה עִבְרִיָּה לְאַחֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ בָהּ" (שמות כא,ח).

רסב שֶׁלֹּא לִמְנֹעַ מֵאָמָה עִבְרִיָּה הַיִּעוּדָה שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע" (שמות כא,י), וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר הַנָּשִׁים.

רסג שֶׁלֹּא לִמְכֹּר אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמָכֹר לֹא תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף" (דברים כא,יד).

רסד שֶׁלֹּא לִכְבֹּשׁ אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר שִׁפְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ" (שם).

רסה שֶׁלֹּא לַחְמֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ" (שמות כ,יג; דברים ה,יז).

רסו שֶׁלֹּא לְהִתְאַוּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ" (דברים ה,יז).

רסז שֶׁלֹּא יֹאכַל הַשָּׂכִיר שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת גְּמַר מְלָאכָה מִן הַמְחֻבָּר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף" (דברים כג,כו).

רסח שֶׁלֹּא יִקַּח הַשָּׂכִיר יָתֵר עַל אֲכִילָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ, וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן" (דברים כג,כה).

רסט שֶׁלֹּא יִתְעַלֵּם מִן הָאֲבֵדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם" (דברים כב,ג).

רע שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ בְּהֵמָה רוֹבֶצֶת תַּחַת מַשָּׂאָהּ בַּדֶּרֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ..." (שמות כג,ה).

רעא שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עָוֶל בַּמִּדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה" (ויקרא יט,לה) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁהַכָּתוּב מַזְהִיר: לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בְּמִשְׁפַּט הַמִּדָּה.

רעב שֶׁלֹּא לִהְיוֹת אֶצְלֵנוּ אֵיפָה וְאֵיפָה, אֶבֶן וָאֶבֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה" (דברים כה,יד).

רעג שֶׁלֹּא לְעַוֵּל הַמִּשְׁפָּט, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט" (ויקרא יט,טו).

רעד שֶׁלֹּא לִקַּח שֹׁחַד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח" (שמות כג,ח).

רעה שֶׁלֹּא לְכַבֵּד גָּדוֹל בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל" (ויקרא יט,טו).

רעו שֶׁלֹּא יִירָא הַדַּיָּן בַּדִּין מֵאָדָם רַע, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ" (דברים א,יז).

רעז שֶׁלֹּא לְרַחֵם עַל עָנִי בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ" (שמות כג,ג).

רעח שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט אָדָם חוֹטֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ" (שמות כג,ו) - לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה שֶׁזֶּה אֶבְיוֹן בְּמִצְוֹת.

רעט שֶׁלֹּא לְרַחֵם עַל הַמַּזִּיק בְּדִינֵי קְנָסוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "[וְ]לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ..." (דברים יט,כא; וראה שם יט,יג; כה,יב).

רפ שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט גֵּרִים וִיתוֹמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם" (דברים כד,יז).

רפא שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ מֵאֶחָד מִבַּעֲלֵי דִּינִין וְאֵין חֲבֵרוֹ עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא" (שמות כג,א).

רפב שֶׁלֹּא לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת אִם הָיוּ הַמְחַיְּבִין יָתֵר עַל הַמְזַכִּין אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת" (שמות כג,ב).

רפג שֶׁלֹּא יְלַמֵּד חוֹבָה מִי שֶׁלִּמֵּד זְכוּת תְּחִלָּה בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב לִנְטֹת" (שם).

רפד שֶׁלֹּא לְמַנּוֹת בַּדַּיָּנִין אָדָם שֶׁאֵינוֹ חָכָם בְּדִינֵי תּוֹרָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חָכָם בְּחָכְמוֹת אֲחֵרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט" (דברים א,יז).

רפה שֶׁלֹּא לְהָעִיד בְּשֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר" (שמות כ,יב).

רפו שֶׁלֹּא יָעִיד בַּעַל עֲבֵרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס" (שמות כג,א).

רפז שֶׁלֹּא יָעִיד קָרוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים" (דברים כד,טז) - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁלֹּא יוּמְתוּ אָבוֹת בְּעֵדוּת בָּנִים, וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר קְרוֹבִים.

רפח שֶׁלֹּא לִכְרֹת הַדִּין עַל פִּי עֵד אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ" (דברים יט,טו).

רפט שֶׁלֹּא לַהֲרֹג נָקִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִרְצָח" (שמות כ,יב; דברים ה,טז).

רצ שֶׁלֹּא לַחְתֹּךְ הַדִּין בְּאֹמֶד הַדַּעַת, עַד שֶׁיִּרְאוּ שְׁנֵי עֵדִים גּוּפוֹ שֶׁלַּדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג" (שמות כג,ז).

רצא שֶׁלֹּא יוֹרֶה הָעֵד בְּדִין שֶׁהֵעִיד בּוֹ בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעֵד אֶחָד לֹא יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ" (במדבר לה,ל).

רצב שֶׁלֹּא לַהֲרֹג מְחֻיַּב הֲרִיגָה קֹדֶם שֶׁיַּעֲמֹד בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה" (במדבר לה,יב).

רצג שֶׁלֹּא לָחוּס עַל הָרוֹדֵף, אֶלָּא הוֹרְגִין אוֹתוֹ קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ לַנִּרְדָּף וְיַהַרְגֶנּוּ אוֹ יְגַלֶּה עֶרְוָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ, לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ" (דברים כה,יב).

רצד שֶׁלֹּא לַעֲנֹשׁ הָאָנוּס, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלַנַּעֲרָה לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר" (דברים כב,כו).

רצה שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר מִן הָרוֹצֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ" (במדבר לה,לא).

רצו שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר בְּגָלוּת רוֹצֵחַ בִּשְׁגָגָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ" (במדבר לה,לב).

רצז שֶׁלֹּא לַעֲמֹד עַל הַדָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ" (ויקרא יט,טז).

רצח שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ מִכְשׁוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ" (דברים כב,ח).

רצט שֶׁלֹּא לְהַכְשִׁיל תָּם בַּדֶּרֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל" (ויקרא יט,יד).

ש שֶׁלֹּא לְהוֹסִיף בְּמַלְקוּת הַמְחֻיָּב מַלְקוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יֹסִיף, פֶּן יֹסִיף" (דברים כה,ג).

שא שֶׁלֹּא לְרַגֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" (ויקרא יט,טז).

שב שֶׁלֹּא לִשְׂנֹא בַּלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ

בִּלְבָבֶךָ" (ויקרא יט,יז).

שג שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פְּנֵי אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" (שם).

שד שֶׁלֹּא לִנְקֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִקֹּם" (ויקרא יט,יח).

שה שֶׁלֹּא לִנְטֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִטֹּר" (שם).

שו שֶׁלֹּא לִקַּח אֵם עַל הַבָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים" (דברים כב,ו).

שז שֶׁלֹּא לְגַלֵּחַ שְׂעַר הַנֶּתֶק, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ" (ויקרא יג,לג).

שח שֶׁלֹּא לִתְלֹשׁ סִימָנֵי צָרַעַת, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע הַצָּרַעַת" (דברים כד,ח).

שט שֶׁלֹּא לַעֲבֹד וְלִזְרֹעַ בְּנַחַל אֵיתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר לֹא יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ" (דברים כא,ד).

שי שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב חָתָן בְּדָבָר מִצָּרְכֵי רַבִּים כָּל שְׁנָתוֹ, כְּגוֹן צָבָא וּשְׁמִירַת הַחוֹמָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דָּבָר" (דברים כד,ה).

שיא שֶׁלֹּא לְחַיּוֹת מְכַשֵּׁף, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה" (שמות כב,יז).

שיב שֶׁלֹּא לְהַמְרוֹת עַל פִּי בֵּית דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ" (דברים יז,יא; ושם: מִן הַדָּבָר).

שיג שֶׁלֹּא לְהוֹסִיף עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, בֵּין תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב בֵּין בְּפֵרוּשָׁהּ שֶׁקִּבְּלוּ עַל פֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לֹא תֹסֵף עָלָיו" (דברים יג,א).

שיד שֶׁלֹּא לִגְרֹעַ מִכָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ" (שם).

שטו שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַדַּיָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" (שמות כב,כז).

שטז שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַנָּשִׂיא, וְהוּא הַמֶּלֶךְ אוֹ רֹאשׁ יְשִׁיבַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר" (שם).

שיז שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אֶחָד מִשְּׁאָר יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ" (ויקרא יט,יד).

שיח שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אָב וָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת" (שמות כא,יז).

שיט שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת אָב וָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת" (שמות כא,טו).

שכ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּשַּׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה" (שמות כ,ט; דברים ה,יג).

שכא שֶׁלֹּא לְהַלֵּךְ חוּץ לִתְחוּם מְדִינָה כְּהוֹלְכֵי דְּרָכִים בַּשַּׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ" (שמות טז,כט).

שכב שֶׁלֹּא לַעֲנֹשׁ בַּשַּׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם" (שמות לה,ג).

שכג שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בָּרִאשׁוֹן שֶׁלַּפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם" (שמות יב,טז).

שכד שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלַּפֶּסַח, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם" (שם).

שכה שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּחַג הַשָּׁבוּעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כג,כא; במדבר כח,כו).

שכו שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כג,כה; במדבר כט,א).

שכז שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא טז,כט; כג,כח).

שכח שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בָּרִאשׁוֹן שֶׁלֶּחָג, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כג,לה; במדבר כט,יב).

שכט שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שֶׁלֶּחָג, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כג,לו; במדבר כט,לה).

של שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִמְּךָ הִיא, לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ" (ויקרא יח,ז).

שלא שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵשֶׁת אָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אֵשֶׁת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,ח).

שלב שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ... לֹא תְגַלֶּה" (ויקרא יח,ט).

שלג שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחוֹתוֹ מִן הָאָב וּמִן הָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת בַּת אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִיא, לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ" (ויקרא יח,יא).

שלד שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת בַּת הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת בַּת בִּנְךָ..." (ויקרא יח,י).

שלה שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת בַּת הַבַּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אוֹ בַת בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן" (שם).

שלו שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת הַבַּת. וְלָמָּה לֹא נִתְפָּרְשָׁה בַּתּוֹרָה? מִפְּנֵי שֶׁאָסַר בַּת הַבַּת, שָׁתַק מִן הַבַּת; וּמִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁאִסּוּר הַבַּת מִגּוּפֵי תּוֹרָה כִּשְׁאָר עֲרָיוֹת.

שלז שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,יז).

שלח שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אִשָּׁה וּבַת בְּנָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת בַּת בְּנָהּ" (שם).

שלט שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אִשָּׁה וּבַת בִּתָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת בַּת בִּתָּהּ לֹא תִקַּח" (שם).

שמ שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחוֹת הָאָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,יב).

שמא שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחוֹת הָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת

אֲחוֹת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,יג).

שמב שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵשֶׁת אֲחִי הָאָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶל אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב, דֹּדָתְךָ הִוא" (ויקרא יח,יד).

שמג שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵשֶׁת הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,טו).

שמד שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵשֶׁת אָח, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אֵשֶׁת אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,טז).

שמה שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחוֹת אִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח" (ויקרא יח,יח).

שמו שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת נִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶל אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב" (ויקרא יח,יט).

שמז שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶל אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע" (ויקרא יח,כ).

שמח שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם בְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה בָהּ" (ויקרא יח,כג).

שמט שֶׁלֹּא תָּבִיא אִשָּׁה בְּהֵמָה עָלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִשָּׁה לֹא תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ" (ויקרא יח,כג).

שנ שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם זָכוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת זָכָר לֹא תִשְׁכַּב" (ויקרא יח,כב).

שנא שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת הָאָב עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אָבִיךָ [...] לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,ז).

שנב שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחִי הָאָב עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֶרְוַת אֲחִי אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה" (ויקרא יח,יד).

שנג שֶׁלֹּא לִקְרַב לָעֲרָיוֹת בִּדְבָרִים הַמְּבִיאִין לִידֵי גִּלּוּי עֶרְוָה, כְּגוֹן חִבּוּק וְנִשּׁוּק וּרְמִיזָה וּקְפִיצָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה" (ויקרא יח,ו) - מִכְּפִי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁזּוֹ אַזְהָרָה לִקְרִיבָה הַמְּבִיאָה לִידֵי גִּלּוּי עֶרְוָה.

שנד שֶׁלֹּא יִשָּׂא מַמְזֵר בַּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יי" (דברים כג,ג).

שנה שֶׁלֹּא תִּהְיֶה קְדֵשָׁה, וְהִיא הַנִּבְעֶלֶת בְּלֹא כְּתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה" (דברים כג,יח).

שנו שֶׁלֹּא יַחֲזִיר הַמְגָרֵשׁ גְּרוּשָׁתוֹ אַחַר שֶׁנִּשֵּׂאת לְאַחֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ" (דברים כד,ד).

שנז שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא הַיְבָמָה לְאַחֵר חוּץ מִיְּבָמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת..." (דברים כה,ה).

שנח שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ הָאוֹנֵס אֲנוּסָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו" (דברים כב,כט).

שנט שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ מוֹצִיא שֵׁם רַע אֶת אִשְׁתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "לֹא יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו" (דברים כב,יט).

שס שֶׁלֹּא יִקַּח סָרִיס בַּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָבֹא פְצוּעַ דַּכָּא" (דברים כג,ב).

שסא שֶׁלֹּא לְסָרֵס זָכָר מִכָּל הַמִּינִין, לֹא אָדָם וְלֹא בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ" (ויקרא כב,כד).

שסב שֶׁלֹּא לְמַנּוֹת עַל יִשְׂרָאֵל אִישׁ מִקְּהַל גֵּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי" (דברים יז,טו).

שסג שֶׁלֹּא יַרְבֶּה הַמֶּלֶךְ סוּסִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים" (דברים יז,טז).

שסד שֶׁלֹּא יַרְבֶּה הַמֶּלֶךְ נָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים" (דברים יז,יז).

שסה שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ כֶּסֶף וְזָהָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לּוֹ מְאֹד" (שם).

א אֵלּוּ הֵם שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, הֵן וּכְלָלוֹתֵיהֶן וּפְרָטוֹתֵיהֶן וְדִקְדּוּקֵיהֶן. וְכָל אוֹתָן הַכְּלָלוֹת וְהַפְּרָטוֹת וְהַדִּקְדּוּקִין וְהַבֵּאוּרִין שֶׁלְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה - הִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה שֶׁקִּבְּלוּ בֵּית דִּין מִפִּי בֵּית דִּין.

ב וְיֵשׁ מִצְוֹת אֲחֵרוֹת שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, וְקָבְעוּ אוֹתָן נְבִיאִים וַחֲכָמִים, וּפָשְׁטוּ בְּכָל יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן: מִקְרָא מְגִלָּה, וְנֵר חֲנֻכָּה, וְתַעֲנִית תִּשְׁעָה בְּאָב, וְיָדַיִם, וְעֵרוּבִין. וְיֵשׁ לְכָל מִצְוָה וּמִצְוָה מֵאֵלּוּ פֵּרוּשִׁין וְדִקְדּוּקִין, וְהַכֹּל יִתְבָּאֵר בְּחִבּוּר זֶה.

ג כָּל אֵלּוּ הַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ - חַיָּבִין אָנוּ לְקַבְּלָם וּלְשָׁמְרָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר..." (דברים יז,יא; ושם: מן הדבר), וְאֵינָם תּוֹסֶפֶת עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה.

ד וְעַל מָה הִזְהִירָה תּוֹרָה "לֹא תֹסֵף" "וְלֹא תִגְרַע" (שם יג,א)? שֶׁלֹּא יִהְיֶה נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ דָּבָר, וְלוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּהוּ בְּמִצְוָה זוֹ לְהוֹסִיפָהּ לְמִצְוֹת הַתּוֹרָה אוֹ לְחַסֵּר אַחַת מֵאֵלּוּ הַשֵּׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת.

ה אֲבָל אִם הוֹסִיפוּ בֵּית דִּין עִם נָבִיא שֶׁיִּהְיֶה בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן מִצְוָה דֶּרֶךְ תַּקָּנָה אוֹ דֶּרֶךְ הוֹרָאָה אוֹ דֶּרֶךְ גְּזֵרָה - אֵין זוֹ תּוֹסֶפֶת, שֶׁהֲרֵי לֹא אָמְרוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לַעֲשׂוֹת עֵרוּב אוֹ לִקְרוֹת הַמְּגִלָּה בְּעוֹנָתָהּ. וְאִלּוּ אָמְרוּ כֵּן - הָיוּ מוֹסִיפִין עַל הַתּוֹרָה.

ו אֶלָּא כָּךְ אָנוּ אוֹמְרִין: שֶׁהַנְּבִיאִים עִם בֵּית דִּין תִּקְּנוּ וְצִוּוּ לִקְרוֹת הַמְּגִלָּה בְּעוֹנָתָהּ, כְּדֵי לְהַזְכִּיר שְׁבָחָיו שֶׁלְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּתְשׁוּעוֹת שֶׁעָשָׂה לָנוּ, וְהָיָה קָרוֹב לְשַׁוְעֵנוּ, כְּדֵי לְבָרְכוֹ וּלְהַלְּלוֹ, וּכְדֵי לְהוֹדִיעַ לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים שֶׁאֱמֶת מַה שֶּׁהִבְטִיחָנוּ בַּתּוֹרָה "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, כַּיי אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו" (שם ד,ז).

ז וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ הִיא כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁהִיא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַעֲשֶׂה.

וְרָאִיתִי לַחֲלֹק חִבּוּר זֶה לְאַרְבָּעָה עָשָׂר סְפָרִים:

סֵפֶר רִאשׁוֹן – אֶכְלֹל בּוֹ כָּל הַמִּצְווֹת שֶׁהֵן עִקָּר דָּת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְצָרִיךְ לֵידַע אוֹתָן תְּחִלַּת הַכֹּל, כְּגוֹן יִחוּד שְׁמוֹ בָּרוּךְ הוּא וְאִסּוּר עֲבוֹדָה זָרָה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר הַמַּדָּע**.

סֵפֶר שֵׁנִי – אֶכְלֹל בּוֹ הַמִּצְווֹת שֶׁהֵן תְּדִירוֹת, שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בָּהֶם כְּדֵי לֶאֱהֹב אֶת הַמָּקוֹם וּלְזָכְרוֹ תָּמִיד, כְּגוֹן קְרִיַּת שְׁמַע וּתְפִלָּה וּתְפִלִּין וּבְרָכוֹת; וּמִילָה בִּכְלָלָן, לְפִי שֶׁהִיא אוֹת בִּבְשָׂרֵנוּ לְהַזְכִּיר תָּמִיד בְּשָׁעָה שֶׁאֵין שָׁם לֹא תְּפִלִּין וְלֹא צִיצִית וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר אַהֲבָה**.

סֵפֶר שְׁלִישִׁי – אֶכְלֹל בּוֹ הַמִּצְווֹת שֶׁהֵם בִּזְמַנִּים יְדוּעִים, כְּגוֹן שַׁבָּת וּמוֹעֲדוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר זְמַנִּים**.

סֵפֶר רְבִיעִי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁלְּבְעִילָה, כְּגוֹן קִדּוּשִׁין וְגֵרוּשִׁין וְיִבּוּם וַחֲלִיצָה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר נָשִׁים**.

סֵפֶר חֲמִישִׁי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁלְּבִיאוֹת אֲסוּרוֹת וּמִצְווֹת שֶׁלְּמַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת, לְפִי שֶׁבִּשְׁנֵי עִנְיָנִים הָאֵלּוּ קִדְּשָׁנוּ הַמָּקוֹם וְהִבְדִּילָנוּ מִן הָאֻמּוֹת, בָּעֲרָיוֹת וּבְמַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת, וּבִשְׁנֵיהֶם נֶאֱמַר: "וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (ויקרא כ,כו); "אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (שם כ,כד). וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר קְדֻשָּׁה**.

סֵפֶר שִׁשִּׁי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁיִּתְחַיֵּב בָּהֶם מִי שֶׁאָסַר עַצְמוֹ בִּדְבָרִים, כְּגוֹן שְׁבוּעוֹת וּנְדָרִים. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר הַפְלָאָה**.

סֵפֶר שְׁבִיעִי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁהֵם בְּזֶרַע הָאָרֶץ, כְּגוֹן שְׁמִטִּים וְיוֹבְלוֹת וּמַעַשְׂרוֹת וּתְרוּמוֹת, וּשְׁאָר מִצְווֹת הַנִּגְלָלִים עִמָּהֶן מֵעִנְיָנָם. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר זְרָעִים**.

סֵפֶר שְׁמִינִי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁהֵן בְּבִנְיַן מִקְדָּשׁ וְקָרְבְּנוֹת צִבּוּר הַתְּמִידִין. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר עֲבוֹדָה**.

סֵפֶר תְּשִׁיעִי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁהֵם בְּקָרְבְּנוֹת הַיָּחִיד. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר קָרְבָּנוֹת**.

סֵפֶר עֲשִׂירִי – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁהֵן בְּטָהֳרוֹת וְטֻמְאוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר טָהֳרָה**.

סֵפֶר אַחַד עָשָׂר – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְיֵשׁ בָּהֶם הֶזֵּק תְּחִלָּה, בַּמָּמוֹן אוֹ בַּגּוּף. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר נְזָקִים***.

סֵפֶר שְׁנֵים עָשָׂר – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת מְכִירָה וּקְנִיָּה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר קִנְיָן**.

סֵפֶר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ בִּשְׁאָר הַדִּינִין שֶׁאֵין בִּתְחִלָּתָן הֶזֵּק, כְּגוֹן שׁוֹמְרִים וּבַעֲלֵי חוֹבוֹת וּטְעָנוֹת וּכְפִירוֹת. וְקָרָאתִי סֵפֶר זֶה **סֵפֶר מִשְׁפָּטִים**.

סֵפֶר אַרְבָּעָה עָשָׂר – אֶכְלֹל בּוֹ מִצְווֹת שֶׁהֵן מְסוּרִין לַסַּנְהֶדְרִין, כְּגוֹן מִיתוֹת בֵּית דִּין וְקַבָּלַת עֵדוּת וְדִין הַמֶּלֶךְ וּמִלְחֲמוֹתָיו. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה **סֵפֶר שׁוֹפְטִים**.

וְזֶה הוּא חִלּוּק הֲלָכוֹת שֶׁלְּחִבּוּר זֶה לְפִי עִנְיְנֵי הַסְּפָרִים, וְחִלּוּק הַמִּצְווֹת לְפִי עִנְיְנֵי הַהֲלָכוֹת:

א. סֵפֶר הַמַּדָּע

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, הִלְכוֹת דֵּעוֹת, הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְחֻקּוֹת הַגּוֹיִים, הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה.

הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְווֹת, שֵׁשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ (עשה א). ב) שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ זוּלָתִי יי (ל"ת א). ג) לְיַחֲדוֹ (עשה ב). ד) לְאַהֲבוֹ (עשה ג). ה) לְיִרְאָה מִמֶּנּוּ (עשה ד). ו) לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ (עשה ט). ז) שֶׁלֹּא לְחַלֵּל אֶת שְׁמוֹ (ל"ת סג). ח) שֶׁלֹּא לְאַבֵּד דְּבָרִים שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם (ל"ת סה). ט) לִשְׁמֹעַ מִן הַנָּבִיא הַמְדַבֵּר בִּשְׁמוֹ (עשה קעב). י) שֶׁלֹּא לְנַסּוֹתוֹ (ל"ת סד).

הִלְכוֹת דֵּעוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, חָמֵשׁ

נְזָקִים. ק': נְזִיקִין.

מִצְוֹות עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהִדַּמּוֹת בִּדְרָכָיו (עשה ח). ב) לְהִדַּבֵּק בְּיוֹדְעָיו (עשה ו). ג) לֶאֱהֹב אֶת רֵעִים (עשה רו). ד) לֶאֱהֹב אֶת הַגֵּרִים (עשה רז). ה) שֶׁלֹּא לִשְׂנֹא אַחִים (ל״ת שב). ו) לְהוֹכִיחַ (עשה רה). ז) שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פָּנִים (ל״ת שג). ח) שֶׁלֹּא לְעַנּוֹת אֻמְלָלִין (ל״ת רנו). ט) שֶׁלֹּא לַהֲלֹךְ רָכִיל (ל״ת שא). י) שֶׁלֹּא לִנְקֹם (ל״ת שד). יא) שֶׁלֹּא לִנְטֹר (ל״ת שה).

הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה: רִאשׁוֹנָה - לִלְמֹד תּוֹרָה (עשה יא). שְׁנִיָּה - לְכַבֵּד מְלַמְּדֶיהָ וְיוֹדְעֶיהָ (עשה רט).

הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְחֻקּוֹת הַגּוֹיִים – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַחַת וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹת, שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה וְתֵשַׁע וְאַרְבָּעִים מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה (ל״ת י). ב) שֶׁלֹּא לָתוּר אַחַר הִרְהוּר הַלֵּב וּרְאִיַּת הָעֵינַיִם (ל״ת מז). ג) שֶׁלֹּא לְגַדֵּף (ל״ת ס). ד) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ (ל״ת ו). ה) שֶׁלֹּא יִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ (ל״ת ה). ו) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל לְעַצְמוֹ (ל״ת ב). ז) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל אֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים (ל״ת ג). ח) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת אֲפִלּוּ לְנוֹאִי (ל״ת ד). ט) שֶׁלֹּא לְהַדִּיחַ אֲחֵרִים אַחֲרֶיהָ (ל״ת טו). י) לִשְׂרֹף עִיר הַנִּדַּחַת (עשה קפו). יא) שֶׁלֹּא לִבְנוֹתָהּ (ל״ת כג). יב) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת מִכָּל מָמוֹנָהּ (ל״ת כד). יג) שֶׁלֹּא לְהָסִית יָחִיד לְעָבְדָהּ (ל״ת יו). יד) שֶׁלֹּא לֶאֱהֹב הַמֵּסִית (ל״ת יז). טו) שֶׁלֹּא לַעֲזֹב שִׂנְאָתוֹ (ל״ת יח). יו) שֶׁלֹּא לְהַצִּילוֹ (ל״ת יט). יז) שֶׁלֹּא לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת (ל״ת כ). יח) שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה (ל״ת כא). יט) שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ (ל״ת כו). כ) שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ מִן הַמִּתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ (ל״ת כח). כא) שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בְּשֶׁקֶר, וַאֲפִלּוּ בְּשֵׁם יי (ל״ת כז). כב) שֶׁלֹּא לָגוּר מֵהֲרִיגַת נְבִיא שֶׁקֶר (ל״ת כט). כג) שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה (ל״ת יד). כד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אוֹב (ל״ת ח). כה) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת יִדְּעוֹנִי (ל״ת ט). כו) שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ (ל״ת ז). כז) שֶׁלֹּא לְהָקִים מַצֵּבָה (ל״ת יא). כח) שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת עַל אֶבֶן מַשְׂכִּית (ל״ת יב). כט) שֶׁלֹּא לִטַּע אֲשֵׁרָה (ל״ת יג). ל) לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ (עשה קפה). לא) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ (ל״ת כה). לב) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּצִפּוּיֵי נֶעֱבָד (ל״ת כב). לג) שֶׁלֹּא לִכְרֹת בְּרִית לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה (ל״ת מח). לד) שֶׁלֹּא לָחֹן עֲלֵיהֶם (ל״ת נ). לה) שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצֵנוּ (ל״ת נא). לו) שֶׁלֹּא לְהִדָּמוֹת בְּמִנְהֲגוֹתָן וּבְמַלְבּוּשָׁן (ל״ת ל). לז) שֶׁלֹּא לְנַחֵשׁ (ל״ת לג). לח) שֶׁלֹּא לִקְסֹם (ל״ת לא). לט) שֶׁלֹּא לְעוֹנֵן (ל״ת לב). מ) שֶׁלֹּא לַחֲבֹר חֶבֶר (ל״ת לה). מא) שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ אֶל הַמֵּתִים (ל״ת לח). מב) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּאוֹב (ל״ת לו). מג) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּיִדְּעוֹנִי (ל״ת לז). מד) שֶׁלֹּא לְכַשֵּׁף (ל״ת לד). מה) שֶׁלֹּא לְהַקִּיף פְּאַת רֹאשׁ (ל״ת מג). מו) שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית פְּאַת הַזָּקָן (ל״ת מד). מז) שֶׁלֹּא יַעְדֶּה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה (ל״ת מ). מח) שֶׁלֹּא תַעְדֶּה אִשָּׁה עֲדִי אִישׁ (ל״ת לט). מט) שֶׁלֹּא לִכְתֹּב קַעֲקַע (ל״ת מא). נ) שֶׁלֹּא לְהִתְגּוֹדֵד (ל״ת מה). נא) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת קָרְחָה עַל מֵת (ל״ת קעא).

הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא שֶׁיָּשׁוּב הַחוֹטֵא מֵחֶטְאוֹ לִפְנֵי יי וְיִתְוַדֶּה (עשה עג).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹות הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים, שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מֵהֶם מִצְוֹות עֲשֵׂה וְתֵשַׁע וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה.

ב. סֵפֶר אַהֲבָה

הִלְכוֹתָיו שֵׁשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת קְרִיַּת שְׁמַע, הִלְכוֹת תְּפִלָּה וּבִרְכַּת כֹּהֲנִים, הִלְכוֹת תְּפִלִּין וּמְזוּזָה וְסֵפֶר תּוֹרָה, הִלְכוֹת צִיצִית, הִלְכוֹת בְּרָכוֹת, הִלְכוֹת מִילָה.

הִלְכוֹת קְרִיַּת שְׁמַע – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לִקְרוֹת קְרִיַּת שְׁמַע פַּעֲמַיִם בַּיּוֹם (עשה י).

הִלְכוֹת תְּפִלָּה וּבִרְכַּת כֹּהֲנִים – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה: אַחַת - לַעֲבֹד אֶת יי בִּתְפִלָּה בְּכָל יוֹם (עשה ה). שְׁנִיָּה - לְבָרֵךְ כֹּהֲנִים אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל יוֹם (עשה כו).

הִלְכוֹת תְּפִלִּין וּמְזוּזָה וְסֵפֶר תּוֹרָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִהְיוֹת תְּפִלִּין עַל הָרֹאשׁ (עשה יב). ב) לְקָשְׁרָן עַל הַיָּד (עשה יג). ג) לִקְבֹּעַ מְזוּזָה בְּפִתְחֵי הַשְּׁעָרִים (עשה טו). ד) לִכְתֹּב כָּל אִישׁ סֵפֶר תּוֹרָה לְעַצְמוֹ (עשה יז). ה) לִכְתֹּב הַמֶּלֶךְ סֵפֶר שֵׁנִי לְעַצְמוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ שְׁנֵי סִפְרֵי תוֹרָה (עשה יח).

הִלְכוֹת צִיצִית – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לַעֲשׂוֹת צִיצִית עַל כַּנְפֵי הַכְּסוּת (עשה יד).

הִלְכוֹת בְּרָכוֹת – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְבָרֵךְ אֶת שְׁמוֹ אַחַר אֲכִילָה (עשה יט).

הִלְכוֹת מִילָה – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לָמוּל אֶת הַזְּכָרִים בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי (עשה רטו).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹות הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְוֹות עֲשֵׂה.

ג. סֵפֶר זְמַנִּים

הִלְכוֹתָיו עֶשֶׂר, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שַׁבָּת, הִלְכוֹת עֵרוּבִין, הִלְכוֹת שְׁבִיתַת עָשׂוֹר, הִלְכוֹת שְׁבִיתַת יוֹם טוֹב, הִלְכוֹת חָמֵץ וּמַצָּה, הִלְכוֹת שׁוֹפָר וְסֻכָּה וְלוּלָב, הִלְכוֹת שְׁקָלִים, הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, הִלְכוֹת תַּעֲנִיּוֹת, הִלְכוֹת

מְגִלָּה וַחֲנֻכָּה.

הִלְכוֹת שַׁבָּת – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשָׁלֹשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי (עשה קנד). ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכ). ג) שֶׁלֹּא לַעֲנֹשׁ בַּשַּׁבָּת (ל״ת שכב). ד) שֶׁלֹּא לָצֵאת חוּץ לַגְּבוּל בַּשַּׁבָּת (ל״ת שכא). ה) לְקַדֵּשׁ הַיּוֹם בִּזְכִירָה (עשה קנה).

הִלְכוֹת עֵרוּבִין – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, וְאֵינָהּ מִן הַמִּנְיָן.

הִלְכוֹת שְׁבִיתַת עָשׂוֹר – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁבֹּת בּוֹ מִמְּלָאכָה (עשה קסה). ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכז). ג) לְהִתְעַנּוֹת בּוֹ (עשה קסד). ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת בּוֹ (ל״ת קצו).

הִלְכוֹת שְׁבִיתַת יוֹם טוֹב – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, שֵׁשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁלַּפֶּסַח (עשה קנט). ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכג). ג) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלַּפֶּסַח (עשה קס). ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכד). ה) לִשְׁבֹּת בְּיוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת (עשה קסב). ו) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכה). ז) לִשְׁבֹּת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (עשה קסג). ח) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכו). ט) לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁלְּחַג הַסֻּכּוֹת (עשה קסו). י) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכח). יא) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁמִינִי שֶׁלֶּחָג (עשה קסז). יב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה (ל״ת שכט).

הִלְכוֹת חָמֵץ וּמַצָּה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְווֹת, שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וְחָמֵשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר מֵחֲצוֹת הַיּוֹם וּלְמַעְלָה (ל״ת קצט). ב) לְהַשְׁבִּית שְׂאוֹר מֵאַרְבָּעָה עָשָׂר (עשה קנו). ג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה (ל״ת קצז). ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תַּעֲרֹבֶת חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה (ל״ת קצח). ה) שֶׁלֹּא יֵרָאֶה חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה (ל״ת ר). ו) שֶׁלֹּא יִמָּצֵא חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה (ל״ת רא). ז) לֶאֱכֹל מַצָּה בְּלֵילֵי הַפֶּסַח (עשה קנח). ח) לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה (עשה קנז).

הִלְכוֹת שׁוֹפָר וְסֻכָּה וְלוּלָב – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁמֹעַ קוֹל שׁוֹפָר בְּאֶחָד בְּתִשְׁרֵי (עשה קע). ב) לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה שִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג (עשה קסח). ג) לִטֹּל לוּלָב בַּמִּקְדָּשׁ כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג (עשה קסט).

הִלְכוֹת שְׁקָלִים – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לִתֵּן כָּל אִישׁ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּכָל שָׁנָה (עשה קעא).

הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לַחֲשֹׁב וְלֵידַע וְלִקְבֹּעַ בְּאֵי זֶה יוֹם הוּא תְּחִלַּת כָּל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ מֵחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה (עשה קנג).

הִלְכוֹת תַּעֲנִיּוֹת – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְהִתְעַנּוֹת וְלִזְעֹק לִפְנֵי יי בְּעֵת כָּל צָרָה גְּדוֹלָה שֶׁתָּבוֹא עַל הַצִּבּוּר (עשה נט).

הִלְכוֹת מְגִלָּה וַחֲנֻכָּה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, וְאֵינָן מִן הַמִּנְיָן.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת שֶׁלַּתּוֹרָה הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים, תְּשַׁע עֶשְׂרֵה מֵהֶן מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְיֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִצְווֹת מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים.

ד. סֵפֶר נָשִׁים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת אִישׁוּת, הִלְכוֹת גֵּרוּשִׁין, הִלְכוֹת יִבּוּם וַחֲלִיצָה, הִלְכוֹת נַעֲרָה בְּתוּלָה, הִלְכוֹת שׁוֹטָה.

הִלְכוֹת אִישׁוּת – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשָּׂא אִשָּׁה בִּכְתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין (עשה ריג). ב) שֶׁלֹּא תִּבָּעֵל אִשָּׁה בְּלֹא כְּתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין (ל״ת שנה). ג) שֶׁלֹּא יִמְנַע שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה (ל״ת רסב). ד) לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת מִמֶּנָּה (עשה ריב).

הִלְכוֹת גֵּרוּשִׁין – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְווֹת: אַחַת - מִצְוַת עֲשֵׂה, וְהִיא שֶׁיְּגָרֵשׁ הַמְגָרֵשׁ בְּסֵפֶר (עשה רכב); שְׁנִיָּה - שֶׁלֹּא יַחֲזִיר גְּרוּשָׁתוֹ מִשֶּׁנִּשֵּׂאת (ל״ת שנו).

הִלְכוֹת יִבּוּם וַחֲלִיצָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְיַבֵּם (עשה ריו). ב) לַחֲלֹץ (עשה ריז). ג) שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא יְבָמָה לְאִישׁ זָר עַד שֶׁתָּסוּר רְשׁוּת הַיָּבָם מֵעָלֶיהָ (ל״ת שנז).

הִלְכוֹת נַעֲרָה בְּתוּלָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִקְנֹס הַמְפַתֶּה (עשה רכ). ב) שֶׁיִּשָּׂא הָאוֹנֵס אֲנוּסָתוֹ (עשה ריח). ג) שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ הָאוֹנֵס (ל״ת שנח). ד) שֶׁתֵּשֵׁב אֵשֶׁת מוֹצִיא שֵׁם רַע תַּחַת בַּעְלָהּ לְעוֹלָם (עשה ריט). ה) שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ מוֹצִיא שֵׁם רַע אֶת אִשְׁתּוֹ (ל״ת שנט).

הִלְכוֹת שׁוֹטָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לַעֲשׂוֹת לַשּׁוֹטָה כְּתוֹרַת הַקְּנָאוֹת הַסְּדוּרָה בַּתּוֹרָה (עשה רכג). ב) שֶׁלֹּא לִתֵּן שֶׁמֶן עַל קָרְבָּנָהּ (ל״ת קד). ג) שֶׁלֹּא לִתֵּן עָלָיו לְבוֹנָה (ל״ת קה).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שְׁבַע עֶשְׂרֵה, מֵהֶן תֵּשַׁע מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁמוֹנֶה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

ה. סֵפֶר קְדֻשָּׁה

הִלְכוֹתָיו שָׁלֹשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת אִסּוּרֵי בִּיאָה, הִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת, הִלְכוֹת שְׁחִיטָה.

הִלְכוֹת אִסּוּרֵי בִּיאָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ וּשְׁלֹשִׁים מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לָבוֹא עַל הָאֵם (ל״ת של). ב) שֶׁלֹּא לָבוֹא עַל אֵשֶׁת אָב (ל״ת שלא). ג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אָחוֹת (ל״ת שלב). ד) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת אֵשֶׁת אָב (ל״ת שלג). ה) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת הַבֵּן (ל״ת שלד). ו) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת (ל״ת שלו). ז) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת הַבַּת (ל״ת שלה). ח) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבִתָּהּ (ל״ת שלז). ט) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבַת בְּנָהּ (ל״ת שלח). י) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבַת בִּתָּהּ (ל״ת שלט). יא) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֲחוֹת אָב (ל״ת שמ). יב) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֲחוֹת אֵם (ל״ת שמא). יג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֵשֶׁת אֲחִי הָאָב (ל״ת שמב). יד) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֵשֶׁת הַבֵּן (ל״ת שמג). טו) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֵשֶׁת אָח (ל״ת שמד). טז) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ (ל״ת שמה). יז) שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם בְּהֵמָה (ל״ת שמח). יח) שֶׁלֹּא תָּבִיא אִשָּׁה בְּהֵמָה עָלֶיהָ (ל״ת שמט). יט) שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם זָכָר (ל״ת שן). כ) שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אָב (ל״ת שנא). כא) שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחִי אָב (ל״ת שנב). כב) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֵשֶׁת אִישׁ (ל״ת שמז). כג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל נִדָּה (ל״ת שמו). כד) שֶׁלֹּא לְהִתְחַתֵּן בַּגּוֹיִים (ל״ת נב). כה) שֶׁלֹּא יָבוֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בַּקָּהָל (ל״ת נג). כו) שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק דּוֹר שְׁלִישִׁי מִצְרִי מִלָּבוֹא בַּקָּהָל (ל״ת נה). כז) שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק דּוֹר שְׁלִישִׁי אֲדוֹמִי מִלָּבוֹא בַּקָּהָל (ל״ת נד). כח) שֶׁלֹּא יָבוֹא מַמְזֵר בַּקָּהָל (ל״ת שנד). כט) שֶׁלֹּא יָבוֹא סָרִיס בַּקָּהָל (ל״ת שס). ל) שֶׁלֹּא לְסָרֵס זָכָר, אֲפִלּוּ בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף (ל״ת שסא). לא) שֶׁלֹּא יִשָּׂא כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה (ל״ת קסא). לב) שֶׁלֹּא יִבְעֹל כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה אֲפִלּוּ בְּלֹא נִשּׂוּאִין (ל״ת קסב). לג) שֶׁיִּשָּׂא כֹּהֵן גָּדוֹל בְּתוּלָה בְּנַעֲרוּתָהּ (עשה לח). לד) שֶׁלֹּא יִשָּׂא כֹּהֵן גְּרוּשָׁה (ל״ת קס). לה) שֶׁלֹּא יִשָּׂא זוֹנָה (ל״ת קנח). לו) שֶׁלֹּא יִשָּׂא חֲלָלָה (ל״ת קנט). לז) שֶׁלֹּא יִקְרַב אָדָם לְאַחַת מִכָּל הָעֲרָיוֹת, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא בָּעַל (ל״ת שנג).

הִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים מִצְווֹת, אַרְבַּע מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי בְּהֵמָה וְחַיָּה לְהַבְדִּיל בֵּין טְמֵאָה לִטְהוֹרָה (עשה קמט). ב) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי הָעוֹף לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר (עשה קנ). ג) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי חֲגָבִים לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר (עשה קנא). ד) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי דָּגִים לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר (עשה קנב). ה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּהֵמָה וְחַיָּה טְמֵאָה (ל״ת קעב). ו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עוֹף טָמֵא (ל״ת קעד). ז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּגִים טְמֵאִים (ל״ת קעג). ח) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף (ל״ת קעה). ט) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָאָרֶץ (ל״ת קעו). י) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל רֶמֶשׂ הָאָרֶץ (ל״ת קעז). יא) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תּוֹלַעַת הַפֵּרוֹת כְּשֶׁתֵּצֵא לָאָרֶץ (ל״ת קעח). יב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הַמַּיִם (ל״ת קעט). יג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל נְבֵלָה (ל״ת קפ). יד) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּשׁוֹר הַנִּסְקָל (ל״ת קפח). טו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טְרֵפָה (ל״ת קפא). טז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אֵבֶר מִן הַחַי (ל״ת קפב). יז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּם (ל״ת קפד). יח) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חֵלֶב בְּהֵמָה טְהוֹרָה (ל״ת קפה). יט) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל גִּיד הַנָּשֶׁה (ל״ת קפג). כ) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב (ל״ת קפז). כא) שֶׁלֹּא לְבַשְּׁלוֹ (ל״ת קפו). כב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל לֶחֶם תְּבוּאָה חֲדָשָׁה (ל״ת קפט). כג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל קָלִי מִן הֶחָדָשׁ (ל״ת קצ). כד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כַּרְמֶל מִן הֶחָדָשׁ (ל״ת קצא). כה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עָרְלָה (ל״ת קצב). כו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כִּלְאֵי הַכֶּרֶם (ל״ת קצג). כז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טֶבֶל (ל״ת קנג). כח) שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יֵין נֶסֶךְ (ל״ת קצד).

הִלְכוֹת שְׁחִיטָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁחֹט וְאַחַר כָּךְ יֹאכַל (עשה קמו). ב) שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ בְּיוֹם אֶחָד (ל״ת קא). ג) לְכַסּוֹת דַּם חַיָּה וָעוֹף (עשה קמז). ד) שֶׁלֹּא לִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים (ל״ת שו). ה) לְשַׁלֵּחַ הָאֵם אִם לְקָחָהּ עַל הַבָּנִים (עשה קמח).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שִׁבְעִים, מֵהֶן שְׁמוֹנֶה מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

ו. סֵפֶר הַפְלָאָה

הִלְכוֹתָיו אַרְבַּע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת, הִלְכוֹת נְדָרִים, הִלְכוֹת נְזִירוּת, הִלְכוֹת עֲרָכִין וַחֲרָמִים.

הִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ לַשֶּׁקֶר (ל״ת סא). ב) שֶׁלֹּא לִשָּׂא שְׁמוֹ לַשָּׁוְא (ל״ת סב). ג) שֶׁלֹּא לְכַפֵּר בַּפִּקָּדוֹן (ל״ת רמח). ד) שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע עַל כְּפִירַת מָמוֹן (ל״ת רמט). ה) לִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ בֶּאֱמֶת (עשה ז).

הִלְכוֹת נְדָרִים – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁיִּשְׁמֹר מוֹצָא שְׂפָתָיו וְיַעֲשֶׂה כְּמוֹ שֶׁנָּדַר (עשה צד). ב) שֶׁלֹּא יַחֵל דְּבָרוֹ (ל״ת קנז). ג) שֶׁיּוּפַר הַנֶּדֶר אוֹ הַשְּׁבוּעָה, וְזֶה הוּא דִּין הֲפֵר נְדָרִים הַמְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב (עשה צה).

הִלְכוֹת נְזִירוּת – יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁמוֹנֶה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁיְּגַדֵּל הַנָּזִיר פֶּרַע (עשה צב). ב) שֶׁלֹּא יְגַלַּח שְׂעָרוֹ כָּל יְמֵי נִזְרוֹ (ל״ת רט). ג) שֶׁלֹּא יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יַיִן וְלֹא תַּעֲרֹבֶת יַיִן, וַאֲפִלּוּ חֹמֶץ שֶׁלָּהֶן (ל״ת רב). ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל עֲנָבִים לַחִים (ל״ת רג). ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל צִמּוּקִין (ל״ת רד). ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל חַרְצַנִּים

(ל״ת רה). ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל זָגִין (ל״ת רו). ח) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאֹהֶל הַמֵּת (ל״ת רח). ט) שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא לַמֵּתִים (ל״ת רז). י) שֶׁיְּגַלֵּחַ עַל הַקָּרְבָּנוֹת כְּשֶׁיַּשְׁלִים נְזִירוּתוֹ אוֹ כְּשֶׁיִּטַּמֵּא (עשה צג).

הִלְכוֹת עֲרָכִין וַחֲרָמִין – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְווֹת, חָמֵשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לָדוּן בְּעֶרְכֵּי אָדָם כַּאֲשֶׁר מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה, וְזֶה הוּא דִּין עֶרְכֵּי אָדָם (עשה קיד). ב) דִּין עֶרְכֵּי בְּהֵמָה (עשה קטו). ג) דִּין עֶרְכֵּי בָּתִּים (עשה קיו). ד) דִּין עֶרְכֵּי שָׂדוֹת (עשה קיז). ה) דִּין מַחֲרִים נְכָסָיו (עשה קמה). ו) שֶׁלֹּא יִמָּכֵר חֵרֶם (ל״ת קי). ז) שֶׁלֹּא יִגָּאֵל חֵרֶם (ל״ת קיא).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים, עֶשֶׂר מֵהֶן מִצְווֹת עֲשֵׂה וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

ז. סֵפֶר זְרָעִים

הִלְכוֹתָיו שֶׁבַע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת כִּלְאַיִם, הִלְכוֹת מַתְּנוֹת עֲנִיִּים, הִלְכוֹת תְּרוּמוֹת, הִלְכוֹת מַעַשְׂרוֹת, הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְנֶטַע רְבָעִי, הִלְכוֹת בִּכּוּרִים וּשְׁאָר מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה שֶׁבַּגְּבוּלִין, הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל.

הִלְכוֹת כִּלְאַיִם – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ זְרָעִים כִּלְאַיִם (ל״ת רטו). ב) שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ תְּבוּאָה אוֹ יָרָק בַּכֶּרֶם (ל״ת ריו). ג) שֶׁלֹּא לְהַרְבִּיעַ בְּהֵמָה כִּלְאַיִם (ל״ת ריז). ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּכִלְאֵי בְּהֵמָה כְּאֶחָד (ל״ת ריח). ה) שֶׁלֹּא לִלְבֹּשׁ כִּלְאַיִם (ל״ת מב).

הִלְכוֹת מַתְּנוֹת עֲנִיִּים – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, שֶׁבַע מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַנִּיחַ פֵּאָה (עשה קכ). ב) שֶׁלֹּא יְכַלֶּה הַפֵּאָה (ל״ת רי). ג) לְהַנִּיחַ לֶקֶט (עשה קכא). ד) שֶׁלֹּא יְלַקֵּט הַלֶּקֶט (ל״ת ריא). ה) לַעֲזֹב עוֹלֵלוֹת בַּכֶּרֶם (עשה קכג). ו) שֶׁלֹּא יְעוֹלֵל הַכֶּרֶם (ל״ת ריב). ז) לַעֲזֹב פֶּרֶט הַכֶּרֶם (עשה קכד). ח) שֶׁלֹּא יְלַקֵּט פֶּרֶט הַכֶּרֶם (ל״ת ריג). ט) לְהַנִּיחַ הַשִּׁכְחָה (עשה קכב). י) שֶׁלֹּא יָשׁוּב לָקַחַת הַשִּׁכְחָה (ל״ת ריד). יא) לְהַפְרִישׁ מַעֲשַׂר לָעֲנִיִּים (עשה קל). יב) לִתֵּן צְדָקָה כְּמִסַּת יָד (עשה קצה). יג) שֶׁלֹּא יְאַמֵּץ לְבָבוֹ עַל הֶעָנִי (ל״ת רלב).

הִלְכוֹת תְּרוּמוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְווֹת, שְׁתַּיִם מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה (עשה קכו). ב) לְהַפְרִישׁ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר (עשה קכט). ג) שֶׁלֹּא יַקְדִּים תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת זֶה לָזֶה, אֶלָּא יַפְרִישׁ עַל הַסֵּדֶר (ל״ת קנד). ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר תְּרוּמָה (ל״ת קלג). ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל אֲפִלּוּ תּוֹשַׁב כֹּהֵן אוֹ שְׂכִירוֹ תְּרוּמָה (ל״ת קלד). ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל עָרֵל תְּרוּמָה (ל״ת קלה). ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל כֹּהֵן טָמֵא תְּרוּמָה (ל״ת קלו). ח) שֶׁלֹּא תֹּאכַל חֲלָלָה תְּרוּמָה, וְלֹא מוּרָם מִן הַקֳּדָשִׁים (ל״ת קלז).

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מִשְּׁנֵי הַזְּרִיעָה וְלִתְּנוֹ לַלְוִיִּם (עשה קכז).

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְנֶטַע רְבָעִי – יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְווֹת, שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי (עשה קכח). ב) שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דָּמָיו בִּשְׁאָר צָרְכֵי הָאָדָם חוּץ מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְסִיכָה (ל״ת קנב). ג) שֶׁלֹּא לְאָכְלוֹ בְּטֻמְאָה (ל״ת קן). ד) שֶׁלֹּא לְאָכְלוֹ בַּאֲנִינוּת (ל״ת קנא). ה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשַׂר שֵׁנִי שֶׁל דָּגָן חוּץ לִירוּשָׁלַיִם (ל״ת קמא). ו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעְשַׂר תִּירוֹשׁ חוּץ לִירוּשָׁלַיִם (ל״ת קמב). ז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעְשַׂר יִצְהָר חוּץ לִירוּשָׁלַיִם (ל״ת קמג). ח) לִהְיוֹת נֶטַע רְבָעִי כֻּלּוֹ קֹדֶשׁ, וְדִינוֹ לְהֵאָכֵל בִּירוּשָׁלַיִם לִבְעָלָיו כְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי לְכָל דָּבָר (עשה קיט). ט) לְהִתְוַדּוֹת וִדּוּי הַמַּעֲשֵׂר (עשה קלא).

הִלְכוֹת בִּכּוּרִים עִם שְׁאָר מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה שֶׁבַּגְּבוּלִין – יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְווֹת, שְׁמוֹנֶה מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַפְרִישׁ בִּכּוּרִים וּלְהַעֲלוֹתָן לַמִּקְדָּשׁ (עשה קכה). ב) שֶׁלֹּא יֹאכַל הַכֹּהֵן בִּכּוּרִים חוּץ לִירוּשָׁלַיִם (ל״ת קמט). ג) לִקְרוֹת עֲלֵיהֶן (עשה קלב). ד) לְהַפְרִישׁ חַלָּה לַכֹּהֵן (עשה קלג). ה) לָתֵת זְרוֹעַ וּלְחָיַיִם וְקֵבָה לַכֹּהֵן (עשה קמג). ו) לִתֵּן לוֹ רֵאשִׁית הַגֵּז (עשה קמד). ז) לִפְדּוֹת בְּכוֹר הַבֵּן וְלִתֵּן פִּדְיוֹנוֹ לַכֹּהֵן (עשה פ). ח) לִפְדּוֹת פֶּטֶר חֲמוֹר וְלִתֵּן פִּדְיוֹנוֹ לַכֹּהֵן (עשה פא). ט) לַעֲרֹף פֶּטֶר חֲמוֹר אִם לֹא רָצָה לִפְדּוֹתוֹ (עשה פב).

הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתַּיִם וְעֶשְׂרִים מִצְווֹת, תֵּשַׁע מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁתִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ מִמְּלָאכָה בַּשְּׁבִיעִית (עשה קלה). ב) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאָרֶץ בְּשָׁנָה זוֹ (ל״ת רכ). ג) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאִילָן בְּשָׁנָה זוֹ (ל״ת רכא). ד) שֶׁלֹּא יִקְצֹר הַסָּפִיחַ כְּנֶגֶד הַקּוֹצְרִים (ל״ת רכב). ה) שֶׁלֹּא יִבְצֹר הַנְּזִירִים כְּנֶגֶד הַבּוֹצְרִים (ל״ת רכג). ו) שֶׁיַּשְׁמִיט מַה שֶּׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ (עשה קלד). ז) שֶׁיַּשְׁמִיט כָּל הַלְוָאָתוֹ (עשה קמא). ח) שֶׁלֹּא יִגֹּשׁ וְלֹא יִתְבַּע הַלֹּוֶה (ל״ת רל). ט) שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּהַלְווֹת קֹדֶם הַשְּׁמִטָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאבַד מָמוֹנוֹ (ל״ת רלא). י) לִסְפֹּר שָׁנִים שֶׁבַע שֶׁבַע (עשה קמ). יא) לְקַדֵּשׁ שְׁנַת חֲמִשִּׁים (עשה קלו). יב) לִתְקֹעַ בַּשּׁוֹפָר בָּעֲשִׂירִי לְתִשְׁרֵי כְּדֵי לָצֵאת עֲבָדִים חָפְשִׁי (עשה קלז). יג) שֶׁלֹּא תֵּעָבֵד אֲדָמָה בְּשָׁנָה זוֹ (ל״ת רכד). יד) שֶׁלֹּא יִקְצֹר סְפִיחֶיהָ כְּנֶגֶד הַקּוֹצְרִים (ל״ת רכה). טו) שֶׁלֹּא יִבְצֹר נְזִירֶיהָ כְּנֶגֶד הַבּוֹצְרִים (ל״ת רכו). טז) לִתֵּן גְּאֻלָּה לָאָרֶץ בְּשָׁנָה זוֹ, וְהוּא דִּין שְׂדֵה אֲחֻזָּה וּשְׂדֵה מִקְנָה (עשה קלח). יז) שֶׁלֹּא תִּמָּכֵר הָאָרֶץ לִצְמִיתוּת (ל״ת רכז). יח) דִּין בָּתֵּי עָרֵי חוֹמָה (עשה קלט). יט) שֶׁלֹּא יִנְחַל כָּל שֵׁבֶט לֵוִי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא נוֹתְנִים לָהֶם עָרִים מַתָּנָה לָשֶׁבֶת בָּהֶם (ל״ת קסט).

כ) שֶׁלֹּא יִקַּח שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק בַּבִּזָּה (ל״ת קע). כא) לִתֵּן לַלְוִיִּם עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם (עשה קפג). כב) שֶׁלֹּא יִמָּכֵר מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם, אֶלָּא גּוֹאֲלִים לְעוֹלָם, בֵּין לִפְנֵי הַיּוֹבֵל בֵּין לְאַחַר הַיּוֹבֵל (ל״ת רכח).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שֶׁבַע וְשִׁשִּׁים, מֵהֶן שְׁלֹשִׁים מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

ח. סֵפֶר עֲבוֹדָה

הִלְכוֹתָיו תֵּשַׁע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה, הִלְכוֹת כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהָעוֹבְדִים בּוֹ, הִלְכוֹת בִּיאַת מִקְדָּשׁ, הִלְכוֹת אִסּוּרֵי מִזְבֵּחַ, הִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת, הִלְכוֹת תְּמִידִין וּמוּסָפִין, הִלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין, הִלְכוֹת עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּפּוּרִים, הִלְכוֹת מְעִילָה.

הִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁשׁ מִצְוֹת, שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִבְנוֹת מִקְדָּשׁ (עשה כ). ב) שֶׁלֹּא לִבְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ גָּזִית (ל״ת עט). ג) שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת עָלָיו (ל״ת פ). ד) לְיִרְאָה מִן הַמִּקְדָּשׁ (עשה כא). ה) לִשְׁמֹר אֶת הַמִּקְדָּשׁ סָבִיב (עשה כב). ו) שֶׁלֹּא לְהַשְׁבִּית שְׁמִירַת הַמִּקְדָּשׁ (ל״ת סז).

הִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהָעוֹבְדִים בּוֹ – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לַעֲשׂוֹת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה (עשה לה). ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ (ל״ת פג). ג) שֶׁלֹּא לָסוּךְ מִמֶּנּוּ (ל״ת פד). ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כְּמַתְכֹּנֶת הַקְּטֹרֶת (ל״ת פה). ה) שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר עַל מִזְבַּח הַזָּהָב חוּץ מִן הַקְּטֹרֶת (ל״ת פב). ו) לָשֵׂאת הָאָרוֹן עַל הַכָּתֵף (עשה לד). ז) שֶׁלֹּא יָסוּרוּ הַבַּדִּים מִמֶּנּוּ (ל״ת פו). ח) שֶׁיַּעֲבֹד הַלֵּוִי בַּמִּקְדָּשׁ (עשה כג). ט) שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֶחָד בִּמְלֶאכֶת חֲבֵרוֹ בַּמִּקְדָּשׁ (ל״ת עב). י) לְקַדֵּשׁ הַכֹּהֵן לַעֲבוֹדָה (עשה לב). יא) שֶׁיִּהְיוּ כָּל הַמִּשְׁמָרוֹת שָׁווֹת בָּרְגָלִים (עשה לו). יב) לִלְבֹּשׁ בִּגְדֵי כְּהֻנָּה לַעֲבוֹדָה (עשה לג). יג) שֶׁלֹּא יִקָּרַע הַמְּעִיל (ל״ת פח). יד) שֶׁלֹּא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד (ל״ת פז).

הִלְכוֹת בִּיאַת הַמִּקְדָּשׁ – יֵשׁ בִּכְלָלָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן שִׁכּוֹר לַמִּקְדָּשׁ (ל״ת עג). ב) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לוֹ כֹּהֵן פְּרוּעַ רֹאשׁ (ל״ת קסג). ג) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לוֹ כֹּהֵן קְרוּעַ בְּגָדִים (ל״ת קסד). ד) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן בְּכָל עֵת אֶל הַהֵיכָל (ל״ת סח). ה) שֶׁלֹּא יֵצֵא כֹּהֵן מִן הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה (ל״ת קסה). ו) לְשַׁלֵּחַ טְמֵאִים מִן הַמִּקְדָּשׁ (עשה לא). ז) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לַמִּקְדָּשׁ (ל״ת עז). ח) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לְהַר הַבַּיִת (ל״ת עח). ט) שֶׁלֹּא יְשַׁמֵּשׁ טָמֵא (ל״ת עה). י) שֶׁלֹּא יְשַׁמֵּשׁ טְבוּל יוֹם (ל״ת עו). יא) לְקַדֵּשׁ הָעוֹבֵד יָדָיו וְרַגְלָיו (עשה כד). יב) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בַּעַל מוּם לַהֵיכָל וְלַמִּזְבֵּחַ (ל״ת סט). יג) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם (ל״ת ע). יד) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם עוֹבֵר (ל״ת עא). טו) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד זָר (ל״ת עד).

הִלְכוֹת אִסּוּרֵי מִזְבֵּחַ – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעֶשֶׂר מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת תְּמִימִים (עשה סא). ב) שֶׁלֹּא לְהַקְדִּישׁ בַּעַל מוּם לַמִּזְבֵּחַ (ל״ת צא). ג) שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט (ל״ת צב). ד) שֶׁלֹּא יִזְרֹק דָּמוֹ (ל״ת צג). ה) שֶׁלֹּא יַקְטִיר חֶלְבּוֹ (ל״ת צד). ו) שֶׁלֹּא יַקְרִיב בַּעַל מוּם עוֹבֵר (ל״ת צה). ז) שֶׁלֹּא יַקְרִיב בַּעַל מוּם אֲפִלּוּ בְּקָרְבְּנוֹת הַגּוֹיִים (ל״ת צו). ח) שֶׁלֹּא יַטִּיל מוּם בַּקֳּדָשִׁים (ל״ת צז). ט) לִפְדּוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין (עשה פו). י) לְהַקְרִיב מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה, וְקֹדֶם זְמַן זֶה הוּא הַנִּקְרָא 'מְחֻסַּר זְמַן' וְאֵין מַקְרִיבִין אוֹתוֹ (עשה ס). יא) שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב אֶתְנָן וּמְחִיר (ל״ת ק). יב) שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר שְׂאוֹר וּדְבַשׁ (ל״ת צח). יג) לִמְלֹחַ כָּל הַקָּרְבָּנוֹת (עשה סב). יד) שֶׁלֹּא לְהַשְׁבִּית הַמֶּלַח מֵעַל הַקָּרְבָּנוֹת (ל״ת צט).

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת, עֶשֶׂר מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לַעֲשׂוֹת הָעוֹלָה כְּמַעֲשֶׂיהָ הַכְּתוּבִים עַל הַסֵּדֶר (עשה סג). ב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר עוֹלָה (ל״ת קמו). ג) סֵדֶר הַחַטָּאת (עשה סד). ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מִבְּשַׂר חַטָּאת הַפְּנִימִית (ל״ת קלט). ה) שֶׁלֹּא יַבְדִּיל בְּחַטַּאת הָעוֹף (ל״ת קיב). ו) סֵדֶר הָאָשָׁם (עשה סה). ז) שֶׁיֹּאכְלוּ הַכֹּהֲנִים בְּשַׂר קָדְשֵׁי קָדָשִׁים בַּמִּקְדָּשׁ (עשה פט). ח) שֶׁלֹּא יֹאכְלוּם חוּץ לָעֲזָרָה (ל״ת קמה). ט) שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר מִקָּדְשֵׁי קָדָשִׁים (ל״ת קמח). י) סֵדֶר הַשְּׁלָמִים (עשה סו). יא) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר קָדָשִׁים קַלִּים קֹדֶם זְרִיקַת דָּמִים (ל״ת קמז). יב) לַעֲשׂוֹת כָּל מִנְחָה כְּסֵדֶר מַעֲשֶׂיהָ הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה (עשה סז). יג) שֶׁלֹּא יָשִׂים שֶׁמֶן עַל מִנְחַת חוֹטֵא (ל״ת קב). יד) שֶׁלֹּא יִתֵּן עָלֶיהָ לְבוֹנָה (ל״ת קג). טו) שֶׁלֹּא תֵּאָכֵל מִנְחַת כֹּהֵן (ל״ת קלח). טז) שֶׁלֹּא תֵּאָפֶה מִנְחָה חָמֵץ (ל״ת קכד). יז) שֶׁיֹּאכְלוּ הַכֹּהֲנִים שְׁיָרֵי מְנָחוֹת (עשה פח). יח) שֶׁיָּבִיא כָּל נְדָרָיו וְנִדְבוֹתָיו בָּרֶגֶל שֶׁפָּגַע בּוֹ רִאשׁוֹן (עשה פג). יט) שֶׁלֹּא יְאַחֵר נִדְרוֹ וְנִדְבָתוֹ וּשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁהוּא חַיָּב בָּהֶן (ל״ת קנה). כ) לְהַקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת בְּבֵית הַבְּחִירָה (עשה פד). כא) לְהָבִיא קָדְשֵׁי חוּצָה לָאָרֶץ לְבֵית הַבְּחִירָה (עשה פה). כב) שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט קָרְבָּנוֹת חוּץ לָעֲזָרָה (ל״ת צ). כג) שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב קָרְבָּן חוּץ לָעֲזָרָה (ל״ת פט).

הִלְכוֹת תְּמִידִין וּמוּסָפִין – יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַקְרִיב שְׁנֵי כְּבָשִׂים בְּכָל יוֹם עוֹלוֹת (עשה לט). ב) לְהַדְלִיק אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכָל יוֹם (עשה כט). ג) שֶׁלֹּא לְכַבּוֹתָהּ (ל״ת פא). ד) לְהָרִים אֶת הַדֶּשֶׁן בְּכָל יוֹם (עשה ל). ה) לְהַקְטִיר קְטֹרֶת בְּכָל יוֹם (עשה כח). ו) לְהַדְלִיק נֵרוֹת בְּכָל יוֹם (עשה כה). ז) שֶׁיַּקְרִיב כֹּהֵן גָּדוֹל מִנְחָה בְּכָל יוֹם,

וְהִיא הַנִּקְרֵאת 'חֲבִתִּין' (עשה מ). ח) לְהוֹסִיף שְׁנֵי כְּבָשִׂים עוֹלוֹת בַּשַּׁבָּת (עשה מא). ט) לַעֲשׂוֹת לֶחֶם הַפָּנִים (עשה כז). י) מוּסַף רָאשֵׁי חֳדָשִׁים (עשה מב). יא) מוּסַף הַפֶּסַח (עשה מג). יב) לְהַקְרִיב עֹמֶר הַתְּנוּפָה (עשה מד). יג) לִסְפֹּר כָּל אִישׁ וָאִישׁ שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת מִיּוֹם הַקְרָבַת הָעֹמֶר (עשה קסא). יד) מוּסַף עֲצֶרֶת (עשה מה). טו) לְהָבִיא שְׁתֵּי הַלֶּחֶם עִם הַקָּרְבָּנוֹת הַבָּאוֹת בִּגְלַל הַלֶּחֶם בְּיוֹם עֲצֶרֶת (עשה מו). יו) מוּסַף רֹאשׁ הַשָּׁנָה (עשה מז). יז) מוּסַף יוֹם צוֹם (עשה מח). יח) מוּסַף הֶחָג (עשה נ). יט) מוּסַף שְׁמִינִי עֲצֶרֶת (עשה נא).

הִלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל קָדָשִׁים שֶׁנִּפְסְלוּ וְשֶׁהֻטַּל בָּהֶם מוּם (ל״ת קמ). ב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל פִּגּוּל (ל״ת קלב). ג) שֶׁלֹּא יוֹתִיר קָדָשִׁים לְאַחַר זְמַנָּם (ל״ת קכ). ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל נוֹתָר (ל״ת קלא). ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל קָדָשִׁים שֶׁנִּטְמְאוּ (ל״ת קל). ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם שֶׁנִּטְמָא אֶת הַקֳּדָשִׁים (ל״ת קכט). ז) לִשְׂרֹף הַנּוֹתָר (עשה צא). ח) לִשְׂרֹף הַטָּמֵא (עשה צ).

הִלְכוֹת עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּפּוּרִים – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא שֶׁיֵּעָשֶׂה מַעֲשֵׂה יוֹם הַכִּפּוּרִים כֻּלָּן עַל הַסֵּדֶר כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת 'אַחֲרֵי מוֹת' (ויקרא טז): הַקָּרְבָּנוֹת וְהַוִּדּוּיִין וְשִׁלּוּחַ הַשָּׂעִיר וּשְׁאָר הָעֲבוֹדָה (עשה מט).

הִלְכוֹת מְעִילָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְשַׁלֵּם הַמּוֹעֵל אֲשֶׁר חָטָא בְּתוֹסֶפֶת חֹמֶשׁ וְקָרְבָּן, וְזֶה הוּא דִּין הַמּוֹעֵל (עשה קיח). ב) שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בְּקָדָשִׁים (ל״ת קיג). ג) שֶׁלֹּא לָגֹז קָדָשִׁים (ל״ת קיד).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה מֵאָה וְשָׁלֹשׁ, מֵהֶן שֶׁבַע וְאַרְבָּעִים מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ וַחֲמִשִּׁים מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

ט. סֵפֶר הַקָּרְבָּנוֹת

הִלְכוֹתָיו שֵׁשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח, הִלְכוֹת חֲגִיגָה, הִלְכוֹת בְּכוֹרוֹת, הִלְכוֹת שְׁגָגוֹת, הִלְכוֹת מְחֻסְּרֵי כַפָּרָה, הִלְכוֹת תְּמוּרָה.

הִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, אַרְבַּע מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לִשְׁחֹט הַפֶּסַח בִּזְמַנּוֹ (עשה נה). ב) שֶׁלֹּא לִזְבֹּחַ אוֹתוֹ עַל הֶחָמֵץ (ל״ת קטו). ג) שֶׁלֹּא תָלִין אֵמוּרָיו (ל״ת קיו). ד) לִשְׁחֹט פֶּסַח שֵׁנִי (עשה נז). ה) לֶאֱכֹל בְּשַׂר הַפֶּסַח עַל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלֵילֵי חֲמִשָּׁה עָשָׂר (עשה נו). ו) לֶאֱכֹל בְּשַׂר פֶּסַח שֵׁנִי עַל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלֵילֵי חֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי (עשה נח). ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל נָא וּמְבֻשָּׁל (ל״ת קכה). ח) שֶׁלֹּא יוֹצִיא מִבְּשַׂר הַפֶּסַח חוּץ לַחֲבוּרָה (ל״ת קכג). ט) שֶׁלֹּא יֹאכַל מִמֶּנּוּ מְשֻׁמָּד (ל״ת קכח). י) שֶׁלֹּא יַאֲכִיל מִמֶּנּוּ לְתוֹשָׁב אוֹ שָׂכִיר (ל״ת קכו). יא) שֶׁלֹּא יֹאכַל מִמֶּנּוּ עָרֵל (ל״ת קכז). יב) שֶׁלֹּא יִשְׁבֹּר בּוֹ עֶצֶם (ל״ת קכא). יג) שֶׁלֹּא יִשְׁבֹּר עֶצֶם בְּפֶסַח שֵׁנִי (ל״ת קכב). יד) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִמֶּנּוּ לַבֹּקֶר (ל״ת קיז). טו) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִפֶּסַח שֵׁנִי לַבֹּקֶר (ל״ת קיט). יו) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִבְּשַׂר חֲגִיגַת אַרְבָּעָה עָשָׂר עַד יוֹם שְׁלִישִׁי (ל״ת קיח).

הִלְכוֹת חֲגִיגָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁשׁ מִצְווֹת, אַרְבַּע מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהֵרָאוֹת פְּנֵי יי (עשה נג). ב) לָחֹג בִּשְׁלֹשָׁה רְגָלִים (עשה נב). ג) לִשְׂמֹחַ בָּרְגָלִים (עשה נד). ד) שֶׁלֹּא יֵרָאֶה רֵיקָם (ל״ת קנו). ה) שֶׁלֹּא יַעֲזֹב לֵוִי מִלְּשַׂמְּחוֹ וְלִתֵּן לוֹ מַתְּנוֹתָיו בָּרְגָלִים (ל״ת רכט). ו) לְהַקְהִיל אֶת הָעָם בְּחַג הַסֻּכּוֹת בְּמוֹצָאֵי שְׁמִטָּה (עשה יו).

הִלְכוֹת בְּכוֹרוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה וְשָׁלֹשׁ מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַפְרִישׁ בְּכוֹרוֹת (עשה עט). ב) שֶׁלֹּא יֵאָכֵל בְּכוֹר תָּמִים חוּץ לִירוּשָׁלַיִם (ל״ת קמד). ג) שֶׁלֹּא יִפָּדֶה הַבְּכוֹר (ל״ת קח). ד) לְהַפְרִישׁ מַעְשַׂר בְּהֵמָה (עשה עח). ה) שֶׁלֹּא יִגָּאֵל מַעְשַׂר בְּהֵמָה (ל״ת קט). וְכָלַלְתִּי הַמַּעֲשֵׂר עִם הַבְּכוֹר, לְפִי שֶׁמַּעֲשֵׂה שְׁנֵיהֶם אֶחָד וְהַכָּתוּב כְּלָלוֹ עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת דָּמָם תִּזְרֹק" (במדבר יח,יז) - כָּךְ לָמְדוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, שֶׁזֶּה דַּם מַעֲשֵׂר וְדַם בְּכוֹר.

הִלְכוֹת שְׁגָגוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁיַּקְרִיב הַיָּחִיד קָרְבַּן חַטָּאת קָבוּעַ עַל שִׁגְגָתוֹ (עשה סט). ב) שֶׁיַּקְרִיב אָשָׁם מִי שֶׁלֹּא נוֹדַע לוֹ אִם חָטָא אִם לֹא חָטָא, עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ וְיָבִיא חַטָּאתוֹ, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם תָּלוּי' (עשה ע). ג) שֶׁיַּקְרִיב הַחוֹטֵא אָשָׁם עַל עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם וַדַּאי' (עשה עא). ד) שֶׁיַּקְרִיב הַחוֹטֵא קָרְבָּן עַל עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת: אִם הָיָה עָשִׁיר - בְּהֵמָה; וְאִם הָיָה עָנִי - עוֹף אוֹ עֲשִׂירִית הָאֵיפָה; וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'קָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד' (עשה עב). ה) שֶׁיַּקְרִיבוּ הַסַּנְהֶדְרִין קָרְבָּן אִם טָעוּ וְהוֹרוּ שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה בְּאַחַת מִן הַחֲמוּרוֹת (עשה סח).

הִלְכוֹת מְחֻסְּרֵי כַפָּרָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְווֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁתַּקְרִיב הַזָּבָה כְּשֶׁתִּטְהַר קָרְבָּן (עשה עה). ב) שֶׁתַּקְרִיב הַיּוֹלֶדֶת כְּשֶׁתִּטְהַר קָרְבָּן (עשה עו). ג) שֶׁיַּקְרִיב הַזָּב כְּשֶׁיִּטְהַר קָרְבָּן (עשה עד). ד) שֶׁיַּקְרִיב מְצֹרָע כְּשֶׁיִּטְהַר קָרְבָּן (עשה עז). וְאַחַר שֶׁיַּקְרִיבוּ קָרְבְּנוֹתֵיהֶן - תִּגָּמֵר טַהֲרָתָן.

הִלְכוֹת תְּמוּרָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וּשְׁתַּיִם מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא יָמִיר (ל״ת קו). ב) שֶׁתִּהְיֶה הַתְּמוּרָה קֹדֶשׁ אִם הֵמִיר (עשה פז). ג) שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה הַקֳּדָשִׁים מִקְּדֻשָּׁה לִקְדֻשָּׁה (ל״ת קז).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה תֵּשַׁע וּשְׁלֹשִׁים, מֵהֶן עֶשְׂרִים מִצְווֹת עֲשֵׂה וְתֵשַׁע עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

י. סֵפֶר טַהֲרָה

הִלְכוֹתָיו שְׁמוֹנֶה, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת טֻמְאַת מֵת, הִלְכוֹת פָּרָה אֲדֻמָּה, הִלְכוֹת טֻמְאַת צָרַעַת, הִלְכוֹת מְטַמְּאֵי מִשְׁכָּב וּמוֹשָׁב, הִלְכוֹת שְׁאָר אֲבוֹת הַטֻּמְאוֹת, הִלְכוֹת טֻמְאַת אֳכָלִין, הִלְכוֹת כֵּלִים, הִלְכוֹת מִקְוָאוֹת.

הִלְכוֹת טֻמְאַת מֵת – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין טֻמְאַת מֵת (עשה קז).

הִלְכוֹת פָּרָה אֲדֻמָּה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: רִאשׁוֹנָה - דִּין פָּרָה אֲדֻמָּה (עשה קיג). שְׁנִיָּה - דִּין טֻמְאַת מֵי נִדָּה וְטַהֲרָתָן (עשה קח).

הִלְכוֹת טֻמְאַת צָרַעַת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת, שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהוֹרוֹת בְּצָרַעַת אָדָם כְּדִינָהּ הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה (עשה קא). ב) שֶׁלֹּא יָקֹץ סִימָנֵי טֻמְאָה (ל״ת שח). ג) שֶׁלֹּא יְגַלַּח הַנֶּתֶק (ל״ת שז). ד) שֶׁיִּהְיֶה הַמְּצֹרָע מְפֻרְסָם בִּקְרִיעַת בְּגָדָיו וּפְרִיעַת רֹאשׁוֹ וַעֲטִיָּה עַל שָׂפָם (עשה קיב). ה) טַהֲרַת צָרַעַת (עשה קי). ו) שֶׁיְּגַלַּח הַמְּצֹרָע אֶת כָּל שְׂעָרוֹ כְּשֶׁיִּטְהַר (עשה קיא). ז) דִּין צָרַעַת הַבֶּגֶד (עשה קב). ח) דִּין צָרַעַת הַבַּיִת (עשה קג).

הִלְכוֹת מְטַמְּאֵי מִשְׁכָּב וּמוֹשָׁב – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין טֻמְאַת נִדָּה (עשה צט). ב) דִּין טֻמְאַת יוֹלֶדֶת (עשה ק). ג) דִּין טֻמְאַת זָבָה (עשה קו). ד) דִּין טֻמְאַת זָב (עשה קד).

הִלְכוֹת שְׁאָר אֲבוֹת הַטֻּמְאוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין טֻמְאַת נְבֵלָה (עשה צו). ב) דִּין טֻמְאַת שֶׁרֶץ (עשה צז). ג) דִּין טֻמְאַת שִׁכְבַת זֶרַע (עשה קה). וַעֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּאָה כַּשֶּׁרֶץ, וְטֻמְאָתָהּ מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים.

הִלְכוֹת טֻמְאַת אֳכָלִין – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין טֻמְאַת מַשְׁקִין וְאֳכָלִין וְהֶכְשֵׁרָן (עשה צח).

הִלְכוֹת כֵּלִים – עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת לֵידַע כֵּלִים שֶׁמְּקַבְּלִין טֻמְאָה מִכָּל אֵלּוּ הַטֻּמְאוֹת וְכֵלִים שֶׁאֵינָם מִתְטַמְּאִין, וְכֵיצַד מִתְטַמְּאִין הַכֵּלִים וּמְטַמְּאִין.

הִלְכוֹת מִקְוָאוֹת – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא שֶׁיִּטְבֹּל כָּל טָמֵא בְּמֵי מִקְוֶה וְאַחַר כָּךְ יִטְהַר (עשה קט).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה עֶשְׂרִים, מֵהֶן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יא. סֵפֶר נְזָקִים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן, הִלְכוֹת גְּנֵבָה, הִלְכוֹת גְּזֵלָה וַאֲבֵדָה, הִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק, הִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ.

הִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין הַשּׁוֹר (עשה רלז). ב) דִּין הַהֶבְעֵר (עשה רמ). ג) דִּין הַבּוֹר (עשה רלח). ד) דִּין הַבְּעֵרָה (עשה רמא).

הִלְכוֹת גְּנֵבָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת, שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִגְנֹב מָמוֹן (ל״ת רמד). ב) דִּין הַגַּנָּב (עשה רלט). ג) לְצַדֵּק הַמֹּאזְנַיִם עִם הַמִּשְׁקָלוֹת (עשה רח). ד) שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עָוֶל בַּמִּדּוֹת וּבַמִּשְׁקָלוֹת (ל״ת רעא). ה) שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָאָדָם אֶבֶן וָאֶבֶן, אֵיפָה וְאֵיפָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ לוֹקֵחַ וְנוֹתֵן בָּהֶם (ל״ת רעב). ו) שֶׁלֹּא יַסִּיג גְּבוּל (ל״ת רמו). ז) שֶׁלֹּא לִגְנֹב נְפָשׁוֹת (ל״ת רמג).

הִלְכוֹת גְּזֵלָה וַאֲבֵדָה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת, שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִגְזֹל (ל״ת רמה). ב) שֶׁלֹּא לַעֲשֹׁק (ל״ת רמז). ג) שֶׁלֹּא לַחְמֹד (ל״ת רסה). ד) שֶׁלֹּא לְהִתְאַוּוֹת (ל״ת רסו). ה) לְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה (עשה קצד). ו) שֶׁלֹּא יִתְעַלֵּם מִן הָאֲבֵדָה (ל״ת רסט). ז) לְהָשִׁיב הָאֲבֵדָה (עשה רד).

הִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין חוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ אוֹ מַזִּיק מָמוֹן חֲבֵרוֹ (עשה רלו).

הִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁבַע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, שֶׁבַע מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעֶשֶׂר מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִרְצֹחַ (ל״ת רפט). ב) שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רוֹצֵחַ, אֶלָּא יוּמַת (ל״ת רצו). ג) לְהַגְלוֹת רוֹצֵחַ בִּשְׁגָגָה (עשה רכה). ד) שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר לִמְחֻיַּב גָּלוּת (ל״ת רצה). ה) שֶׁלֹּא יוּמַת הָרוֹצֵחַ כְּשֶׁיִּרְצַח, קֹדֶם עֲמִידָה בַּדִּין (ל״ת רצב). ו) לְהַצִּיל הַנִּרְדָּף בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל רוֹדֵף (עשה רמז). ז) שֶׁלֹּא לָחוּס עַל הָרוֹדֵף (ל״ת רצג). ח) שֶׁלֹּא לַעֲמֹד עַל דָּם (ל״ת רצז). ט) לְהַפְרִישׁ עָרֵי מִקְלָט וּלְכַוֵּן לָהֶן הַדֶּרֶךְ (עשה קפב). י) לַעֲרֹף אֶת הָעֶגְלָה בַּנַּחַל (עשה קפא). יא) שֶׁלֹּא יֵעָבֵד בְּאוֹתָהּ קַרְקַע וְלֹא תִּזָּרַע (ל״ת שט). יב) שֶׁלֹּא לָשִׂים דָּמִים (ל״ת רצח). יג) לַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה (עשה קפד). יד) שֶׁלֹּא יַכְשִׁיל תָּמִים בְּדָבָר (ל״ת רצט). טו) לִפְרֹק עִם מִי שֶׁנִּכְשַׁל בַּדֶּרֶךְ (עשה רב). טז) לִטְעֹן עִמּוֹ (עשה רג). יז) שֶׁלֹּא יַנִּיחוֹ בַּדֶּרֶךְ נִבְהָל בְּמַשָּׂאוֹ וְיֵלֵךְ לוֹ (ל״ת רע).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שֵׁשׁ וּשְׁלֹשִׁים, מֵהֶן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יב. סֵפֶר קִנְיָן

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת מְכִירָה, הִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה, הִלְכוֹת שְׁכֵנִים, הִלְכוֹת שְׁלוּחִין וְשֻׁתָּפִין, הִלְכוֹת עֲבָדִים.

הִלְכוֹת מְכִירָה - יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְווֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין מֶקָּח וּמִמְכָּר (עשה רמה). ב) שֶׁלֹּא יוֹנֶה בְּמֶקָּח וּמִמְכָּר (ל״ת רנ). ג) שֶׁלֹּא יוֹנֶה בִּדְבָרִים (ל״ת רנא). ד) שֶׁלֹּא יוֹנֶה גֵּר צֶדֶק בְּמָמוֹנוֹ (ל״ת רנג). ה) שֶׁלֹּא יוֹנֵהוּ בִּדְבָרִים (ל״ת רנב).

הִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה – עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת לֵידַע דִּין זוֹכֶה מִן הַהֶפְקֵר, הֵיאַךְ יִקְנֶה וּבַמֶּה יִקְנֶה, וְדִין נוֹתֵן מַתָּנָה וּמְקַבֵּל, וְאֵי זוֹ מַתָּנָה חוֹזֶרֶת וְאֵי זוֹ אֵינָהּ חוֹזֶרֶת.

הִלְכוֹת שְׁכֵנִים – עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת לֵידַע דִּין חִלּוּק הַקַּרְקָעוֹת בֵּין הַשֻּׁתָּפִין וְהַרְחָקַת נִזְקֵי כָּל אֶחָד מֵהֶן מִשְּׁכֵנוֹ וּמִבַּעַל הַמֶּצֶר שֶׁלּוֹ, וְדִין בַּעַל הַמֶּצֶר.

הִלְכוֹת שְׁלוּחִין וְשֻׁתָּפִין – עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת לֵידַע דִּין שְׁלוּחוֹ שֶׁלָּאָדָם וְשֻׁתָּפוֹ, וּמִשְׁפְּטֵיהֶן בְּמֶקָּחָן וּמִמְכָּרָן וּבְהֶפְסֵדָן וּשְׂכָרָן.

הִלְכוֹת עֲבָדִים – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, חָמֵשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁמוֹנֶה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין קִנְיַן עֶבֶד עִבְרִי (עשה רלב). ב) שֶׁלֹּא יִמָּכֵר מִמְכֶּרֶת עֶבֶד (ל״ת רנח). ג) שֶׁלֹּא יַעֲבִידֶנּוּ בְּפֶרֶךְ (ל״ת רנט). ד) שֶׁלֹּא נַנִּיחַ גֵּר תּוֹשָׁב לִרְדּוֹת בּוֹ בְּפֶרֶךְ (ל״ת רס). ה) שֶׁלֹּא נַעֲבֹד בּוֹ עֲבוֹדַת עֶבֶד (ל״ת רנז). ו) לְהַעֲנִיק לוֹ בְּצֵאתוֹ חָפְשִׁי (עשה קצו). ז) שֶׁלֹּא יֵצֵא רֵיקָם (ל״ת רלג). ח) לִפְדּוֹת אָמָה עִבְרִיָּה (עשה רלד). ט) לְיַעֲדָהּ (עשה רלג). י) שֶׁלֹּא תִמָּכֵר (ל״ת רסא). יא) לַעֲבֹד בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי לְעוֹלָם, אֶלָּא אִם הִפִּיל לוֹ אֲדוֹנָיו אֶחָד מֵרָאשֵׁי אֵבָרָיו (עשה רלה). יב) שֶׁלֹּא לְהַסְגִּיר עֶבֶד שֶׁבָּרַח מִחוּצָה לָאָרֶץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (ל״ת רנד). יג) שֶׁלֹּא לְהוֹנוֹת עֶבֶד זֶה הַנִּצָּל אֵלֵינוּ (ל״ת רנה).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, שֵׁשׁ מֵהֶן מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יג. סֵפֶר מִשְׁפָּטִים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שְׂכִירוּת, הִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן, הִלְכוֹת מַלְוֶה וְלוֶֹה, הִלְכוֹת טוֹעֵן וְנִטְעָן, הִלְכוֹת נְחָלוֹת.

הִלְכוֹת שְׂכִירוּת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְווֹת, שָׁלֹשׁ מִצְווֹת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) דִּין שָׂכִיר וְשׁוֹמֵר שָׂכָר (עשה רמג). ב) לִתֵּן שְׂכַר שָׂכִיר בְּיוֹמוֹ (עשה ר). ג) שֶׁלֹּא יְאַחֵר שְׂכַר שָׂכִיר אַחַר זְמַנּוֹ (ל״ת רלח). ד) שֶׁיֹּאכַל הַשָּׂכִיר מִן הַמְחֻבָּר שֶׁיַּעֲשֶׂה בּוֹ (עשה רא). ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל הַשָּׂכִיר מִן הַמְחֻבָּר שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת גְּמַר מְלָאכָה (ל״ת רסז). ו) שֶׁלֹּא יוֹלִיךְ הַשָּׂכִיר בְּיָדוֹ יָתֵר עַל מַה שֶּׁאָכַל (ל״ת רסח). ז) שֶׁלֹּא יַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ, וְכֵן שְׁאָר הַבְּהֵמָה (ל״ת ריט).

הִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה: רִאשׁוֹנָה - דִּין הַשּׁוֹאֵל (עשה רמד). שְׁנִיָּה - דִּין שׁוֹמֵר חִנָּם (עשה רמב).

הִלְכוֹת מַלְוֶה וְלוֶֹה – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְווֹת, אַרְבַּע מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁמוֹנֶה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהַלְווֹת לְעָנִי וָמָךְ (עשה קצז). ב) שֶׁלֹּא יִגֹּשׂ אוֹתוֹ (ל״ת רלד). ג) לִנְגֹּשׂ אֶת הַנָּכְרִי (עשה קמב). ד) שֶׁלֹּא יְמַשְׁכֵּן בַּעַל חוֹב בִּזְרוֹעַ (ל״ת רלט). ה) לְהַחֲזִיר הַמַּשְׁכּוֹן לִבְעָלָיו בִּזְמַן שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ (עשה קצט). ו) שֶׁלֹּא יְאַחֵר הַמַּשְׁכּוֹן מִבְּעָלָיו הֶעָנִי בְּעֵת שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ (ל״ת רמ). ז) שֶׁלֹּא יַחֲבֹל אַלְמָנָה (ל״ת רמא). ח) שֶׁלֹּא יַחֲבֹל כֵּלִים שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶם אֹכֶל נֶפֶשׁ (ל״ת רמב). ט) שֶׁלֹּא יִתֵּן הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית (ל״ת רלה). י) שֶׁלֹּא יִלְוֶה הַלּוֶֹה בְּרִבִּית (ל״ת רלו). יא) שֶׁלֹּא יִתְעַסֵּק אָדָם בֵּין מַלְוֶה וְלוֶֹה בְּרִבִּית, לֹא יָעִיד בֵּינֵיהֶן וְלֹא יִכְתֹּב שְׁטָר וְלֹא יַעֲרֹב (ל״ת רלז). יב) לִלְווֹת מִן הַנָּכְרִי וּלְהַלְווֹתוֹ בְּרִבִּית (עשה קצח).

הִלְכוֹת טוֹעֵן וְנִטְעָן – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין טוֹעֵן וּמוֹדֶה אוֹ כּוֹפֵר (עשה רמו).

הִלְכוֹת נְחָלוֹת – מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין סֵדֶר נְחָלוֹת (עשה רמח).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְווֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים, מֵהֶן אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְווֹת עֲשֵׂה וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יד. סֵפֶר שׁוֹפְטִים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְהָעֳנָשִׁין הַמְּסוּרִין לָהֶם, הִלְכוֹת עֵדוּת, הִלְכוֹת מַמְרִים, הִלְכוֹת אֵבֶל, הִלְכוֹת מְלָכִים וּמִלְחֲמוֹת.

הִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְהָעֳנָשִׁין הַמְּסוּרִין לָהֶם – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁלֹשִׁים מִצְווֹת, עֶשֶׂר מִצְווֹת עֲשֵׂה וְעֶשְׂרִים מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים (עשה קעו). ב)

שֶׁלֹּא לְמַנּוֹת דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט (ל״ת רפד). ג) לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים אִם נֶחְלְקוּ הַשּׁוֹפְטִים (עשה קעה). ד) שֶׁלֹּא לַהֲרֹג אִם רַבּוּ הַמְחַיְּבִין בְּאִישׁ אֶחָד, עַד שֶׁיִּהְיוּ יֶתֶר שְׁנַיִם (ל״ת רפב). ה) שֶׁלֹּא יְלַמֵּד חוֹבָה מִי שֶׁלִּמֵּד זְכוּת בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת (ל״ת רפג). ו) לַהֲרֹג בִּסְקִילָה (עשה רכט). ז) לַהֲרֹג בִּשְׂרֵפָה (עשה רכח). ח) לַהֲרֹג בְּסַיִף (עשה רכו). ט) לַהֲרֹג בְּחֶנֶק (עשה רכז). י) לִתְלוֹת (עשה רל). יא) לִקְבֹּר הַנֶּהֱרָג בְּיוֹם הֲרִיגָתוֹ (עשה רלא). יב) שֶׁלֹּא תָלִין נִבְלָתוֹ (ל״ת סו). יג) שֶׁלֹּא לְהַחֲיוֹת מְכַשֵּׁף (ל״ת שי). יד) לְהַלְקוֹת לָרָשָׁע (עשה רכד). טו) שֶׁלֹּא יוֹסִיף בְּהַכָּאַת הַלּוֹקֶה (ל״ת ש). יו) שֶׁלֹּא לַהֲרֹג נָקִי בְּאֻמְדַּן הַדַּעַת (ל״ת רצ). יז) שֶׁלֹּא לַעֲנֹשׁ אָנוּס (ל״ת רצד). יח) שֶׁלֹּא לָחוּס עַל הוֹרֵג חֲבֵרוֹ אוֹ חוֹבֵל בּוֹ (ל״ת רעט). יט) שֶׁלֹּא לְרַחֵם עַל הַדַּל בַּדִּין (ל״ת רעז). כ) שֶׁלֹּא לְהַדֵּר גָּדוֹל בַּדִּין (ל״ת רעה). כא) שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת הַדִּין עַל בַּעַל עֲבֵרוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חוֹטֵא (ל״ת רעח). כב) שֶׁלֹּא לְעַוֵּל מִשְׁפָּט (ל״ת רעג). כג) שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם (ל״ת רפ). כד) לִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק (עשה קעז). כה) שֶׁלֹּא לִירָאָה בַּדִּין מֵאִישׁ זְרוֹעַ (ל״ת רעו). כו) שֶׁלֹּא לִקַּח שֹׁחַד (ל״ת רעד). כז) שֶׁלֹּא לִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא (ל״ת רפא). כח) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַדַּיָּן (ל״ת שטז). כט) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַנָּשִׂיא (ל״ת שיו). ל) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אָדָם מִשְּׁאָר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַכְּשֵׁרִים (ל״ת שיז).

הִלְכוֹת עֵדוּת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת, שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהָעִיד בְּבֵית דִּין לְמִי שֶׁיּוֹדֵעַ לוֹ עֵדוּת (עשה קעח). ב) לִדְרֹשׁ וְלַחֲקֹר הָעֵדִים (עשה קעט). ג) שֶׁלֹּא יוֹרֶה הָעֵד בְּדִין זֶה שֶׁהֵעִיד עָלָיו בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת (ל״ת רצא). ד) שֶׁלֹּא יָקוּם דָּבָר בְּעֵדוּת אֶחָד (ל״ת רפח). ה) שֶׁלֹּא יָעִיד בַּעַל עֲבֵרָה (ל״ת רפו). ו) שֶׁלֹּא יָעִיד קָרוֹב (ל״ת רפז). ז) שֶׁלֹּא לְהָעִיד בְּשֶׁקֶר (ל״ת רפה). ח) לַעֲשׂוֹת לָעֵד זוֹמֵם כַּאֲשֶׁר זָמַם (עשה קפ).

הִלְכוֹת מַמְרִים – יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְוֹת, שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַתּוֹרָה שֶׁיֹּאמְרוּ בֵּית דִּין הַגָּדוֹל (עשה קעד). ב) שֶׁלֹּא לָסוּר מִדִּבְרֵיהֶם (ל״ת שיב). ג) שֶׁלֹּא לְהוֹסִיף עַל הַתּוֹרָה, לֹא בַּמִּצְוֹת שֶׁבִּכְתָב וְלֹא בְּפֵרוּשָׁן שֶׁלְּמַדְנוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה (ל״ת שיג). ד) שֶׁלֹּא לִגְרֹעַ מִן הַכֹּל (ל״ת שיד). ה) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אָב וָאֵם (ל״ת שיח). ו) שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת אָב וָאֵם (ל״ת שיט). ז) לְכַבֵּד אָב וָאֵם (עשה רי). ח) לְיִרְאָה מֵאָב וָאֵם (עשה ריא). ט) שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַבֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה עַל קוֹל אָבִיו וְאִמּוֹ (ל״ת קצה).

הִלְכוֹת אֵבֶל – יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת, אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְהִתְאַבֵּל עַל הַקְּרוֹבִים, וַאֲפִלּוּ כֹּהֵן מִתְטַמֵּא וּמִתְאַבֵּל עַל הַקְּרוֹבִים; וְאֵין אָדָם מִתְאַבֵּל עַל הֲרוּגֵי בֵּית דִּין, וּלְפִי זֶה כָּלַלְתִּי הֲלָכוֹת אֵלּוּ בְּסֵפֶר זֶה, שֶׁהֵם מֵעֵין קְבוּרָה בְּיוֹם מִיתָה, שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה (עשה לז). ב) שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא כֹּהֵן גָּדוֹל לַקְּרוֹבִים (ל״ת קסז). ג) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִם הַמֵּת בְּאֹהֶל (ל״ת קסח). ד) שֶׁלֹּא יִטַּמֵּא כֹּהֵן הֶדְיוֹט לְנֶפֶשׁ אָדָם, אֶלָּא לַקְּרוֹבִים בִּלְבַד (ל״ת קסו).

הִלְכוֹת מְלָכִים וּמִלְחֲמוֹת – יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת, עֶשֶׂר מִצְוֹת עֲשֵׂה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: א) לְמַנּוֹת מֶלֶךְ מִיִּשְׂרָאֵל (עשה קעג). ב) שֶׁלֹּא יְמַנֶּה מִקְּהַל גֵּרִים (ל״ת שסב). ג) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים (ל״ת שסד). ד) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ סוּסִים (ל״ת שסג). ה) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ כֶּסֶף וְזָהָב (ל״ת שסה). ו) לְהַחֲרִים שִׁבְעָה עֲמָמִין (עשה קפז). ז) שֶׁלֹּא לְהַחֲיוֹת מֵהֶן נְשָׁמָה (ל״ת מט). ח) לִמְחוֹת זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק (עשה קפח). ט) לִזְכֹּר מַה שֶּׁעָשָׂה עֲמָלֵק (עשה קפט). י) שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ מַעֲשָׂיו הָרָעִים וַאֲרִיבָתוֹ בַּדֶּרֶךְ (ל״ת נט). יא) שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (ל״ת מו). יב) לִשְׁלֹחַ שָׁלוֹם לְיוֹשְׁבֵי הָעִיר כְּשֶׁצָּרִים עָלֶיהָ, וְלָדוּן בָּהּ כַּאֲשֶׁר מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה, אִם תַּשְׁלִים וְאִם לֹא תַשְׁלִים (עשה קצ). יג) שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ שָׁלוֹם מֵעַמּוֹן וּמוֹאָב בִּלְבַד כְּשֶׁצָּרִים עֲלֵיהֶן (ל״ת נו). יד) שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית אִילָנֵי מַאֲכָל בַּמָּצוֹר (ל״ת נז). טו) לְהַתְקִין יָד שֶׁיֵּצְאוּ בּוֹ בַּעֲלֵי הַמַּחֲנֶה לְהִפָּנוֹת בּוֹ (עשה קצב). טז) לְהַתְקִין יָתֵד לַחְפֹּר בּוֹ (עשה קצג). יז) לִמְשֹׁחַ כֹּהֵן לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי אַנְשֵׁי הַצָּבָא בִּשְׁעַת הַמִּלְחָמָה (עשה קצא). יח) לִהְיוֹת מְאָרֵס וּבוֹנֶה בִּנְיָן וְנוֹטֵעַ כֶּרֶם שְׂמֵחִין בְּקִנְיָנָן שָׁנָה תְּמִימָה וּמַחֲזִירִין אוֹתָן מִן הַמִּלְחָמָה (עשה ריד). יט) שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן דָּבָר, וְלֹא יֵצְאוּ אֲפִלּוּ לְצָרְכֵי הָעִיר וְצָרְכֵי הַגְּדוּד וְדוֹמֶה לָהֶן (ל״ת שיא). כ) שֶׁלֹּא לַעֲרֹץ וְלַחֲזֹר לְאָחוֹר בִּשְׁעַת מִלְחָמָה (ל״ת נח). כא) דִּין יְפַת תֹּאַר (עשה רכא). כב) שֶׁלֹּא תִּמָּכֵר יְפַת תֹּאַר (ל״ת רסג). כג) שֶׁלֹּא יִכְבְּשֶׁנָּה לְעַבְדוּת אַחַר שֶׁנִּבְעֲלָה (ל״ת רסד).

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים, מֵהֶן שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֶׁבַע וְאַרְבָּעִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

וְנִמְצְאוּ כָּל הַהֲלָכוֹת שֶׁלְּאַרְבָּעָה עָשָׂר סֵפֶר שָׁלֹשׁ וּשְׁמוֹנִים הֲלָכוֹת.

וְעַתָּה אַתְחִיל לְבָאֵר מִשְׁפְּטֵי כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה וְכָל הַדִּינִין הַנִּגְלָלִין
עִמָּהּ מֵעִנְיָנָהּ עַל סֵדֶר הַהֲלָכוֹת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

"מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ, וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב" (תהלים לו,יא)

סֵפֶר רִאשׁוֹן וְהוּא סֵפֶר הַמַּדָּע

הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה

יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְוֹת, שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: **א)** לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ. **ב)** שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּמַחֲשָׁבָה שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ זוּלָתִי יי. **ג)** לְיַחֲדוֹ. **ד)** לְאַהֲבוֹ. **ה)** לְיִרְאָה מִמֶּנּוּ. **ו)** לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ. **ז)** שֶׁלֹּא לְחַלֵּל אֶת שְׁמוֹ. **ח)** שֶׁלֹּא לְאַבֵּד דְּבָרִים שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶן. **ט)** לִשְׁמֹעַ מִן הַנָּבִיא הַמְדַבֵּר בִּשְׁמוֹ. **י)** שֶׁלֹּא לְנַסּוֹתוֹ.

וּבֵאוּר מִצְוֹת אֵלּוּ בִּפְרָקִים אֵלּוּ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

מציאות ה' וייחודו

א יְסוֹד הַיְסוֹדוֹת וְעַמּוּד הַחָכְמוֹת לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם מָצוּי רִאשׁוֹן, וְהוּא מַמְצִיא כָּל הַנִּמְצָא, וְכָל הַנִּמְצָאִין מִן שָׁמַיִם וָאָרֶץ וּמַה שֶׁבֵּינֵיהֶן לֹא נִמְצְאוּ אֶלָּא מֵאֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ. **ב** וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁהוּא אֵינוֹ מָצוּי - אֵין דָּבָר אַחֵר יָכוֹל לְהִמָּצְאוֹת. **ג** וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁאֵין כָּל הַנִּמְצָאִין מִלְּבַדּוֹ מְצוּיִין - הוּא לְבַדּוֹ יִהְיֶה מָצוּי, וְלֹא יִבָּטֵל הוּא לְבִטּוּלָן, שֶׁכָּל הַנִּמְצָאִין צְרִיכִין לוֹ, וְהוּא בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ צָרִיךְ לָהֶן וְלֹא לְאֶחָד מֵהֶן.

לְפִיכָךְ אֵין אֲמִתָּתוֹ כַּאֲמִתַּת אֶחָד מֵהֶן. **ד** הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "וַיי אֱלֹהִים אֱמֶת" (ירמיה י,י) - הוּא לְבַדּוֹ הָאֱמֶת, וְאֵין לְאַחֵר אֱמֶת כַּאֲמִתּוֹ; וְהוּא שֶׁהַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת: "אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ" (דברים ד,לה), כְּלוֹמַר: אֵין שָׁם מָצוּי אֱמֶת מִלְּבַדּוֹ כְּמוֹתוֹ.

ה הַמָּצוּי הַזֶּה הוּא אֱלוֹהֵי הָעוֹלָם, אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ, וְהוּא הַמַּנְהִיג הַגַּלְגַּל בְּכֹחַ שֶׁאֵין לוֹ קֵץ וְתַכְלִית, בְּכֹחַ שֶׁאֵין לוֹ הֶפְסֵק; שֶׁהַגַּלְגַּל סוֹבֵב תָּמִיד, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיָּסֹב בְּלֹא מְסַבֵּב, וְהוּא בָּרוּךְ הוּא הַמְּסַבֵּב אוֹתוֹ בְּלֹא יָד וְלֹא גּוּף.

ו וִידִיעַת דָּבָר זֶה - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ,ב; דברים ה,ו). וְכָל הַמַּעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אַחֵר חוּץ מִזֶּה - עָבַר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי" (שם), וְכָפַר בָּעִקָּר, שֶׁזֶּה הוּא הָעִקָּר הַגָּדוֹל שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ.

ז אֱלוֹהַּ זֶה - אֶחָד הוּא; אֵינוֹ לֹא שְׁנַיִם וְלֹא יָתֵר עַל שְׁנַיִם, אֶלָּא אֶחָד שֶׁאֵין כְּיִחוּדוֹ אֶחָד מִן הָאֲחָדִים הַנִּמְצָאִין בָּעוֹלָם: לֹא אֶחָד כְּמִין, שֶׁהוּא כּוֹלֵל אֲחָדִים הַרְבֵּה, וְלֹא אֶחָד כְּגוּף, שֶׁהוּא נֶחְלָק לְמַחְלָקוֹת וְלִקְצָווֹת, אֶלָּא יִחוּד שֶׁאֵין יִחוּד אַחֵר כְּמוֹתוֹ בָּעוֹלָם.

אִלּוּ הָיוּ הָאֱלוֹהוֹת הַרְבֵּה - הָיוּ גּוּפִין וּגְוִיּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הַנִּמְנִין הַשָּׁוִין בִּמְצִיאָתָן נִפְרָדִין זֶה מִזֶּה אֶלָּא בַּמְּאֹרָעִין שֶׁיֶּאֶרְעוּ הַגּוּפוֹת וְהַגְּוִיּוֹת. וְאִלּוּ הָיָה הַיּוֹצֵר גּוּף וּגְוִיָּה - הָיָה לוֹ קֵץ וְתַכְלִית, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת גּוּף שֶׁאֵין לוֹ קֵץ. וְכָל שֶׁיֵּשׁ לוֹ קֵץ וְתַכְלִית - יֵשׁ לְכֹחוֹ קֵץ וָסוֹף.

וֵאלֹהֵינוּ בָּרוּךְ שְׁמוֹ - הוֹאִיל וְכֹחוֹ אֵין לוֹ קֵץ וְאֵינוֹ פּוֹסֵק, שֶׁהֲרֵי הַגַּלְגַּל סוֹבֵב תָּמִיד, אֵין כֹּחוֹ כֹּחַ גּוּף. וְהוֹאִיל וְאֵינוֹ גּוּף - לֹא יֶאֶרְעוּ מְאֹרְעוֹת הַגּוּפוֹת כְּדֵי שֶׁיְּהֵא נֶחְלָק וְנִפְרָד מֵאַחֵר; לְפִיכָךְ אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה אֶלָּא אֶחָד. וִידִיעַת דָּבָר זֶה - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד" (דברים ו,ד).

ח הֲרֵי מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה וּבַנָּבִיא שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוּף וּגְוִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת" (שם ד,לט), וְהַגּוּף לֹא יִהְיֶה בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת. וְנֶאֱמַר: "כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה" (דברים ד,טו); וְנֶאֱמַר: "וְאֶל מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה" (ישעיה מ,כה), וְאִלּוּ הָיָה גּוּף - הָיָה דּוֹמֶה לִשְׁאָר גּוּפִים.

ט אִם כֵּן, מַה הוּא זֶה שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה: "וְתַחַת רַגְלָיו" (שמות כד,י), "כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים" (שם לא,יח; דברים ט,י), "יַד יי" (שמות ט,ג; במדבר יא,כג; דברים ב,טו), "עֵינֵי יי" (דברים יא,יב), "אָזְנֵי יי" (במדבר יא,א; יא,יח), וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ? הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּן שֶׁל בְּנֵי אָדָם הוּא, שֶׁאֵינָן מַכִּירִין אֶלָּא הַגּוּפוֹת, וְדִבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, וְהַכֹּל כִּנּוּיִין הֵן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי" (דברים לב,מא). וְכִי חֶרֶב יֵשׁ לוֹ, וּבַחֶרֶב הוּא הוֹרֵג? אֶלָּא מָשָׁל; וְהַכֹּל מָשָׁל.

רְאָיָה לְדָבָר זֶה, שֶׁנָּבִיא אֶחָד אוֹמֵר שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "לְבוּשֵׁהּ כִּתְלַג חִוָּר" (דניאל ז,ט), וְאַחֵר רָאָהוּ "חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה" (ישעיה סג,א), וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עַצְמוֹ רָאָהוּ עַל הַיָּם כְּגִבּוֹר עוֹשֶׂה מִלְחָמָה, וּבְסִינַי כִּשְׁלִיחַ צִבּוּר עָטוּף; לוֹמַר שֶׁאֵין לוֹ דְּמוּת וְצוּרָה, אֶלָּא הַכֹּל בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה וּבַמַּחֲזֶה. וַאֲמִתַּת הַדָּבָר - אֵין דַּעְתּוֹ שֶׁלָּאָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיגוֹ וּלְחָקְרוֹ, וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא, אִם עַד תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא?" (איוב יא,ז).

י מַה הוּא זֶה שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְהַשִּׂיג כְּשֶׁאָמַר: "הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ" (שמות לג,יח)? בִּקֵּשׁ לֵידַע אֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ שֶׁלְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד שֶׁיִּהְיֶה יָדוּעַ בְּלִבּוֹ כְּמוֹ יְדִיעַת אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים שֶׁרָאָה פָּנָיו וְנֶחְקְקָה צוּרָתוֹ בְּקִרְבּוֹ, שֶׁנִּמְצָא אוֹתוֹ הָאִישׁ נִפְרָד בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר הָאֲנָשִׁים. כָּךְ בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לִהְיוֹת מְצִיאַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרֶדֶת

בְּלִבּוֹ מִשְּׁאָר מְצִיאַת הַנִּמְצָאִין, עַד שֶׁיֵּדַע אֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ כְּמָה שֶׁהִיא. וֶהֱשִׁיבוֹ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין כֹּחַ בְּדַעַת הָאָדָם הַחַי, שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִגּוּף וָנֶפֶשׁ, לְהַשִּׂיג אֲמִתַּת דָּבָר זֶה עַל בֻּרְיוֹ.

וְהוֹדִיעוֹ בָּרוּךְ הוּא מַה שֶּׁלֹּא יָדַע אָדָם לְפָנָיו וְלֹא יֵדַע לְאַחֲרָיו, עַד שֶׁהִשִּׂיג מֵאֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ דָּבָר שֶׁנִּפְרָד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר הַנִּמְצָאִין, כְּמוֹ שֶׁיִּפָּרֵד אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים שֶׁרָאָה אֲחוֹרָיו וְהִשִּׂיג כָּל גּוּפוֹ וּמַלְבּוּשׁוֹ בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר הָאֲנָשִׁים. וְעַל דָּבָר זֶה רָמַז הַכָּתוּב וְאָמַר: "וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי, וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ" (שם לג,כג).

יא וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבָּרֵר שֶׁאֵינוֹ גּוּף וּגְוִיָּה, יִתְבָּרֵר שֶׁלֹּא יֶאֱרַע לוֹ אֶחָד מִמְּאֹרְעוֹת הַגּוּף: לֹא חִבּוּר וְלֹא פֵּרוּד, וְלֹא מָקוֹם וְלֹא מִדָּה, וְלֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה, וְלֹא יָמִין וְלֹא שְׂמֹאל, וְלֹא פָּנִים וְלֹא אָחוֹר, וְלֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה. וְאֵינוֹ מָצוּי בַּזְּמַן עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ רֵאשִׁית וְאַחֲרִית וּמִנְיַן שָׁנִים. וְאֵינוֹ מִשְׁתַּנֶּה, שֶׁאֵין לוֹ דָּבָר שֶׁיִּגְרֹם לוֹ שִׁנּוּי.

וְאֵין לוֹ לֹא מָוֶת וְלֹא חַיִּים כְּחַיֵּי הַגּוּף הַחַי, וְלֹא סִכְלוּת וְלֹא חָכְמָה כְּחָכְמַת הָאִישׁ הֶחָכָם; לֹא שֵׁנָה וְלֹא הֲקִיצָה, וְלֹא כַּעַס וְלֹא שְׂחוֹק, וְלֹא שִׂמְחָה וְלֹא עַצְבוּת, וְלֹא שְׁתִיקָה וְלֹא דִּבּוּר כְּדִבּוּר הָאָדָם. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: אֵין לְמַעְלָה לֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה, לֹא עֹרֶף וְלֹא עִפּוּי.

יב וְהוֹאִיל וְהַדָּבָר כָּךְ הוּא, כָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן שֶׁנֶּאֶמְרוּ בַּתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי נְבִיאִים - הַכֹּל מָשָׁל וּמְלִיצָה הֵן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק" (תהלים ב,ד), "כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם" (דברים לב,כא), "כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ יי" (שם כח,סג), וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - עַל הַכֹּל אָמְרוּ חֲכָמִים: דִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "הַאֹתִי הֵם מַכְעִסִים?" (ירמיה ז,יט) - הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "אֲנִי יי לֹא שָׁנִיתִי" (מלאכי ג,ו), וְאִלּוּ הָיָה פְּעָמִים כּוֹעֵס וּפְעָמִים שָׂמֵחַ - הָיָה מִשְׁתַּנֶּה. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אֵינָן מְצוּיִין אֶלָּא לַגּוּפִים הָאֲפֵלִים הַשְּׁפָלִים, "שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם" (איוב ד,יט), אֲבָל הוּא בָּרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה וְיִתְרוֹמֵם עַל כָּל זֶה.

פֶּרֶק שֵׁנִי

אהבת ה׳, יראתו והכרתו

א הָאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה - מִצְוָה לְאָהֳבוֹ וּלְיִרְאָה הֵימֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים ו,ה; יא,א), וְנֶאֱמַר: "אֶת יי אֱלֹהֶיךָ תִּירָא" (שם ו,יג; י,כ). **ב** וְהֵיאַךְ הִיא הַדֶּרֶךְ לְאַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ? בְּשָׁעָה שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרוּאָיו הַנִּפְלָאִים הַגְּדוֹלִים, וְיִרְאֶה מֵהֶן חָכְמָתוֹ שֶׁאֵין לָהּ עֵרֶךְ וְלֹא קֵץ - מִיָּד הוּא אוֹהֵב וּמְשַׁבֵּחַ וּמְפָאֵר וּמִתְאַוֶּה תַּאֲוָה גְּדוֹלָה לֵידַע הַשֵּׁם הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד: "צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי" (תהלים מב,ג).

וּכְשֶׁמְּחַשֵּׁב בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ עַצְמָן, מִיָּד הוּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו, וְיִירָא וְיִפְחַד, וְיֵדַע שֶׁהוּא בְּרִיָּה קְטַנָּה שְׁפָלָה אֲפֵלָה, עוֹמֶדֶת בְּדַעַת קַלָּה מְעוּטָה לִפְנֵי תְּמִים דֵּעוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד: "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ... מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ..." (שם ח,ד-ה).

וּלְפִי הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אֲנִי מְבָאֵר כְּלָלִים גְּדוֹלִים מִמַּעֲשֵׂה רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ פֶּתַח לַמֵּבִין לֶאֱהֹב אֶת הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים בְּעִנְיַן אַהֲבָה: שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ אַתָּה מַכִּיר אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

ג כָּל מַה שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ נֶחֱלָק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: מֵהֶם בְּרוּאִין שֶׁהֵן מְחֻבָּרִין מִגֹּלֶם וְצוּרָה, וְהֵם נֶהֱוִין וְנִפְסָדִין תָּמִיד, כְּמוֹ גּוּפוֹת הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְהַצְּמָחִים וְהַמַּתָּכוֹת; וּמֵהֶן בְּרוּאִין שֶׁהֵן מְחֻבָּרִין מִגֹּלֶם וְצוּרָה, אֲבָל אֵינָן מִשְׁתַּנִּים מִגּוּף לְגוּף וּמִצּוּרָה לְצוּרָה כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנִים, אֶלָּא צוּרָתָן קְבוּעָה בְּגָלְמָן לְעוֹלָם, וְאֵינָן מִשְׁתַּנִּים כְּמוֹ אֵלּוּ, וְהֵן הַגַּלְגַּלִּים וְהַכּוֹכָבִים שֶׁבָּהֶן, וְאֵין גָּלְמָם כִּשְׁאָר גְּלָמִים וְלֹא צוּרָתָם כִּשְׁאָר צוּרוֹת.

וּמֵהֶן בְּרוּאִין צוּרָה בְּלֹא גֹּלֶם כְּלָל, וְהֵן הַמַּלְאָכִים, שֶׁהַמַּלְאָכִים אֵינָן גּוּף וּגְוִיָּה, אֶלָּא צוּרוֹת נִפְרָדוֹת זוֹ מִזּוֹ. **ד** וּמַה הוּא זֶה שֶׁהַנְּבִיאִים אוֹמְרִים שֶׁרָאוּ הַמַּלְאָךְ אֵשׁ וּבַעַל כְּנָפַיִם? הַכֹּל בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה וְדֶרֶךְ חִידָה, לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ גּוּף, וְאֵינוֹ כָּבֵד כַּגּוּפוֹת הַכְּבֵדִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יי אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא" (דברים ד,כד), וְאֵינוֹ אֵשׁ - אֶלָּא מָשָׁל; וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת, מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט" (תהלים קד,ד).

ה וּבַמֶּה יִפָּרְדוּ הַצּוּרוֹת זוֹ מִזּוֹ, וַהֲרֵי אֵינָן גּוּפִין? לְפִי שֶׁאֵינָן שָׁוִין בִּמְצִיאָתָן, אֶלָּא כָּל אֶחָד מֵהֶן לְמַטָּה מִמַּעֲלָתוֹ שֶׁלַּחֲבֵרוֹ, וְהוּא מָצוּי מִכֹּחוֹ, זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, וְהַכֹּל נִמְצָאִים מִכֹּחוֹ שֶׁלְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְטוּבוֹ. וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר: "כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר, וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם" (קהלת ה,ז).

ו זֶה שֶׁאָמַרְנוּ 'לְמַטָּה מִמַּעֲלָתוֹ' - אֵינָהּ מַעֲלַת מָקוֹם, כְּמוֹ אָדָם שֶׁיּוֹשֵׁב לְמַעְלָה מֵחֲבֵרוֹ, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִים בִּשְׁנֵי חֲכָמִים שֶׁאֶחָד גָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ בְּחָכְמָה, שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִמַּעֲלָתוֹ שֶׁלָּזֶה, וּכְמוֹ שֶׁאוֹמְרִים בָּעִלָּה, שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִן הֶעָלוּל.

ז שִׁנּוּי שְׁמוֹת הַמַּלְאָכִים - עַל שֵׁם מַעֲלוֹתָם הוּא, וּלְפִיכָךְ נִקְרָאִים: חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ, וְהֵם לְמַעְלָה מִן הַכֹּל, וְאוֹפַנִּים, וְאֶרְאֶלִּים, וְחַשְׁמַלִּים, וּשְׂרָפִים, וּמַלְאָכִים, וֵאלֹהִים, וּבְנֵי אֱלֹהִים, וּכְרוּבִים, וְאִישִׁים.

כָּל אֵלּוּ עֲשָׂרָה הַשֵּׁמוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ בָּהֶן הַמַּלְאָכִים - עַל שֵׁם עֶשֶׂר מַעֲלוֹת שֶׁלָּהֶן הֵן. וּמַעֲלָה שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה אֶלָּא

מַעֲלַת הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, הִיא מַעֲלַת הַצּוּרוֹת שֶׁנִּקְרֵאת 'חַיּוֹת'; לְפִיכָךְ נֶאֱמַר בַּנְּבוּאָה שֶׁהֵן תַּחַת הַכִּסֵּא. וּמַעֲלָה עֲשִׂירִית הִיא מַעֲלַת הַצּוּרָה שֶׁנִּקְרֵאת 'אִישִׁים', וְהֵם הַמַּלְאָכִים שֶׁמְּדַבְּרִים עִם הַנְּבִיאִים וְנִרְאִין לָהֶם בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה. לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ 'אִישִׁים', שֶׁמַּעֲלָתָם קְרוֹבָה מִמַּעֲלַת דַּעַת הָאָדָם.

ח וְכָל הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ חַיִּים וּמַכִּירִים אֶת הַבּוֹרֵא, וְיוֹדְעִין אוֹתוֹ דֵּעָה גְּדוֹלָה עַד לִמְאֹד, כָּל צוּרָה וְצוּרָה לְפִי מַעֲלָתָהּ, לֹא כְּפִי גָּדְלוֹ. אֲפִלּוּ מַעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג אֲמִתַּת הַבּוֹרֵא כְּמָה שֶׁהִיא, אֶלָּא דַּעְתָּהּ קְצָרָה לְהַשִּׂיג.

אֲבָל מַשֶּׂגֶת וְיוֹדַעַת יָתֵר מִמַּה שֶּׁמַּשֶּׂגֶת וְיוֹדַעַת צוּרָה שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנָּה. וְכֵן כָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה, עַד מַעֲלָה עֲשִׂירִית. וּמַעֲלָה עֲשִׂירִית גַּם הִיא יוֹדַעַת הַבּוֹרֵא דֵּעָה שֶׁאֵין כֹּחַ בְּנֵי אָדָם הַמְּחֻבָּרִין מִגֹּלֶם וְצוּרָה יָכוֹל לְהַשִּׂיג וְלֵידַע כְּמוֹתָהּ. וְהַכֹּל אֵינָן יוֹדְעִין אֶת הַבּוֹרֵא כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ.

ט כָּל הַנִּמְצָאִין חוּץ מִן הַבּוֹרֵא, מִצּוּרָה הָרִאשׁוֹנָה עַד יַתּוּשׁ קָטָן שֶׁיִּהְיֶה בְּטַבּוּר הָאָרֶץ - הַכֹּל מִכֹּחַ אֲמִתּוֹ נִמְצְאוּ. וּלְפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ וּמַכִּיר גָּדְלוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ וַאֲמִתּוֹ - הוּא יוֹדֵעַ הַכֹּל, וְאֵין דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ.

י הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכִּיר אֲמִתּוֹ וְיוֹדֵעַ אוֹתָהּ כְּמוֹת שֶׁהִיא. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּדֵעָה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָנוּ יוֹדְעִין, שֶׁאֵין אָנוּ וְדַעְתֵּנוּ אֶחָד. אֲבָל הַבּוֹרֵא, הוּא וְדַעְתּוֹ וְחַיָּיו אֶחָד מִכָּל צַד וּמִכָּל פִּנָּה; שֶׁאִלְמָלֵי הָיָה חַי בְּחַיִּים, וְיוֹדֵעַ בְּדֵעָה - הָיוּ שָׁם אֱלוֹהוֹת הַרְבֵּה: הוּא, וְחַיָּיו, וְדַעְתּוֹ. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא אֶחָד מִכָּל צַד, וּמִכָּל פִּנָּה, וּבְכָל דֶּרֶךְ יִחוּד.

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר: הוּא הַיּוֹדֵעַ, וְהוּא הַיָּדוּעַ, וְהוּא הַדֵּעָה עַצְמָהּ - הַכֹּל אֶחָד. וְדָבָר זֶה אֵין כֹּחַ בַּפֶּה לְאָמְרוֹ, וְלֹא בָּאֹזֶן לְשָׁמְעוֹ, וְלֹא בְּלֵב הָאָדָם לְהַכִּירוֹ עַל בֻּרְיוֹ. וּלְפִיכָךְ אוֹמְרִין "חֵי פַרְעֹה" (בראשית מב,טו-טז) וְ"חֵי נַפְשְׁךָ" (שמואל א א,כו ועוד), וְאֵין אוֹמְרִין 'חֵי יי' אֶלָּא "חַי יי" (שופטים ח,יט ועוד) - שֶׁאֵין הַבּוֹרֵא וְחַיָּיו שְׁנַיִם, כְּמוֹ חַיֵּי הַגּוּפוֹת הַחַיִּים אוֹ כְּחַיֵּי הַמַּלְאָכִים.

לְפִיכָךְ אֵינוֹ מַכִּיר הַבְּרוּאִים וְיוֹדְעָם מֵחֲמַת הַבְּרוּאִים, כְּמוֹת שֶׁאָנוּ יוֹדְעִין אוֹתָם, אֶלָּא מֵחֲמַת עַצְמוֹ יְדָעָם. לְפִיכָךְ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ - יוֹדֵעַ הַכֹּל, שֶׁהַכֹּל נִסְמָךְ בַּהֲוָיָתוֹ לוֹ.

יא דְּבָרִים אֵלּוּ שֶׁאָמַרְנוּ בְּעִנְיָן זֶה בִּשְׁנֵי פְּרָקִים אֵלּוּ - כְּמוֹ טִפָּה מִן הַיָּם הֵן מִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ לְבָאֵר בְּעִנְיָן זֶה. וּבֵאוּר כָּל הָעִקָּרִים שֶׁבִּשְׁנֵי פְּרָקִים אֵלּוּ, הוּא הַנִּקְרָא 'מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה'.

יב צִוּוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ בִּדְבָרִים אֵלּוּ אֶלָּא לְאִישׁ אֶחָד בִּלְבַד, וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה חָכָם וּמֵבִין מִדַּעְתּוֹ, וְאַחַר כָּךְ מוֹסְרִין לוֹ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים, וּמוֹדִיעִים אוֹתוֹ שֶׁמֶץ מִן הַדָּבָר, וְהוּא מֵבִין מִדַּעְתּוֹ וְיוֹדֵעַ סוֹף הַדָּבָר וְעָמְקוֹ.

וּדְבָרִים אֵלּוּ - דְּבָרִים עֲמֻקִּים הֵן עַד לִמְאֹד, וְאֵין כָּל דַּעַת וָדַעַת רְאוּיָה לְסָבְלָן. וַעֲלֵיהֶן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ דֶּרֶךְ מָשָׁל: "כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ" (משלי כז,כו). כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפֵרוּשׁ מָשָׁל זֶה: דְּבָרִים שֶׁהֵם כִּבְשׁוֹנוֹ שֶׁלָּעוֹלָם יִהְיוּ לִלְבוּשֶׁךָ, כְּלוֹמַר: לְךָ לְבַדְּךָ, וְאַל תִּדְרֹשׁ אוֹתָם בָּרַבִּים. וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ, וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ" (שם ה,יז). וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ" (שיר השירים ד,יא); כָּךְ פֵּרְשׁוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: דְּבָרִים שֶׁהֵם כִּדְבַשׁ וְחָלָב יִהְיוּ תַּחַת לְשׁוֹנְךָ.

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

הגלגלים וארבעת היסודות

א וְהַגַּלְגַּלִּים - הֵן הַנִּקְרָאִין 'שָׁמַיִם', וְ'רָקִיעַ', וּ'זְבוּל', וַ'עֲרָבוֹת', וְהֵן תִּשְׁעָה גַּלְגַּלִּים: גַּלְגַּל הַקָּרוֹב מִמֶּנּוּ הוּא גַּלְגַּל הַיָּרֵחַ; וְהַשֵּׁנִי שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ - גַּלְגַּל שֶׁבּוֹ הַכּוֹכָב הַנִּקְרָא 'כּוֹכָב'; וְגַלְגַּל שְׁלִישִׁי שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, שֶׁבּוֹ 'נֹגַהּ'; וְגַלְגַּל רְבִיעִי, שֶׁבּוֹ חַמָּה; וְגַלְגַּל חֲמִישִׁי, שֶׁבּוֹ 'מַאְדִּים'; וְגַלְגַּל שִׁשִּׁי, שֶׁבּוֹ כּוֹכָב 'צֶדֶק'; וְגַלְגַּל שְׁבִיעִי, שֶׁבּוֹ 'שַׁבְּתַאי'; וְגַלְגַּל שְׁמִינִי, שֶׁבּוֹ שְׁאָר כָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁנִּרְאִין בָּרָקִיעַ; וְגַלְגַּל תְּשִׁיעִי - הוּא גַּלְגַּל הַחוֹזֵר בְּכָל יוֹם מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב.

וְהוּא הַמַּקִּיף אֶת הַכֹּל וּמְסַבֵּב אֶת הַכֹּל. וְזֶה שֶׁתִּרְאֶה כָּל הַכּוֹכָבִים כְּאִלּוּ הֵן כֻּלָּן בְּגַלְגַּל אֶחָד, וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה - מִפְּנֵי שֶׁהַגַּלְגַּלִּים טְהוֹרִים וְזַכִּים כַּזְּכוּכִית וְכַסַּפִּיר, וּלְפִיכָךְ רוֹאִין כּוֹכָבִים שֶׁבְּגַלְגַּל הַשְּׁמִינִי מִתַּחַת גַּלְגַּל הָרִאשׁוֹן.

ב כָּל גַּלְגַּל וְגַלְגַּל מִשְּׁמוֹנַת הַגַּלְגַּלִּים שֶׁבָּהֶן הַכּוֹכָבִים נֶחֱלָק לְגַלְגַּלִּים הַרְבֵּה זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, כְּמוֹ גִּלְדֵי בְּצָלִים: מֵהֶן גַּלְגַּלִּים סוֹבְבִין מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, וּמֵהֶן סוֹבְבִין מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, כְּמוֹ הַגַּלְגַּל הַחוֹזֵר הַתְּשִׁיעִי, וְכֻלָּן אֵין בֵּינֵיהֶם מָקוֹם פָּנוּי.

ג כָּל הַגַּלְגַּלִּים אֵינָן לֹא קַלִּים וְלֹא כְּבֵדִים, וְאֵין לָהֶם לֹא עֵין אָדֹם וְלֹא עֵין שָׁחֹר וְלֹא שְׁאָר עֵינוֹת, וְזֶה שֶׁאָנוּ רוֹאִין אוֹתָן כְּעֵין הַתְּכֵלֶת - לְמַרְאִית הָעַיִן בִּלְבַד הוּא, לְפִי גֹּבַהּ הָאֲוִיר. וְכֵן אֵין לָהֶן לֹא טַעַם וְלֹא רֵיחַ, לְפִי שֶׁאֵין אֵלּוּ הַמְּאֹרָעִין מְצוּיִים אֶלָּא בַּגּוּפוֹת שֶׁלְּמַטָּה מֵהֶן.

ד כָּל הַגַּלְגַּלִּים הָאֵלּוּ הַמַּקִּיפִין אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ הֵן עֲגֻלִּין כַּדּוּר, וְהָאָרֶץ תְּלוּיָה בָּאֶמְצַע. וְיֵשׁ לְמִקְצָת מִן הַכּוֹכָבִים גַּלְגַּלִּים קְטַנִּים שֶׁהֵן קְבוּעִים בָּהֶן. וְאֵין אוֹתָן הַגַּלְגַּלִּים מַקִּיפִין אֶת הָאָרֶץ, אֶלָּא גַּלְגַּל קָטָן שֶׁאֵינוֹ מַקִּיף קָבוּעַ

בַּגַּלְגַּל גָּדוֹל הַמַּקִּיף.

ה מִסְפַּר כָּל הַגַּלְגַּלִּים הַמַּקִּיפִין אֶת כָּל הָעוֹלָם - שְׁמוֹנָה עָשָׂר, וּמִסְפַּר כָּל הַגַּלְגַּלִּים הַקְּטַנִּים שֶׁאֵינָן מַקִּיפִין - שְׁמוֹנָה. וּמִמַּהֲלַךְ הַכּוֹכָבִים וִידִיעַת שִׁעוּר סְבִיבָתָן בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁנָה, וּנְטִיָּתָן לְרוּחַ צָפוֹן וְרוּחַ דָּרוֹם, וּמִגָּבְהָן מֵעַל הָאָרֶץ וּקְרִיבָתָן, יִוָּדַע מִסְפַּר כָּל אֵלּוּ הַגַּלְגַּלִּים וְצוּרַת הֲלִיכָתָן וְדֶרֶךְ הַקָּפָתָן; וְזוֹ הִיא חָכְמַת חֶשְׁבּוֹן תְּקוּפוֹת וּמַזָּלוֹת, וּסְפָרִים רַבִּים חִבְּרוּ בָּהּ חַכְמֵי יָוָן.

ו גַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי, שֶׁהוּא מַקִּיף אֶת הַכֹּל, חִלְּקוּהוּ הַחֲכָמִים הַקַּדְמוֹנִים לִשְׁנֵים עָשָׂר חֵלֶק; כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק הֶעֱלוּ לוֹ שֵׁם, עַל שֵׁם צוּרָה שֶׁתֵּרָאֶה בּוֹ מִן הַכּוֹכָבִים שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ שֶׁהֵן מְכֻוָּנִין תַּחְתָּיו, וְהֵן הַמַּזָּלוֹת שֶׁשְּׁמוֹתָן: טָלֶה, שׁוֹר, תְּאוֹמִים, סַרְטָן, אַרְיֵה, בְּתוּלָה, מֹאזְנַיִם, עַקְרָב, קֶשֶׁת, גְּדִי, דְּלִי, דָּגִים.

ז גַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי עַצְמוֹ - אֵין בּוֹ לֹא חֲלֻקָּה וְלֹא צוּרָה מִכָּל הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ וְלֹא כּוֹכָב; אֶלָּא בְּחִבּוּר הַכּוֹכָבִים שֶׁבַּגַּלְגַּל הַשְּׁמִינִי הוּא שֶׁיֵּרָאֶה, בְּכוֹכָבִים גְּדוֹלִים שֶׁבּוֹ, תַּבְנִית הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ אוֹ קָרוֹב מֵהֶן.

וְאֵלּוּ הַשְּׁתֵּים עֶשְׂרֵה צוּרוֹת לֹא הָיוּ מְכֻוָּנוֹת כְּנֶגֶד אוֹתָן הַחֲלָקִים אֶלָּא בִּזְמַן הַמַּבּוּל, שֶׁבּוֹ הֶעֱלוּ לָהֶן שֵׁמוֹת אֵלּוּ. אֲבָל בַּזְּמַן הַזֶּה כְּבָר סָבְבוּ מְעַט, לְפִי שֶׁכָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁבַּגַּלְגַּל שְׁמִינִי כֻּלָּן סוֹבְבִין כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ, אֶלָּא שֶׁהֵן סוֹבְבִין בִּכְבֵדוּת. וְחֵלֶק שֶׁתְּהַלֵּךְ הַשֶּׁמֶשׁ כְּנֶגְדּוֹ בְּיוֹם אֶחָד - יֵלֵךְ כְּנֶגְדּוֹ כָּל כּוֹכָב מֵהֶן בְּקָרוֹב מִשִּׁבְעִים שָׁנָה.

ח כָּל הַכּוֹכָבִים הַנִּרְאִין - יֵשׁ מֵהֶן כּוֹכָבִים קְטַנִּים, שֶׁהָאָרֶץ גְּדוֹלָה מֵאֶחָד מֵהֶן, וְיֵשׁ מֵהֶן כּוֹכָבִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶן גָּדוֹל מִן הָאָרֶץ כַּמָּה פְּעָמִים. וְהָאָרֶץ גְּדוֹלָה מִן הַיָּרֵחַ כְּמוֹ אַרְבָּעִים פְּעָמִים, וְהַשֶּׁמֶשׁ גְּדוֹלָה מִן הָאָרֶץ כְּמוֹ מֵאָה וְשִׁבְעִים פְּעָמִים; נִמְצָא הַיָּרֵחַ אֶחָד מִשֵּׁשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת מִן הַשֶּׁמֶשׁ בְּקֵרוּב. וְאֵין בְּכָל הַכּוֹכָבִים כּוֹכָב גָּדוֹל מִן הַשֶּׁמֶשׁ וְלֹא קָטָן מִ'כּוֹכָב' שֶׁבַּגַּלְגַּל הַשֵּׁנִי.

ט כָּל הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים כֻּלָּן בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ וְדֵעָה וְהַשְׂכֵּל הֵן, וְהֵן חַיִּים וְעוֹמְדִין וּמַכִּירִין אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי גָּדְלוֹ וּלְפִי מַעֲלָתוֹ, מְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים לְיוֹצְרָם כְּמוֹ הַמַּלְאָכִים. וּכְשֵׁם שֶׁמַּכִּירִין אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ מַכִּירִין אֶת עַצְמָן וּמַכִּירִין אֶת הַמַּלְאָכִים שֶׁלְּמַעְלָה מֵהֶן. וְדַעַת הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים מְעוּטָה מִדַּעַת הַמַּלְאָכִים, וּגְדוֹלָה מִדַּעַת בְּנֵי אָדָם.

י בָּרָא הָאֵל לְמַטָּה מִגַּלְגַּל הַיָּרֵחַ גֹּלֶם אֶחָד שֶׁאֵינוֹ כְּגֹלֶם הַגַּלְגַּלִּים, וּבָרָא אַרְבַּע צוּרוֹת לְגֹלֶם זֶה, וְאֵינָן כְּצוּרַת הַגַּלְגַּלִּים, וְנִקְבְּעָה כָּל צוּרָה וְצוּרָה בְּמִקְצָת גֹּלֶם זֶה.

צוּרָה רִאשׁוֹנָה, צוּרַת הָאֵשׁ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָת גֹּלֶם זֶה, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶם גּוּף הָאֵשׁ. וְצוּרָה שְׁנִיָּה, צוּרַת הָרוּחַ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶן גּוּף הָרוּחַ. וְצוּרָה שְׁלִישִׁית, צוּרַת הַמַּיִם, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶם גּוּף הַמַּיִם. וְצוּרָה רְבִיעִית, צוּרַת הָאָרֶץ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶם גּוּף הָאָרֶץ.

נִמְצָא לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ אַרְבָּעָה גּוּפִין מֻחְלָקִין זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מַקִּיף אֶת שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ מִכָּל רוּחוֹתָיו כְּמוֹ גַּלְגַּל: הַגּוּף הָרִאשׁוֹן, הַסָּמוּךְ לְגַלְגַּל הַיָּרֵחַ, הוּא גּוּף הָאֵשׁ; לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הָרוּחַ; לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הַמַּיִם; לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הָאָרֶץ. וְאֵין בֵּינֵיהֶם מָקוֹם פָּנוּי בְּלֹא גּוּף כְּלָל.

יא אַרְבָּעָה גּוּפוֹת הָאֵלּוּ - אֵינָן בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ, וְאֵינָן יוֹדְעִין וְלֹא מַכִּירִין, אֶלָּא כְּגוּפִים מֵתִים. וְיֵשׁ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן מִנְהָג שֶׁאֵינוֹ יוֹדְעוֹ וְלֹא מַשִּׂיגוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל לְשַׁנּוֹתוֹ. וְזֶה שֶׁאָמַר דָּוִד: "הַלְלוּ אֶת יי מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת, אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר" (תהלים קמח,ז-ח) - עִנְיַן הַדְּבָרִים: הַלְלוּהוּ בְּנֵי אָדָם, מִגְּבוּרוֹתָיו שֶׁתִּרְאוּ בְּאֵשׁ וּבָרָד וּבִשְׁאָר בְּרוּאִים שֶׁתִּרְאוּ לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ, שֶׁגְּבוּרָתָם תָּמִיד נִכֶּרֶת לְגָדוֹל וְקָטָן.

פֶּרֶק רְבִיעִי

חיבורי יסודות וצורה; סיכום הפרדס ◀❸

א אַרְבָּעָה גּוּפִים הָאֵלּוּ, שֶׁהֵם אֵשׁ וְרוּחַ וּמַיִם וְאֶרֶץ - הֵן יְסוֹדוֹת כָּל הַנִּבְרָאִים לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ. וְכָל שֶׁיִּהְיֶה מֵאָדָם וּבְהֵמָה וְעוֹף וְרֶמֶשׂ וְדָג וְצֶמַח וּמַתֶּכֶת וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וּשְׁאָר אַבְנֵי בִּנְיָן וְהָרִים וְגוּשֵׁי עָפָר - הַכֹּל גָּלְמוֹ מְחֻבָּר מֵאַרְבַּע יְסוֹדוֹת הָאֵלּוּ.

נִמְצְאוּ כָּל הַגּוּפִים שֶׁלְּמַטָּה מִן הָרָקִיעַ חוּץ מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת הָאֵלּוּ, מְחֻבָּרִין מִגֹּלֶם וְצוּרָה, וְגֹלֶם שֶׁלָּהֶן מְחֻבָּר מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת אֵלּוּ; אֲבָל כָּל אֶחָד מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת אֵינוֹ מְחֻבָּר אֶלָּא מִגֹּלֶם וְצוּרָה בִּלְבַד.

ב דֶּרֶךְ הָאֵשׁ וְהָרוּחַ לִהְיוֹת מַהֲלָכָן מִמַּטָּה, מִטַּבּוּר הָאָרֶץ, לְמַעְלָה כְּלַפֵּי הָרָקִיעַ; וְדֶרֶךְ הַמַּיִם וְהָאָרֶץ לִהְיוֹת מַהֲלָכָן מִתַּחַת הָרָקִיעַ, לְמַטָּה לָאֶמְצַע, שֶׁאֶמְצַע הָרָקִיעַ הוּא הַמַּטָּה שֶׁאֵין לְמַטָּה מִמֶּנּוּ. וְאֵין הִלּוּכָן בְּדַעְתָּן, וְלֹא בְּחֶפְצָן, אֶלָּא מִנְהָג שֶׁנִּקְבַּע בָּהֶן וְטֶבַע שֶׁנִּטְבַּע בָּהֶן.

טֶבַע הָאֵשׁ - חַם יָבֵשׁ, וְהוּא קַל מִכֻּלָּן; וְהָרוּחַ - חַם לַח; וְהַמַּיִם - קָרִים לַחִים; וְהָאָרֶץ - יְבֵשָׁה קָרָה, וְהִיא כְּבֵדָה מִכֻּלָּן. וְהַמַּיִם קַל מִמֶּנָּה, לְפִיכָךְ נִמְצָא לְמַעְלָה עַל הָאָרֶץ. וְהָרוּחַ קַל מִן הַמַּיִם, לְפִיכָךְ הוּא מְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וְהָאֵשׁ קַל מִן הָרוּחַ.

וּמִפְּנֵי שֶׁהֵן יְסוֹדוֹת לְכָל גּוּפִים שֶׁתַּחַת הָרָקִיעַ, יִמָּצֵא כָּל

גּוּף וְגוּף מֵאָדָם וּבְהֵמָה וְחַיָּה וְעוֹף וְדָג וְצֶמַח וּמַתֶּכֶת וְאֶבֶן - גָּלְמוֹ מְחֻבָּר מֵאֵשׁ וְרוּחַ וּמַיִם וְעָפָר. וְאַרְבַּעְתָּן יִתְעָרְבוּ כְּיַחַד, וְיִשְׁתַּנֶּה כָּל אֶחָד מֵהֶן בְּעֵת הָעֵרוּב, עַד שֶׁיִּמָּצֵא הַמְּחֻבָּר מֵאַרְבַּעְתָּן אֵינוֹ דּוֹמֶה לְאֶחָד מֵהֶן כְּשֶׁהוּא לְבַדּוֹ. וְאֵין בַּמְּעֹרָב מֵהֶן אֲפִלּוּ חֵלֶק אֶחָד שֶׁהוּא אֵשׁ בִּפְנֵי עַצְמָהּ אוֹ מַיִם בִּפְנֵי עַצְמוֹ אוֹ אֶרֶץ בִּפְנֵי עַצְמָהּ אוֹ רוּחַ בִּפְנֵי עַצְמָהּ - אֶלָּא הַכֹּל נִשְׁתַּנּוּ וְנַעֲשׂוּ גּוּף אֶחָד.

וְכָל גּוּף וְגוּף הַמְּחֻבָּר מֵאַרְבַּעְתָּן, יִמָּצֵא בּוֹ קֹר וָחֹם, לַחַ וְיָבֵשׁ כְּאֶחָד. אֲבָל יֵשׁ מֵהֶם גּוּפִים שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶן חָזְקָה מִיסוֹד הָאֵשׁ, כְּמוֹ בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ חַיָּה, לְפִיכָךְ יֵרָאֶה בָּהֶם הַחֹם יָתֵר, וְיֵשׁ מֵהֶן גּוּפִים שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶן חָזְקָה מִיסוֹד הָאָרֶץ, כְּמוֹ הָאֲבָנִים, לְפִיכָךְ יֵרָאֶה בָּהֶן הַיֹּבֶשׁ הַרְבֵּה.

וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה יִמָּצֵא גּוּף חַם יָתֵר מִגּוּף אַחֵר חַם, וְגוּף יָבֵשׁ יָתֵר מִגּוּף אַחֵר יָבֵשׁ. וְכֵן יִמָּצֵא גּוּפִים יֵרָאֶה בָּהֶן הַקֹּר בִּלְבַד, וְגוּפִים יֵרָאֶה בָּהֶם הַלֵּחַ בִּלְבַד, וְגוּפִים יֵרָאֶה בָּהֶן הַקֹּר וְהַיֹּבֶשׁ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה, אוֹ הַקֹּר וְהַלֵּחַ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה, אוֹ הַחֹם וְהַיֹּבֶשׁ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה, אוֹ הַחֹם וְהַלֵּחַ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה; לְפִי רֹב הַיְּסוֹד שֶׁהָיָה בְּעִקַּר הַתַּעֲרֹבֶת, יֵרָאוּ מַעֲשֵׂה אוֹתוֹ הַיְּסוֹד וְטִבְעוֹ בַּגּוּף הַמְּעֹרָב.

ג וְכָל הַמְּחֻבָּר מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת אֵלּוּ, לָהֶם הוּא נִפְרָד בַּסּוֹף: יֵשׁ שֶׁהוּא נִפְרָד לְאַחַר יָמִים אֲחָדִים, וְיֵשׁ שֶׁהוּא נִפְרָד לְאַחַר שָׁנִים רַבִּים. וְכָל שֶׁנִּתְחַבֵּר מֵהֶם - אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִפָּרֵד לָהֶן. אֲפִלּוּ הַזָּהָב וְהָאֹדֶם, אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִפָּסֵד וְיַחֲזֹר לִיסוֹדוֹתָיו, וְיָשׁוּב מִקְצָתוֹ לָאֵשׁ, וּמִקְצָתוֹ לַמַּיִם, וּמִקְצָתוֹ לָרוּחַ, וּמִקְצָתוֹ לָאָרֶץ.

ד הוֹאִיל וְכָל הַנִּפְרָד - לְאֵלּוּ יִפָּרֵד, לָמָּה נֶאֱמַר לָאָדָם: "וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (בראשית ג,יט)? לְפִי שֶׁרֹב בִּנְיָנוֹ מִן הֶעָפָר. וְלֹא כָּל הַנִּפְסָד כְּשֶׁיִּפָּסֵד, מִיָּד יַחֲזֹר לְאַרְבַּע הַיְּסוֹדוֹת, אֶלָּא יִפָּסֵד וְיַחֲזֹר לְדָבָר אַחֵר, וְדָבָר אַחֵר לְדָבָר אַחֵר, וְסוֹף הַדְּבָרִים יַחֲזֹר לַיְּסוֹדוֹת, וְנִמְצְאוּ כָּל הַדְּבָרִים חוֹזְרִין חֲלִילָה.

ה אַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת אֵלּוּ מִשְׁתַּנִּים זֶה לָזֶה תָּמִיד בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה; מִקְצָתָן, לֹא כָּל גּוּפָן. כֵּיצַד? מִקְצָת הָאָרֶץ הַקְּרוֹבָה מִן הַמַּיִם מִשְׁתַּנֵּית וּמִתְפּוֹרֶרֶת וְנַעֲשֵׂית מַיִם; וְכֵן מִקְצָת הַמַּיִם הַסְּמוּכִין לָרוּחַ מִשְׁתַּנִּין וּמִתְמַסְמְסִין וְהוֹוִין רוּחַ; וְכֵן הָרוּחַ - מִקְצָתוֹ הַסָּמוּךְ לָאֵשׁ מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְחוֹלֵל וְנַעֲשֶׂה אֵשׁ; וְכֵן הָאֵשׁ - מִקְצָתָהּ הַסָּמוּךְ לָרוּחַ מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְכַּנֵּס וְנַעֲשֶׂה רוּחַ. וְכֵן הָרוּחַ - מִקְצָתוֹ הַסָּמוּךְ לַמַּיִם מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְכַּנֵּס וְנַעֲשֶׂה מַיִם. וְכֵן הַמַּיִם - מִקְצָתוֹ הַסָּמוּךְ לָאָרֶץ מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְכַּנֵּס וְנַעֲשֶׂה אֶרֶץ.

וְשִׁנּוּי זֶה - מְעַט מְעַט, וּלְפִי אֹרֶךְ הַיָּמִים. וְאֵין כָּל הַיְּסוֹד מִשְׁתַּנֶּה עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה כָּל הַמַּיִם רוּחַ אוֹ כָּל הָרוּחַ אֵשׁ, שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּבָּטֵל אֶחָד מִן הַיְּסוֹדוֹת הָאַרְבָּעָה, אֶלָּא מִקְצָת יִשְׁתַּנֶּה מֵאֵשׁ לְרוּחַ, וּמִקְצָת - מֵרוּחַ לְאֵשׁ. וְכֵן בֵּין כָּל אֶחָד וַחֲבֵרוֹ יִמָּצֵא הַשִּׁנּוּי בֵּין אַרְבַּעְתָּן, וְחוֹזְרוֹת חֲלִילָה.

ו וְשִׁנּוּי זֶה יִהְיֶה בִּסְבִיבַת הַגַּלְגַּל; וּמִסְּבִיבָתוֹ יִתְחַבְּרוּ אַרְבַּעְתָּן, וְיִהְיֶה מֵהֶן שְׁאָר גָּלְמֵי בְּנֵי אָדָם וְנֶפֶשׁ חַיָּה וְצֶמַח וְאֶבֶן וּמַתֶּכֶת. וְהָאֵל נוֹתֵן לְכָל גֹּלֶם וָגֹלֶם צוּרָה רְאוּיָה לוֹ עַל יְדֵי הַמַּלְאָךְ הָעֲשִׂירִי, שֶׁהִיא הַצּוּרָה הַנִּקְרֵאת 'אִישִׁים'.

ז לְעוֹלָם אֵין אַתָּה רוֹאֶה גֹּלֶם בְּלֹא צוּרָה אוֹ צוּרָה בְּלֹא גֹּלֶם, אֶלָּא לֵב הָאָדָם הוּא שֶׁמְּחַלֵּק הַגּוּף הַנִּמְצָא בְּדַעְתּוֹ, וְיוֹדֵעַ שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִגֹּלֶם וְצוּרָה, וְיוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ שָׁם גּוּפִים שֶׁגָּלְמָן מְחֻבָּר מֵאַרְבַּע יְסוֹדוֹת, וְגוּפִים שֶׁגָּלְמָן פָּשׁוּט וְאֵינוֹ מְחֻבָּר מִגֹּלֶם אַחֵר. וְהַצּוּרוֹת שֶׁאֵין לָהֶן גֹּלֶם אֵינָן נִרְאִין לָעַיִן, אֶלָּא בְּעֵין הַלֵּב הֵן יְדוּעִין, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ אֲדוֹן הַכֹּל בְּלֹא רְאִיַּת עַיִן.

ח נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר הִיא צוּרָתוֹ שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל, וְהַדֵּעַת הַיְתֵרָה הַמְּצוּיָה בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם הִיא צוּרַת הָאָדָם הַשָּׁלֵם בְּדַעְתּוֹ. וְעַל צוּרָה זוֹ נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה: "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (שם א,כו), כְּלוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה לוֹ צוּרָה הַיּוֹדַעַת וּמַשֶּׂגֶת הַדֵּעוֹת שֶׁאֵין לָהֶם גֹּלֶם, עַד שֶׁיִּדְמֶה לָהֶן. וְאֵינוֹ אוֹמֵר עַל צוּרָה זוֹ הַנִּכֶּרֶת לָעֵינַיִם, שֶׁהוּא הַפֶּה וְהַחֹטֶם וְהַלְּסָתוֹת וּשְׁאָר רֹשֶׁם הַגּוּף, שֶׁזּוֹ - 'תֹּאַר' שְׁמָהּ.

וְאֵינָהּ הַנֶּפֶשׁ הַמְּצוּיָה לְכָל נֶפֶשׁ חַיָּה, שֶׁבָּהּ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמוֹלִיד וּמַרְגִּישׁ וּמְהַרְהֵר, אֶלָּא הַדֵּעָה, שֶׁהִיא צוּרַת הַנֶּפֶשׁ, וּבְצוּרַת הַנֶּפֶשׁ הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וּפְעָמִים רַבּוֹת תִּקָּרֵא זוֹ הַצּוּרָה 'נֶפֶשׁ' וְ'רוּחַ'. וּלְפִיכָךְ צָרִיךְ לְהִזָּהֵר בַּשֵּׁמוֹת, שֶׁלֹּא תִּטְעֶה; וְכָל שֵׁם וָשֵׁם יִלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ.

ט אֵין צוּרַת הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת מְחֻבֶּרֶת מִן הַיְּסוֹדוֹת כְּדֵי שֶׁתִּפָּרֵד לָהֶן, וְאֵינָהּ מִכֹּחַ הַנְּשָׁמָה עַד שֶׁתְּהֵא צְרִיכָה לַנְּשָׁמָה כְּמוֹ שֶׁהַנְּשָׁמָה צְרִיכָה לַגּוּף, אֶלָּא מֵאֵת יי מִן הַשָּׁמַיִם הִיא. לְפִיכָךְ כְּשֶׁיִּפָּרֵד הַגֹּלֶם, שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִן הַיְּסוֹדוֹת, וְתֹאבַד הַנְּשָׁמָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ מְצוּיָה אֶלָּא עִם הַגּוּף וּצְרִיכָה לַגּוּף בְּכָל מַעֲשֶׂיהָ - לֹא תִּכָּרֵת הַצּוּרָה הַזֹּאת, לְפִי שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה לַנְּשָׁמָה בְּמַעֲשֶׂיהָ, אֶלָּא יוֹדַעַת וּמַשֶּׂגֶת הַדֵּעוֹת הַפְּרוּדוֹת מִן הַגְּלָמִים, וְיוֹדַעַת בּוֹרֵא הַכֹּל, וְעוֹמֶדֶת לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה, וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ" (קהלת יב,ז).

י כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ שֶׁדִּבַּרְנוּ בְּעִנְיָן זֶה - כְּמַר מִדְּלִי הֵם, וּדְבָרִים עֲמֻקִּים הֵם, אֲבָל אֵינָם כְּעֹמֶק עִנְיַן פֶּרֶק רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי. וּבֵאוּר כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים שֶׁבְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי וּרְבִיעִי, הוּא הַנִּקְרָא 'מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית'. וְכָךְ צִוּוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁאֵין דּוֹרְשִׁין גַּם בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ בָּרַבִּים, אֶלָּא לְאָדָם אֶחָד בִּלְבַד מוֹדִיעִין דְּבָרִים אֵלּוּ וּמְלַמְּדִין אוֹתוֹ.

יא וּמַה בֵּין עִנְיַן מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה לְעִנְיַן מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית? שֶׁעִנְיַן מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה - אֲפִלּוּ לְאֶחָד אֵין דּוֹרְשִׁין בּוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה חָכָם וּמֵבִין מִדַּעְתּוֹ מוֹסְרִין לוֹ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים. וְעִנְיַן מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית - מְלַמְּדִין אוֹתוֹ לְיָחִיד, אַף עַל פִּי

שֶׁאֵינוֹ מֵבִין אוֹתוֹ מִדַּעְתּוֹ, וּמוֹדִיעִים אוֹתוֹ כָּל שֶׁיָּכוֹל לֵידַע מִדְּבָרִים אֵלּוּ. וְלָמָּה אֵין מְלַמְּדִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים? לְפִי שֶׁאֵין כָּל אָדָם יֵשׁ לוֹ דַּעַת רְחָבָה לְהַשִּׂיג פֵּרוּשׁ וּבֵאוּר כָּל הַדְּבָרִים עַל בֻּרְיָן.

יב בִּזְמַן שֶׁאָדָם מִתְבּוֹנֵן בִּדְבָרִים אֵלּוּ, וּמַכִּיר כָּל הַבְּרוּאִים מִמַּלְאָךְ וְגַלְגַּל וְאָדָם וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, וְיִרְאֶה חָכְמָתוֹ שֶׁלְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל הַיְּצוּרִים וְכָל הַבְּרוּאִים - מוֹסִיף אַהֲבָה לַמָּקוֹם, וְתִצְמָא נַפְשׁוֹ וְיִכְמַהּ בְּשָׂרוֹ לֶאֱהֹב הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וְיִירָא וְיִפְחַד מִשִּׁפְלוּתוֹ וְדַלּוּתוֹ וְקַלּוּתוֹ כְּשֶׁיַּעֲרֹךְ עַצְמוֹ לְאֶחָד מֵהַגּוּפוֹת הַקְּדוֹשִׁים הַגְּדוֹלִים, וְכָל שֶׁכֵּן לְאֶחָד מֵהַצּוּרוֹת הַטְּהוֹרוֹת הַנִּפְרָדוֹת מִן הַגְּלָמִים שֶׁלֹּא נִתְחַבְּרוּ בְּגֹלֶם כְּלָל, וְיִמְצָא עַצְמוֹ שֶׁהוּא כִּכְלִי מָלֵא בּוּשָׁה וּכְלִמָּה, רֵיק וְחָסֵר.

יג וְעִנְיְנֵי אַרְבָּעָה פְּרָקִים אֵלּוּ שֶׁבְּחָמֵשׁ מִצְווֹת הָאֵלּוּ - הֵם שֶׁחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים קוֹרְאִין אוֹתוֹ 'פַּרְדֵּס', כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: אַרְבָּעָה נִכְנְסוּ לַפַּרְדֵּס. וְאַף עַל פִּי שֶׁגְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ, וַחֲכָמִים גְּדוֹלִים הָיוּ, לֹא כֻּלָּם הָיָה בָּהֶן כֹּחַ לֵידַע וּלְהַשִּׂיג כָּל הַדְּבָרִים עַל בֻּרְיָן.

וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵין רָאוּי לְהִטַּיֵּל בַּפַּרְדֵּס אֶלָּא מִי שֶׁנִּתְמַלֵּא כְּרֵסוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר. וְ'לֶחֶם וּבָשָׂר' זֶה - הוּא לֵידַע בֵּאוּר הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם מִשְּׁאָר הַמִּצְוֹת. וְאַף עַל פִּי שֶׁדְּבָרִים אֵלּוּ 'דָּבָר קָטָן' קְרָאוּ אוֹתָן חֲכָמִים, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ חֲכָמִים: דָּבָר גָּדוֹל - מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, וְדָבָר קָטָן - הֲוָיָה דְּאַבַּיֵּי וְרָבָא; אַף עַל פִּי כֵן רְאוּיִין הֵן לְהַקְדִּימָן, שֶׁהֵן מְיַשְּׁבִין דַּעְתּוֹ שֶׁלְּאָדָם תְּחִלָּה. וְעוֹד, שֶׁהֵן הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהִשְׁפִּיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשּׁוּב הָעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי לִנְחֹל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּדָעֵם הַכֹּל: גָּדוֹל וְקָטָן, אִישׁ וְאִשָּׁה, בַּעַל לֵב רָחָב וּבַעַל לֵב קָצָר.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

קידוש השם וחילול השם

א כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְצֻוִּין עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב,לב), וּמֻזְהָרִין שֶׁלֹּא לְחַלְּלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי" (שם). כֵּיצַד? בְּשָׁעָה שֶׁיַּעֲמֹד גּוֹי וְיֶאֱנֹס אֶת יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה אוֹ יַהַרְגֶנּוּ - יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, שֶׁנֶּאֱמַר בַּמִּצְוֹת: "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם" (שם יח,ה) - וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם. וְאִם מֵת וְלֹא עָבַר - הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

ב בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּשְׁאָר מִצְוֹת חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. אֲבָל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת אֵלּוּ, אִם יֹאמַר לוֹ 'עֲבֹר עַל אַחַת מֵהֶן אוֹ תֵּהָרֵג' - יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁהַגּוֹי מִתְכַּוֵּן לַהֲנָאַת עַצְמוֹ, כְּגוֹן שֶׁאֲנָסוֹ לִבְנוֹת לוֹ בֵּיתוֹ בַּשַּׁבָּת אוֹ לְבַשֵּׁל לוֹ תַּבְשִׁילוֹ, אוֹ אָנַס אִשָּׁה לְבָעֳלָהּ, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. אֲבָל אִם נִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִירוֹ עַל הַמִּצְוֹת בִּלְבַד: אִם הָיָה בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ וְאֵין שָׁם עֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל - יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג; וְאִם אֲנָסוֹ לְהַעֲבִירוֹ בַּעֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל - יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, וַאֲפִלּוּ לֹא נִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִירוֹ אֶלָּא עַל מִצְוָה מִשְּׁאָר מִצְוֹת בִּלְבַד.

ג וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ - שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד. אֲבָל בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד, וְהוּא שֶׁיַּעֲמֹד מֶלֶךְ רָשָׁע כִּנְבוּכַדְנֶצַּר וַחֲבֵרָיו וְיִגְזֹר שְׁמָד עַל יִשְׂרָאֵל לְבַטֵּל דָּתָם אוֹ מִצְוָה מִן הַמִּצְוֹת - יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר אֲפִלּוּ עַל אַחַת מִשְּׁאָר מִצְוֹת, בֵּין נֶאֱנַס בְּתוֹךְ עֲשָׂרָה בֵּין נֶאֱנַס בֵּינוֹ לְבֵין גּוֹיִים.

ד כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ 'יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג', וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר - הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ 'יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר', וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר - הֲרֵי זֶה קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם. וְאִם הָיָה בַּעֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל - הֲרֵי זֶה קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם בָּרַבִּים, כְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, וּכְרַבִּי עֲקִיבָה וַחֲבֵרָיו. וְאֵלּוּ הֵן הֲרוּגֵי מַלְכוּת שֶׁאֵין מַעֲלָה עַל מַעֲלָתָן, וַעֲלֵיהֶן נֶאֱמַר: "כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם, נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה" (תהלים מד,כג), וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר: "אִסְפוּ לִי חֲסִידָי, כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי זָבַח" (שם נ,ה).

וְכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ 'יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר', וְעָבַר וְלֹא נֶהֱרַג - הֲרֵי זֶה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וְאִם הָיָה בַּעֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל - הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם בָּרַבִּים, וּבִטֵּל מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁהִיא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וְעָבַר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁהִיא חִלּוּל הַשֵּׁם. וְאַף עַל פִּי כֵן, מִפְּנֵי שֶׁעָבַר בְּאֹנֶס - אֵין מַלְקִין אוֹתוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין מְמִיתִין אוֹתוֹ בֵּית דִּין, אֲפִלּוּ הָרַג בְּאֹנֶס; שֶׁאֵין מַלְקִין וּמְמִיתִין אֶלָּא לָעוֹבֵר בִּרְצוֹנוֹ בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּנּוֹתֵן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ: "וְנָתַתִּי אֲנִי אֶת פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא" (ויקרא כ,ה; ושם: וְשַׂמְתִּי אֲנִי); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ: "הַהוּא" - לֹא אָנוּס, וְלֹא שׁוֹגֵג, וְלֹא מֻטְעֶה.

וּמָה אִם עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהִיא חֲמוּרָה מִן הַכֹּל, הָעוֹבֵד אוֹתָהּ בְּאֹנֶס אֵינוֹ חַיָּב כָּרֵת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מִיתַת בֵּית דִּין - קַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה. וּבָעֲרָיוֹת הוּא אוֹמֵר: "וְלַנַּעֲרָה לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר" (דברים כב,כו).

ה נָשִׁים שֶׁאָמְרוּ לָהֶן גּוֹיִים 'תְּנוּ לָנוּ אַחַת מִכֶּן וּנְטַמֵּא אוֹתָהּ, וְאִם לָאו - נְטַמֵּא אֶת כֻּלְּכֶן' - יְטַמְּאוּ כֻּלָּן, וְאַל יִמְסְרוּ לָהֶם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. וְכֵן אִם אָמְרוּ לָהֶם גּוֹיִים 'תְּנוּ לָנוּ אֶחָד מִכֶּם וְנַהַרְגֶנּוּ, וְאִם לָאו - נַהֲרֹג כֻּלְּכֶם' - יֵהָרְגוּ כֻּלָּם, וְאַל יִמְסְרוּ לָהֶם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. וְאִם יִחֲדוּהוּ לָהֶם וְאָמְרוּ 'תְּנוּ לָנוּ פְּלוֹנִי אוֹ נַהֲרֹג אֶת כֻּלְּכֶם': אִם הָיָה מְחֻיָּב מִיתָה, כְּשֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי - יִתְּנוּ אוֹתוֹ לָהֶן, וְאֵין מוֹרִין לָהֶן כֵּן לְכַתְּחִלָּה; וְאִם אֵינוֹ חַיָּב - יֵהָרְגוּ

כֻּלָּן, וְאַל יִמְסְרוּ לָהֶם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל.

ו כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ בָּאֲנָסִין, כָּךְ אָמְרוּ בֶּחֳלָאִים. כֵּיצַד? מִי שֶׁחָלָה וְנָטָה לָמוּת, וְאָמְרוּ הָרוֹפְאִים שֶׁרְפוּאָתוֹ בְּדָבָר פְּלוֹנִי מֵאִסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה - עוֹשִׂין לוֹ. וּמִתְרַפְּאִין בְּכָל אִסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה בִּמְקוֹם סַכָּנָה, חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם סַכָּנָה אֵין מִתְרַפְּאִין בָּהֶן, וְאִם עָבַר וְנִתְרַפֵּא - עוֹנְשִׁין אוֹתוֹ בֵּית דִּין עֹנֶשׁ הָרָאוּי לוֹ.

ז וּמִנַּיִן שֶׁאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם סַכָּנַת נְפָשׁוֹת אֵין עוֹבְרִין עַל אַחַת מִשָּׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת אֵלּוּ? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" (שם ו,ה) - אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ. וַהֲרִיגַת נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל לְרַפֹּאות נֶפֶשׁ אַחֶרֶת אוֹ לְהַצִּיל אָדָם מִיַּד אַנָּס - דָּבָר שֶׁהַדַּעַת נוֹטָה לוֹ הוּא, שֶׁאֵין מְאַבְּדִין נֶפֶשׁ מִפְּנֵי נֶפֶשׁ. וַעֲרָיוֹת הֻקְּשׁוּ לִנְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה" (שם כב,כו).

ח בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁאֵין מִתְרַפְּאִין בִּשְׁאָר אִסּוּרִין אֶלָּא בִּמְקוֹם סַכָּנָה? בִּזְמַן שֶׁהֵן דֶּרֶךְ הֲנָאָתָן, כְּמוֹ שֶׁמַּאֲכִילִין אֶת הַחוֹלֶה שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, אוֹ חָמֵץ בַּפֶּסַח, אוֹ שֶׁמַּאֲכִילִין אוֹתוֹ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אֲבָל שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ הֲנָאָתָן, כְּגוֹן שֶׁעוֹשִׂין לוֹ רְטִיָּה אוֹ מְלוּגְמָה מֵחָמֵץ אוֹ מֵעָרְלָה, אוֹ שֶׁמַּשְׁקִין אוֹתוֹ דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַר מְעֹרָב עִם אִסּוּרֵי מַאֲכָל, שֶׁהֲרֵי אֵין בָּהֶם הֲנָאָה לַחֵךְ - הֲרֵי זֶה מֻתָּר, וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בִּמְקוֹם סַכָּנָה, חוּץ מִכִּלְאֵי הַכֶּרֶם וּבָשָׂר בְּחָלָב, שֶׁהֵם אֲסוּרִין אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ הֲנָאָתָן. לְפִיכָךְ אֵין מִתְרַפְּאִין בָּהֶן אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ הֲנָאָתָן, אֶלָּא בִּמְקוֹם סַכָּנָה.

ט מִי שֶׁנָּתַן עֵינָיו בְּאִשָּׁה, וְחָלָה וְנָטָה לָמוּת, וְאָמְרוּ הָרוֹפְאִים 'אֵין לוֹ רְפוּאָה עַד שֶׁתִּבָּעֵל לוֹ' - אֲפִלּוּ הָיְתָה פְּנוּיָה, וַאֲפִלּוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ מֵאֲחוֹרֵי הַגָּדֵר, אֵין מוֹרִין לוֹ בְּכָךְ; וְיָמוּת, וְלֹא יוֹרוּ לוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ מֵאֲחוֹרֵי הַגָּדֵר, שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הֶפְקֵר וְיָבוֹאוּ בִּדְבָרִים אֵלּוּ לִפְרֹץ בָּעֲרָיוֹת.

י כָּל הָעוֹבֵר מִדַּעְתּוֹ בְּלֹא אֹנֶס עַל אַחַת מִכָּל הַמִּצְווֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, בְּשָׁאט בְּנֶפֶשׁ לְהַכְעִיס - הֲרֵי זֶה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וּלְפִיכָךְ נֶאֱמַר בִּשְׁבוּעַת שֶׁקֶר: "וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ, אֲנִי יי" (ויקרא יט,יב). וְאִם עָבַר בַּעֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל - הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם בָּרַבִּים. וְכֵן כָּל הַפּוֹרֵשׁ מֵעֲבֵרָה אוֹ עָשָׂה מִצְוָה לֹא מִפְּנֵי דָּבָר בָּעוֹלָם, לֹא פַּחַד וְלֹא יִרְאָה וְלֹא לְבַקֵּשׁ כָּבוֹד, אֶלָּא מִפְּנֵי הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, כְּמְנִיעַת יוֹסֵף הַצַּדִּיק עַצְמוֹ מֵאֵשֶׁת רַבּוֹ - הֲרֵי זֶה מְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם.

יא וְיֵשׁ דְּבָרִים אֲחֵרִים שֶׁהֵם בִּכְלַל חִלּוּל הַשֵּׁם; וְהוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה אָדָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּמְפֻרְסָם בַּחֲסִידוּת דְּבָרִים שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְרַנְּנִין אַחֲרָיו בִּשְׁבִילָן, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן עֲבֵרוֹת - הֲרֵי זֶה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. כְּגוֹן שֶׁלּוֹקֵחַ וְאֵינוֹ נוֹתֵן דְּמֵי הַלֶּקַח לְאַלְתַּר, וְהוּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְנִמְצְאוּ הַמּוֹכְרִין תּוֹבְעִין אוֹתוֹ וְהוּא מַקִּיפָן; אוֹ שֶׁיַּרְבֶּה בִּשְׂחוֹק אוֹ בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה אֵצֶל עַמֵּי הָאָרֶץ וּבֵינֵיהֶן; אוֹ שֶׁאֵין דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְאֵינוֹ מְקַבְּלָן בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, אֶלָּא בַּעַל קְטָטָה וָכַעַס, וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ. הַכֹּל לְפִי גָּדְלוֹ שֶׁלֶּחָכָם, צָרִיךְ שֶׁיְּדַקְדֵּק עַל עַצְמוֹ וְיַעֲשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין.

וְכֵן אִם דִּקְדֵּק הֶחָכָם עַל עַצְמוֹ, וְהָיָה דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְדַעְתּוֹ מְעֹרֶבֶת עִמָּהֶן, וּמְקַבְּלָן בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וְנֶעֱלָב מֵהֶן וְאֵינוֹ עוֹלְבָן, מְכַבֵּד לָהֶן וַאֲפִלּוּ לַמְּקַלִּין לוֹ, וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, וְלֹא יַרְבֶּה בַּאֲרִיחוּת עַמֵּי הָאָרֶץ וִישִׁיבָתָן, וְלֹא יֵרָאֶה תָּמִיד אֶלָּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, עָטוּף בְּצִיצִית, מֻכְתָּר בִּתְפִלִּין, וְעוֹשֶׂה בְּכָל מַעֲשָׂיו לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְהוּא שֶׁלֹּא יִתְרַחֵק הַרְבֵּה וְלֹא יִשְׁתּוֹמֵם, עַד שֶׁיִּמְצְאוּ הַכֹּל מְקַלְּסִין אוֹתוֹ, וְאוֹהֲבִין אוֹתוֹ, וּמִתְאַוִּים לְמַעֲשָׂיו - הֲרֵי זֶה קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם, וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר: "וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר" (ישעיה מט,ג).

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

איבוד דברי קודש

א כָּל הַמְּאַבֵּד שֵׁם מִן הַשֵּׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים הַטְּהוֹרִים שֶׁנִּקְרָא בָּהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא - לוֹקֶה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר בַּעֲבוֹדָה זָרָה: "וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא - לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יב,ג-ד).

ב וְשִׁבְעָה שֵׁמוֹת הֵם: הַשֵּׁם הַנִּכְתָּב יוֹ"ד הֵ"א וָא"ו הֵ"א, וְהוּא הַשֵּׁם הַמְּפֹרָשׁ, אוֹ הַנִּכְתָּב אָלֶ"ף דָּלֶ"ת נוּ"ן יוֹ"ד; וְאֵל, וֶאֱלוֹהַּ, וֵאלֹהִים, וְאֶהְיֶה, וְשַׁדַּי, וּצְבָאוֹת. כָּל הַמּוֹחֵק אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת מִשִּׁבְעָה שֵׁמוֹת אֵלּוּ - לוֹקֶה.

ג כָּל הַנִּטְפָּל לַשֵּׁם מִלְּפָנָיו - מֻתָּר לְמָחְקוֹ. כְּגוֹן לָמֶ"ד מִ'לַיי', וּבֵי"ת מִ'בֵּאלֹהִים', וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - אֵינָן בִּקְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. וְכָל הַנִּטְפָּל לַשֵּׁם מֵאֲחוֹרָיו, כְּגוֹן כָּא"ף שֶׁלֶּ'אֱלֹהֶיךָ', וְכָא"ף מֵי"ם שֶׁלֶּ'אֱלֹהֵיכֶם', וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - אֵינָן נִמְחָקִין, וַהֲרֵי הֵן כִּשְׁאָר אוֹתִיּוֹת שֶׁלַּשֵּׁם, מִפְּנֵי שֶׁהַשֵּׁם מְקַדְּשָׁם. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּתְקַדְּשׁוּ וְאָסוּר לְמָחֳקָן, הַמּוֹחֵק אֵלּוּ הָאוֹתִיּוֹת הַנִּטְפָּלוֹת אֵינוֹ לוֹקֶה, אֲבָל מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת.

ד כָּתַב אָלֶ"ף לָמֶ"ד מֵ'אֱלֹהִים', יוֹ"ד הֵ"א מֵ'יי' - אֵינוֹ נִמְחָק; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר 'יָהּ', שֶׁהוּא שֵׁם בִּפְנֵי עַצְמוֹ, מִפְּנֵי שֶׁזֶּה הַשֵּׁם מִקְצָת שֵׁם הַמְּפֹרָשׁ הוּא. אֲבָל הַכּוֹתֵב שִׁי"ן דָּלֶ"ת מִ'שַּׁדַּי', צָדִ"י בֵּי"ת מִ'צְּבָאוֹת' - הֲרֵי זֶה נִמְחָק.

ה שְׁאָר הַכִּנּוּיִין שֶׁמְּשַׁבְּחִין בָּהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּגוֹן: חַנּוּן וְרַחוּם, הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, הַנֶּאֱמָן, קַנָּא וְחָזָק, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - הֲרֵי הֵן כִּשְׁאָר דִּבְרֵי הַקֹּדֶשׁ, וּמֻתָּר לְמָחֳקָן.

ו כְּלִי שֶׁהָיָה שֵׁם כָּתוּב עָלָיו - קוֹצֵץ אֶת מְקוֹם הַשֵּׁם וְגוֹנְזוֹ. אֲפִלּוּ הָיָה הַשֵּׁם חָקוּק בִּכְלִי מַתָּכוֹת אוֹ בִּכְלִי זְכוּכִית, וְהִתִּיךְ הַכְּלִי - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה; אֶלָּא חוֹתֵךְ אֶת מְקוֹמוֹ וְגוֹנְזוֹ. וְכֵן אִם הָיָה שֵׁם כָּתוּב עַל בְּשָׂרוֹ - הֲרֵי זֶה לֹא יִרְחַץ, וְלֹא יָסוּךְ, וְלֹא יַעֲמֹד בִּמְקוֹם הַטִּנֹּפֶת. נִזְדַּמְּנָה לוֹ טְבִילָה שֶׁלְּמִצְוָה - כּוֹרֵךְ עָלָיו גֶּמִי וְטוֹבֵל; וְאִם לֹא מָצָא גֶּמִי - מְסַבֵּב אַחֲרָיו. וְלֹא יְהַדֵּק, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָחֹץ, שֶׁלֹּא אָמְרוּ לִכְרֹךְ עָלָיו אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאָסוּר לַעֲמֹד בִּפְנֵי הַשֵּׁם עָרֹם.

ז הַסּוֹתֵר אֲפִלּוּ אֶבֶן אַחַת דֶּרֶךְ הַשְׁחָתָה מִן הַמִּזְבֵּחַ אוֹ מִן הַהֵיכָל אוֹ מִשְּׁאָר הָעֲזָרָה - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה: "כִּי אֶת מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן" (שמות לד,יג), וְכָתוּב: "לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יב,ד). וְכֵן הַשּׂוֹרֵף עֲצֵי הֶקְדֵּשׁ דֶּרֶךְ הַשְׁחָתָה - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ [...] לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי אֱלֹהֵיכֶם" (שם יב,ג-ד).

ח כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ כֻּלָּן וּפֵרוּשֵׁיהֶן וּבֵאוּרֵיהֶן - אָסוּר לְשָׂרְפָן אוֹתָן אוֹ לְאַבְּדָן בַּיָּד; וְהַמְאַבֵּד בַּיָּד - לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ שֶׁכְּתָבוּ אוֹתָן יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁה. אֲבָל מִין יִשְׂרְאֵלִי שֶׁכָּתַב סֵפֶר תּוֹרָה - שׂוֹרְפִין אוֹתוֹ עִם הָאַזְכָּרוֹת שֶׁבּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בִּקְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וְלֹא כְּתָבוֹ אֶלָּא וְהוּא מַעֲלֶה בְּדַעְתּוֹ שֶׁזֶּה כִּשְׁאָר הַדְּבָרִים, וְהוֹאִיל וְדַעְתּוֹ כֵּן - לֹא נִתְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם, וּמִצְוָה לְשָׂרְפוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ שֵׁם לַמִּינִים וְלֹא לְמַעֲשֵׂיהֶן. אֲבָל גּוֹי שֶׁכָּתַב אֶת הַשֵּׁם - גּוֹנְזִין אוֹתוֹ. וְכֵן כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ שֶׁבָּלוּ אוֹ שֶׁכְּתָבָן גּוֹי - יִגָּנְזוּ.

ט כָּל הַשֵּׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּאַבְרָהָם - קֹדֶשׁ. אַף זֶה שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲדֹנָי, אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ" (בראשית יח,ג) - הֲרֵי הוּא קֹדֶשׁ. כָּל הַשֵּׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּלוֹט - חֹל, חוּץ מִזֶּה: "אַל נָא אֲדֹנָי, הִנֵּה נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן" (שם יט,יח-יט). כָּל הַשֵּׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין (שופטים כ) - קֹדֶשׁ. כָּל הַשֵּׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּמִיכָה (שם יז-יח) - חֹל. כָּל הַשֵּׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּנָבוֹת (מלכים א כא) - קֹדֶשׁ.

כָּל 'שְׁלֹמֹה' הָאָמוּר בְּשִׁיר הַשִּׁירִים - קֹדֶשׁ, וַהֲרֵי הוּא כִּשְׁאָר הַכִּנּוּיִין, חוּץ מִזֶּה: "הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה" (שיר השירים ח,יב). כָּל 'מַלְכַּיָּא' הָאָמוּר בְּדָנִיֵּאל - חֹל, חוּץ מִזֶּה: "אַנְתְּ מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא" (דניאל ב,לז), וַהֲרֵי הוּא כִּשְׁאָר הַכִּנּוּיִין.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

הנבואה ◀❸

א מִיסוֹדֵי הַדָּת לֵידַע שֶׁהָאֵל מְנַבֵּא אֶת בְּנֵי הָאָדָם. וְאֵין הַנְּבוּאָה חָלָה אֶלָּא עַל חָכָם גָּדוֹל בְּחָכְמָה, גִּבּוֹר בְּמִדּוֹתָיו. וְלֹא יִהְיֶה יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּדָבָר בָּעוֹלָם, אֶלָּא הוּא מִתְגַּבֵּר בְּדַעְתּוֹ עַל יִצְרוֹ תָּמִיד, בַּעַל דֵּעָה רְחָבָה נְכוֹנָה עַד מְאֹד.

אָדָם שֶׁהוּא מְמֻלָּא בְּכָל הַמִּדּוֹת הָאֵלּוּ, שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, כְּשֶׁיִּכָּנֵס לַ'פַּרְדֵּס', וְיִמָּשֵׁךְ בְּאוֹתָן הָעִנְיָנוֹת הַגְּדוֹלִים הָרְחוֹקִים, וְתִהְיֶה לוֹ דַּעַת נְכוֹנָה לְהָבִין וּלְהַשִּׂיג, וְהוּא מִתְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ וּפוֹרֵשׁ מִדַּרְכֵי כְּלַל הָעָם הַהוֹלְכִים בְּמַחֲשַׁכֵּי הַזְּמַן, וְהוֹלֵךְ וּמְזָרֵז עַצְמוֹ וּמְלַמֵּד נַפְשׁוֹ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה לוֹ מַחֲשָׁבָה כְּלָל בְּאֶחָד מִדְּבָרִים בְּטֵלִים וְלֹא מֵהַבְלֵי הַזְּמַן וְתַחְבּוּלוֹתָיו, אֶלָּא דַּעְתּוֹ תָּמִיד פְּנוּיָה לְמַעְלָה, קְשׁוּרָה תַּחַת הַכִּסֵּא, לְהָבִין בְּאוֹתָן הַצּוּרוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת הַטְּהוֹרוֹת, וּמִסְתַּכֵּל בְּחָכְמָתוֹ שֶׁלְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כֻּלָּהּ, מִצּוּרָה רִאשׁוֹנָה עַד טַבּוּר הָאָרֶץ, וְיוֹדֵעַ מֵהֶן גָּדְלוֹ - מִיָּד רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שׁוֹרָה עָלָיו.

וּבְעֵת שֶׁתָּנוּחַ עָלָיו הָרוּחַ, תִּתְעָרֵב נַפְשׁוֹ בְּמַעֲלַת הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִין 'אִישִׁים', וְיֵהָפֵךְ לְאִישׁ אַחֵר, וְיָבִין בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵינוֹ כְּמוֹת שֶׁהָיָה, אֶלָּא שֶׁנִּתְעַלָּה עַל מַעֲלַת שְׁאָר בְּנֵי אָדָם הַחֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּשָׁאוּל: "וְהִתְנַבִּיתָ עִמָּם, וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר" (שמואל א י,ו).

ב הַנְּבִיאִים - מַעֲלוֹת מַעֲלוֹת הֵן; כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ בַּחָכְמָה חָכָם גָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ, כָּךְ בַּנְּבוּאָה - נָבִיא גָּדוֹל מִנָּבִיא. וְכֻלָּן אֵין רוֹאִין מַרְאֵה הַנְּבוּאָה אֶלָּא בַּחֲלוֹם בְּחֶזְיוֹן הַלַּיְלָה אוֹ בַּיּוֹם אַחַר שֶׁתִּפֹּל עֲלֵיהֶן תַּרְדֵּמָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע, בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ" (במדבר יב,ו).

וְכֻלָּן, כְּשֶׁמִּתְנַבְּאִין - אֵבְרֵיהֶן מִזְדַּעְזְעִין, וְכֹחַ הַגּוּף כּוֹשֵׁל, וְעֶשְׁתּוֹנוֹתֵיהֶם מִטָּרְפוֹת, וְתִשָּׁאֵר הַדֵּעָה פְּנוּיָה לְהָבִין מַה שֶּׁתִּרְאֶה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם: "וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו" (בראשית טו,יב), וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָנִיֵּאל: "וְהוֹדִי נֶהְפַּךְ עָלַי לְמַשְׁחִית וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ" (דניאל י,ח).

ג הַדְּבָרִים שֶׁמּוֹדִיעִים לַנָּבִיא בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה - דֶּרֶךְ מָשָׁל מוֹדִיעִין לוֹ, וּמִיָּד יֵחָקֵק בְּלִבּוֹ פִּתְרוֹן הַמָּשָׁל בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה, וְיֵדַע מַה הוּא; כְּמוֹ הַסֻּלָּם שֶׁרָאָה יַעֲקֹב אָבִינוּ וּמַלְאָכִים עוֹלִים וְיוֹרְדִים בּוֹ, וְהוּא הָיָה מָשָׁל לַמַּלְכֻיּוֹת וְשִׁעְבּוּדָן, וּכְמוֹ הַחַיּוֹת שֶׁרָאָה יְחֶזְקֵאל, וְהַסִּיר הַנָּפוּחַ וּמַקֵּל שָׁקֵד שֶׁרָאָה יִרְמְיָה, וְהַמְּגִלָּה שֶׁרָאָה יְחֶזְקֵאל, וְהָאֵיפָה שֶׁרָאָה זְכַרְיָה.

וְכֵן שְׁאָר הַנְּבִיאִים: יֵשׁ מֵהֶן אוֹמְרִין הַמָּשָׁל וּפִתְרוֹנוֹ, כְּמוֹ אֵלּוּ, וְיֵשׁ מֵהֶן אוֹמְרִין הַפִּתְרוֹן בִּלְבַד; וּפְעָמִים אוֹמְרִין הַמָּשָׁל בִּלְבַד בְּלֹא פִּתְרוֹן, כְּמִקְצָת דִּבְרֵי יְחֶזְקֵאל וּזְכַרְיָה. וְכֻלָּן בְּמָשָׁל וְדֶרֶךְ חִידָה הֵם מִתְנַבְּאִין.

ד כָּל הַנְּבִיאִים - אֵין מִתְנַבְּאִין בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצוּ, אֶלָּא מְכַוְּנִין דַּעְתָּן, וְיוֹשְׁבִין שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב וּמִתְבּוֹדְדִין,

שֶׁאֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְלוּת, אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה. לְפִיכָךְ, בְּנֵי הַנְּבִיאִים - "לִפְנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וְחָלִיל וְכִנּוֹר" (שמואל א י,ה), וְהֵן מְבַקְּשִׁין הַנְּבוּאָה. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֵמָּה מִתְנַבְּאִים" (שם), כְּלוֹמַר מְהַלְּכִין בְּדֶרֶךְ הַנְּבוּאָה עַד שֶׁיִּנָּבְאוּ, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר 'פְּלוֹנִי מִתְגַּדֵּל'.

ה אֵלּוּ שֶׁהֵן מְבַקְּשִׁין לְהִתְנַבֵּא הֵם הַנִּקְרָאִין 'בְּנֵי הַנְּבִיאִים'. וְאַף עַל פִּי שֶׁמְּכַוְּנִין דַּעְתָּן - אֶפְשָׁר שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עֲלֵיהֶן, וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תִּשְׁרֶה.

ו כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ הֵן דֶּרֶךְ הַנְּבוּאָה לְכָל הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, חוּץ מִמֹּשֶׁה, רַבֵּנוּ וְרַבָּן שֶׁלְּכָל הַנְּבִיאִים. וּמָה הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין נְבוּאַת מֹשֶׁה לִשְׁאָר כָּל הַנְּבִיאִים? שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים - בַּחֲלוֹם אוֹ בְּמַרְאָה, וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ הוּא עֵר וְעוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ, וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל" (במדבר ז,פט).

כָּל הַנְּבִיאִים - עַל יְדֵי מַלְאָךְ, לְפִיכָךְ רוֹאִין מַה שֶּׁהֵם רוֹאִין בְּמָשָׁל וְחִידָה; מֹשֶׁה רַבֵּנוּ - לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֶּר בּוֹ" (שם יב,ח), וְנֶאֱמַר: "וְדִבֶּר יי אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים" (שמות לג,יא), וְנֶאֱמַר: "וּתְמֻנַת יי יַבִּיט" (במדבר יב,ח), כְּלוֹמַר שֶׁאֵין שָׁם מָשָׁל, אֶלָּא רוֹאֶה הַדָּבָר עַל בֻּרְיוֹ, בְּלֹא חִידָה, בְּלֹא מָשָׁל. הוּא שֶׁהַתּוֹרָה מְעִידָה עָלָיו: "וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת" (שם) - שֶׁאֵינוֹ מִתְנַבֵּא בְּחִידָה אֶלָּא בְּמַרְאֶה, שֶׁרוֹאֶה הַדָּבָר עַל בֻּרְיוֹ.

כָּל הַנְּבִיאִים יְרֵאִין וְנִבְהָלִין וּמִתְמוֹגְגִין, וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ אֵינוֹ כֵּן. הוּא שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר: "כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג,יא) - כְּמוֹ שֶׁאֵין אָדָם נִבְהָל לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, כָּךְ הָיָה כֹּחַ בְּדַעְתּוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְהָבִין דִּבְרֵי הַנְּבוּאָה וְהוּא עוֹמֵד עַל עָמְדוֹ שָׁלֵם.

כָּל הַנְּבִיאִים אֵין מִתְנַבְּאִין בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצוּ; מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁיַּחְפֹּץ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ לוֹבַשְׁתּוֹ וּנְבוּאָה שׁוֹרָה עָלָיו. וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְכַוֵּן דַּעְתּוֹ וּלְהִזְדַּמֵּן לָהּ, שֶׁהֲרֵי הוּא מְכֻוָּן וּמְזֻמָּן וְעוֹמֵד כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. לְפִיכָךְ מִתְנַבֵּא בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה יְּצַוֶּה יי לָכֶם" (במדבר ט,ח).

וּבָזֶה הִבְטִיחוֹ הָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם, וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים ה,כו-כז). הָא לָמַדְתָּ, שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים - כְּשֶׁהַנְּבוּאָה מִסְתַּלֶּקֶת, חוֹזְרִים לְ'אָהֳלָם', שֶׁהוּא צָרְכֵי הַגּוּף כֻּלָּן, כִּשְׁאָר הָעָם, לְפִיכָךְ אֵינָן פּוֹרְשִׁין מִנְּשׁוֹתֵיהֶן; וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ - לֹא חָזַר לְ'אָהֳלוֹ' הָרִאשׁוֹן, לְפִיכָךְ פֵּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה לְעוֹלָם, וּמִכָּל הַדּוֹמֶה לָהּ, וְנִקְשְׁרָה דַּעְתּוֹ בְּצוּר הָעוֹלָמִים, וְלֹא נִסְתַּלֵּק הַהוֹד מֵעָלָיו לְעוֹלָם, וְקָרַן עוֹר פָּנָיו, וְנִתְקַדֵּשׁ כַּמַּלְאָכִים.

ז הַנָּבִיא - אֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה נְבוּאָתוֹ לְעַצְמוֹ בִּלְבַד, לְהַרְחִיב לִבּוֹ וּלְהוֹסִיף דַּעְתּוֹ עַד שֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מֵאוֹתָן הַדְּבָרִים הַגְּדוֹלִים, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּשְׁלַח לְעַם מֵעַמֵּי הָאָרֶץ אוֹ לְאַנְשֵׁי עִיר אוֹ מַמְלָכָה, לְכוֹנֵן אוֹתָם וּלְהוֹדִיעָם מַה יַּעֲשׂוּ אוֹ לְמָנְעָם מִמַּעֲשִׂים הָרָעִים שֶׁבִּידֵיהֶן. וּכְשֶׁמְּשַׁלְּחִין אוֹתוֹ, נוֹתְנִין לוֹ אוֹת וּמוֹפֵת, כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ הָעָם שֶׁהָאֵל שְׁלָחוֹ בֶּאֱמֶת.

וְלֹא כָּל הָעוֹשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת מַאֲמִינִים אוֹתוֹ שֶׁהוּא נָבִיא; אֶלָּא אָדָם שֶׁהָיִינוּ יוֹדְעִים בּוֹ מִתְּחִלָּתוֹ שֶׁהוּא רָאוּי לַנְּבוּאָה בְּחָכְמָתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו שֶׁנִּתְעַלָּה בָּהֶן עַל כָּל בְּנֵי גִּילוֹ, וְהָיָה מְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה וּבִקְדֻשָּׁתָהּ וּפְרִישׁוּתָהּ, וְאַחַר כָּךְ בָּא וְעָשָׂה אוֹת וּמוֹפֵת, וְאָמַר שֶׁהָאֵל שְׁלָחוֹ - מִצְוָה לִשְׁמֹעַ מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן" (דברים יח,טו).

וְאֶפְשָׁר שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת וְאֵינוֹ נָבִיא, וְזֶה הָאוֹת יֵשׁ לוֹ דְּבָרִים בְּגוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לוֹ; הוֹאִיל וְאָדָם גָּדוֹל הוּא וְחָכָם, וְרָאוּי לַנְּבוּאָה - מַעֲמִידִין אוֹתוֹ עַל חֶזְקָתוֹ, שֶׁבְּכָךְ נִצְטַוִּינוּ. כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לַחְתֹּךְ הַדִּין עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים כְּשֵׁרִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהֵעִידוּ בְּשֶׁקֶר - הוֹאִיל וּכְשֵׁרִין הֵן אֶצְלֵנוּ, מַעֲמִידִין אוֹתָן עַל כַּשְׁרוּתָן. וּבַדְּבָרִים הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן נֶאֱמַר: "הַנִּסְתָּרֹת לַיי אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ" (שם כט,כח), וְנֶאֱמַר: "כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם, וַיי יִרְאֶה לַלֵּבָב" (שמואל א טז,ז).

פֶּרֶק שְׁמִינִי

האמונה בנבואת משה

א מֹשֶׁה רַבֵּנוּ - לֹא הֶאֱמִינוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה; שֶׁהַמַּאֲמִין עַל פִּי הָאוֹתוֹת - יֵשׁ בְּלִבּוֹ דֹּפִי, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיֵּעָשֶׂה הָאוֹת בְּלָאט וְכִשּׁוּף. אֶלָּא כָּל הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה בַּמִּדְבָּר, לְפִי הַצֹּרֶךְ עֲשָׂאָן, לֹא לְהָבִיא רְאָיָה עַל הַנְּבוּאָה: צָרַךְ לְהַשְׁקִיעַ אֶת הַמִּצְרִיִּים - קָרַע אֶת הַיָּם וְהִצְלִילָם בּוֹ; צָרַכְנוּ לְמָזוֹן - הוֹרִיד לָנוּ אֶת הַמָּן; צָמְאוּ - בָּקַע לָהֶן אֶת הָאֶבֶן; כָּפְרוּ בּוֹ עֲדַת קֹרַח - בָּלְעָה אוֹתָן הָאָרֶץ; וְכֵן שְׁאָר כָּל הָאוֹתוֹת.

וּבַמֶּה הֶאֱמִינוּ בּוֹ? בְּמַעֲמַד הַר סִינַי; שֶׁעֵינֵינוּ רָאוּ וְלֹא זָר, וְאָזְנֵינוּ שָׁמְעוּ וְלֹא אַחֵר, הָאֵשׁ וְהַקּוֹלוֹת וְהַלַּפִּידִים, וְהוּא נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל, וְהַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו, וְאָנוּ שׁוֹמְעִין 'מֹשֶׁה, מֹשֶׁה, לֵךְ אֱמֹר לָהֶם כָּךְ וְכָךְ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר יי עִמָּכֶם" (דברים ה,ד), וְנֶאֱמַר: "לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יי אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת" (שם ה,ג).

וּמִנַּיִן שֶׁבְּמַעֲמַד הַר סִינַי לְבַדּוֹ הִיא הָרְאָיָה לִנְבוּאָתוֹ שֶׁהִיא אֱמֶת שֶׁאֵין בּוֹ דֹּפִי? שֶׁנֶּאֱמַר: "הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ, וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם" (שמות יט,ט) - מִכְּלָל שֶׁקֹּדֶם דָּבָר זֶה לֹא הֶאֱמִינוּ בּוֹ

נֶאֱמָנוּת שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת לְעוֹלָם, אֶלָּא נֶאֱמָנוּת שֶׁיֵּשׁ אַחֲרֶיהָ הִרְהוּר וּמַחֲשָׁבָה.

ב נִמְצְאוּ אֵלּוּ שֶׁשֻּׁלַּח לָהֶם - הֵם הָעֵדִים עַל נְבוּאָתוֹ שֶׁהִיא אֱמֶת, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לָהֶן אוֹת, שֶׁהֵן וְהוּא אֶחָד בַּדָּבָר, כִּשְׁנֵי עֵדִים שֶׁרָאוּ דָּבָר אֶחָד בְּיַחַד, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶן עֵד לַחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר אֱמֶת, וְאֵין אֶחָד מֵהֶן צָרִיךְ לְהָבִיא רְאָיָה לַחֲבֵרוֹ. כָּךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ - כָּל יִשְׂרָאֵל עֵדִים לוֹ אַחַר מַעֲמַד הַר סִינַי, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אוֹת.

וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּתְחִלַּת נְבוּאָתוֹ, בְּעֵת שֶׁנָּתַן לוֹ הָאוֹתוֹת לַעֲשׂוֹתָן בְּמִצְרַיִם, וְאָמַר לוֹ "וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ" (שם ג,יח): יָדַע מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁהַמַּאֲמִין עַל פִּי הָאוֹתוֹת - יֵשׁ בְּלִבּוֹ דֹּפִי, וּמְהַרְהֵר וּמְחַשֵּׁב; וְהָיָה נִשְׁמָט מִלֵּילֵךְ, וְאָמַר "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" (שם ד,א) - עַד שֶׁהוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵלּוּ הָאוֹתוֹת אֵינָן אֶלָּא עַד שֶׁיֵּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, וְאַחַר שֶׁיֵּצְאוּ וְיַעַמְדוּ עַל הָהָר הַזֶּה, יִסְתַּלֵּק הַהִרְהוּר שֶׁמְּהַרְהֲרִין אַחֲרֶיךָ, שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ כָּאן אוֹת שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁאֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ בֶּאֱמֶת מִבַּתְּחִלָּה, וְלֹא יִשָּׁאֵר בְּלִבָּם הִרְהוּר. וְהוּא שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר: "וְזֶה לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ: בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם, תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שם ג,יב).

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר, שֶׁכָּל נָבִיא שֶׁיַּעֲמֹד אַחַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ - אֵין אָנוּ מַאֲמִינִין בּוֹ מִפְּנֵי הָאוֹת לְבַדּוֹ, כְּדֵי שֶׁנֹּאמַר: אִם יַעֲשֶׂה אוֹת, נִשְׁמַע לוֹ לְכָל מַה שֶּׁיֹּאמַר; אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּצְוָה שֶׁצִּוָּנוּ מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה, וְאָמַר: אִם נָתַן אוֹת, "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן" (דברים יח,טו). כְּמוֹ שֶׁצִּוָּנוּ לַחְתֹּךְ הַדָּבָר עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִין אִם אֱמֶת הֵעִידוּ אִם שֶׁקֶר, כָּךְ מִצְוָה לִשְׁמֹעַ מִזֶּה הַנָּבִיא, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִין אִם הָאוֹת אֱמֶת אוֹ בְּכִשּׁוּף וָלָאט.

ג לְפִיכָךְ, אִם עָמַד נָבִיא וְעָשָׂה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים גְּדוֹלִים, וּבִקֵּשׁ לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ - אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, וְאָנוּ יוֹדְעִין בְּיִחוּד שֶׁאוֹתָן הָאוֹתוֹת בְּלָאט וְכִשּׁוּף הֵן; לְפִי שֶׁנְּבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אֵינָהּ עַל פִּי הָאוֹתוֹת כְּדֵי שֶׁנַּעֲרֹךְ אוֹתוֹת זֶה לְאוֹתוֹת זֶה, אֶלָּא בְּעֵינֵינוּ רְאִינוּהָ וּבְאָזְנֵינוּ שְׁמַעְנוּהָ כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַע הוּא.

הָא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְעֵדִים שֶׁהֵעִידוּ לְאָדָם עַל דָּבָר שֶׁרָאָה בְּעֵינָיו שֶׁאֵינוֹ כְּמוֹ שֶׁרָאָה - שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לָהֶן אֶלָּא יוֹדֵעַ בְּוַדַּאי שֶׁהֵן עֵדֵי שֶׁקֶר.

לְפִיכָךְ אָמְרָה תּוֹרָה, שֶׁאִם בָּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת, "לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא" (שם יג,ד); שֶׁהֲרֵי זֶה בָּא אֵלֶיךָ בְּאוֹת וּמוֹפֵת לְהַכְחִישׁ מַה שֶּׁרָאִיתָ בְּעֵינֶיךָ. וְהוֹאִיל וְאֵין אָנוּ מַאֲמִינִים בְּמוֹפֵת, אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּצְוָה שֶׁצִּוָּנוּ מֹשֶׁה, הֵיאַךְ נְקַבֵּל מֵאוֹת זֶה שֶׁבָּא לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, שֶׁרָאִינוּ וְשֶׁשָּׁמַעְנוּ?

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי

נצחיות התורה והציות לנביא

א דָּבָר בָּרוּר וּמְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה שֶׁהִיא מִצְוָה עוֹמֶדֶת לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: אֵין לָהּ לֹא שִׁנּוּי וְלֹא גֵּרָעוֹן וְלֹא תּוֹסֶפֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ" (דברים יג,א), וְנֶאֱמַר: "וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (שם כט,כח) - הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל דִּבְרֵי תּוֹרָה מְצֻוִּין אָנוּ לַעֲשׂוֹתָן עַד עוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם" (ויקרא ג,יז ועוד), וְנֶאֱמַר: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" (דברים ל,יב) - הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ דָּבָר מֵעַתָּה.

לְפִיכָךְ, אִם יַעֲמֹד אִישׁ, בֵּין מִיִּשְׂרָאֵל בֵּין מִן הָאֻמּוֹת, וְיַעֲשֶׂה אוֹת וּמוֹפֵת, וְיֹאמַר שֶׁיי שְׁלָחוֹ לְהוֹסִיף מִצְוָה, אוֹ לִגְרֹעַ מִצְוָה, אוֹ לְפָרֵשׁ בְּמִצְוָה מִן הַמִּצְווֹת פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא שְׁמַעְנוּ מִמֹּשֶׁה, אוֹ שֶׁאָמַר שֶׁאוֹתָן הַמִּצְווֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהֶן יִשְׂרָאֵל אֵינָן לְעוֹלָם וּלְדוֹרֵי דוֹרוֹת, אֶלָּא מִצְווֹת לְפִי זְמַן הָיוּ - הֲרֵי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר, שֶׁהֲרֵי בָּא לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, וּמִיתָתוֹ בְּחֶנֶק, עַל שֶׁהֵזִיד לְדַבֵּר בְּשֵׁם יי אֲשֶׁר לֹא צִוָּהוּ, שֶׁהוּא בָּרוּךְ שְׁמוֹ צִוָּה לְמֹשֶׁה שֶׁהַמִּצְוָה הַזֹּאת "לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם" (דברים כט,כח), וְ"לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב" (במדבר כג,יט).

ב אִם כֵּן, לָמָּה נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה: "נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ, וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ" (דברים יח,יח)? לֹא לַעֲשׂוֹת דָּת הוּא בָּא, אֶלָּא לְצַוּוֹת עַל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וּלְהַזְהִיר הָעָם שֶׁלֹּא יַעַבְרוּ עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָאַחֲרוֹן שֶׁבָּהֶם: "זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי" (מלאכי ג,כב).

וְכֵן אִם צִוָּנוּ בְּדִבְרֵי הָרְשׁוּת, כְּגוֹן 'לְכוּ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי' אוֹ 'אַל תֵּלְכוּ', 'עֲשׂוּ מִלְחָמָה הַיּוֹם' אוֹ 'אַל תַּעֲשׂוּ', 'בְּנוּ חוֹמָה זוֹ' אוֹ 'אַל תִּבְנוּהָ' - מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לוֹ, וְהָעוֹבֵר עַל דְּבָרָיו חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרַי, אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי, אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ" (דברים יח,יט). **ג** וְכֵן נָבִיא שֶׁעָבַר עַל דִּבְרֵי עַצְמוֹ, וְהַכּוֹבֵשׁ נְבוּאָתוֹ - חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וּבִשְׁלָשְׁתָּן נֶאֱמַר: "אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ" (שם).

וְכֵן אִם יֹאמַר לָנוּ הַנָּבִיא שֶׁנּוֹדַע לָנוּ שֶׁהוּא נָבִיא, לַעֲבֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְווֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, אוֹ עַל מִצְווֹת הַרְבֵּה, בֵּין קַלּוֹת בֵּין חֲמוּרוֹת, לְפִי שָׁעָה - מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לוֹ. וְכֵן לָמַדְנוּ מֵחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים מִפִּי הַשְּׁמוּעָה: בַּכֹּל, אִם יֹאמַר לְךָ נָבִיא: עֲבֹר עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה, כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר

הַכַּרְמֶל - שְׁמַע לוֹ, חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה; וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר לְפִי שָׁעָה, כְּגוֹן אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל, שֶׁהִקְרִיב עוֹלָה בַּחוּץ, וִירוּשָׁלַיִם נִבְחֲרָה, וְהַמַּקְרִיב בַּחוּץ חַיָּב כָּרֵת. וּמִפְּנֵי שֶׁהוּא נָבִיא - מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לוֹ. וְגַם בָּזֶה נֶאֱמַר: "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן" (דברים יח,טו).

וְאִלּוּ שָׁאֲלוּ אֶת אֵלִיָּהוּ וְאָמְרוּ לוֹ 'הֵיאַךְ נַעֲקֹר מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "פֶּן תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל מָקוֹם" (שם יב,יג)?', הָיָה אוֹמֵר 'לֹא, אֶלָּא הַמַּקְרִיב בַּחוּץ - לְעוֹלָם חַיָּב כָּרֵת, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה; אֲבָל אֲנִי אַקְרִיב הַיּוֹם בַּחוּץ בִּדְבַר יי, כְּדֵי לְהַכְחִישׁ נְבִיאֵי הַבַּעַל'.

וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֹּאת, אִם צִוּוּ כָּל הַנְּבִיאִים לַעֲבֹר לְפִי שָׁעָה - מִצְוָה לִשְׁמֹעַ לָהֶן. וְאִם אָמְרוּ שֶׁהַדָּבָר נֶעֱקָר לְעוֹלָם - מִיתָתָן בְּחֶנֶק, שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה: "לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם" (שם כט,כח). **ד** וְכֵן אִם עָקַר דָּבָר מִדְּבָרִים שֶׁלְּמַדְנוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, אוֹ שֶׁאָמַר בְּדִין מִדִּינֵי תּוֹרָה שֶׁיי צִוָּה לוֹ שֶׁהַדִּין כָּךְ הוּא, וַהֲלָכָה כְּדִבְרֵי פְּלוֹנִי - הֲרֵי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר, וְיֵחָנֵק, אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה אוֹת, שֶׁהֲרֵי בָּא לְהַכְחִישׁ תּוֹרָה שֶׁאָמְרָה: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" (שם ל,יב). אֲבָל לְפִי שָׁעָה - שׁוֹמְעִין לוֹ בַּכֹּל.

ה בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּשְׁאָר מִצְוֹת. אֲבָל בַּעֲבוֹדָה זָרָה - אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ וַאֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה. וַאֲפִלּוּ עָשָׂה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים גְּדוֹלִים, וְאָמַר שֶׁיי צִוָּהוּ שֶׁתֵּעָבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הַיּוֹם בִּלְבַד אוֹ בְּשָׁעָה זוֹ בִּלְבַד - הֲרֵי זֶה דִּבֶּר סָרָה עַל יי. וְעַל זֶה צִוָּה הַכָּתוּב וְאָמַר: "וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת... לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא... כִּי דִבֶּר סָרָה עַל יי אֱלֹהֵיכֶם" (שם יג,ג-ו), שֶׁהֲרֵי בָּא לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, וּלְפִיכָךְ נֵדַע בְּוַדַּאי שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקֶר, וְכָל שֶׁעָשָׂה - בְּלָאט וְכִשּׁוּף עָשָׂה, וְיֵחָנֵק.

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

נאמנות הנביא

א כָּל נָבִיא שֶׁיַּעֲמֹד לָנוּ וְיֹאמַר שֶׁיי שְׁלָחוֹ - אֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת אוֹת כְּאֶחָד מֵאוֹתוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אוֹ מֵאוֹתוֹת אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם שִׁנּוּי מִנְהָגוֹ שֶׁלָּעוֹלָם. אֶלָּא הָאוֹת שֶׁלּוֹ שֶׁיֹּאמַר דְּבָרִים הָעֲתִידִין לִהְיוֹת בָּעוֹלָם, וְיֵאָמְנוּ דְּבָרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ, אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר..." (דברים יח,כא ואילך).

לְפִיכָךְ כְּשֶׁיָּבוֹא אָדָם הָרָאוּי לִנְבוּאָה בִּמְלֶאכוּת יי, וְלֹא יָבוֹא לְהוֹסִיף וְלֹא לִגְרֹעַ, אֶלָּא לַעֲבֹד אֶת יי בְּמִצְוֹת הַתּוֹרָה - אֵין אוֹמְרִין לוֹ: 'קְרַע לָנוּ אֶת הַיָּם' אוֹ 'הַחֲיֵה מֵת' וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ, 'וְאַחַר כָּךְ נַאֲמִין בְּךָ'; אֶלָּא אוֹמְרִין לוֹ: 'אִם נָבִיא אַתָּה - אֱמֹר לָנוּ דְּבָרִים הָעֲתִידִין לִהְיוֹת', וְהוּא אוֹמֵר, וְאָנוּ מְחַכִּים לִרְאוֹת הֲיָבוֹאוּ דְּבָרָיו: אִם לֹא יָבוֹאוּ, וַאֲפִלּוּ נָפַל דָּבָר אֶחָד קָטָן - בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקֶר.

וְאִם בָּאוּ דְּבָרָיו כֻּלָּן - יִהְיֶה בְּעֵינֵינוּ נֶאֱמָן. **ב** וּבוֹדְקִין אוֹתוֹ פְּעָמִים הַרְבֵּה; אִם נִמְצְאוּ דְּבָרָיו כֻּלָּן נֶאֱמָנִין - הֲרֵי זֶה נְבִיא אֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁמוּאֵל: "וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיי" (שמואל א ג,כ).

ג וַהֲלֹא הַמְעוֹנְנִין וְהַקּוֹסְמִין אוֹמְרִין מָה עָתִיד לִהְיוֹת, וּמַה הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין הַנָּבִיא וּבֵינָם? אֶלָּא שֶׁהַמְעוֹנְנִין וְהַקּוֹסְמִין וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - מִקְצָת דִּבְרֵיהֶם מִתְקַיְּמִין וּמִקְצָתָן אֵין מִתְקַיְּמִין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעַמְדוּ נָא וְיוֹשִׁיעֻךָ הֹבְרֵי שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים, מוֹדִיעִים לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ" (ישעיה מז,יג) - "מֵאֲשֶׁר" וְלֹא 'כָּל אֲשֶׁר'. וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִתְקַיֵּם מִדִּבְרֵיהֶם כְּלוּם, אֶלָּא יִטְעוּ בַּכֹּל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל" (שם מד,כה).

אֲבָל הַנָּבִיא - כָּל דְּבָרָיו קַיָּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יי אַרְצָה" (מלכים ב י,י). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "הַנָּבִיא אֲשֶׁר אִתּוֹ חֲלוֹם - יְסַפֵּר חֲלוֹם, וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ - יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת; מַה לַתֶּבֶן אֶת הַבָּר? נְאֻם יי" (ירמיה כג,כח), כְּלוֹמַר שֶׁדִּבְרֵי הַקּוֹסְמִים וְהַחֲלוֹמוֹת כְּתֶבֶן שֶׁנִּתְעָרֵב בּוֹ מְעַט בָּר, וּדְבַר יי כְּבָר שֶׁאֵין בּוֹ תֶּבֶן כְּלָל.

וּבַדָּבָר הַזֶּה הַכָּתוּב הִבְטִיחַ וְאָמַר שֶׁאוֹתָן הַדְּבָרִים שֶׁמּוֹדִיעִין הַמְעוֹנְנִים וְהַקּוֹסְמִים לָאֻמּוֹת וּמְכַזְּבִין, הַנָּבִיא יוֹדִיעַ לָכֶם דִּבְרֵי הָאֱמֶת, וְאֵין אַתֶּם צְרִיכִין לִמְעוֹנֵן וְקוֹסֵם וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ, קֹסֵם קְסָמִים... כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה... נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ..." (דברים יח,י-טו).

הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין הַנָּבִיא עוֹמֵד לָנוּ אֶלָּא לְהוֹדִיעֵנוּ דְּבָרִים הָעֲתִידִים לִהְיוֹת בָּעוֹלָם, מִשֹּׂבַע וְרָעָב, מִלְחָמָה וְשָׁלוֹם, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וַאֲפִלּוּ צָרְכֵי יָחִיד מוֹדִיעַ לוֹ, כְּשָׁאוּל שֶׁאָבְדָה לוֹ אֲבֵדָה וְהָלַךְ לַנָּבִיא לְהוֹדִיעוֹ מְקוֹמָהּ. וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים הוּא שֶׁיֹּאמַר הַנָּבִיא, לֹא שֶׁיַּעֲשֶׂה דָּת אַחֶרֶת אוֹ יוֹסִיף מִצְוָה אוֹ יִגְרַע.

ד דִּבְרֵי הַפֻּרְעָנוּת שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר, כְּגוֹן שֶׁיֹּאמַר 'פְּלוֹנִי יָמוּת' אוֹ 'שָׁנָה פְּלוֹנִית שְׁנַת רָעָב' אוֹ 'מִלְחָמָה', וְכַיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ - אִם לֹא עָמְדוּ דְּבָרָיו, אֵין בָּזֶה הַכְחָשָׁה לִנְבוּאָתוֹ, וְאֵין אוֹמְרִים: הִנֵּה דִּבֵּר וְלֹא בָא; שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה" (יואל ב,יג; יונה ד,ב), וְאֶפְשָׁר שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה וְנִסְלַח לָהֶם כְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה אוֹ שֶׁתָּלָה לָהֶם כְּחִזְקִיָּה.

אֲבָל אִם הִבְטִיחַ עַל טוֹבָה, וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה כָּךְ וְכָךְ, וְלֹא בָּאָה הַטּוֹבָה שֶׁאָמַר - בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקֶר; שֶׁכָּל דְּבַר טוֹבָה שֶׁיִּגְזֹר הָאֵל, אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי, אֵינוֹ חוֹזֵר. הָא לָמַדְתָּ שֶׁבְּדִבְרֵי הַטּוֹבָה בִּלְבַד יִבָּחֵן הַנָּבִיא.

הוּא שֶׁיִּרְמְיָהוּ אוֹמֵר בִּתְשׁוּבָתוֹ לַחֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר, כְּשֶׁהָיָה יִרְמְיָה מִתְנַבֵּא לְרָעָה וַחֲנַנְיָה לְטוֹבָה, אָמַר לוֹ יִרְמְיָה: חֲנַנְיָה, אִם לֹא יַעַמְדוּ דְּבָרַי - אֵין בָּזֶה רְאָיָה שֶׁאֲנִי נְבִיא שֶׁקֶר; אֲבָל אִם לֹא יַעַמְדוּ דְּבָרֶיךָ - יִוָּדַע שֶׁאַתָּה נְבִיא שֶׁקֶר; שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ שְׁמַע נָא הַדָּבָר הַזֶּה... הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם, בְּבֹא דְּבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יי בֶּאֱמֶת" (ירמיה כח,ז-ט).

ה נָבִיא שֶׁהֵעִיד לוֹ נָבִיא אַחֵר שֶׁהוּא נָבִיא - הֲרֵי זֶה בְּחֶזְקַת נָבִיא, וְאֵין זֶה הַשֵּׁנִי צָרִיךְ חֲקִירָה; שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הֵעִיד לִיהוֹשֻׁעַ, וְהֶאֱמִינוּ בּוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל קֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹת. וְכֵן לְדוֹרוֹת.

נָבִיא שֶׁנּוֹדְעָה נְבוּאָתוֹ וְהָאֳמְנוּ דְּבָרָיו פַּעַם אַחַר פַּעַם, אוֹ שֶׁהֵעִיד לוֹ נָבִיא, וְהָיָה הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה - אָסוּר לַחְשֹׁב אַחֲרָיו וּלְהַרְהֵר בִּנְבוּאָתוֹ שֶׁמָּא אֵינָהּ אֱמֶת, וְאָסוּר לְנַסּוֹתוֹ יָתֵר מִדַּי, וְלֹא נִהְיֶה הוֹלְכִים וּמְנַסִּים לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַסּוּ אֶת יי אֱלֹהֵיכֶם, כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה" (דברים ו,טז), שֶׁאָמְרוּ: "הֲיֵשׁ יי בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן?" (שמות יז,ז). אֶלָּא מֵאַחַר שֶׁנּוֹדַע שֶׁזֶּה נָבִיא - יַאֲמִינוּ וְיֵדְעוּ כִּי יי בְּקִרְבָּם, וְלֹא יְהַרְהֲרוּ וְלֹא יַחְשְׁבוּ אַחֲרָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם" (יחזקאל ב,ה; לג,לג).

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּסַיְּעַן

הִלְכוֹת דֵּעוֹת

יֵשׁ בִּכְלָלָן אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, חָמֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: **א)** לְהִדַּמּוֹת בִּדְרָכָיו. **ב)** לְהִדָּבֵק בְּיוֹדְעָיו. **ג)** לֶאֱהֹב אֶת רֵעִים. **ד)** לֶאֱהֹב אֶת הַגֵּרִים. **ה)** שֶׁלֹּא לִשְׂנֹא אַחִים. **ו)** לְהוֹכִיחַ. **ז)** שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פָּנִים. **ח)** שֶׁלֹּא לְעַנּוֹת אֻמְלָלִים. **ט)** שֶׁלֹּא לַהֲלֹךְ רָכִיל. **י)** שֶׁלֹּא לִנְקֹם. **יא)** שֶׁלֹּא לִנְטֹר.

וּבֵאוּר מִצְוֹת אֵלּוּ בִּפְרָקִים אֵלּוּ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

הדרך הבינונית - דרך ה'

א דֵּעוֹת הַרְבֵּה יֵשׁ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי אָדָם, וְזוֹ מְשֻׁנָּה מִזּוֹ וּרְחוֹקָה מִמֶּנָּה בְּיוֹתֵר: יֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא בַּעַל חֵמָה, כּוֹעֵס תָּמִיד; וְיֵשׁ אָדָם שֶׁדַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו, וְאֵינוֹ כּוֹעֵס כְּלָל, וְאִם כּוֹעֵס - יִכְעֹס כַּעַס מְעַט בִּכְמָה שָׁנִים; וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא גְּבַהּ לֵב בְּיוֹתֵר; וְיֵשׁ שֶׁהוּא שְׁפַל רוּחַ עַד מְאֹד; וְיֵשׁ שֶׁהוּא בַּעַל תַּאֲוָה, לֹא תִשְׂבַּע נַפְשׁוֹ מֵהֲלֹךְ בְּתַאֲוָתָהּ; וְיֵשׁ שֶׁהוּא טְהוֹר גּוּף בְּיוֹתֵר, לֹא יִתְאַוֶּה אֲפִלּוּ לִדְבָרִים מוּעָטִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ לָהֶן.

וְיֵשׁ בַּעַל נֶפֶשׁ רְחָבָה, שֶׁלֹּא תִשְׂבַּע נַפְשׁוֹ מִכָּל מָמוֹן הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף" (קהלת ה,ט); וְיֵשׁ מְקַצֵּר, שֶׁדַּיּוֹ אֲפִלּוּ דָּבָר מוּעָט שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לוֹ, וְלֹא יִרְדֹּף לְהַשִּׂיג כָּל צָרְכּוֹ.

וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְסַגֵּף עַצְמוֹ בָּרָעָב, וְקוֹבֵץ עַל יָדוֹ, וְאֵינוֹ אוֹכֵל פְּרוּטָה מִשֶּׁלּוֹ אֶלָּא בְּצַעַר גָּדוֹל; וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְאַבֵּד כָּל מָמוֹנוֹ בְּיָדוֹ לְדַעְתּוֹ. וְעַל דְּרָכִים אֵלּוּ שְׁאָר כָּל הַדֵּעוֹת, כְּגוֹן מְהוֹלֵל וְאוֹנֵן, וְכִילַי וְשׁוֹעַ, וְאַכְזָרִי וְרַחְמָן, וְרַךְ לֵבָב וְאַמִּיץ לֵב, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶן.

ב וְיֵשׁ בֵּין כָּל דֵּעָה וְדֵעָה הָרְחוֹקָה מִמֶּנָּה בַּקָּצֶה הָאַחֵר דֵּעוֹת בֵּינוֹנִיּוֹת, זוֹ רְחוֹקָה מִזּוֹ. וְכָל הַדֵּעוֹת - יֵשׁ מֵהֶן דֵּעוֹת שֶׁהֵן לָאָדָם מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ, לְפִי טֶבַע גּוּפוֹ; וְיֵשׁ מֵהֶן דֵּעוֹת שֶׁטִּבְעוֹ שֶׁלְּאָדָם זֶה מְכֻוָּן וְעָתִיד לְקַבֵּל אוֹתָן בִּמְהֵרָה יָתֵר מִשְּׁאָר הַדֵּעוֹת; וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁאֵינָן לָאָדָם מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ, אֶלָּא לָמַד אוֹתָן מֵאֲחֵרִים, אוֹ שֶׁנִּפְנָה לָהֶן מֵעַצְמוֹ לְפִי מַחֲשָׁבָה שֶׁעָלְתָה בְּלִבּוֹ, אוֹ שֶׁשָּׁמַע שֶׁזּוֹ הַדֵּעָה טוֹבָה לוֹ, וּבָהּ רָאוּי לֵילֵךְ, וְהִנְהִיג עַצְמוֹ בָּהּ עַד שֶׁנִּקְבְּעָה.

ג שְׁנֵי קְצָווֹת הָרְחוֹקוֹת זוֹ מִזּוֹ שֶׁבְּכָל דֵּעָה וְדֵעָה - אֵינָן דֶּרֶךְ טוֹבָה, וְאֵין רָאוּי לוֹ לָאָדָם לָלֶכֶת בָּהֶן וְלֹא לְלַמְּדָן לְעַצְמוֹ. וְאִם מָצָא טִבְעוֹ נוֹטֶה לְאַחַת מֵהֶן, אוֹ מוּכָן לְאַחַת מֵהֶן, אוֹ שֶׁכְּבָר לָמַד אַחַת מֵהֶן וְנָהַג בָּהּ - יַחֲזִיר עַצְמוֹ לְמוּטָב, וְיֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבִים, וְהִיא הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה.

ד הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה הִיא מִדָּה בֵּינוֹנִית שֶׁבְּכָל דֵּעָה וְדֵעָה מִכָּל הַדֵּעוֹת שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם, וְהִיא הַדֵּעָה שֶׁהִיא רְחוֹקָה מִשְּׁנֵי הַקְּצָווֹת רִחוּק שָׁוֶה, וְאֵינָהּ קְרוֹבָה לֹא לָזוֹ וְלֹא לָזוֹ.

וּלְפִיכָךְ צִוּוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁיְּהֵא אָדָם שָׁם דֵּעוֹתָיו תָּמִיד, וּמְשַׁעֵר אוֹתָם, וּמְכַוֵּן אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ הָאֶמְצָעִית, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא שָׁלֵם.

כֵּיצַד? לֹא יְהֵא בַּעַל חֵמָה נוֹחַ לִכְעֹס, וְלֹא כְּמֵת שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ, אֶלָּא בֵּינוֹנִי: לֹא יִכְעֹס אֶלָּא עַל דָּבָר גָּדוֹל שֶׁרָאוּי לִכְעֹס עָלָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵעָשֶׂה כַּיּוֹצֵא בּוֹ פַּעַם אַחֶרֶת.

וְכֵן לֹא יִתְאַוֶּה אֶלָּא לִדְבָרִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ לָהֶן וְאִי אֶפְשָׁר לִחְיוֹת בִּזוּלָתָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ" (משלי יג,כה). וְכֵן לֹא יִהְיֶה עָמֵל בְּעִסְקוֹ אֶלָּא לְהַשִּׂיג דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ לוֹ לְחַיֵּי שָׁעָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק" (תהלים לז,טז). וְלֹא יִקְפֹּץ יָדוֹ בְּיוֹתֵר, וְלֹא יְפַזֵּר כָּל מָמוֹנוֹ, אֶלָּא נוֹתֵן צְדָקָה כְּפִי מִסַּת יָדוֹ, וּמַלְוֶה כָּרָאוּי לְמִי שֶׁצָּרִיךְ. וְלֹא יְהֵא מְהוֹלֵל וְשׂוֹחֵק, וְלֹא עָצֵב וְאוֹנֵן, אֶלָּא שָׂמֵחַ כָּל יָמָיו בְּנַחַת, בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת. וְכֵן שְׁאָר דֵּעוֹתָיו. וְדֶרֶךְ זוֹ הִיא דֶּרֶךְ הַחֲכָמִים.

כָּל אָדָם שֶׁדֵּעוֹתָיו כֻּלָּן דֵּעוֹת בֵּינוֹנִיּוֹת מְמֻצָּעוֹת - נִקְרָא 'חָכָם'. **ה** וּמִי שֶׁהוּא מְדַקְדֵּק עַל עַצְמוֹ בְּיוֹתֵר, וְיִתְרַחֵק מִדֵּעָה בֵּינוֹנִית מְעַט לְצַד זֶה אוֹ לְצַד זֶה - נִקְרָא 'חָסִיד'.

כֵּיצַד? מִי שֶׁיִּתְרַחֵק מִגֹּבַהּ הַלֵּב עַד הַקָּצֶה הָאַחֲרוֹן, וְיִהְיֶה שְׁפַל רוּחַ בְּיוֹתֵר - נִקְרָא 'חָסִיד', וְזוֹ הִיא מִדַּת חֲסִידוּת. וְאִם נִתְרַחֵק עַד הָאֶמְצַע בִּלְבַד, וְיִהְיֶה עָנָו - נִקְרָא 'חָכָם', וְזוֹ הִיא מִדַּת חָכְמָה. וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ שְׁאָר כָּל הַדֵּעוֹת. וַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מַטִּין דֵּעוֹת שֶׁלָּהֶן מִדֶּרֶךְ הָאֶמְצָעִית כְּנֶגֶד שְׁתֵּי הַקְּצָווֹת: יֵשׁ דֵּעָה שֶׁמַּטִּין אוֹתָהּ כְּנֶגֶד הַקָּצֶה הָאַחֲרוֹן, וְיֵשׁ דֵּעָה שֶׁמַּטִּין אוֹתָהּ כְּנֶגֶד הַקָּצֶה הָרִאשׁוֹן, וְזֶהוּ 'לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין'.

וּמְצֻוִּין אָנוּ לָלֶכֶת בִּדְרָכִים אֵלּוּ הַבֵּינוֹנִים, וְהֵם הַדְּרָכִים הַטּוֹבִים וְהַיְשָׁרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו" (דברים כח,ט); **ו** כָּךְ לָמְדוּ בְּפֵרוּשׁ מִצְוָה זוֹ: מָה הוּא נִקְרָא 'חַנּוּן' - אַף אַתָּה הֱיֵה חַנּוּן; מָה הוּא נִקְרָא 'רַחוּם' - אַף אַתָּה הֱיֵה רַחוּם; מָה הוּא נִקְרָא 'קָדוֹשׁ' - אַף אַתָּה הֱיֵה קָדוֹשׁ. וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ קָרְאוּ הַנְּבִיאִים לָאֵל בְּכָל אוֹתָן הַכִּנּוּיִין: 'אֶרֶךְ אַפַּיִם' וְ'רַב חֶסֶד', 'צַדִּיק' וְ'יָשָׁר', 'תָּמִים', 'גִּבּוֹר', וְ'חָזָק', וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - לְהוֹדִיעַ שֶׁאֵלּוּ דְּרָכִים טוֹבִים וִישָׁרִים הֵן, וְחַיָּב אָדָם לְהַנְהִיג עַצְמוֹ בָּהֶן וּלְהִדַּמּוֹת כְּפִי כֹּחוֹ.

ז וְכֵיצַד יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ בְּדֵעוֹת אֵלּוּ עַד שֶׁיִּקָּבְעוּ בּוֹ? יַעֲשֶׂה וְיִשְׁנֶה וִישַׁלֵּשׁ בַּמַּעֲשִׂים שֶׁעוֹשֶׂה שֶׁעַל פִּי הַדֵּעוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת, וְיַחֲזֹר בָּהֶן תָּמִיד, עַד שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂיהֶן קַלִּים עָלָיו, וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם טֹרַח, וְיִקָּבְעוּ הַדֵּעוֹת בְּנַפְשׁוֹ.

וּלְפִי שֶׁהַשֵּׁמוֹת הָאֵלּוּ שֶׁנִּקְרָא בָּהֶן הַיּוֹצֵר הֵן הַדֶּרֶךְ הַבֵּינוֹנִית שֶׁאָנוּ חַיָּבִין לָלֶכֶת בָּהּ - נִקְרֵאת דֶּרֶךְ זוֹ 'דֶּרֶךְ יי', וְהִיא שֶׁלִּמְּדָהּ אַבְרָהָם אָבִינוּ לְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יי, לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח,יט).

וְהַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ מֵבִיא טוֹבָה וּבְרָכָה לְעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַן הָבִיא יי עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו" (שם).

פֶּרֶק שֵׁנִי

ההכוונה לדרך הטובה

א חוֹלֵי הַגּוּף טוֹעֲמִין הַמַּר מָתוֹק וְהַמָּתוֹק מַר, וְיֵשׁ מִן הַחוֹלִים מִי שֶׁמִּתְאַוֶּה וְתָאֵב לְמַאֲכָלוֹת שֶׁאֵינָן רְאוּיִין לַאֲכִילָה, כְּגוֹן הֶעָפָר וְהַפֶּחָם, וְשׂוֹנֵא הַמַּאֲכָלוֹת הַטּוֹבִים, כְּגוֹן הַפַּת וְהַבָּשָׂר, הַכֹּל לְפִי רֹב הַחֹלִי; כָּךְ בְּנֵי אָדָם שֶׁנַּפְשׁוֹתֵיהֶם חוֹלוֹת, מִתְאַוִּין וְאוֹהֲבִין הַדֵּעוֹת הָרָעוֹת, וְשׂוֹנְאִין הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, וּמִתְעַצְּלִין לָלֶכֶת בָּהּ, וְהִיא כְּבֵדָה עֲלֵיהֶם לִמְאֹד, לְפִי חָלְיָם. וְכֵן יְשַׁעְיָהוּ אוֹמֵר בָּאֲנָשִׁים הַלָּלוּ: "הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע, שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ, שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר" (ישעיה ה,כ). וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר: "הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי חֹשֶׁךְ" (משלי ב,יג).

וּמָה הִיא תַּקָּנַת חוֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת? יֵלְכוּ אֵצֶל הַחֲכָמִים, שֶׁהֵן רוֹפְאֵי הַנְּפָשׁוֹת, וִירַפְּאוּ חָלְיָם בְּדֵעוֹת שֶׁמְּלַמְּדִים אוֹתָם, עַד שֶׁיַּחֲזִירוּם לַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה. וְהַמַּכִּירִים בְּדֵעוֹת הָרָעוֹת שֶׁלָּהֶם וְאֵינָם הוֹלְכִים אֵצֶל הַחֲכָמִים לְרַפֵּא אוֹתָם - עֲלֵיהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה: "וּמוּסָר - אֱוִילִים בָּזוּ" (שם א,ז).

ב וְכֵיצַד הִיא רְפוּאָתָם? מִי שֶׁהוּא בַּעַל חֵמָה - אוֹמְרִים לוֹ לְהַנְהִיג עַצְמוֹ, שֶׁאִם הֻכָּה וְקֻלַּל לֹא יַרְגִּישׁ כְּלָל, וְיֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ זְמַן מְרֻבֶּה, עַד שֶׁתֵּעָקֵר הַחֵמָה מִלִּבּוֹ.

וְאִם הָיָה גְּבַהּ לֵב - יַנְהִיג עַצְמוֹ בְּבִזָּיוֹן הַרְבֵּה, וְיֵשֵׁב לְמַטָּה מִן הַכֹּל, וְיִלְבַּשׁ בְּלוֹיֵי סְחָבוֹת הַמְּבַזִּים אֶת לוֹבְשֵׁיהֶם, וְכַיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ, עַד שֶׁיֵּעָקֵר גֹּבַהּ הַלֵּב מִמֶּנּוּ, וְיַחֲזֹר לְדֶרֶךְ הָאֶמְצָעִית, שֶׁהִיא דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה; וְלִכְשֶׁיַּחֲזֹר לְדֶרֶךְ הָאֶמְצָעִית - יֵלֵךְ בָּהּ כָּל יָמָיו.

וְעַל קַו זֶה יַעֲשֶׂה בִּשְׁאָר כָּל הַדֵּעוֹת: אִם הָיָה רָחוֹק לַקָּצֶה הָאֶחָד - יַרְחִיק עַצְמוֹ לַקָּצֶה הַשֵּׁנִי, וְיִנְהַג בּוֹ זְמַן מְרֻבֶּה, עַד שֶׁיַּחֲזֹר לְדֶרֶךְ הַטּוֹבָה, וְהִיא מִדָּה בֵּינוֹנִית שֶׁבְּכָל דֵּעָה וְדֵעָה.

ג וְיֵשׁ דֵּעוֹת שֶׁאָסוּר לוֹ לְאָדָם לִנְהֹג בָּהֶן בַּבֵּינוֹנִית, אֶלָּא יִתְרַחֵק עַד הַקָּצֶה הָאַחֵר. וְהוּא גֹּבַהּ הַלֵּב, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה שֶׁיִּהְיֶה אָדָם עָנָו בִּלְבַד, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה שְׁפַל רוּחַ, וְתִהְיֶה רוּחוֹ נְמוּכָה לִמְאֹד, וּלְפִיכָךְ נֶאֱמַר בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ "עָנָו מְאֹד" (במדבר יב,ג), וְלֹא נֶאֱמַר 'עָנָו' בִּלְבַד; וּלְפִיכָךְ צִוּוּ חֲכָמִים: מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ, וְעוֹד אָמְרוּ, שֶׁכָּל הַמַּגְבִּיהַּ לִבּוֹ - כָּפַר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרָם לְבָבֶךָ, וְשָׁכַחְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים ח,יד), וְעוֹד אָמְרוּ: בְּשַׁמְתָּא - דְּאִית בֵּיהּ גַּסּוּת הָרוּחַ, וַאֲפִלּוּ מִקְצָתָהּ.

וְכֵן הַכַּעַס - דֵּעָה רָעָה הִיא עַד לִמְאֹד, וְרָאוּי לְאָדָם שֶׁיִּתְרַחֵק מִמֶּנָּה עַד הַקָּצֶה הָאַחֵר, וִילַמֵּד עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִכְעֹס, וַאֲפִלּוּ עַל דָּבָר שֶׁרָאוּי לִכְעֹס עָלָיו. וְאִם רָצָה לְהַטִּיל אֵימָה עַל בָּנָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ, אוֹ עַל הַצִּבּוּר אִם הָיָה פַּרְנָס, וְרָצָה לִכְעֹס עֲלֵיהֶן כְּדֵי שֶׁיַּחְזְרוּ לַמּוּטָב - יַרְאֶה עַצְמוֹ בִּפְנֵיהֶם שֶׁהוּא כּוֹעֵס, כְּדֵי לְיַסְּרָם, וְתִהְיֶה דַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, כְּאָדָם שֶׁהוּא מְדַמֶּה אִישׁ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ, וְהוּא אֵינוֹ כּוֹעֵס.

אָמְרוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: כָּל הַכּוֹעֵס - כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. וְאָמְרוּ שֶׁכָּל הַכּוֹעֵס: אִם חָכָם הוּא - חָכְמָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ; וְאִם נָבִיא הוּא - נְבוּאָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ. בַּעֲלֵי כַּעַס - אֵין חַיֵּיהֶם חַיִּים. לְפִיכָךְ צִוּוּ לְהִתְרַחֵק מִן הַכַּעַס, עַד שֶׁיַּנְהִיג עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ אֲפִלּוּ לִדְבָרִים הַמַּכְעִיסִין, וְזוֹ הִיא הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה. וְדֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים: הֵן עֲלוּבִין וְאֵינָן עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן וְאֵינָן מְשִׁיבִין, עוֹשִׂים מֵאַהֲבָה וּשְׂמֵחִים בְּיִסּוּרִין - עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר: "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ" (שופטים ה,לא).

ד לְעוֹלָם יַרְבֶּה אָדָם בִּשְׁתִיקָה, וְלֹא יְדַבֵּר אֶלָּא אוֹ בִּדְבַר חָכְמָה אוֹ בִּדְבָרִים שֶׁצָּרִיךְ לָהֶן לְחַיֵּי גוּפוֹ. אָמְרוּ עַל רַב, תַּלְמִיד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁלֹּא שָׂח שִׂיחָה בְּטֵלָה כָּל יָמָיו, וְזוֹ הִיא שִׂיחַת רֹב כָּל אָדָם. וַאֲפִלּוּ בְּצָרְכֵי הַגּוּף לֹא יַרְבֶּה אָדָם דְּבָרִים. וְעַל זֶה צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: כָּל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים - מֵבִיא חֵטְא; וְאָמְרוּ: לֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב אֶלָּא שְׁתִיקָה.

וְכֵן בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּבְדִבְרֵי חָכְמָה, יִהְיוּ דִּבְרֵי הֶחָכָם מְעַטִּים וְעִנְיָנֵיהֶם מְרֻבִּים, וְהוּא שֶׁצִּוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: לְעוֹלָם יִשְׁנֶה אָדָם לְתַלְמִידוֹ דֶּרֶךְ קְצָרָה. אֲבָל אִם הָיוּ הַדְּבָרִים מְרֻבִּין וְהָעִנְיָן מוּעָט - הֲרֵי זוֹ סִכְלוּת; וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן, וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים" (קהלת ה,ב).

ה סְיָג לַחָכְמָה - שְׁתִיקָה. לְפִיכָךְ לֹא יְמַהֵר לְהָשִׁיב, וְלֹא יַרְבֶּה לְדַבֵּר; וִילַמֵּד לַתַּלְמִידִים בְּשׁוּבָה וָנַחַת, בְּלֹא צְעָקָה, בְּלֹא אֲרִיכוּת לָשׁוֹן; הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים" (שם ט,יז).

ו אָסוּר לְאָדָם לְהַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדִבְרֵי חֲלַקְלַקּוֹת וּפִתּוּי, וְלֹא תִּהְיֶה אַחַת בַּפֶּה וְאַחַת בַּלֵּב, אֶלָּא תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ, וְהָעִנְיָן שֶׁבַּלֵּב הוּא הַדָּבָר שֶׁבַּפֶּה. וְאָסוּר לִגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וַאֲפִלּוּ דַּעַת הַגּוֹי.

כֵּיצַד? לֹא יִמְכֹּר לַגּוֹי בְּשַׂר נְבֵלָה בִּכְלַל שְׁחוּטָה, וְלֹא מִנְעָל שֶׁלְּמֵתָה בִּמְקוֹם מִנְעָל שֶׁלִּשְׁחוּטָה, וְלֹא יְסָרֵב בַּחֲבֵרוֹ שֶׁיֹּאכַל אֶצְלוֹ וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל, וְיַרְבֶּה לוֹ בְּתִקְרֹבֶת וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל, וְלֹא יִפְתַּח לוֹ חָבִיּוֹת שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְתֹּחַ אוֹתָן לְמָכְרָן, כְּדֵי לְפַתּוֹתוֹ שֶׁבִּשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ פָּתַח, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. אֲפִלּוּ מִלָּה אַחַת שֶׁלְּפִתּוּי וְשֶׁלִּגְנֵבַת הַדַּעַת אֲסוּרָה; אֶלָּא שְׂפַת אֱמֶת, וְרוּחַ נָכוֹן, וְלֵב טָהוֹר מִכָּל עָמָל וְהַוּוֹת.

ז לֹא יִהְיֶה אָדָם בַּעַל שְׂחוֹק וְהֶתֵל, וְלֹא עָצֵב וְאוֹנֵן, אֶלָּא שָׂמֵחַ. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִין לָעֶרְוָה; וְצִוּוּ שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם פָּרוּץ בִּשְׂחוֹק, וְלֹא עָצֵב וּמִתְאַבֵּל, אֶלָּא מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת.

וְכֵן לֹא יִהְיֶה בַּעַל נֶפֶשׁ רְחָבָה, נִבְהָל לַהוֹן, וְלֹא עָצֵל וּבָטֵל מִמְּלָאכָה, אֶלָּא בַּעַל עַיִן טוֹבָה, מְעַט עֵסֶק, וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְאוֹתוֹ הַמְּעַט שֶׁהוּא חֶלְקוֹ - יִשְׂמַח בּוֹ. וְלֹא יִהְיֶה בַּעַל קְטָטָה, וְלֹא בַּעַל קִנְאָה, וְלֹא בַּעַל תַּאֲוָה, וְלֹא רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד; כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: יֵלֵךְ בְּמִדָּה הַבֵּינוֹנִית שֶׁבְּכָל דֵּעָה וְדֵעָה, עַד שֶׁיִּהְיוּ כָּל דֵּעוֹתָיו מְכֻוָּנוֹת בָּאֶמְצָעִית. וְהוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ" (משלי ד,כו).

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

בכל דרכיך דעהו ❸▶

א שֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם: הוֹאִיל וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן דֶּרֶךְ רָעָה הֵן, וּמוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם, אֶפְרֹשׁ מֵהֶן בְּיוֹתֵר, וְאֶתְרַחֵק לַצַּד הָאַחֲרוֹן, עַד שֶׁלֹּא יֹאכַל בָּשָׂר, וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, וְלֹא יִשָּׂא אִשָּׁה, וְלֹא יֵשֵׁב בְּדִירָה נָאָה, וְלֹא יִלְבַּשׁ מַלְבּוּשׁ נָאֶה, אֶלָּא הַשַּׂק וְהַצֶּמֶר הַקָּשֶׁה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, כְּגוֹן כּוֹמְרֵי אֱדוֹם - גַּם זוֹ דֶּרֶךְ רָעָה הִיא, וְאָסוּר לֵילֵךְ בָּהּ.

הַמְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ נִקְרָא חוֹטֵא; הֲרֵי הוּא אוֹמֵר בַּנָּזִיר: "וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ" (במדבר ו,יא) - אָמְרוּ חֲכָמִים: וּמָה אִם נָזִיר, שֶׁלֹּא פֵּרַשׁ אֶלָּא מִן הַיַּיִן, צָרִיךְ כַּפָּרָה - הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִכָּל דָּבָר, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

לְפִיכָךְ צִוּוּ חֲכָמִים שֶׁלֹּא יִמְנַע אָדָם עַצְמוֹ אֶלָּא מִדְּבָרִים שֶׁמְּנָעַתּוּ הַתּוֹרָה בִּלְבַד, וְלֹא יִהְיֶה אוֹסֵר עַצְמוֹ בִּנְדָרִים וּבִשְׁבוּעוֹת עַל דְּבָרִים הַמֻּתָּרִין. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: לֹא דַּיֶּךָ מַה שֶּׁאָסְרָה תּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁאַתָּה אוֹסֵר עָלֶיךָ דְּבָרִים אֲחֵרִים?

וּבִכְלַל הַזֶּה, אֵלּוּ שֶׁמִּתְעַנִּין תָּמִיד - אֵינָן בְּדֶרֶךְ טוֹבָה. וְאָסְרוּ חֲכָמִים שֶׁיְּהֵא אָדָם מְסַגֵּף עַצְמוֹ בְּתַעֲנִית. וְעַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, צִוָּה שְׁלֹמֹה וְאָמַר: "אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר, לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם?" (קהלת ז,טז).

ב צָרִיךְ אָדָם שֶׁיְּכַוֵּן כָּל מַעֲשָׂיו כֻּלָּם כְּדֵי לֵידַע אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא בִּלְבַד. וְיִהְיֶה שִׁבְתּוֹ וְקוּמוֹ וְדִבּוּרוֹ - הַכֹּל לְעֻמַּת זֶה הַדָּבָר. כֵּיצַד? כְּשֶׁיִּשָּׂא וְיִתֵּן אוֹ יַעֲשֶׂה מְלָאכָה לִטֹּל שָׂכָר, לֹא יִהְיֶה בְּלִבּוֹ קִבּוּץ מָמוֹן בִּלְבַד, אֶלָּא יַעֲשֶׂה

דְּבָרִים הַלָּלוּ כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא דְּבָרִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ לָהֶן מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וִישִׁיבַת בַּיִת וּנְשִׂיאַת אִשָּׁה.

וְכֵן כְּשֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיִבְעֹל, לֹא יָשִׂים עַל לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת דְּבָרִים הַלָּלוּ כְּדֵי לֵהָנוֹת בִּלְבַד, עַד שֶׁנִּמְצָא שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה אֶלָּא הַמָּתוֹק לַחֵךְ וְיִבְעֹל כְּדֵי לֵהָנוֹת, אֶלָּא יָשִׂים עַל לִבּוֹ כְּשֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה כְּדֵי לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ וְאֵבָרָיו בִּלְבַד.

לְפִיכָךְ לֹא יֹאכַל כָּל שֶׁהַחֵךְ מִתְאַוֶּה, כְּמוֹ הַכֶּלֶב וְהַחֲמוֹר, אֶלָּא יֹאכַל דְּבָרִים הַמּוֹעִילִין לוֹ, אִם מָרִים אִם מְתוּקִים. וְלֹא יֹאכַל דְּבָרִים הָרָעִים לַגּוּף, אַף עַל פִּי שֶׁהֵן מְתוּקִין לַחֵךְ.

כֵּיצַד? מִי שֶׁהָיָה בְּשָׂרוֹ חַם - לֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא דְּבַשׁ, וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה דֶּרֶךְ מָשָׁל: "אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב" (משלי כה,כז). וְשׁוֹתֶה מֵי הָעֳלָשִׁין, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מַר, שֶׁנִּמְצָא שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה דֶּרֶךְ רְפוּאָה בִּלְבַד, כְּדֵי שֶׁיַּבְרִיא וְיַעֲמֹד שָׁלֵם, הוֹאִיל וְאִי אֶפְשָׁר לְאָדָם לִחְיוֹת אֶלָּא בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה.

וְכֵן כְּשֶׁיִּבְעֹל - לֹא יִבְעֹל אֶלָּא כְּדֵי לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ וּכְדֵי לְקַיֵּם אֶת הַזֶּרַע. לְפִיכָךְ אֵינוֹ בּוֹעֵל כָּל זְמַן שֶׁיִּתְאַוֶּה אֶלָּא בְּכָל עֵת שֶׁיֵּדַע שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהוֹצִיא שִׁכְבַת זֶרַע כְּמוֹ דֶּרֶךְ הָרְפוּאוֹת אוֹ לְקַיֵּם אֶת הַזֶּרַע.

ג הַמַּנְהִיג עַצְמוֹ עַל פִּי הָרְפוּאָה - אִם שָׂם עַל לִבּוֹ שֶׁיִּהְיֶה כָּל גּוּפוֹ וְאֵבָרָיו שְׁלֵמִים חֲזָקִים בִּלְבַד, וְשֶׁיִּהְיוּ לוֹ בָּנִים עוֹשִׂין מְלַאכְתּוֹ וְעָמֵלִין לְצָרְכּוֹ, אֵין זוֹ דֶּרֶךְ טוֹבָה. אֶלָּא יָשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיְּהֵא גּוּפוֹ שָׁלֵם וְחָזָק, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ יְשָׁרָה לָדַעַת אֶת יי, שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיָּבִין וְיִסְתַּכֵּל בַּחָכְמוֹת וְהוּא חוֹלֶה אוֹ אֶחָד מֵאֵבָרָיו כּוֹאֵב. וְיָשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ בֵּן, אוּלַי יִהְיֶה חָכָם וְגָדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל.

נִמְצָא הַמְּהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ כָּל יָמָיו כֻּלָּן - עוֹבֵד אֶת יי תָּמִיד, אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן, וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁבּוֹעֵל, מִפְּנֵי שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ בַּכֹּל כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא צְרָכָיו עַד שֶׁיִּהְיֶה גּוּפוֹ שָׁלֵם לַעֲבֹד אֶת יי.

וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא יָשֵׁן - אִם יָשַׁן לָדַעַת כְּדֵי שֶׁתָּנוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו וְיָנוּחַ גּוּפוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֶחֱלֶה, וְלֹא יוּכַל לַעֲבֹד אֶת יי וְהוּא חוֹלֶה, נִמְצֵאת שֵׁנָה שֶׁלּוֹ עֲבוֹדָה לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא. וְעַל עִנְיָן זֶה צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ" (שם ג,ו).

פֶּרֶק רְבִיעִי

בריאות הגוף

א הוֹאִיל וַהֲוָיַת הַגּוּף בָּרִיא וְשָׁלֵם מִדַּרְכֵי יי הוּא, שֶׁהֲרֵי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיָּבִין אוֹ יֵדַע וְהוּא חוֹלֶה - צָרִיךְ אָדָם לְהַרְחִיק עַצְמוֹ מִדְּבָרִים הַמְאַבְּדִין אֶת הַגּוּף, וּלְהַנְהִיג עַצְמוֹ בִּדְבָרִים הַמַּבְרִין הַמַּחֲלִימִין, וְאֵלּוּ הֵן:

לְעוֹלָם לֹא יֹאכַל אָדָם אֶלָּא כְּשֶׁהוּא רָעֵב, וְלֹא יִשְׁתֶּה אֶלָּא כְּשֶׁהוּא צָמֵא. וְאַל יַשְׁהֶה נְקָבָיו אֲפִלּוּ רֶגַע אֶחָד, אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁתִּין אוֹ לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו - יַעֲמֹד מִיָּד.

ב לֹא יֹאכַל אָדָם עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא כְּרֵסוֹ, אֶלָּא יִפְחֹת כְּמוֹ רְבִיעַ מִשָּׂבְעָתוֹ. וְלֹא יִשְׁתֶּה מַיִם בְּתוֹךְ הַמָּזוֹן, אֶלָּא מְעַט וּמָזוּג בְּיַיִן, וּכְשֶׁיַּתְחִיל הַמָּזוֹן לְהִתְאַכֵּל בְּמֵעָיו, שׁוֹתֶה מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לִשְׁתּוֹת, וְלֹא יַרְבֶּה לִשְׁתּוֹת מַיִם וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁיִּתְאַכֵּל הַמָּזוֹן. וְלֹא יֹאכַל עַד שֶׁיִּבְדֹּק עַצְמוֹ יָפֶה יָפֶה, שֶׁמָּא יִהְיֶה צָרִיךְ לִנְקָבָיו.

לֹא יֹאכַל אָדָם עַד שֶׁיְּהַלֵּךְ קֹדֶם אֲכִילָה עַד שֶׁיַּתְחִיל גּוּפוֹ לַחֹם, אוֹ יַעֲשֶׂה מְלָאכָה אוֹ יִתְיַגֵּעַ בְּיֶגַע אַחֵר. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: יְעַנֶּה גּוּפוֹ, וְיִיגַע בְּכָל יוֹם בַּבֹּקֶר עַד שֶׁיַּתְחִיל גּוּפוֹ לַחֹם, וְיִשְׁקֹט מְעַט עַד שֶׁתִּתְיַשֵּׁב נַפְשׁוֹ, וְאוֹכֵל. וְאִם רָחַץ בְּחַמִּין אַחַר שֶׁיָּגַע - הֲרֵי זֶה טוֹב, וְאַחַר כָּךְ שׁוֹהֶה מְעַט וְאוֹכֵל.

ג לְעוֹלָם כְּשֶׁיֹּאכַל אָדָם יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ אוֹ יַטֶּה עַל שְׂמֹאל, וְלֹא יְהַלֵּךְ וְלֹא יִרְכַּב וְלֹא יִיגַע וְלֹא יְזַעְזֵעַ גּוּפוֹ וְלֹא יְטַיֵּל עַד שֶׁיִּתְאַכֵּל הַמָּזוֹן שֶׁבְּמֵעָיו. וְכָל הַמְּטַיֵּל אַחַר אֲכִילָתוֹ אוֹ שֶׁיָּגַע - הֲרֵי זֶה מֵבִיא עַל עַצְמוֹ חֳלָאִים רָעִים וְקָשִׁים.

ד הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה - אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים שָׁעוֹת. דַּי לוֹ לָאָדָם לִישֹׁן שְׁלִישָׁן, שֶׁהוּא שְׁמוֹנֶה שָׁעוֹת; וְיִהְיוּ בְּסוֹף הַלַּיְלָה, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מִתְּחִלַּת שְׁנָתוֹ עַד שֶׁתַּעֲלֶה הַשֶּׁמֶשׁ שְׁמוֹנֶה שָׁעוֹת, וְנִמְצָא עוֹמֵד מִמִּטָּתוֹ קֹדֶם שֶׁתַּעֲלֶה הַשֶּׁמֶשׁ.

ה לֹא יִישַׁן אָדָם לֹא עַל פָּנָיו וְלֹא עַל עָרְפּוֹ אֶלָּא עַל צִדּוֹ: בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה עַל צַד שְׂמֹאל, וּבְסוֹף הַלַּיְלָה עַל צַד יָמִין. וְלֹא יִישַׁן סָמוּךְ לַאֲכִילָה, אֶלָּא יַמְתִּין אַחַר אֲכִילָה כְּמוֹ שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת אוֹ אַרְבַּע שָׁעוֹת. וְלֹא יִישַׁן בַּיּוֹם.

ו דְּבָרִים הַמְשַׁלְשְׁלִין אֶת בְּנֵי מֵעַיִם, כְּגוֹן עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְתוּתִים וְאַגָּסִים וַאֲבַטִּיחִים וּמִינֵי הַקִּשּׁוּאִים וּמִינֵי מְלָפְפוֹנוֹת - אוֹכֵל אָדָם אוֹתָן בַּתְּחִלָּה קֹדֶם אֲכִילָה, וְלֹא יְעָרְבֵם עִם הַמָּזוֹן, אֶלָּא שׁוֹהֶה מְעַט, עַד שֶׁיֵּצְאוּ מִבֶּטֶן הָעֶלְיוֹן, וְאוֹכֵל מְזוֹנוֹ. דְּבָרִים שֶׁהֵן מְאַמְּצִין אֶת בְּנֵי מֵעַיִם, כְּגוֹן רִמּוֹנִים וּפְרִישִׁין וְתַפּוּחִין וּקְרֻסְטְמֵלִין - אוֹכֵל אוֹתָן תֵּכֶף לִמְזוֹנוֹ, וְלֹא יַרְבֶּה מֵהֶן.

ז כְּשֶׁיִּרְצֶה אָדָם לֶאֱכֹל בְּשַׂר עוֹף וּבְשַׂר בְּהֵמָה כְּאֶחָד - אוֹכֵל בַּתְּחִלָּה בְּשַׂר הָעוֹף. וְכֵן בֵּיצִים וּבְשַׂר עוֹף - אוֹכֵל בַּתְּחִלָּה בֵּיצִים. בְּשַׂר בְּהֵמָה דַּקָּה וּבְשַׂר בְּהֵמָה גַּסָּה - אוֹכֵל בַּתְּחִלָּה בְּשַׂר הַדַּקָּה. לְעוֹלָם יַקְדִּים אָדָם דָּבָר הַקַּל וּמְאַחֵר הַכָּבֵד.

ח בִּימוֹת הַחַמָּה אוֹכֵל מַאֲכָלִים הַקָּרִים, וְלֹא יַרְבֶּה בְּתַבְלִין, וְאוֹכֵל אֶת הַחֹמֶץ. וּבִימוֹת הַגְּשָׁמִים אוֹכֵל אֳכָלִין הַחַמִּין, וּמַרְבֶּה בְּתַבְלִין, וְאוֹכֵל מְעַט מִן הַחַרְדָּל וּמִן

הַחִלְפִּית. וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה בַּמְּקוֹמוֹת הַקָּרִים וּבַמְּקוֹמוֹת הַחַמִּים - בְּכָל מָקוֹם וּמָקוֹם כָּרָאוּי לוֹ.

ט יֵשׁ מַאֲכָלוֹת שֶׁהֵם רָעִים בְּיוֹתֵר עַד מְאֹד, וְרָאוּי לְאָדָם שֶׁלֹּא לְאָכְלָן לְעוֹלָם, כְּגוֹן הַדָּגִים הַגְּדוֹלִים הַמְּלוּחִים הַיְּשָׁנִים, וְהַגְּבִינָה הַמְּלוּחָה הַיְּשָׁנָה, וְהַכְּמֵהִין וְהַפִּטְרִיּוֹת, וְהַבָּשָׂר הַמָּלִיחַ הַיָּשָׁן, וְיַיִן מִגִּתּוֹ, וְתַבְשִׁיל שֶׁשָּׁהָה עַד שֶׁנִּדַּף רֵיחוֹ, וְכָל מַאֲכָל שֶׁרֵיחוֹ רַע אוֹ מַר בְּיוֹתֵר - הֲרֵי אֵלּוּ לַגּוּף כְּמוֹ סַם הַמָּוֶת.

וְיֵשׁ מַאֲכָלוֹת שֶׁהֵן רָעִים, אֲבָל אֵינָם כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנוֹת לָרֹעַ, לְפִיכָךְ רָאוּי לְאָדָם שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מֵהֶן אֶלָּא מְעַט וְאַחַר יָמִים הַרְבֵּה, וְלֹא יַרְגִּיל עַצְמוֹ לִהְיוֹת מְזוֹנוֹ מֵהֶן אוֹ לְאָכְלָן עִם מְזוֹנוֹ תָּמִיד, כְּגוֹן דָּגִים גְּדוֹלִים, וּגְבִינָה, וְחָלָב שֶׁשָּׁהָה אַחַר שֶׁנֶּחֱלַב אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים שָׁעוֹת, וּבְשַׂר שְׁוָרִים גְּדוֹלִים וּתְיָשִׁים גְּדוֹלִים, וְהַפּוֹל, וְהָעֲדָשִׁים, וְהַסַּפִּיר, וְלֶחֶם שְׂעוֹרִים, וְלֶחֶם מַצּוֹת, וְהַכְּרוּב, וְהֶחָצִיר, וְהַבְּצָלִים, וְהַשּׁוּמִים, וְהַחַרְדָּל, וְהַצְּנוֹן - כָּל אֵלּוּ מַאֲכָלִים רָעִים הֵם.

אֵין רָאוּי לְאָדָם לֶאֱכֹל מֵאֵלּוּ אֶלָּא מְעַט עַד מְאֹד, וּבִימוֹת הַגְּשָׁמִים; אֲבָל שֶׁלֹּא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים לֹא יֹאכַל מֵהֶם כְּלָל. וְהַפּוֹל וְהָעֲדָשִׁים בִּלְבַד אֵין רָאוּי לְאָכְלָן לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים. וְהַדְּלוּעִין אוֹכְלִים מֵהֶן מְעַט בִּימוֹת הַחַמָּה.

י וְיֵשׁ מַאֲכָלוֹת שֶׁהֵן רָעִים, וְאֵינָן כְּמוֹ אֵלּוּ, וְהֵן: עוֹף הַמַּיִם, וּבְנֵי יוֹנָה הַקְּטַנִּים, וְהַתְּמָרִים, וְלֶחֶם קָלוּי בַּשֶּׁמֶן אוֹ לֶחֶם שֶׁנִּלּוֹשׁ בַּשֶּׁמֶן, וְהַסֹּלֶת שֶׁנִּפּוּ אוֹתָהּ כָּל צָרְכָּהּ עַד שֶׁלֹּא נִשְׁאַר בָּהּ רֵיחַ מֻרְסָן, וְהַצִּיר, וְהַמֻּרְיָס - אֵין רָאוּי לְהַרְבּוֹת מַאֲכִילַת אֵלּוּ. וְאָדָם שֶׁהוּא חָכָם, וְכוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, וְלֹא יִמָּשֵׁךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ, וְלֹא יֹאכַל מִכָּל הַנִּזְכָּרִים כְּלוּם, אֶלָּא אִם נִצְרַךְ לָהֶם לִרְפוּאָה - הֲרֵי זֶה גִּבּוֹר.

יא לְעוֹלָם יִמְנַע אָדָם עַצְמוֹ מִפֵּרוֹת הָאִילָנוֹת, וְלֹא יַרְבֶּה מֵהֶן אֲפִלּוּ יְבֵשִׁין, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר רְטֻבִּים; אֲבָל קֹדֶם שֶׁיִּתְבַּשְּׁלוּ כָּל צָרְכָּן - הֲרֵי הֵן לַגּוּף כַּחֲרָבוֹת. וְכֵן הֶחָרוּבִים - רָעִים לְעוֹלָם. וְכָל הַפֵּרוֹת הַחֲמוּצִין - רָעִים, וְאֵין אוֹכְלִין מֵהֶן אֶלָּא מְעַט בִּימוֹת הַחַמָּה וּבַמְּקוֹמוֹת הַחַמִּין. וְהַתְּאֵנִים וְהָעֲנָבִים וְהַשְּׁקֵדִים - טוֹבִים לְעוֹלָם, בֵּין רְטֻבִּים בֵּין יְבֵשִׁין, וְאוֹכֵל אָדָם מֵהֶן כָּל צָרְכּוֹ; אֲבָל לֹא יַתְמִיד אֲכִילָתָן, אַף עַל פִּי שֶׁהֵן טוֹבִים מִכָּל פְּרִי הָאִילָנוֹת.

יב הַדְּבַשׁ וְהַיַּיִן - רַע לַקְּטַנִּים וְיָפֶה לַזְּקֵנִים, וְכָל שֶׁכֵּן בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים. וְצָרִיךְ אָדָם לֶאֱכֹל בִּימוֹת הַחַמָּה שְׁנֵי שְׁלִישֵׁי מַה שֶּׁהוּא אוֹכֵל בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים.

יג לְעוֹלָם יִשְׁתַּדֵּל אָדָם שֶׁיִּהְיוּ מֵעָיו רָפִין כָּל יָמָיו, וְיִהְיֶה קָרוֹב לְשִׁלְשׁוּל מְעַט. וְזֶה כְּלָל גָּדוֹל בָּרְפוּאָה: שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָרְאִי נִמְנָע אוֹ יֵצֵא בְּקֹשִׁי - חֳלָאִים רָעִים בָּאִים.

וּבַמֶּה יַרְפֶּה אָדָם מֵעָיו, אִם נִתְאַמְּצוּ מְעַט? אִם הָיָה בָּחוּר - יֹאכַל בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מְלוּחִין שְׁלוּקִין מְתֻבָּלִין בְּשֶׁמֶן וּבְמֻרְיָס וּבְמֶלַח בְּלֹא פַּת, אוֹ יִשְׁתֶּה מֵי שֶׁלֶק שֶׁלְּתְרָדִין אוֹ כְּרוּב בְּשֶׁמֶן וּמֶלַח וּמֻרְיָס. וְאִם הָיָה זָקֵן - יִשְׁתֶּה דְּבַשׁ מָזוּג בְּמַיִם חַמִּין בַּבֹּקֶר, וְיִשְׁהֶה כְּמוֹ אַרְבַּע שָׁעוֹת, וְאַחַר כָּךְ יֹאכַל סְעוּדָתוֹ. יַעֲשֶׂה כֵּן יוֹם אַחַר יוֹם שְׁלֹשָׁה אוֹ אַרְבָּעָה יָמִים, אִם צָרִיךְ לְכָךְ, עַד שֶׁיִּרְפּוּ מֵעָיו.

יד וְעוֹד כְּלָל אַחֵר אָמְרוּ בִּבְרִיאוּת הַגּוּף: כָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִתְעַמֵּל וְיָגֵעַ הַרְבֵּה, וְאֵינוֹ שָׂבֵעַ, וּמֵעָיו רָפִין - אֵין חֹלִי בָּא עָלָיו, וְכֹחוֹ מִתְחַזֵּק, וַאֲפִלּוּ אָכַל מַאֲכָלוֹת הָרָעִים. **טו** וְכָל מִי שֶׁהוּא יוֹשֵׁב לָבֶטַח וְאֵינוֹ מִתְעַמֵּל, אוֹ מִי שֶׁמַּשְׁהֶה נְקָבָיו, אוֹ מִי שֶׁמֵּעָיו קָשִׁין - אֲפִלּוּ אָכַל מַאֲכָלוֹת טוֹבִים וְשָׁמַר עַצְמוֹ עַל פִּי הָרְפוּאָה, כָּל יָמָיו יִהְיוּ מַכְאוֹבִים, וְכֹחוֹ תָּשֵׁשׁ. וַאֲכִילָה גַּסָּה לְגוּף כָּל אָדָם כְּמוֹ סַם הַמָּוֶת, וְהִיא עִקָּר לְכָל חֳלָאִים.

רֹב הֶחֳלָאִים הַבָּאִין עַל הָאָדָם אֵינָן אֶלָּא מִפְּנֵי מַאֲכָלִים רָעִים, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְמַלֵּא בִּטְנוֹ וְאוֹכֵל אֲכִילָה גַּסָּה, אֲפִלּוּ מִמַּאֲכָלִים טוֹבִים. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר בְּחָכְמָתוֹ: "שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ - שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ" (משלי כא,כג); כְּלוֹמַר: "שֹׁמֵר פִּיו" מִלֶּאֱכֹל מַאֲכָל רַע אוֹ מִלִּשְׂבֹּעַ, "וּלְשׁוֹנוֹ" מִלְּדַבֵּר אֶלָּא בִּצְרָכָיו.

טז דֶּרֶךְ הָרְחִיצָה - שֶׁיִּכָּנֵס אָדָם לַמֶּרְחָץ מִשִּׁבְעָה יָמִים לְשִׁבְעָה יָמִים. וְלֹא יִכָּנֵס סָמוּךְ לַאֲכִילָה, וְלֹא כְּשֶׁהוּא רָעֵב, אֶלָּא כְּשֶׁיַּתְחִיל הַמָּזוֹן לְהִתְאַכֵּל בְּמֵעָיו. וְרוֹחֵץ כָּל גּוּפוֹ בְּחַמִּין שֶׁאֵין הַגּוּף נִכְוֶה בָּהֶן, וְרֹאשׁוֹ בִּלְבַד בְּחַמִּין שֶׁהַגּוּף נִכְוֶה בָּהֶן, וְאַחַר כָּךְ יִרְחַץ גּוּפוֹ בְּפוֹשְׁרִין, וְאַחַר כָּךְ בְּפוֹשְׁרִין מִן הַפּוֹשְׁרִין, עַד שֶׁיִּרְחַץ בְּצוֹנֵן. וְלֹא יַעֲבִיר עַל רֹאשׁוֹ כְּלָל לֹא פּוֹשְׁרִין וְלֹא צוֹנֵן. וְלֹא יִרְחַץ בְּצוֹנֵן בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים. וְלֹא יִרְחַץ עַד שֶׁיָּזִיעַ וְיִפָּרֵךְ כָּל גּוּפוֹ. וְלֹא יַאֲרִיךְ בַּמֶּרְחָץ, אֶלָּא כְּשֶׁיָּזִיעַ וְיִפָּרֵךְ גּוּפוֹ יִשְׁתַּטֵּף וְיֵצֵא.

וּבוֹדֵק עַצְמוֹ קֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס לַמֶּרְחָץ וְאַחַר שֶׁיֵּצֵא, שֶׁמָּא יְהֵא צָרִיךְ לִנְקָבָיו. וְכֵן בּוֹדֵק אָדָם עַצְמוֹ תָּמִיד קֹדֶם אֲכִילָה וְאַחַר אֲכִילָה, וְקֹדֶם בְּעִילָה וְאַחַר בְּעִילָה, וְקֹדֶם שֶׁיִּיגַע וְיִתְעַמֵּל וְאַחַר שֶׁיִּיגַע וְיִתְעַמֵּל, וְקֹדֶם שֶׁיִּישַׁן וּכְשֶׁיֵּעוֹר - הַכֹּל עֲשָׂרָה.

יז כְּשֶׁיֵּצֵא אָדָם מִן הַמֶּרְחָץ, יִלְבַּשׁ בְּגָדָיו וִיכַסֶּה רֹאשׁוֹ בַּבַּיִת הַחִיצוֹן, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלֹט בּוֹ רוּחַ קָרָה. וַאֲפִלּוּ בִּימוֹת הַחַמָּה צָרִיךְ לְהִזָּהֵר. וְיִשְׁהֶה אַחַר שֶׁיֵּצֵא עַד שֶׁתִּתְיַשֵּׁב נַפְשׁוֹ, וְיָנוּחַ גּוּפוֹ, וְתָסוּר הַחֲמִימוּת, וְאַחַר כָּךְ יֹאכַל. וְאִם יָשֵׁן מְעַט כְּשֶׁיֵּצֵא מִן הַמֶּרְחָץ קֹדֶם אֲכִילָה - הֲרֵי זֶה יָפֶה עַד מְאֹד.

לֹא יִשְׁתֶּה אָדָם מַיִם קָרִים כְּשֶׁיֵּצֵא מִן הַמֶּרְחָץ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יִשְׁתֶּה בַּמֶּרְחָץ. וְאִם צָמֵא כְּשֶׁיָּצָא וְאֵינוֹ יָכוֹל לִמְנֹעַ עַצְמוֹ - יְעָרֵב הַמַּיִם בְּיַיִן אוֹ בִּדְבַשׁ וְיִשְׁתֶּה. וְאִם סָךְ בַּשֶּׁמֶן בַּמֶּרְחָץ בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים אַחַר שֶׁיִּשְׁתַּטֵּף - הֲרֵי זֶה טוֹב.

יח לֹא יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ לְהַקִּיז דָּם תָּמִיד, וְלֹא יַקִּיז אֶלָּא אִם יִהְיֶה צָרִיךְ לוֹ בְּיוֹתֵר. וְלֹא יַקִּיז לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, אֶלָּא בִּימֵי נִיסָן וּמְעַט בִּימֵי תִּשְׁרֵי. וּמֵאַחַר חֲמִשִּׁים שָׁנָה לֹא יַקִּיז כְּלָל. וְלֹא יַקִּיז אָדָם דָּם וְיִכָּנֵס לַמֶּרְחָץ בְּיוֹם אֶחָד, וְלֹא יַקִּיז וְיֵצֵא לַדֶּרֶךְ, וְלֹא בְּיוֹם שֶׁיָּבוֹא מִן הַדֶּרֶךְ. וְיֹאכַל וְיִשְׁתֶּה בְּיוֹם הַהַקָּזָה פָּחוּת מִמַּה שֶּׁהוּא רָגִיל. וְיָנוּחַ בְּיוֹם הַהַקָּזָה, וְלֹא יִתְעַמֵּל וְלֹא יְטַיֵּל.

יט שִׁכְבַת זֶרַע הִיא כֹּחַ הַגּוּף וְחַיָּיו וּמְאוֹר הָעֵינַיִם, וְכָל זְמַן שֶׁתֵּצֵא בְּיוֹתֵר - הַגּוּף כָּלֶה, וְכֹחוֹ כָּלֶה, וְחַיָּיו אוֹבְדִים; הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "אַל תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ, וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין" (שם לא,ג).

כָּל הַשָּׁטוּף בִּבְעִילָה - זִקְנָה קוֹפֶצֶת עָלָיו, וְכֹחוֹ תָּשֵׁשׁ, וְעֵינָיו כֵּהוֹת, וְרֵיחַ רַע נוֹדֵף מִפִּיו וּמִשֶּׁחְיוֹ, וּשְׂעַר רֹאשׁוֹ וְגַבּוֹת עֵינָיו וְרִיסֵי עֵינָיו נוֹשֵׁר, וּשְׂעַר זְקָנוֹ וְשֶׁחְיוֹ וּשְׂעַר רַגְלָיו רָבֶה, וְשִׁנָּיו נוֹפְלוֹת, וְהַרְבֵּה כְּאֵבִים חוּץ מֵאֵלּוּ בָּאִין עָלָיו.

אָמְרוּ חַכְמֵי הָרוֹפְאִים: אֶחָד מֵאֶלֶף מֵת בִּשְׁאָר חֳלָאִים, וְהָאֶלֶף - מֵרֹב הַתַּשְׁמִישׁ. לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר בְּדָבָר זֶה, אִם רָצָה לִחְיוֹת בְּטוֹבָה. וְלֹא יִבְעֹל אֶלָּא כְּשֶׁיִּמְצָא גּוּפוֹ בָּרִיא וְחָזָק בְּיוֹתֵר, וְהוּא מִתְקַשֶּׁה הַרְבֵּה שֶׁלֹּא לְדַעְתּוֹ, וּמַסִּיחַ עַצְמוֹ לְדָבָר אַחֵר וְהַקִּשּׁוּי כְּשֶׁהָיָה, וְיִמְצָא כֹּבֶד מִמָּתְנָיו וּלְמַטָּה, וּכְאִלּוּ חוּטֵי הַבֵּיצִים נִמְשָׁכִים, וּבְשָׂרוֹ חַם - זֶה צָרִיךְ לִבְעֹל, וּרְפוּאָה לוֹ שֶׁיִּבְעֹל.

לֹא יִבְעֹל אָדָם וְהוּא שָׂבֵעַ, וְלֹא רָעֵב, אֶלָּא אַחַר שֶׁיִּתְאַכֵּל הַמָּזוֹן בְּמֵעָיו. וְיִבְדֹּק נְקָבָיו קֹדֶם בְּעִילָה וְאַחַר בְּעִילָה. וְלֹא יִבְעֹל מְעוֹמֵד וְלֹא מְיוֹשֵׁב, וְלֹא בְּבֵית הַמֶּרְחָץ, וְלֹא בְּיוֹם שֶׁיִּכָּנֵס לַמֶּרְחָץ, וְלֹא בְּיוֹם הַהַקָּזָה, וְלֹא בְּיוֹם יְצִיאָה לַדֶּרֶךְ אוֹ בִיאָה מִן הַדֶּרֶךְ, לֹא לִפְנֵיהֶן וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶן.

כ כָּל הַמַּנְהִיג עַצְמוֹ בִּדְרָכִים אֵלּוּ שֶׁהוֹרֵינוּ - אֲנִי עָרֵב לוֹ שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי חֹלִי כָּל יָמָיו, עַד שֶׁיַּזְקִין הַרְבֵּה וְיָמוּת, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְרוֹפֵא, וְשֶׁיִּהְיֶה גּוּפוֹ שָׁלֵם וְעוֹמֵד עַל בֻּרְיוֹ כָּל יָמָיו, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה גּוּפוֹ רַע מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ, אוֹ אִם הָיָה רָגִיל בְּמִנְהָג מִן הַמִּנְהָגוֹת הָרָעִים מִתְּחִלַּת מוֹלַדְתּוֹ, אוֹ אִם תָּבוֹא מַכַּת דֶּבֶר אוֹ מַכַּת בַּצֹּרֶת לָעוֹלָם.

כא וְכָל הַמִּנְהָגוֹת הַטּוֹבִים הָאֵלּוּ שֶׁאָמַרְנוּ - אֵין רָאוּי לִנְהֹג בָּהֶם אֶלָּא הַבָּרִיא; אֲבָל הַחוֹלֶה אוֹ מִי שֶׁאֶחָד מֵאֵבָרָיו חוֹלֶה, אוֹ מִי שֶׁנָּהַג מִנְהָג רַע שָׁנִים רַבּוֹת - יֵשׁ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם דְּרָכִים אֲחֵרִים וּמִנְהָגוֹת כְּפִי חָלְיוֹ, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּסִפְרֵי הָרְפוּאוֹת. וְשִׁנּוּי וֶסֶת - תְּחִלַּת חֹלִי.

כב כָּל מָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ רוֹפֵא, אֶחָד הַבָּרִיא וְאֶחָד הַחוֹלֶה אֵין רָאוּי לוֹ לָזוּז מִכָּל הַדְּבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ בְּפֶרֶק זֶה, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם, לְאַחֲרִית טוֹבָה הוּא מֵבִיא.

כג כָּל עִיר שֶׁאֵין בָּהּ עֲשָׂרָה דְּבָרִים הָאֵלּוּ - אֵין תַּלְמִיד חֲכָמִים רַשַּׁאי לָדוּר בְּתוֹכָהּ, וְאֵלּוּ הֵן: רוֹפֵא, וְאֻמָּן, וּבֵית הַמֶּרְחָץ, וּבֵית הַכִּסֵּא, וּמַיִם מְצוּיִין כְּמוֹ נָהָר אוֹ מַעְיָן, וּבֵית הַכְּנֶסֶת, וּמְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת, וְלַבְלָר, וְגַבַּאי צְדָקָה, וּבֵית דִּין מַכִּין וְחוֹבְשִׁין.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

הנהגת תלמיד חכמים

א כְּשֵׁם שֶׁהֶחָכָם נִכָּר בְּחָכְמָתוֹ וּבְדֵעוֹתָיו, וְהוּא מֻבְדָּל בָּהֶן מִשְּׁאָר הָעָם, כָּךְ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה נִכָּר בְּמַעֲשָׂיו: בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמַשְׁקֵהוּ, וּבִבְעִילָתוֹ וּבַעֲשִׂיַּת צְרָכָיו, וּבְדִבּוּרוֹ וּבְהִלּוּכוֹ, וּבְמַלְבּוּשׁוֹ וּבְכַלְכּוּל דְּבָרָיו, וּבְמַשָּׂאוֹ וּבְמַתָּנוֹ, וְיִהְיוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלּוּ נָאִים וּמְתֻקָּנִים בְּיוֹתֵר.

כֵּיצַד? תַּלְמִיד חֲכָמִים לֹא יִהְיֶה גַּרְגְּרָן, אֶלָּא אוֹכֵל מַאֲכָל הָרָאוּי לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ, וְלֹא יֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲכִילָה גַּסָּה, וְלֹא יְהֵא רוֹדֵף לְמַלֹּאת בִּטְנוֹ, כְּאֵלּוּ שֶׁמִּתְמַלְּאִין מִמַּאֲכָל וּמַשְׁקֶה עַד שֶׁתִּתְפַּח כְּרֵסָן, וַעֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: "וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם, פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם" (מלאכי ב,ג); אָמְרוּ חֲכָמִים: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְעוֹשִׂין כָּל יְמֵיהֶם כְּחַגִּים.

וְהֵן הָאוֹמְרִים: "אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת" (ישעיה כב,יג), וְזֶה הוּא מַאֲכַל הָרְשָׁעִים. וְשֻׁלְחָנוֹת אֵלּוּ הֵם שֶׁגִּנָּה הַכָּתוּב וְאָמַר: "כִּי כָּל שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם" (שם כח,ח). אֲבָל הֶחָכָם - אֵינוֹ אוֹכֵל אֶלָּא תַּבְשִׁיל אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם, וְאוֹכֵל מִמֶּנּוּ כְּדֵי חַיָּיו וְדַיּוֹ; הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה: "צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ" (משלי יג,כה).

ב כְּשֶׁהֶחָכָם אוֹכֵל מְעַט זֶה הָרָאוּי לוֹ - לֹא יֹאכְלֶנּוּ אֶלָּא בְּבֵיתוֹ עַל שֻׁלְחָנוֹ, וְלֹא יֹאכַל בַּחֲנוּת, וְלֹא בַּשּׁוּק, אֶלָּא לְפִי צֹרֶךְ גָּדוֹל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגַּנֶּה בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. וְלֹא יֹאכַל אֵצֶל עַמֵּי הָאָרֶץ, וְלֹא עַל אוֹתָן הַשֻּׁלְחָנוֹת הַמְּלֵאִים "קִיא צוֹאָה". וְלֹא יַרְבֶּה סְעוּדוֹתָיו בְּכָל מָקוֹם, וַאֲפִלּוּ עִם הַחֲכָמִים. וְלֹא יֹאכַל בִּסְעוּדוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן קִבּוּץ הַרְבֵּה. וְאֵין רָאוּי לוֹ לֶאֱכֹל אֶלָּא בִּסְעוּדָה שֶׁל מִצְוָה בִּלְבַד, כְּגוֹן סְעוּדַת אֵרוּסִין וְנִשּׂוּאִין, וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁנָּשָׂא בַּת תַּלְמִיד חֲכָמִים. וְהַצַּדִּיקִים הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים לֹא אָכְלוּ מֵעוֹלָם מִסְּעוּדָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלָּהֶם.

ג כְּשֶׁהֶחָכָם שׁוֹתֶה יַיִן - אֵינוֹ שׁוֹתֶה אֶלָּא כְּדֵי לִשְׁרוֹת אֲכִילָה שֶׁבְּמֵעָיו. וְכָל הַמִּשְׁתַּכֵּר - הֲרֵי זֶה חוֹטֵא וּמְגֻנֶּה, וּמַפְסִיד חָכְמָתוֹ. וְאִם הִשְׁתַּכֵּר בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ - הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וְאָסוּר לִשְׁתּוֹת בַּצָּהֳרַיִם, וַאֲפִלּוּ מְעַט, אֶלָּא אִם הָיָה בִּכְלַל הָאֲכִילָה; שֶׁהַשְּׁתִיָּה שֶׁבִּכְלַל הָאֲכִילָה אֵינָהּ מְשַׁכֶּרֶת, וְאֵין נִזְהָרִין אֶלָּא מִיַּיִן שֶׁלְּאַחַר הַמָּזוֹן.

ד אַף עַל פִּי שֶׁאִשְׁתּוֹ שֶׁלָּאָדָם מֻתֶּרֶת לוֹ תָּמִיד, רָאוּי לוֹ לְתַלְמִיד חֲכָמִים שֶׁיַּנְהִיג עַצְמוֹ בִּקְדֻשָּׁה, וְלֹא יְהֵא מָצוּי אֵצֶל אִשְׁתּוֹ כְּתַרְנְגוֹל, אֶלָּא מִלֵּילֵי שַׁבָּת לְלֵילֵי שַׁבָּת, אִם יֵשׁ בּוֹ כֹּחַ. וּכְשֶׁהוּא מְסַפֵּר עִמָּהּ - לֹא יְסַפֵּר לֹא בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה, כְּשֶׁהוּא שָׂבֵעַ וּבִטְנוֹ מְלֵאָה, וְלֹא בְּסוֹף הַלַּיְלָה, כְּשֶׁהוּא רָעֵב, אֶלָּא בְּאֶמְצַע הַלַּיְלָה, כְּשֶׁיִּתְאַכֵּל הַמָּזוֹן שֶׁבְּמֵעָיו.

וְלֹא יָקֵל רֹאשׁוֹ בְּיוֹתֵר, וְלֹא יְנַבֵּל פִּיו בְּדִבְרֵי הֲבַאי, וַאֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵינָהּ; הֲרֵי הוּא אוֹמֵר בַּקַּבָּלָה: "וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שֵּׂחוֹ" (עמוס ד,יג) - אָמְרוּ חֲכָמִים: אֲפִלּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, עָתִיד לִתֵּן עָלֶיהָ אֶת הַדִּין.

וְלֹא יִהְיוּ שְׁנֵיהֶם לֹא שִׁכּוֹרִים וְלֹא עֲצֵלָנִים וְלֹא עֲצֵבָנִים, וְלֹא אֶחָד מֵהֶן. וְלֹא תִּהְיֶה יְשֵׁנָה, וְלֹא יֶאֱנֹס אוֹתָהּ וְהִיא אֵינָהּ רוֹצָה, אֶלָּא בִּרְצוֹן שְׁנֵיהֶם וּבְשִׂמְחָתָם, יְסַפֵּר מְעַט וְיִשְׂחַק עִמָּהּ מְעַט, כְּדֵי שֶׁתִּתְיַשֵּׁב נַפְשׁוֹ*, וְיִבְעֹל בְּבוּשָׁה וְלֹא בְּעַזּוּת, וְיִפְרֹשׁ מִיָּד.

ה כָּל הַנּוֹהֵג מִנְהָג זֶה - לֹא דַּי שֶׁמְּקַדֵּשׁ נַפְשׁוֹ, וְטִהֵר עַצְמוֹ, וְתִקֵּן דֵּעוֹתָיו, אֶלָּא שֶׁאִם הָיוּ לוֹ בָּנִים, הוֹוִין בָּנִים נָאִים וּבַיְשָׁנִים, רְאוּיִין לַחָכְמָה וְלַחֲסִידוּת. וְכָל הַנּוֹהֵג בְּמִנְהֲגוֹת שְׁאָר הָעָם הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ - הוֹוִין לוֹ בָּנִים כְּמוֹ אוֹתָם הָעָם.

ו צְנִיעוּת גְּדוֹלָה נוֹהֲגִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּעַצְמָן: לֹא יִתְבַּזּוּ, וְלֹא יְגַלּוּ רֹאשָׁן וְלֹא גּוּפָן. וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁיִּכָּנֵס לְבֵית הַכִּסֵּא, יְהֵא צָנוּעַ, וְלֹא יְגַלֶּה בִּגְדָיו עַד שֶׁיֵּשֵׁב, וְלֹא יְקַנֵּחַ בְּיָמִין, וְיִתְרַחֵק מִכָּל אָדָם, וְיִכָּנֵס חֶדֶר בְּחֶדֶר לִפְנִים מִן הַמְּעָרָה, וְנִפְנֶה שָׁם. וְאִם נִפְנָה אֲחוֹרֵי גָּדֵר - יִתְרַחֵק כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁמַע חֲבֵרוֹ קוֹלוֹ אִם נִתְעַטֵּשׁ. וְאִם נִפְנָה בְּבִקְעָה - יַרְחִיק כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֲבֵרוֹ פֵּרוּעוֹ. וְלֹא יְדַבֵּר כְּשֶׁהוּא נִפְנֶה, אֲפִלּוּ לְצֹרֶךְ גָּדוֹל. וּכְדֶרֶךְ שֶׁנּוֹהֵג צְנִיעוּת בְּבֵית הַכִּסֵּא בַּיּוֹם, כָּךְ נוֹהֵג בַּלַּיְלָה. וּלְעוֹלָם יְלַמֵּד אָדָם עַצְמוֹ לְהִפָּנוֹת שַׁחֲרִית וְעַרְבִית בִּלְבַד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְרַחֵק.

ז תַּלְמִיד חֲכָמִים - לֹא יְהֵא צוֹעֵק וְצוֹוֵחַ בִּשְׁעַת דִּבּוּרוֹ כַּבְּהֵמוֹת וְכַחַיּוֹת, וְלֹא יַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ בְּיוֹתֵר, אֶלָּא דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם כָּל הַבְּרִיּוֹת. וּכְשֶׁיְּדַבֵּר בְּנַחַת, יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִתְרַחֵק עַד שֶׁיֵּרָאֶה כְּדִבְרֵי גַּסֵּי הָרוּחַ. וּמַקְדִּים לִשְׁלוֹם כָּל אָדָם, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא רוּחָן נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְדָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת. מְסַפֵּר בִּשְׁבַח חֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ מְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ כְּלָל. אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם.

אִם רוֹאֶה מָקוֹם שֶׁדְּבָרָיו מוֹעִילִים וְנִשְׁמָעִים - אוֹמֵר; וְאִם לָאו - שׁוֹתֵק. כֵּיצַד? לֹא יְרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ; וְלֹא יִשְׁאַל לוֹ עַל נִדְרוֹ בְּשָׁעָה שֶׁנָּדַר, עַד שֶׁתִּתְקָרֵר דַּעְתּוֹ וְיָנוּחַ; וְלֹא יְנַחֲמֶנּוּ בְּשָׁעָה שֶׁמֵּתוֹ מֻטָּל לְפָנָיו, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בָּהוּל עַד שֶׁיִּקָּבֵר, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ. וְלֹא יֵרָאֶה לַחֲבֵרוֹ בִּשְׁעַת קַלְקָלָתוֹ, אֶלָּא יַעְלִים עֵינָיו מִמֶּנּוּ.

וְלֹא יְשַׁנֶּה בְּדִבּוּרוֹ, וְלֹא יוֹסִיף וְלֹא יִגְרַע, אֶלָּא בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא אוֹ בִּגְמִילוּת חֲסָדִים אוֹ בְּדִבְרֵי חָכְמָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְלֹא יְסַפֵּר עִם אִשָּׁה בַּשּׁוּק, וַאֲפִלּוּ הִיא אִשְׁתּוֹ אוֹ אֲחוֹתוֹ אוֹ בִּתּוֹ.

ח לֹא יְהַלֵּךְ תַּלְמִיד חֲכָמִים בְּקוֹמָה זְקוּפָה וְגָרוֹן נָטוּי, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם" (ישעיה ג,טז). וְלֹא יְהַלֵּךְ עָקֵב בְּצַד גּוּדָל בְּנַחַת, כְּמוֹ הַנָּשִׁים וְגַסֵּי הָרוּחַ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה, וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה" (שם).

וְלֹא יָרוּץ בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְיִנְהַג בְּשִׁגָּעוֹן, וְלֹא יִכְפֹּף קוֹמָתוֹ כְּבַעֲלֵי חַטֹּרֶת, אֶלָּא מִסְתַּכֵּל לְמַטָּה כְּמוֹ שֶׁהוּא עוֹמֵד בִּתְפִלָּה, וּמְהַלֵּךְ בְּשָׁוֶה כְּאָדָם שֶׁהוּא טָרוּד בַּעֲסָקָיו.

גַּם בְּמַהֲלָכוֹ שֶׁלָּאָדָם נִכָּר אִם חָכָם בַּעַל דֵּעָה הוּא אוֹ שׁוֹטֶה וְסָכָל. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "וְגַם בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁסָּכָל הֹלֵךְ - לִבּוֹ חָסֵר, וְאָמַר לַכֹּל: סָכָל הוּא" (קהלת י,ג) - מוֹדִיעַ לַכֹּל עַל עַצְמוֹ שֶׁהוּא סָכָל.

ט מַלְבּוּשׁ תַּלְמִיד חֲכָמִים - מַלְבּוּשׁ נָאֶה נָקִי, וְאָסוּר לוֹ שֶׁיִּמָּצֵא בְּבִגְדוֹ כֶּתֶם אוֹ שַׁמְנוּנִית וְכַיּוֹצֵא בָּהּ. וְלֹא יִלְבַּשׁ מַלְבּוּשׁ מְלָכִים, כְּגוֹן בִּגְדֵי זָהָב וְאַרְגָּמָן, שֶׁהַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּהֶן, וְלֹא מַלְבּוּשׁ עֲנִיִּים, שֶׁהוּא מְבַזֶּה אֶת לוֹבְשָׁיו, אֶלָּא בְּגָדִים בֵּינוֹנִיִּים נָאִים.

וְלֹא יְהֵא בְּשָׂרוֹ נִרְאֶה מִתַּחַת מַדָּיו, כְּמוֹ בִּגְדֵי הַפִּשְׁתָּן הַקַּלִּים בְּיוֹתֵר שֶׁעוֹשִׂים בְּמִצְרַיִם; וְלֹא יִהְיוּ בְּגָדָיו סְחוּבִין עַל הָאָרֶץ כְּמוֹ בִּגְדֵי גַּסֵּי הָרוּחַ, אֶלָּא עַד עֲקֵבוֹ, וּבֵית יָד שֶׁלּוֹ עַד רָאשֵׁי אֶצְבְּעוֹתָיו. וְלֹא יְשַׁלְשֵׁל טַלִּיתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּגַסּוּת רוּחַ, אֶלָּא בַּשַּׁבָּת בִּלְבַד, אִם אֵין לוֹ לְהַחֲלִיף. וְלֹא יִלְבַּשׁ מִנְעָלִים מְטֻלָּאִים בְּבֶגֶד, טְלַאי עַל גַּבֵּי טְלַאי, בִּימוֹת הַחַמָּה; אֲבָל בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים - מֻתָּר, אִם הָיָה עָנִי.

לֹא יֵצֵא תַּלְמִיד חֲכָמִים מְבֻשָּׂם לַשּׁוּק, וְלֹא בִּבְגָדִים מְבֻשָּׂמִים, וְלֹא יָשִׂים בֹּשֶׂם בִּשְׂעָרוֹ; אֲבָל אִם מָשַׁח בְּשָׂרוֹ בַּבֹּשֶׂם כְּדֵי לְהַעֲבִיר אֶת הַזֻּהֲמָה - מֻתָּר. וְכֵן לֹא יֵצֵא יְחִידִי בַּלַּיְלָה, אֶלָּא אִם הָיָה לוֹ זְמַן קָבוּעַ לָצֵאת בּוֹ לְתַלְמוּדוֹ. כָּל אֵלּוּ - מִפְּנֵי הַחֲשָׁד.

י תַּלְמִיד חֲכָמִים מְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט: אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְזָן אֶת אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ כְּפִי מָמוֹנוֹ וְהַצְלָחָתוֹ, וְלֹא יַטְרִיחַ עַל עַצְמוֹ יָתֵר מִדַּי.

צִוּוּ חֲכָמִים בְּדַרְכֵי אֶרֶץ שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם בָּשָׂר אֶלָּא לְתַאֲבוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר" (דברים יב,כ). דַּי לוֹ לַבָּרִיא לְאָכְלוֹ מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. וְאִם הָיָה עָשִׁיר כְּדֵי לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל יוֹם - אוֹכֵל.

צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: לְעוֹלָם יֹאכַל אָדָם פָּחוּת מִן הָרָאוּי לוֹ לְפִי מָמוֹנוֹ, וְיִלְבַּשׁ כָּרָאוּי לוֹ, וִיכַבֵּד אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו יָתֵר מִן

....

ד) נַפְשׁוֹ. א׳: נַפְשָׁן.

הָרָאוּי לוֹ.

יא דֶּרֶךְ בַּעֲלֵי דֵעָה שֶׁיִּקְבַּע לוֹ אָדָם מְלָאכָה הַמְפַרְנֶסֶת אוֹתוֹ תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ יִקְנֶה בֵּית דִּירָה, וְאַחַר כָּךְ יִשָּׂא אִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ [...] אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת חָדָשׁ [...] אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה" (שם כ,ה-ז, בסדר ציטוט שונה).

אֲבָל הַטִּפְּשִׁין מַתְחִילִין לִשָּׂא אִשָּׁה, וְאַחַר כָּךְ אִם תִּמְצָא יָדוֹ יִקְנֶה בַּיִת, וְאַחַר כָּךְ בְּסוֹף יָמָיו יַחֲזֹר לְבַקֵּשׁ אֻמָּנוּת אוֹ יִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בַּקְּלָלוֹת: "אִשָּׁה תְאָרֵשׂ [...] בַּיִת תִּבְנֶה [...] כֶּרֶם תִּטַּע" (שם כח,ל), כְּלוֹמַר יִהְיוּ מַעֲשֶׂיךָ הֲפוּכִין, כְּדֵי שֶׁלֹּא תַּצְלִיחַ דְּרָכֶיךָ. וּבַבְּרָכָה מַה הוּא אוֹמֵר? "וַיְהִי דָוִד לְכָל דְּרָכָו מַשְׂכִּיל, וַיי עִמּוֹ" (שמואל א יח,יד).

יב וְאָסוּר לְאָדָם לְהַפְקִיר אוֹ לְהַקְדִּישׁ כָּל נְכָסָיו, וְיַטְרִיחַ עַל הַבְּרִיּוֹת. וְלֹא יִמְכֹּר שָׂדֶה וְיִקְנֶה בַּיִת, וְלֹא בַּיִת וְיִקְנֶה מִטַּלְטְלִין אוֹ יַעֲשֶׂה סְחוֹרָה בִּדְמֵי בֵּיתוֹ; אֲבָל מוֹכֵר הוּא מִטַּלְטְלִין וְקוֹנֶה שָׂדֶה. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: יָשִׂים מְגַמָּתוֹ לְהַצְלִיחַ נְכָסָיו, לֹא לְהִתְנָאוֹת מְעַט לְפִי שָׁעָה אוֹ לֵהָנוֹת מְעַט וְיַפְסִיד הַרְבֵּה.

יג מַשָּׂאָן וּמַתָּנָן שֶׁלְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה: אוֹמֵר עַל לָאו - 'לָאו', וְעַל הִין - 'הִין'. מְדַקְדֵּק עַל עַצְמוֹ בְּחֶשְׁבּוֹן, וְנוֹתֵן וּמְוַתֵּר לַאֲחֵרִים כְּשֶׁיִּקַּח מֵהֶן, וְלֹא יְדַקְדֵּק עֲלֵיהֶן. וְנוֹתֵן דְּמֵי הַלֶּקַח לְאַלְתַּר. וְאֵינוֹ נַעֲשֶׂה לֹא עָרֵב וְלֹא קַבְּלָן, וְלֹא יָבוֹא בְּהַרְשָׁאָה.

מְחַיֵּב עַצְמוֹ בְּדִבְרֵי מֶקַּח וּמִמְכָּר בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא חִיְּבָה אוֹתוֹ תּוֹרָה, כְּדֵי שֶׁיַּעֲמֹד בְּדִבּוּרוֹ וְלֹא יְשַׁנֵּהוּ. וְאִם נִתְחַיְּבוּ לוֹ אֲחֵרִים בַּדִּין - מַאֲרִיךְ לָהֶן וּמוֹחֵל לָהֶן, וּמַלְוֶה וְחוֹנֵן. וְלֹא יֵרֵד לְתוֹךְ אֻמָּנוּת חֲבֵרוֹ, וְלֹא יָצֵר לְאָדָם בָּעוֹלָם בְּחַיָּיו.

כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: יִהְיֶה מִן הַנִּרְדָּפִין וְלֹא מִן הָרוֹדְפִין, מִן הַנֶּעֱלָבִין וְלֹא מִן הָעוֹלְבִין. וְאָדָם שֶׁהוּא עוֹשֶׂה כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר: "וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר" (ישעיה מט,ג).

◄❸

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

בין אדם לחברו

א דֶּרֶךְ בְּרִיָּתוֹ שֶׁלְּאָדָם לִהְיוֹת נִמְשָׁךְ בְּדֵעוֹתָיו וּבְמַעֲשָׂיו אַחַר רֵעָיו וַחֲבֵרָיו, וְנוֹהֵג בְּמִנְהַג אַנְשֵׁי מְדִינָתוֹ. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִתְחַבֵּר לַצַּדִּיקִים וְלֵישֵׁב אֵצֶל הַחֲכָמִים תָּמִיד, כְּדֵי שֶׁיִּלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְיִתְרַחֵק מִן הָרְשָׁעִים הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם, וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ" (משלי יג,כ), וְאוֹמֵר: "אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים..." (תהלים א,א).

וְכֵן אִם הָיָה בִּמְדִינָה שֶׁמִּנְהֲגוֹתֶיהָ רָעִים, וְאֵין אֲנָשֶׁיהָ הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה - יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֲנָשָׁיו צַדִּיקִים וְנוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ טוֹבִים. וְאִם הָיוּ כָּל הַמְּדִינוֹת שֶׁהוּא יוֹדְעָם וְשׁוֹמֵעַ שְׁמוּעָתָן נוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה, כְּמוֹ זְמַנֵּנוּ זֶה, אוֹ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֵילֵךְ לִמְדִינָה שֶׁמִּנְהֲגוֹתֶיהָ טוֹבִים, מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת אוֹ מִפְּנֵי הַחֹלִי - יֵשֵׁב לְבַדּוֹ יְחִידִי, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם" (איכה ג,כח). וְאִם הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים, שֶׁאֵין מַנִּיחִים אוֹתוֹ לֵישֵׁב בַּמְּדִינָה, אֶלָּא אִם כֵּן נִתְעָרֵב עִמָּהֶם וְנוֹהֵג בְּמִנְהָגָם הָרַע - יֵצֵא לַמְּעָרוֹת וְלַחֲוָחִים וְלַמִּדְבָּרוֹת, וְאַל יַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ חַטָּאִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "מִי יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים..." (ירמיה ט,א).

ב מִצְוַת עֲשֵׂה לְהִדָּבֵק בַּחֲכָמִים כְּדֵי לִלְמֹד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבוֹ תִדְבָּק" (דברים י,כ); וְכִי אֶפְשָׁר לְאָדָם לְהִדָּבֵק בַּשְּׁכִינָה? אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפֵרוּשׁ מִצְוָה זוֹ: הִדָּבֵק בַּחֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל שֶׁיִּשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חֲכָמִים, וְיַשִּׂיא בִּתּוֹ לְתַלְמִיד חֲכָמִים, וְלֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְלַעֲשׂוֹת פְּרַקְמַטְיָא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים, וּלְהִתְחַבֵּר לָהֶן בְּכָל מִינֵי חִבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְדָבְקָה בוֹ" (שם יא,כב; ל,כ; יהושע כב,ה). וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם וְשׁוֹתֶה בְצָמָא אֶת דִּבְרֵיהֶם.

ג מִצְוָה עַל כָּל אָדָם לֶאֱהֹב אֶת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל כְּגוּפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט,יח). לְפִיכָךְ צָרִיךְ שֶׁיְּסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ וְלָחוּס עַל מָמוֹנוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא חָס עַל מָמוֹן עַצְמוֹ וְרוֹצֶה בִּכְבוֹד עַצְמוֹ. וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ - אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

ד אַהֲבַת הַגֵּר שֶׁבָּא וְנִכְנַס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה - שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה: אַחַת - מִפְּנֵי שֶׁהוּא בִּכְלַל רֵעִים; וְאַחַת - מִפְּנֵי שֶׁהוּא גֵר, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר" (דברים י,יט). צִוָּה עַל אַהֲבַת הַגֵּר כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה עַל אַהֲבַת שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ" (שם ו,ה; יא,א). הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַצְמוֹ אוֹהֵב גֵּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֹהֵב גֵּר" (שם י,יח).

ה כָּל הַשּׂוֹנֵא אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל בְּלִבּוֹ - עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ" (ויקרא יט,יז). וְאֵין לוֹקִין עַל לָאו זֶה, לְפִי שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה. וְלֹא הִזְהִירָה תוֹרָה אֶלָּא עַל שִׂנְאָה שֶׁבַּלֵּב; אֲבָל הַמַּכֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, וְהַמְחָרֵף אֶת חֲבֵרוֹ - אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי, אֵינוֹ עוֹבֵר מִשּׁוּם "לֹא תִשְׂנָא".

ו כְּשֶׁיֶּחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ - לֹא יִשְׂטְמֶנּוּ וְיִשְׁתֹּק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּרְשָׁעִים: "וְלֹא דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד טוֹב, כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת אַמְנוֹן" (שמואל ב יג,כב), אֶלָּא מִצְוָה עָלָיו לְהוֹדִיעוֹ וְלוֹמַר לוֹ 'לָמָּה עָשִׂיתָ לִי כָּךְ וְכָךְ, וְלָמָּה חָטָאתָ

לִי בְּדָבָר פְּלוֹנִי?', שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" (ויקרא יט,יז). וְאִם חָזַר וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִמְחֹל לוֹ - צָרִיךְ שֶׁיִּמְחֹל. וְלֹא יִהְיֶה הַמּוֹחֵל אַכְזָרִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים" (בראשית כ,יז).

ז הָרוֹאֶה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁחָטָא אוֹ שֶׁהוּא הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה - מִצְוָה לְהַחֲזִירוֹ לְמוּטָב וּלְהוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא חוֹטֵא עַל עַצְמוֹ בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט,יז).

הַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ, בֵּין בִּדְבָרִים שֶׁבֵּינוֹ לְבֵינוֹ בֵּין בִּדְבָרִים שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין הַמָּקוֹם - צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. וִידַבֵּר לוֹ בְּנַחַת וּבְלָשׁוֹן רַכָּה, וְיוֹדִיעוֹ שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר לוֹ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ וְלַהֲבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אִם קִבֵּל מִמֶּנּוּ - מוּטָב; וְאִם לָאו - יוֹכִיחַ פַּעַם שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית. וְכֵן תָּמִיד חַיָּב לְהוֹכִיחַ, עַד שֶׁיַּכֵּהוּ הַחוֹטֵא וְיֹאמַר לוֹ 'אֵינִי שׁוֹמֵעַ'. וְכָל שֶׁאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לִמְחוֹת, וְאֵינוֹ מְמַחֶה - הוּא נִתְפָּשׂ בַּעֲוֹן אֵלּוּ כֻּלָּם, שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לִמְחוֹת בָּהֶם.

ח הַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ תְּחִלָּה - לֹא יְדַבֵּר לוֹ קָשׁוֹת עַד שֶׁיַּכְלִימֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא" (שם); כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: יָכוֹל אַתְּ מוֹכִיחוֹ וּפָנָיו מִשְׁתַּנּוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְאָדָם לְהַכְלִים אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכָל שֶׁכֵּן בָּרַבִּים.

אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּכְלִים אֶת חֲבֵרוֹ אֵינוֹ לוֹקֶה - עָוֹן גָּדוֹל הוּא. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים - אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר בְּדָבָר זֶה, שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, בֵּין קָטָן בֵּין גָּדוֹל, וְלֹא יִקְרָא לוֹ בְּשֵׁם שֶׁהוּא בּוֹשׁ מִמֶּנּוּ, וְלֹא יְסַפֵּר לְפָנָיו דָּבָר שֶׁהוּא בּוֹשׁ מִמֶּנּוּ.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. אֲבָל בְּדִבְרֵי שָׁמַיִם - אִם לֹא חָזַר בּוֹ בַּסֵּתֶר, מַכְלִימִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים, וּמְפַרְסְמִין חֶטְאוֹ, וּמְחָרְפִין אוֹתוֹ בְּפָנָיו וּמְבַזִּין וּמְקַלְּלִין, עַד שֶׁיַּחֲזֹר לְמוּטָב, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ כָּל הַנְּבִיאִים לְיִשְׂרָאֵל.

ט מִי שֶׁחָטָא עָלָיו חֲבֵרוֹ, וְלֹא רָצָה לְהוֹכִיחוֹ וְלֹא לְדַבֵּר לוֹ כְּלוּם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הַחוֹטֵא הֶדְיוֹט בְּיוֹתֵר אוֹ שֶׁהָיְתָה דַּעְתּוֹ מְשֻׁבֶּשֶׁת, וּמָחַל לוֹ בְּלִבּוֹ, וְלֹא שְׂטָמוֹ, וְלֹא הוֹכִיחוֹ - הֲרֵי זוֹ מִדַּת חֲסִידוּת; לֹא הִקְפִּידָה תּוֹרָה אֶלָּא עַל הַמַּשְׂטֵמָה.

י חַיָּב אָדָם לְהִזָּהֵר בִּיתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת, מִפְּנֵי שֶׁנַּפְשָׁן שְׁפָלָה לִמְאֹד וְרוּחָן נְמוּכָה, אַף עַל פִּי שֶׁהֵן בַּעֲלֵי מָמוֹן. אֲפִלּוּ אַלְמָנָתוֹ שֶׁלַּמֶּלֶךְ וִיתוֹמָיו שֶׁלַּמֶּלֶךְ - מֻזְהָרִים אָנוּ עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן" (שמות כב,כא).

וְהֵיאַךְ נוֹהֲגִין עִמָּהֶן? לֹא יְדַבֵּר אֲלֵיהֶן אֶלָּא רַכּוֹת, וְלֹא יִנְהֹג בָּהֶן אֶלָּא מִנְהַג כָּבוֹד, וְלֹא יַכְאִיב גּוּפָם בַּעֲבוֹדָה וְלֹא לִבָּם בִּדְבָרִים, וְיָחוּס עַל מָמוֹנָם יָתֵר מִמָּמוֹן עַצְמוֹ.

כָּל הַמַּקְנִיטָן אוֹ הַמַּכְעִיסָן אוֹ הִכְאִיב לִבָּן אוֹ רָדָה בָּהֶן אוֹ אִבֵּד מָמוֹנָן - הֲרֵי זֶה עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, וְכָל שֶׁכֵּן הַמַּכֶּה אוֹתָם אוֹ הַמְקַלְּלָן. וְלָאו זֶה - אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין עָלָיו, הֲרֵי עָנְשׁוֹ מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה: "וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב" (שם כב,כג).

בְּרִית כָּרַת לָהֶן מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם צוֹעֲקִים מֵחָמָס - הֵן נַעֲנִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי - שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ" (שם כב,כב).

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁעִנָּה אוֹתָן לְצָרְכֵי עַצְמוֹ. אֲבָל עִנָּה אוֹתָן הָרַב כְּדֵי לְלַמְּדָן תּוֹרָה אוֹ אֻמָּנוּת אוֹ לְהוֹלִיכָן בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר. וְאַף עַל פִּי כֵן, לֹא יִנְהֹג בָּהֶן מִנְהַג כָּל אָדָם, אֶלָּא יַעֲשֶׂה לָהֶן הֶפְרֵשׁ, וִינַהֲלֵם בְּנַחַת וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים וְכָבוֹד, "כִּי יי יָרִיב רִיבָם" (משלי כב,כג). אֶחָד יָתוֹם מֵאָב וְאֶחָד יָתוֹם מֵאֵם. וְעַד אֵמָתַי נִקְרָאִים 'יְתוֹמִים' לְעִנְיָן זֶה? עַד שֶׁלֹּא יִהְיוּ צְרִיכִין לְאָדָם גָּדוֹל לְהִסָּמֵךְ לוֹ לְאָמְנָן וּלְהִטַּפֵּל בָּהֶן, אֶלָּא יִהְיֶה עוֹשֶׂה כָּל צָרְכֵי עַצְמוֹ לְעַצְמוֹ כִּשְׁאָר כָּל הַגְּדוֹלִים.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

איסורי הלשון

א הַמְרַגֵּל בַּחֲבֵרוֹ - עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" (ויקרא יט,טז). וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין עַל לָאו זֶה, עָוֹן גָּדוֹל הוּא, וְגוֹרֵם לַהֲרֹג נְפָשׁוֹת רַבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, לְכָךְ נִסְמַךְ לוֹ: "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ" (שם); צֵא וּלְמַד מָה אֵרַע לְדוֹאֵג הָאֲדוֹמִי (שמואל א כא-כב).

ב אֵי זֶה הוּא רָכִיל? זֶה שֶׁהוּא טוֹעֵן דְּבָרִים, וְהוֹלֵךְ מִזֶּה לָזֶה וְאוֹמֵר 'כָּךְ וְכָךְ אָמַר פְּלוֹנִי', 'כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי', אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אוֹמֵר אֱמֶת, הֲרֵי זֶה מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם.

יֵשׁ עָוֹן גָּדוֹל מִזֶּה עַד מְאֹד, וְהוּא בִּכְלַל לָאו זֶה, וְהוּא לָשׁוֹן הָרַע, וְהוּא הַמְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר אֱמֶת. אֲבָל הָאוֹמֵר שֶׁקֶר - 'מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ' נִקְרָא. אֲבָל בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע זֶה שֶׁיּוֹשֵׁב וְאוֹמֵר 'כָּךְ וְכָךְ עָשָׂה פְּלוֹנִי', וְ'כָךְ וְכָךְ הָיוּ אֲבוֹתָיו', וְ'כָךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עָלָיו', וְאוֹמֵר דְּבָרִים שֶׁל גְּנַאי - עַל זֶה הַכָּתוּב אוֹמֵר: "יַכְרֵת יי כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת, לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת" (תהלים יב,ד).

ג אָמְרוּ חֲכָמִים: עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נִפְרָעִין מִן הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא: עֲבוֹדָה זָרָה, וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת דָּמִים - וְלָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד כֻּלָּם.

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרַע, כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר, שְׂפָתֵינוּ

אִתָּנוּ, מִי אָדוֹן לָנוּ?" (שם יב,ה). וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים: שְׁלֹשָׁה לָשׁוֹן הָרַע הוֹרֶגֶת: הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וְזֶה שֶׁאוֹמְרִין עָלָיו. וְהַמְקַבְּלוֹ - יָתֵר מִן הָאוֹמְרוֹ.

ד וְיֵשׁ שָׁם דְּבָרִים שֶׁהֵן אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע. כֵּיצַד? 'מִי יֹאמַר לִפְלוֹנִי שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹת שֶׁהוּא עַתָּה?', אוֹ שֶׁיֹּאמַר 'שִׁתְקוּ מִפְּלוֹנִי, אֵינִי רוֹצֶה לְהוֹדִיעַ מָה אֵרַע וּמֶה הָיָה', וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ. וְכֵן הַמְסַפֵּר בְּטוֹבַת חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי שׂוֹנְאָיו - הֲרֵי זֶה אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁזֶּה גּוֹרֵם לָהֶן שֶׁיְּסַפְּרוּ בִּגְנוּתוֹ. וְעַל עִנְיָן זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה: "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים - קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ" (משלי כז,יד), שֶׁמִּתּוֹךְ טוֹבָתוֹ בָּא לִידֵי רָעָתוֹ.

וְכֵן הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ שְׂחוֹק וְדֶרֶךְ קַלּוּת רֹאשׁ, כְּלוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׂנְאָה; הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת, כֵּן אִישׁ רִמָּה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי" (שם כו,יח-יט). וְכֵן הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ רַמָּיוּת, וְהוּא שֶׁיְּסַפֵּר לְתֻמּוֹ, וּכְאִלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁדָּבָר זֶה לָשׁוֹן הָרַע הוּא, אֶלָּא כְּשֶׁמְּמַחִין בּוֹ, אוֹמֵר 'אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁלִּפְלוֹנִי' אוֹ 'שֶׁזֶּה לָשׁוֹן הָרַע'.

ה אֶחָד הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרַע בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ אוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְהַמְסַפֵּר דְּבָרִים שֶׁגּוֹרְמִין, אִם נִשְׁמְעוּ אִישׁ מִפִּי אִישׁ, לְהַזִּיק חֲבֵרוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ, אֲפִלּוּ לְהָצֵר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ - הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן הָרַע. וְאִם נֶאֶמְרוּ דְּבָרִים אֵלּוּ בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה - כְּבָר נִשְׁמַע הַדָּבָר וְנוֹדַע, וְאִם סִפֵּר הַדָּבָר אֶחָד מִן הַשְּׁלֹשָׁה פַּעַם אַחֶרֶת, אֵין בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרַע; וְהוּא שֶׁלֹּא יִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלּוֹתוֹ יָתֵר.

ו כָּל אֵלּוּ הֵם בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁאָסוּר לָדוּר בִּשְׁכֵנוּתָם, וְכָל שֶׁכֵּן לֵישֵׁב עִמָּהֶם וְלִשְׁמֹעַ דִּבְרֵיהֶם. וְלֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּין עַל אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּדְבָּר אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרַע בִּלְבַד.

ז הַנּוֹקֵם אֶת חֲבֵרוֹ - עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִקֹּם" (ויקרא יט,יח). וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ לוֹקֶה - דֵּעָה רָעָה הִיא עַד מְאֹד, אֶלָּא רָאוּי לְאָדָם לִהְיוֹת מַעֲבִיר עַל כָּל דִּבְרֵי הָעוֹלָם, שֶׁהַכֹּל אֵצֶל הַמְּבִינִים דִּבְרֵי הֶבֶל וַהֲבַאי, וְאֵינָן כְּדַאי לִנְקֹם עֲלֵיהֶם.

כֵּיצַד הִיא הַנְּקִימָה? אָמַר לוֹ חֲבֵרוֹ 'הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ', אָמַר לוֹ 'אֵינִי מַשְׁאִילְךָ'. לְמָחָר צָרַךְ לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ, אָמַר לוֹ 'הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ', אָמַר לוֹ 'אֵינִי מַשְׁאִילְךָ, כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי כְּשֶׁשָּׁאַלְתִּי מִמְּךָ' - הֲרֵי זֶה 'נוֹקֵם'. אֶלָּא כְּשֶׁיָּבוֹא לִשְׁאֹל, יִתֵּן בְּלֵב שָׁלֵם, וְלֹא יִגְמֹל כַּאֲשֶׁר גְּמָלוֹ, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ. וְכֵן אָמַר דָּוִד בְּדֵעוֹתָיו הַטּוֹבוֹת: "אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע" (תהלים ז,ה).

ח וְכֵן כָּל הַנּוֹטֵר לְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל - עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ" (ויקרא יט,יח). כֵּיצַד? רְאוּבֵן שֶׁאָמַר לְשִׁמְעוֹן 'שְׂכֹר לִי בַּיִת זֶה' אוֹ 'הַשְׁאִילֵנִי שׁוֹר זֶה', וְלֹא רָצָה שִׁמְעוֹן. לְיָמִים צָרַךְ שִׁמְעוֹן לִרְאוּבֵן לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ אוֹ לִשְׂכֹּר, וְאָמַר לוֹ רְאוּבֵן 'הֵא לְךָ, הֲרֵינִי מַשְׁאִילְךָ וְאֵינִי כְּמוֹתְךָ, וְלֹא אֲשַׁלֵּם לְךָ כְּמַעֲשֶׂיךָ' - הָעוֹשֶׂה כָּזֶה עָבַר בְּ'לֹא תִטֹּר'.

אֶלָּא יִמְחֶה הַדָּבָר מִלִּבּוֹ, וְלֹא יִטְּרֶנּוּ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהוּא נוֹטֵר אֶת הַדָּבָר וְזוֹכְרוֹ, שֶׁמָּא יָבוֹא לִנְקֹם, לְפִיכָךְ הִקְפִּידָה תּוֹרָה עַל הַנְּטִירָה, עַד שֶׁיִּמְחֶה הֶעָוֹן מִלִּבּוֹ כְּלָל, וְלֹא יִזְכְּרֶנּוּ. וְזוֹ הִיא הַדֵּעָה הַנְּכוֹנָה שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיִּתְקַיֵּם בָּהּ יִשּׁוּב הָאָרֶץ וּמַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁלִּבְנֵי אָדָם זֶה עִם זֶה.

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּסַיְּעַן

הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה

יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְווֹת עֲשֵׂה: רִאשׁוֹנָה - לִלְמֹד תּוֹרָה; שְׁנִיָּה - לְכַבֵּד מְלַמְּדֶיהָ וְיוֹדְעֶיהָ.

וּבֵאוּר שְׁתֵּי מִצְווֹת אֵלּוּ בִּפְרָקִים אֵלּוּ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

החובה ללמד וללמוד

א נָשִׁים וַעֲבָדִים פְּטוּרִין מִתַּלְמוּד תּוֹרָה, אֲבָל קָטָן - אָבִיו חַיָּב לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא,יט). וְאֵין הָאִשָּׁה חַיֶּבֶת לְלַמֵּד אֶת בְּנָהּ, שֶׁכָּל הַחַיָּב לִלְמֹד חַיָּב לְלַמֵּד.

ב כְּשֵׁם שֶׁאָדָם חַיָּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כָּךְ הוּא חַיָּב לְלַמֵּד אֶת בֶּן בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ" (שם ד,ט). וְלֹא בְּנוֹ וּבֶן בְּנוֹ בִּלְבַד, אֶלָּא מִצְוָה עַל כָּל חָכָם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל לְלַמֵּד אֶת כָּל הַתַּלְמִידִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן בָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" (שם ו,ז); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ: "בָנֶיךָ" - אֵלּוּ תַּלְמִידֶיךָ, שֶׁהַתַּלְמִידִים קְרוּיִין 'בָּנִים', שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים" (מלכים ב ב,ג).

אִם כֵּן, לָמָּה נִצְטַוָּה עַל בְּנוֹ וְעַל בֶּן בְּנוֹ? לְהַקְדִּים בְּנוֹ לְבֶן בְּנוֹ, וּבֶן בְּנוֹ לְבֶן חֲבֵרוֹ. **ג** וְחַיָּב לִשְׂכֹּר מְלַמֵּד לִבְנוֹ לְלַמְּדוֹ, וְאֵינוֹ חַיָּב לְלַמֵּד בֶּן חֲבֵרוֹ אֶלָּא בְּחִנָּם.

מִי שֶׁלֹּא לִמְּדוֹ אָבִיו - חַיָּב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ כְּשֶׁיַּכִּיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם" (דברים ה,א). וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל מָקוֹם שֶׁהַתַּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה, מִפְּנֵי שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה וְאֵין הַמַּעֲשֶׂה מֵבִיא לִידֵי תַּלְמוּד.

ד הָיָה הוּא לִלְמֹד תּוֹרָה, וְיֵשׁ לוֹ בֵּן לִלְמֹד תּוֹרָה - הוּא קוֹדֵם לִבְנוֹ; וְאִם הָיָה בְּנוֹ נָבוֹן וּמַשְׂכִּיל מַה שֶּׁיִּלְמַד יָתֵר מִמֶּנּוּ - בְּנוֹ קוֹדֵם. וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּנוֹ קוֹדֵם, לֹא יִבָּטֵל הוּא, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁמְּצֻוֶּה עָלָיו לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כָּךְ הוּא מְצֻוֶּה לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ.

ה לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם תּוֹרָה וְאַחַר כָּךְ יִשָּׂא אִשָּׁה; שֶׁאִם נָשָׂא אִשָּׁה תְּחִלָּה - אֵין דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה לִלְמֹד. וְאִם הָיָה יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, עַד שֶׁנִּמְצָא שֶׁאֵין לִבּוֹ פָּנוּי - יִשָּׂא אִשָּׁה וְאַחַר כָּךְ יִלְמַד תּוֹרָה.

ו מֵאֵימָתַי מַתְחִיל אָבִיו לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה? מִשֶּׁיַּתְחִיל לְדַבֵּר, מְלַמְּדוֹ "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה" (שם לג,ד) וּפָסוּק רִאשׁוֹן מִפָּרָשַׁת 'שְׁמַע' (שם ו,ד). וְאַחַר כָּךְ מְלַמְּדוֹ מְעַט מְעַט, פְּסוּקִים פְּסוּקִים, עַד שֶׁיִּהְיֶה בֶּן שֵׁשׁ אוֹ בֶּן שֶׁבַע, לְפִי בֻּרְיוֹ, מוֹלִיכוֹ אֵצֶל מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת.

ז הָיָה מִנְהַג הַמְּדִינָה לִקַּח מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת שָׂכָר - נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ. וְחַיָּב לְלַמְּדוֹ בְּשָׂכָר עַד שֶׁיִּקְרָא תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב כֻּלָּהּ.

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְלַמֵּד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב בְּשָׂכָר - מֻתָּר לְלַמֵּד בְּשָׂכָר. אֲבָל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה - אָסוּר לְלַמְּדָהּ בְּשָׂכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם" (שם ד,ה) - מָה אֲנִי בְּחִנָּם לָמַדְתִּי, אַף אַתֶּם בְּחִנָּם לְמַדְתֶּם מִמֶּנִּי. וְכֵן כְּשֶׁתְּלַמְּדוּ לְדוֹרוֹת - בְּחִנָּם, כְּמוֹ שֶׁלְּמַדְתֶּם מִמֶּנִּי.

לֹא מָצָא מִי שֶׁיְּלַמְּדוֹ בְּחִנָּם - יִלְמֹד בְּשָׂכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱמֶת קְנֵה" (משלי כג,כג). יָכוֹל יְלַמֵּד לַאֲחֵרִים בְּשָׂכָר? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְאַל תִּמְכֹּר" (שם). הָא לָמַדְתָּ שֶׁאָסוּר לוֹ לְלַמֵּד בְּשָׂכָר, אַף עַל פִּי שֶׁלִּמְּדוֹ רַבּוֹ בְּשָׂכָר.

ח כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, בֵּין עָנִי בֵּין עָשִׁיר, בֵּין שָׁלֵם בְּגוּפוֹ בֵּין בַּעַל יִסּוּרִין, בֵּין בָּחוּר בֵּין שֶׁהָיָה זָקֵן גָּדוֹל שֶׁתָּשַׁשׁ כֹּחוֹ. אֲפִלּוּ עָנִי הַמְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים, וַאֲפִלּוּ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים - חַיָּב לִקְבֹּעַ לוֹ זְמַן לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה" (יהושע א,ח).

ט גְּדוֹלֵי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מֵהֶן חוֹטְבֵי עֵצִים, וּמֵהֶן שׁוֹאֲבֵי מַיִם, וּמֵהֶן סוּמִין, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְהֵן מִכְּלַל מַעְתִּיקֵי הַשְּׁמוּעָה אִישׁ מִפִּי אִישׁ מִפִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ.

י עַד אֵימָתַי חַיָּב לִלְמֹד תּוֹרָה? עַד יוֹם מוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים ד,ט), וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּלִמּוּד הוּא שָׁכֵחַ. **יא** וְחַיָּב לְשַׁלֵּשׁ זְמַן לִמִּידָתוֹ: שְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, שְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וּשְׁלִישׁ יָבִין וְיַשְׂכִּיל אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ, וְיוֹצִיא דָּבָר מִדָּבָר, וִידַמֶּה דָּבָר לְדָבָר, וְיָדִין בַּמִּדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן, עַד שֶׁיֵּדַע הֵיאַךְ הוּא עִקַּר הַמִּדּוֹת, וְהֵיאַךְ יוֹצִיא הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן מִדְּבָרִים שֶׁלָּמַד מִפִּי הַשְּׁמוּעָה; וְעִנְיָן זֶה הוּא הַנִּקְרָא 'תַּלְמוּד'.

יב כֵּיצַד? הָיָה בַּעַל אֻמָּנוּת, וְהָיָה* עוֹסֵק בִּמְלָאכָה שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם, וּבַתּוֹרָה תֵּשַׁע: אוֹתָן הַתֵּשַׁע - קוֹרֵא בְּשָׁלֹשׁ מֵהֶן בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, וּבְשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וּבְשָׁלֹשׁ מִתְבּוֹנֵן בְּדַעְתּוֹ לְהָבִין דָּבָר מִדָּבָר. וְדִבְרֵי קַבָּלָה בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הֵן, וּפֵרוּשָׁן בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וְהָעִנְיָנוֹת הַנִּקְרָאִין 'פַּרְדֵּס' בִּכְלַל הַתַּלְמוּד.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּתְחִלַּת תַּלְמוּדוֹ שֶׁלָּאָדָם. אֲבָל כְּשֶׁיַּגְדִּיל בְּחָכְמָה, וְלֹא יְהֵא צָרִיךְ לֹא לִלְמֹד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְלֹא לַעֲסֹק תָּמִיד בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה - יִקְרָא בְּעִתִּים מְזֻמָּנִים תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְדִבְרֵי הַשְּׁמוּעָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח דָּבָר מִדִּבְרֵי תוֹרָה, וְיִפָּנֶה כָּל יָמָיו לַתַּלְמוּד בִּלְבַד, לְפִי רֹחַב לִבּוֹ וְיִשּׁוּב דַּעְתּוֹ.

יג אִשָּׁה שֶׁלָּמְדָה תּוֹרָה - יֵשׁ לָהּ שָׂכָר, אֲבָל אֵינוֹ כִּשְׂכַר הָאִישׁ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִצְטַוֵּת, וְכָל הָעוֹשֶׂה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה עָלָיו, אֵין שְׂכָרוֹ כִּשְׂכַר הַמְּצֻוֶּה שֶׁעָשָׂה, אֶלָּא פָּחוּת מִמֶּנּוּ. וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לָהּ שָׂכָר, צִוּוּ חֲכָמִים שֶׁלֹּא יְלַמֵּד אָדָם אֶת בִּתּוֹ תוֹרָה, מִפְּנֵי שֶׁרֹב הַנָּשִׁים אֵין דַּעְתָּן מְכֻוֶּנֶת לְהִתְלַמֵּד, וְהֵן מוֹצִיאִין דִּבְרֵי תוֹרָה לְדִבְרֵי הֲבַאי לְפִי עֲנִיּוּת דַּעְתָּן.

אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַמְלַמֵּד אֶת בִּתּוֹ תוֹרָה, כְּאִלּוּ לִמְּדָהּ תִּפְלוּת. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. אֲבָל תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב - לֹא יְלַמֵּד אוֹתָהּ לְכַתְּחִלָּה, וְאִם לִמְּדָהּ, אֵינוֹ כִּמְלַמְּדָהּ תִּפְלוּת.

....

יב) **וְהָיָה**. ק׳, מ׳: יִהְיֶה.

פֶּרֶק שֵׁנִי

תינוקות של בית רבן

א מוֹשִׁיבִין מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ. וְכָל עִיר שֶׁאֵין בָּהּ תִּינוֹקוֹת שֶׁלְּבֵית רַבָּן - מַחֲרִימִין אֶת אַנְשֵׁי הָעִיר, עַד שֶׁמּוֹשִׁיבִין מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת; וְאִם לֹא הוֹשִׁיבוּ - מַחֲרִיבִין אֶת הָעִיר, שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּהֶבֶל פִּיהֶם שֶׁלְּתִינוֹקוֹת שֶׁלְּבֵית רַבָּן.

ב מַכְנִיסִין אֶת הַתִּינוֹקוֹת לְהִתְלַמֵּד כְּבֶן שֵׁשׁ כְּבֶן שֶׁבַע, לְפִי כֹּחַ הַבֵּן וּבִנְיַן גּוּפוֹ. וּפָחוּת מִבֶּן שֵׁשׁ - אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ. וּמַכֶּה אוֹתָן הַמְּלַמֵּד לְהָטִיל עֲלֵיהֶן אֵימָה, וְאֵינוֹ מַכֶּה אוֹתָן מַכַּת אוֹיֵב, מוּסַר אַכְזָרִי. לְפִיכָךְ לֹא יַכֶּה אוֹתָן בְּשׁוֹטִים, וְלֹא בְּמַקְלוֹת, אֶלָּא בִּרְצוּעָה קְטַנָּה.

וְיוֹשֵׁב וּמְלַמְּדָן כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ וּמִקְצָת מִן הַלַּיְלָה, כְּדֵי לְחַנְּכָן לִלְמֹד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. וְלֹא יִבָּטְלוּ הַתִּינוֹקוֹת כְּלָל, חוּץ מֵעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְעַרְבֵי יָמִים טוֹבִים בְּסוֹף הַיּוֹם, וּבְיָמִים טוֹבִים. אֲבָל בַּשַּׁבָּת - אֵין קוֹרִין לְכַתְּחִלָּה, אֲבָל שׁוֹנִין לָרִאשׁוֹן. וְאֵין מְבַטְּלִין הַתִּינוֹקוֹת וַאֲפִלּוּ לְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

ג מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת שֶׁהוּא מַנִּיחַ אֶת הַתִּינוֹקוֹת וְיוֹצֵא, אוֹ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת עִמָּהֶן, אוֹ שֶׁהוּא מִתְרַשֵּׁל בְּתַלְמוּדָן - הֲרֵי הוּא בִּכְלַל "אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יי רְמִיָּה" (ירמיה מח,י). לְפִיכָךְ אֵין רָאוּי לְהוֹשִׁיב מְלַמֵּד אֶלָּא בַּעַל יִרְאָה, מָהִיר לִקְרוֹת וּלְדַקְדֵּק. **ד** וּמִי שֶׁאֵין לוֹ אִשָּׁה לֹא יְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת, מִפְּנֵי אִמּוֹתֵיהֶן שֶׁהֵן בָּאִין אֵצֶל בְּנֵיהֶן. וְכֵן אִשָּׁה לֹא תְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת, מִפְּנֵי אֲבוֹתֵיהֶן שֶׁהֵן בָּאִין אֵצֶל הַבָּנִים.

ה עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה תִּינוֹקוֹת לְמֵדִים אֵצֶל מְלַמֵּד אֶחָד. הָיוּ יָתֵר עַל חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים, עַד אַרְבָּעִים - מוֹשִׁיבִין עִמּוֹ אַחֵר לְסַיְּעוֹ בְּלִמּוּדָן. הָיוּ יָתֵר עַל אַרְבָּעִים - מַעֲמִידִין לָהֶן שְׁנֵי מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת.

ו מוֹלִיכִין אֶת הַקָּטָן מִמְּלַמֵּד לִמְלַמֵּד אַחֵר שֶׁהוּא מָהִיר מִמֶּנּוּ, בֵּין בְּמִקְרָא בֵּין בְּדִקְדּוּק. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? כְּשֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶן בְּעִיר אַחַת, וְלֹא הָיָה הַנָּהָר מַפְסִיק בֵּינֵיהֶן. אֲבָל מֵעִיר לְעִיר, אוֹ מִצַּד נָהָר לְצִדּוֹ אֲפִלּוּ בְּאוֹתָהּ הָעִיר - אֵין מוֹלִיכִין אֶת הַקָּטָן, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה בִּנְיָן בָּרִיא עַל גַּבֵּי הַנָּהָר, בִּנְיָן שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לִפֹּל בִּמְהֵרָה.

ז אֶחָד מִבְּנֵי מָבוֹי שֶׁבִּקֵּשׁ לְהֵעָשׂוֹת מְלַמֵּד, אֲפִלּוּ אֶחָד מִבְּנֵי הֶחָצֵר - אֵין יְכוֹלִין שְׁכֵנָיו לִמְחוֹת בְּיָדוֹ. וְכֵן מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת שֶׁבָּא חֲבֵרוֹ וּפָתַח בַּיִת לְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת בְּצִדּוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ תִּינוֹקוֹת אֲחֵרִים לוֹ, אוֹ כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ מִתִּינוֹקוֹת שֶׁלָּזֶה אֵצֶל זֶה - אֵינוֹ יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יי חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר" (ישעיה מב,כא).

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

קניין תורה

א בִּשְׁלֹשָׁה כְּתָרִים נִכְתְּרוּ יִשְׂרָאֵל: כֶּתֶר תּוֹרָה, וְכֶתֶר כְּהֻנָּה, וְכֶתֶר מַלְכוּת. כֶּתֶר כְּהֻנָּה - זָכָה בּוֹ אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם" (במדבר כה,יג). כֶּתֶר מַלְכוּת - זָכָה בּוֹ דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: "זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה, וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי" (תהלים פט,לז). כֶּתֶר תּוֹרָה - הֲרֵי הוּא מֻנָּח וְעוֹמֵד וּמוּכָן לַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב" (דברים לג,ד); כָּל מִי שֶׁיִּרְצֶה - יָבוֹא וְיִטֹּל.

שֶׁמָּא תֹּאמַר שֶׁאוֹתָן הַכְּתָרִים גְּדוֹלִים מִכֶּתֶר תּוֹרָה? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק, בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ" (משלי ח,טו-טז); הָא לָמַדְתָּ שֶׁכֶּתֶר תּוֹרָה גָּדוֹל מִכֶּתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת. **ב** אָמְרוּ חֲכָמִים: מַמְזֵר תַּלְמִיד חֲכָמִים קוֹדֵם לְכֹהֵן גָּדוֹל עַם הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים" (שם ג,טו) - יְקָרָה הִיא מִכֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּכְנָס לִפְנַי לִפְנִים.

ג אֵין לְךָ מִצְוָה בְּכָל הַמִּצְווֹת כֻּלָּן שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה, אֶלָּא תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְווֹת כֻּלָּן, שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה, לְפִיכָךְ הַתַּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה בְּכָל מָקוֹם. **ד** הָיָה לְפָנָיו עֲשִׂיַּת מִצְוָה וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אִם אֶפְשָׁר לַמִּצְוָה לְהֵעָשׂוֹת עַל יְדֵי אֲחֵרִים - לֹא יַפְסִיק תַּלְמוּדוֹ; וְאִם לָאו - יַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה וְיַחֲזֹר לְתוֹרָתוֹ.

ה תְּחִלַּת דִּינוֹ שֶׁלְּאָדָם אֵינוֹ נִדּוֹן אֶלָּא עַל הַתַּלְמוּד, וְאַחַר כָּךְ עַל שְׁאָר מַעֲשָׂיו. לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ.

ו מִי שֶׁנְּשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקַיֵּם מִצְוָה זוֹ כָּרָאוּי לָהּ וְלִהְיוֹת מֻכְתָּר בְּכִתְרָהּ שֶׁלַּתּוֹרָה - לֹא יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ לִדְבָרִים אֲחֵרִים, וְלֹא יָשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיִּקְנֶה תּוֹרָה עִם הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד כְּאֶחָד. כָּךְ הוּא דַּרְכָּהּ שֶׁלַּתּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל, וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל, וְלֹא עָלֶיךָ כָּל הַמְּלָאכָה לִגְמֹר, וְלֹא אַתָּה בֶּן חוֹרִין לִבָּטֵל. אֲבָל אִם הִרְבֵּיתָ תּוֹרָה - הִרְבֵּיתָ שָׂכָר. וְהַשָּׂכָר לְפִי הַצַּעַר.

ז שֶׁמָּא תֹּאמַר: עַד שֶׁאֲקַבֵּץ מָמוֹן, וְאֶחֱזֹר וְאֶקְרָא; עַד שֶׁאֶקְנֶה מַה שֶּׁאֲנִי צָרִיךְ, וְאֶפָּנֶה מֵעֲסָקַי, וְאֶחֱזֹר וְאֶקְרָא - אִם תַּעֲלֶה מַחֲשָׁבָה זוֹ עַל לִבְּךָ, אֵין אַתָּה זוֹכֶה לְכִתְרָהּ שֶׁלַּתּוֹרָה לְעוֹלָם. אֶלָּא עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע וּמְלַאכְתְּךָ עֲרַאי, וְאַל תֹּאמַר: לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִּפָּנֶה.

ח כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא [...] וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא" (דברים ל,יב-יג); "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" - לֹא בְּגַסֵּי הָרוּחַ הִיא

מְצוּיָה; "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא" - לֹא בְּמְהַלְּכֵי מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא. לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: לֹא כָּל הַמַּרְבֶּה סְחוֹרָה - מַחְכִּים. וְצִוּוּ וְאָמְרוּ: הֱוֵי מְעַט עֵסֶק, וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה.

ט דִּבְרֵי תּוֹרָה נִמְשְׁלוּ בַּמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם" (ישעיה נה,א) - לוֹמַר לְךָ: מָה הַמַּיִם אֵין מִתְכַּנְּסִין בִּמְקוֹם מִדְרוֹן, אֶלָּא נִזְחָלִין מֵעָלָיו וּמִתְקַבְּצִין בִּמְקוֹם אֻשְׁבֹּרֶן, כָּךְ דִּבְרֵי תּוֹרָה אֵינָן נִמְצָאִין בְּגַסֵּי הָרוּחַ, וְלֹא בְּלֵב כָּל גְּבַהּ לֵב, אֶלָּא בְּדַכָּא וּשְׁפַל רוּחַ, שֶׁמִּתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵי הַחֲכָמִים וּמֵסִיר הַתַּאֲווֹת וְתַעֲנוּגֵי הַזְּמַן מִלִּבּוֹ, וְעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּכָל יוֹם מְעַט כְּדֵי חַיָּיו אִם לֹא הָיָה לוֹ מַה יֹּאכַל, וּשְׁאָר יוֹמוֹ וְלֵילוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה.

י כָּל הַמֵּשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה, וְיִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה - הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם, וּבִזָּה אֶת הַתּוֹרָה, וְכִבָּה מְאוֹר הַדָּת, וְגָרַם רָעָה לְעַצְמוֹ, וְנָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַבָּא, לְפִי שֶׁאָסוּר לֵהָנוֹת בְּדִבְרֵי תּוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה.

אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תּוֹרָה, נָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם. וְעוֹד צִוּוּ וְאָמְרוּ: לֹא תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶן, וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶן. וְעוֹד צִוּוּ וְאָמְרוּ: אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה, וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת; וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה - סוֹפָהּ בְּטֵלָה. וְסוֹף אָדָם זֶה שֶׁיְּהֵא מְלַסְטֵס אֶת הַבְּרִיּוֹת.

יא מַעֲלָה גְּדוֹלָה הִיא לְמִי שֶׁהוּא מִתְפַּרְנֵס מִמַּעֲשֵׂה יָדָיו, וּמִדַּת חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הִיא, וּבָזֶה זוֹכֶה לְכָל כָּבוֹד וְטוֹבָה שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ" (תהלים קכח,ב) - "אַשְׁרֶיךָ" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וְטוֹב לָךְ" לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב.

יב אֵין דִּבְרֵי תּוֹרָה מִתְקַיְּמִין בְּמִי שֶׁמְּרַפֶּה עַצְמוֹ עֲלֵיהֶן, וְלֹא בְּאֵלּוּ שֶׁלּוֹמְדִין מִתּוֹךְ עִדּוּן וּמִתּוֹךְ אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּמִית עַצְמוֹ עֲלֵיהֶן וּמְצַעֵר גּוּפוֹ תָּמִיד, וְלֹא יִתֵּן שְׁנַת לְעֵינָיו, לְעַפְעַפָּיו תְּנוּמָה.

אָמְרוּ חֲכָמִים דֶּרֶךְ רֶמֶז: "זֹאת הַתּוֹרָה, אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל" (במדבר יט,יד) - אֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּמִית עַצְמוֹ בְּאָהֳלֵי הַחָכְמָה. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה - צַר כֹּחֶכָה" (משלי כד,י). וְעוֹד אָמַר: "אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי" (קהלת ב,ט) - חָכְמָה שֶׁלָּמַדְתִּי בְּ'אַף', עָמְדָה לִי.

אָמְרוּ חֲכָמִים: בְּרִית כְּרוּתָה, שֶׁכָּל הַיָּגֵעַ בְּתַלְמוּדוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת - לֹא בִּמְהֵרָה הוּא מְשַׁכֵּחַ; וְכָל הַיָּגֵעַ בְּתַלְמוּדוֹ בְּצִנְעָה - מַחְכִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה" (משלי יא,ב). וְכָל הַמַּשְׁמִיעַ קוֹלוֹ בִּשְׁעַת תַּלְמוּדוֹ - תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ; אֲבָל הַקּוֹרֵא בְּלַחַשׁ - בִּמְהֵרָה הוּא שׁוֹכֵחַ.

יג אַף עַל פִּי שֶׁמִּצְוָה לִלְמֹד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, אֵין אָדָם לָמֵד רֹב חָכְמָתוֹ אֶלָּא בַּלַּיְלָה. לְפִיכָךְ, מִי שֶׁרָצָה לִזְכּוֹת בְּכֶתֶר הַתּוֹרָה - יִזָּהֵר בְּכָל לֵילוֹתָיו, וְלֹא יְאַבֵּד אֲפִלּוּ אַחַת מֵהֶן בְּשֵׁנָה וַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְשִׂיחָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, אֶלָּא בְּתַלְמוּד תּוֹרָה וְדִבְרֵי חָכְמָה. אָמְרוּ חֲכָמִים: אֵין גָּרְנָהּ שֶׁלַּתּוֹרָה אֶלָּא לַיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה" (איכה ב,יט). וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּלַּיְלָה - חוּט שֶׁלְּחֶסֶד נִמְשָׁךְ עָלָיו בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹמָם יְצַוֶּה יי חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי, תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי" (תהלים מב,ט). וְכָל בַּיִת שֶׁאֵין דִּבְרֵי תּוֹרָה נִשְׁמָעִין בּוֹ בַּלַּיְלָה - אֵשׁ אוֹכַלְתּוֹ.

"כִּי דְבַר יי בָּזָה" (במדבר טו,לא) - זֶה שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחַ עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה כָּל עִקָּר. וְכֵן כָּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק, אוֹ שֶׁקָּרָא וְשָׁנָה וּפֵרַשׁ לְהַבְלֵי עוֹלָם, וְהִנִּיחַ תַּלְמוּדוֹ וּזְנָחוֹ - הֲרֵי זֶה בִּכְלַל בּוֹזֶה דְּבַר יי.

אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַמְּבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר - סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי; וְכָל הַמְּקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי - סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְעִנְיָן זֶה מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה; הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל, וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" (דברים כח,מז-מח), וְאוֹמֵר: "לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ, לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ" (שם ח,טז).

פֶּרֶק רְבִיעִי

לימוד לתלמידים

א אֵין מְלַמְּדִין דִּבְרֵי תּוֹרָה אֶלָּא לְתַלְמִיד הָגוּן, נָאֶה בְּמַעֲשָׂיו, אוֹ לְתָם. אֲבָל אִם הָיָה הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה - מַחֲזִירִין אוֹתוֹ לְמוּטָב, וּמַנְהִיגִין אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, וּבוֹדְקִין אוֹתוֹ, וְאַחַר כָּךְ מַכְנִיסִין אוֹתוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וּמְלַמְּדִין אוֹתוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַשּׁוֹנֶה לְתַלְמִיד שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, כְּאִלּוּ זָרַק אֶבֶן לְמֶרְקוּלִיס, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה, כֵּן נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד" (משלי כו,ח); וְאֵין "כָּבוֹד" אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ" (שם ג,לה).

וְכֵן הָרַב שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה - אַף עַל פִּי שֶׁחָכָם גָּדוֹל הוּא וְכָל הָעָם צְרִיכִין לוֹ, אֵין מִתְלַמְּדִין מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיַּחֲזֹר לְמוּטָב, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ יי צְבָאוֹת הוּא" (מלאכי ב,ז); אָמְרוּ חֲכָמִים: אִם דּוֹמֶה הָרַב לְמַלְאַךְ יי צְבָאוֹת - תּוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ; אִם לָאו - אַל יְבַקְשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיהוּ.

ב כֵּיצַד מְלַמְּדִין? הָרַב יוֹשֵׁב בָּרֹאשׁ, וְהַתַּלְמִידִים לְפָנָיו מֻקָּפִין עֲטָרָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּן רוֹאִין אֶת הָרַב וְשׁוֹמְעִין דְּבָרָיו. וְלֹא יֵשֵׁב הָרַב עַל הַכִּסֵּא וְהַתַּלְמִידִים עַל הַקַּרְקַע, אֶלָּא אוֹ הַכֹּל עַל הָאָרֶץ אוֹ הַכֹּל עַל הַכִּסְאוֹת. וּבָרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִין, וּמִקֹּדֶם חֻרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי נָהֲגוּ הַכֹּל לְלַמֵּד לַתַּלְמִידִים וְהֵן יוֹשְׁבִין.

ג אִם הָיָה הָרַב מְלַמֵּד מִפִּיו לַתַּלְמִידִים - מְלַמֵּד. וְאִם הָיָה מְלַמֵּד עַל יְדֵי מְתֻרְגְּמָן - הַמְּתֻרְגְּמָן עוֹמֵד בֵּינוֹ וּבֵין הַתַּלְמִידִים, וְהָרַב אוֹמֵר לַמְּתֻרְגְּמָן, וְהַמְּתֻרְגְּמָן מַשְׁמִיעַ לְכָל הַתַּלְמִידִים. וּכְשֶׁהֵן שׁוֹאֲלִין לַמְּתֻרְגְּמָן, הוּא שׁוֹאֵל לָרַב, וְהָרַב מֵשִׁיב לַמְּתֻרְגְּמָן, וְהַמְּתֻרְגְּמָן מֵשִׁיב לַשּׁוֹאֵל. וְלֹא יַגְבִּיהַּ הָרַב קוֹלוֹ יָתֵר מִקּוֹל הַמְּתֻרְגְּמָן, וְלֹא יַגְבִּיהַּ הַמְּתֻרְגְּמָן קוֹלוֹ בְּעֵת שֶׁשּׁוֹאֵל אֶת הָרַב יָתֵר מִקּוֹל הָרַב.

אֵין הַתֻּרְגְּמָן רַשַּׁאי לֹא לִפְחֹת וְלֹא לְהוֹסִיף וְלֹא לְשַׁנּוֹת, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה הַתֻּרְגְּמָן אָבִיו שֶׁלְּחָכָם אוֹ רַבּוֹ. אָמַר הָרַב לַתֻּרְגְּמָן 'כָּךְ אָמַר לִי רַבִּי' אוֹ 'כָּךְ אָמַר לִי אַבָּא מָרִי' - כְּשֶׁאוֹמֵר הַתֻּרְגְּמָן הַדְּבָרִים לָעָם, אוֹמְרָן בְּשֵׁם הֶחָכָם, וּמַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁלַּאֲבִי הָרַב אוֹ שֶׁלְּרַבּוֹ, וְאוֹמֵר 'כָּךְ אָמַר רַבָּנָא פְּלוֹנִי', אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הֶחָכָם שְׁמוֹ, שֶׁאָסוּר לוֹ לִקְרוֹת לְרַבּוֹ אוֹ לְאָבִיו בִּשְׁמוֹ.

ד הָרַב שֶׁלִּמֵּד וְלֹא הֵבִינוּ הַתַּלְמִידִים - לֹא יִכְעֹס עֲלֵיהֶן וְיִרְגַּז, אֶלָּא חוֹזֵר וְשׁוֹנֶה הַדָּבָר אֲפִלּוּ כַּמָּה פְּעָמִים, עַד שֶׁיָּבִינוּ עֹמֶק הַהֲלָכָה. וְכֵן לֹא יֹאמַר הַתַּלְמִיד 'הֵבַנְתִּי' וְהוּא לֹא הֵבִין, אֶלָּא חוֹזֵר וְשׁוֹאֵל אֲפִלּוּ כַּמָּה פְּעָמִים. וְאִם כָּעַס עָלָיו רַבּוֹ וְרָגַז - יֹאמַר לוֹ 'רַבִּי, תּוֹרָה הִיא, וְלִלְמֹד אֲנִי צָרִיךְ, וְדַעְתִּי קְצָרָה'.

ה לֹא יִהְיֶה הַתַּלְמִיד בּוֹשׁ מֵחֲבֵרָיו שֶׁלָּמְדוּ מִפַּעַם רִאשׁוֹנָה אוֹ שְׁנִיָּה, וְהוּא לֹא לָמַד אֶלָּא אַחַר כַּמָּה פְּעָמִים; שֶׁאִם נִתְבַּיֵּשׁ מִדָּבָר זֶה, נִמְצָא נִכְנָס וְיוֹצֵא לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְהוּא אֵינוֹ לָמֵד כְּלוּם. לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: אֵין הַבַּיְשָׁן לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד.

בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁלֹּא הֵבִינוּ הַתַּלְמִידִים אֶת הַדָּבָר מִפְּנֵי עָמְקוֹ, אוֹ מִפְּנֵי דַּעְתָּן שֶׁהִיא קְצָרָה. אֲבָל אִם נִכָּר לָרַב שֶׁהֵם מִתְרַשְּׁלִין בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּמִתְרַפִּין עֲלֵיהֶן וּלְפִיכָךְ לֹא הֵבִינוּ - חַיָּב לִרְגֹּז עֲלֵיהֶן וּלְהַכְלִימָן בִּדְבָרִים, כְּדֵי לְחַדְּדָן, וּבְעִנְיָן זֶה אָמְרוּ חֲכָמִים: זְרֹק מָרָה בַּתַּלְמִידִים.

לְפִיכָךְ אֵין רָאוּי לָרַב לִנְהֹג קַלּוּת רֹאשׁ בִּפְנֵי הַתַּלְמִידִים, וְלֹא לִשְׂחֹק בִּפְנֵיהֶן, וְלֹא לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶן, וְיִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ בִּמְהֵרָה.

ו אֵין שׁוֹאֲלִין אֶת הָרַב כְּשֶׁיִּכָּנֵס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, עַד שֶׁתִּתְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ עָלָיו. וְאֵין הַתַּלְמִיד שׁוֹאֵל כְּשֶׁיִּכָּנֵס, עַד שֶׁיֵּשֵׁב וְיָנוּחַ. וְאֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם כְּאֶחָד. וְאֵין שׁוֹאֲלִין אֶת הָרַב מֵעִנְיָן אַחֵר אֶלָּא מֵאוֹתוֹ הָעִנְיָן שֶׁהֵן עוֹסְקִין בּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ. וְיֵשׁ לָרַב לְהַטְעוֹת הַתַּלְמִידִים בִּשְׁאֵלוֹתָיו וּבַמַּעֲשִׂים שֶׁעוֹשֶׂה בִּפְנֵיהֶן, כְּדֵי לְחַדְּדָן וּכְדֵי שֶׁיֵּדַע אִם זוֹכְרִין הֵן מַה שֶּׁלָּמְדָן אוֹ אֵינָן זוֹכְרִין. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ רְשׁוּת לִשְׁאֹל אוֹתָן בְּעִנְיָן אַחֵר שֶׁאֵינָן עוֹסְקִין בּוֹ, כְּדֵי לְזָרְזָן.

ז אֵין שׁוֹאֲלִין מֵעוֹמֵד, וְאֵין מְשִׁיבִין מֵעוֹמֵד, וְלֹא מִגָּבוֹהַּ, וְלֹא מֵרָחוֹק, וְלֹא מֵאֲחוֹרֵי הַזְּקֵנִים. וְאֵין שׁוֹאֲלִין אֶת הָרַב אֶלָּא בָּעִנְיָן, וְאֵין שׁוֹאֲלִין אֶלָּא מִיִּרְאָה, וְלֹא יִשְׁאַל בָּעִנְיָן יָתֵר מִשָּׁלֹשׁ הֲלָכוֹת.

ח שְׁנַיִם שֶׁשָּׁאֲלוּ: שָׁאַל אֶחָד בָּעִנְיָן, וְשָׁאַל אֶחָד שֶׁלֹּא בָּעִנְיָן - נִזְקָקִין לָעִנְיָן; מַעֲשֶׂה וְשֶׁאֵינוֹ מַעֲשֶׂה - נִזְקָקִין לַמַּעֲשֶׂה; הֲלָכָה וּמִדְרָשׁ - נִזְקָקִין לַהֲלָכָה; מִדְרָשׁ וְהַגָּדָה - נִזְקָקִין לַמִּדְרָשׁ; הַגָּדָה וְקַל וָחֹמֶר - נִזְקָקִין לַקַּל וָחֹמֶר; קַל וָחֹמֶר וּגְזֵרָה שָׁוָה - נִזְקָקִין לַקַּל וָחֹמֶר.

הָיוּ הַשּׁוֹאֲלִין אֶחָד חָכָם וְאֶחָד תַּלְמִיד - נִזְקָקִין לֶחָכָם; תַּלְמִיד וְעַם הָאָרֶץ - נִזְקָקִין לַתַּלְמִיד. שְׁנֵיהֶן חֲכָמִים, שְׁנֵיהֶן תַּלְמִידִים, שְׁנֵיהֶן עַמֵּי הָאָרֶץ, שָׁאֲלוּ שְׁנֵיהֶן בִּשְׁתֵּי הֲלָכוֹת אוֹ בִּשְׁתֵּי שְׁאֵלוֹת, שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת, שְׁנֵי מַעֲשִׂים - הָרְשׁוּת בְּיַד הַמְּתֻרְגְּמָן מֵעַתָּה.

ט אֵין יְשֵׁנִים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. וְכָל הַמִּתְנַמְנֵם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ - חָכְמָתוֹ נַעֲשֵׂית קְרָעִים קְרָעִים, וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה" (משלי כג,כא). וְאֵין מְשִׂיחִין בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אֶלָּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה בִּלְבַד. אֲפִלּוּ מִי שֶׁנִּתְעַטֵּשׁ - אֵין אוֹמְרִים לוֹ 'רְפוּאָה!' בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שְׁאָר הַדְּבָרִים. וּקְדֻשַּׁת בֵּית הַמִּדְרָשׁ חֲמוּרָה מִקְּדֻשַּׁת בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

כבוד רבו

א כְּשֵׁם שֶׁאָדָם מְצֻוֶּה בִּכְבוֹד אָבִיו וּבְיִרְאָתוֹ, כָּךְ הוּא חַיָּב בִּכְבוֹד רַבּוֹ וְיִרְאָתוֹ. וְרַבּוֹ יָתֵר מֵאָבִיו, שֶׁאָבִיו הֱבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ חָכְמָה מְבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

רָאָה אֲבֵדַת אָבִיו וַאֲבֵדַת רַבּוֹ - שֶׁלְּרַבּוֹ קוֹדֶמֶת לְשֶׁלְּאָבִיו. אָבִיו וְרַבּוֹ נוֹשְׂאִים בְּמַשָּׂא - מַנִּיחַ אֶת שֶׁלְּרַבּוֹ, וְאַחַר כָּךְ אֶת שֶׁלְּאָבִיו. אָבִיו וְרַבּוֹ שְׁבוּיִים בַּשִּׁבְיָה - פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ, וְאַחַר כָּךְ פּוֹדֶה אֶת אָבִיו. וְאִם הָיָה אָבִיו תַּלְמִיד חֲכָמִים - פּוֹדֶה אֶת אָבִיו תְּחִלָּה. וְכֵן אִם הָיָה אָבִיו חָכָם, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ שָׁקוּל כְּנֶגֶד רַבּוֹ - מֵשִׁיב אֲבֵדָתוֹ, וְאַחַר כָּךְ מֵשִׁיב אֲבֵדַת רַבּוֹ. וְאֵין לְךָ כָּבוֹד גָּדוֹל מִכְּבוֹד הָרַב, וְלֹא מוֹרָא יָתֵר מִמּוֹרָא הָרַב; אָמְרוּ חֲכָמִים: מוֹרָא רַבָּךְ - כְּמוֹרָא שָׁמַיִם.

לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַחוֹלֵק עַל רַבּוֹ - כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּהַצֹּתָם עַל יי" (במדבר כו,ט), וְכָל הָעוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם רַבּוֹ - כְּעוֹשֶׂה עִם הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יי" (שם כ,יג), וְכָל הַמִּתְרַעֵם עַל רַבּוֹ - כְּמִתְרַעֵם עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי

עַל יי״ (שמות טז,ח), וְכָל הַמְּהַרְהֵר אַחַר רַבּוֹ - כִּמְהַרְהֵר אַחַר הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה״ (במדבר כא,ה).

ב אֵי זֶה הוּא חוֹלֵק עַל רַבּוֹ? זֶה שֶׁקּוֹבֵעַ לוֹ מִדְרָשׁ, וְיוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וּמְלַמֵּד שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת רַבּוֹ, וְרַבּוֹ קַיָּם, וְאַף עַל פִּי שֶׁרַבּוֹ בִּמְדִינָה אַחֶרֶת. וְאָסוּר לְאָדָם לְהוֹרוֹת בִּפְנֵי רַבּוֹ לְעוֹלָם. וְכָל הַמּוֹרֶה הֲלָכָה בִּפְנֵי רַבּוֹ - חַיָּב מִיתָה.

ג הָיָה בֵּינוֹ וּבֵין רַבּוֹ שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, וְשָׁאַל לוֹ אָדָם דְּבַר הֲלָכָה - מֻתָּר לְהָשִׁיב. וּלְהַפְרִישׁ מִן הָאִסּוּר - אֲפִלּוּ בִּפְנֵי רַבּוֹ, מֻתָּר לְהוֹרוֹת. כֵּיצַד? כְּגוֹן שֶׁרָאָה אָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר הָאָסוּר, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָדַע בְּאִסּוּרוֹ אוֹ מִפְּנֵי רִשְׁעוֹ - יֵשׁ לוֹ לְהַפְרִישׁוֹ וְלוֹמַר לוֹ ׳דָּבָר זֶה אָסוּר׳, וַאֲפִלּוּ בִּפְנֵי רַבּוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נָתַן לוֹ רַבּוֹ רְשׁוּת; שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם - אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּדָבָר שֶׁנִּקְרָה נִקְרָה. אֲבָל לִקְבֹּעַ עַצְמוֹ לְהוֹרָאָה וְלֵישֵׁב וּלְהוֹרוֹת לְכָל שׁוֹאֵל - אֲפִלּוּ הוּא בְּסוֹף הָעוֹלָם וְרַבּוֹ בְּסוֹף הָעוֹלָם, אָסוּר לוֹ לְהוֹרוֹת עַד שֶׁיָּמוּת רַבּוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן נָטַל רְשׁוּת מֵרַבּוֹ.

וְלֹא כָּל מִי שֶׁמֵּת רַבּוֹ מֻתָּר לוֹ לֵישֵׁב וּלְהוֹרוֹת בַּתּוֹרָה, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה תַּלְמִיד שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה. **ד** וְכָל תַּלְמִיד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה - הֲרֵי זֶה שׁוֹטֶה, רָשָׁע וְגַס רוּחַ, וְעָלָיו נֶאֱמַר: ״כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה״ (משלי ז,כו). וְכֵן חָכָם שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וְאֵינוֹ מוֹרֶה - הֲרֵי זֶה מוֹנֵעַ תּוֹרָה, וְנוֹתֵן מִכְשׁוֹלוֹת לִפְנֵי הָעִוְרִים, וְעָלָיו נֶאֱמַר: ״וַעֲצֻמִים כָּל הֲרֻגֶיהָ״ (שם).

אֵלּוּ הַתַּלְמִידִים הַקְּטַנִּים שֶׁלֹּא הִרְבּוּ תּוֹרָה כָּרָאוּי, וְהֵם מְבַקְּשִׁין לְהִתְגַּדֵּל בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ וּבֵין אַנְשֵׁי עִירָם, וְקוֹפְצִין וְיוֹשְׁבִין בָּרֹאשׁ לָדוּן וּלְהוֹרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל - הֵן הַמַּרְבִּין אֶת הַמַּחְלֹקוֹת, וְהֵם הַמַּחֲרִיבִין אֶת הָעוֹלָם, וְהַמְכַבִּין נֵרָהּ שֶׁלַּתּוֹרָה, וְהַמְחַבְּלִים כֶּרֶם יי צְבָאוֹת, וַעֲלֵיהֶן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: ״אֶחֱזוּ לָנוּ שֻׁעָלִים, שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים״ (שיר השירים ב,טו).

ה וְאָסוּר לוֹ לַתַּלְמִיד לִקְרוֹת לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְלֹא יַזְכִּיר שְׁמוֹ בְּפָנָיו, וַאֲפִלּוּ לִקְרוֹת לַאֲחֵרִים שֶׁשְּׁמָם כְּשֵׁם רַבּוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשֶׂה בְּשֵׁם אָבִיו, אֶלָּא יְשַׁנֶּה שְׁמָן וַאֲפִלּוּ לְאַחַר מוֹתָם; וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם פֶּלִיא, שֶׁכָּל הַשּׁוֹמֵעַ יֵדַע שֶׁהוּא פְּלוֹנִי. וְלֹא יִתֵּן שָׁלוֹם לְרַבּוֹ אוֹ יַחֲזִיר לוֹ שָׁלוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁנּוֹתְנִין הָרֵעִים וּמַחֲזִירִין זֶה לָזֶה, אֶלָּא שׁוֹחֶה לְפָנָיו, וְאוֹמֵר לוֹ בְּיִרְאָה וְכָבוֹד ׳שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי׳. אִם נָתַן לוֹ רַבּוֹ שָׁלוֹם - יַחֲזִיר לוֹ ׳שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי וּמָרִי׳.

ו וְכֵן לֹא יַחֲלֹץ תְּפִלָּיו בִּפְנֵי רַבּוֹ; וְלֹא יָסֵב, אֶלָּא יוֹשֵׁב כְּיוֹשֵׁב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. וְלֹא יִתְפַּלֵּל לִפְנֵי רַבּוֹ, וְלֹא לְאַחַר רַבּוֹ, וְלֹא בְּצַד רַבּוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאָסוּר לוֹ לְהַלֵּךְ בְּצִדּוֹ. אֶלָּא יִתְרַחֵק לְאַחַר רַבּוֹ, וְלֹא יִהְיֶה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד אֲחוֹרָיו, וְאַחַר כָּךְ יִתְפַּלֵּל. וְלֹא יִכָּנֵס עִם רַבּוֹ לַמֶּרְחָץ.

לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹם רַבּוֹ, וְלֹא יַכְרִיעַ דְּבָרָיו בְּפָנָיו, וְלֹא יִסְתֹּר אֶת דְּבָרָיו, וְלֹא יֵשֵׁב לְפָנָיו עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ ׳שֵׁב׳. וְלֹא יַעֲמֹד מִלְּפָנָיו עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ ׳עֲמֹד׳ אוֹ עַד שֶׁיִּטֹּל רְשׁוּת לַעֲמֹד. וּכְשֶׁיִּפָּטֵר מֵרַבּוֹ - לֹא יַחֲזִיר לוֹ אֲחוֹרָיו, אֶלָּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו וּפָנָיו כְּנֶגֶד פָּנָיו. **ז** וְחַיָּב לַעֲמֹד מִפְּנֵי רַבּוֹ מִשֶּׁיִּרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק מְלוֹא עֵינָיו עַד שֶׁיִּתְכַּסֶּה מִמֶּנּוּ וְלֹא יֵרָאֶה קוֹמָתוֹ, וְאַחַר כָּךְ יֵשֵׁב. וְחַיָּב אָדָם לְהַקְבִּיל אֶת פְּנֵי רַבּוֹ בָּרֶגֶל.

ח אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לְתַלְמִיד בִּפְנֵי הָרַב, אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה דֶּרֶךְ רַבּוֹ לַחְלֹק לוֹ כָּבוֹד. וְכָל מְלָאכוֹת שֶׁהָעֶבֶד עוֹשֶׂה לְרַבּוֹ - תַּלְמִיד עוֹשֶׂה לְרַבּוֹ. וְאִם הָיָה בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִין אוֹתוֹ וְלֹא הָיוּ לוֹ תְּפִלִּין, וְחָשׁ שֶׁמָּא יֹאמְרוּ ׳עֶבֶד הוּא׳ - אֵינוֹ נוֹעֵל לוֹ מִנְעָלוֹ, וְלֹא חוֹלְצוֹ. וְכָל הַמּוֹנֵעַ תַּלְמִידוֹ מִלְּשַׁמְּשׁוֹ - מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ חֶסֶד, וּפוֹרֵק מִמֶּנּוּ יִרְאַת שָׁמַיִם. וְכָל תַּלְמִיד שֶׁמְּזַלְזֵל בְּדָבָר מִכָּל כְּבוֹד רַבּוֹ - גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל.

ט רָאָה אֶת רַבּוֹ עוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה - אוֹמֵר לוֹ ׳לִמַּדְתָּנוּ רַבֵּנוּ כָּךְ וְכָךְ?׳. וְכָל זְמַן שֶׁמַּזְכִּיר שְׁמוּעָה בְּפָנָיו, אוֹמֵר לוֹ ׳כָּךְ לִמַּדְתָּנוּ רַבֵּנוּ׳. וְאַל יֹאמַר דָּבָר שֶׁלֹּא שָׁמַע מֵרַבּוֹ, עַד שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם אוֹמְרוֹ. וּכְשֶׁיָּמוּת רַבּוֹ - קוֹרֵעַ כָּל בְּגָדָיו, עַד שֶׁהוּא מְגַלֶּה אֶת לִבּוֹ, וְאֵינוֹ מְאַחֶה לְעוֹלָם.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּרַבּוֹ מֻבְהָק, שֶׁלָּמַד מִמֶּנּוּ רֹב חָכְמָתוֹ. אֲבָל אִם לֹא לָמַד מִמֶּנּוּ רֹב חָכְמָתוֹ - הֲרֵי זֶה ׳תַּלְמִיד חָבֵר׳, וְאֵינוֹ חַיָּב בִּכְבוֹדוֹ בְּכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ; אֲבָל עוֹמֵד מִלְּפָנָיו, וְקוֹרֵעַ עָלָיו כְּשֵׁם שֶׁהוּא קוֹרֵעַ עַל כָּל הַמֵּתִים שֶׁהוּא מִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם.

אֲפִלּוּ לֹא לָמַד מִמֶּנּוּ אֶלָּא דָּבָר אֶחָד, בֵּין קָטָן בֵּין גָּדוֹל - עוֹמֵד מִלְּפָנָיו וְקוֹרֵעַ עָלָיו. **י** וְכָל תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁדֵּעוֹתָיו מְכֻוָּנוֹת - אֵינוֹ מְדַבֵּר בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא לָמַד מִמֶּנּוּ כְּלוּם.

יא הָרַב הַמֻּבְהָק שֶׁרָצָה לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ בְּכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אוֹ בְּאֶחָד מֵהֶן, לְכָל תַּלְמִידָיו אוֹ לְאֶחָד מֵהֶן - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁמָּחַל - חַיָּב הַתַּלְמִיד לְהַדְּרוֹ, וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁמָּחַל.

יב כְּשֵׁם שֶׁהַתַּלְמִידִים חַיָּבִין בִּכְבוֹד הָרַב, כָּךְ הָרַב צָרִיךְ לְכַבֵּד אֶת תַּלְמִידָיו וּלְקָרְבָן; כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלַּחֲבֵרְךָ. וְצָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר בְּתַלְמִידָיו וּלְאָהֳבָן, שֶׁהֵן הַבָּנִים הַמְּהַנִּין בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא.

יג הַתַּלְמִידִים מוֹסִיפִין חָכְמַת הָרַב וּמַרְחִיבִין לִבּוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים: הַרְבֵּה חָכְמָה לָמַדְתִּי: מֵחֲבֵרַי יָתֵר מֵרַבּוֹתַי, וּמִתַּלְמִידַי - יָתֵר מִכֻּלָּם. וּכְשֵׁם שֶׁעֵץ קָטָן מַדְלִיק אֶת הַגָּדוֹל, כָּךְ תַּלְמִיד קָטָן מְחַדֵּד אֶת הָרַב, עַד שֶׁיּוֹצִיא מִמֶּנּוּ בִּשְׁאֵלוֹתָיו חָכְמָה מְפֹאָרָה.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

כבוד כל חכם

א כָּל תַּלְמִיד חֲכָמִים - מִצְוָה לְהַדְּרוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רַבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם, וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן" (ויקרא יט,לב) - זֶה שֶׁקָּנָה חָכְמָה. וּמֵאֵימָתַי חַיָּבִין לַעֲמֹד מִפְּנֵי הֶחָכָם? מִשֶּׁיִּקְרַב מִמֶּנּוּ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת, עַד שֶׁיַּעֲבֹר מִכְּנֶגֶד פָּנָיו.

ב אֵין עוֹמְדִין מִפָּנָיו לֹא בְּבֵית הַמֶּרְחָץ וְלֹא בְּבֵית הַכִּסֵּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּקוּם וְהָדַרְתָּ" (שם) - קִימָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ הִדּוּר. וְאֵין בַּעֲלֵי אֻמָּנִיּוֹת חַיָּבִין לַעֲמֹד מִפְּנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּשָׁעָה שֶׁעֲסוּקִין בִּמְלַאכְתָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּקוּם וְהָדַרְתָּ" - מָה הִדּוּר שֶׁאֵין בּוֹ חֶסְרוֹן כִּיס, אַף קִימָה שֶׁאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן כִּיס.

וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא יַעֲצִּים עֵינָיו מִן הֶחָכָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֵהוּ עַד שֶׁלֹּא יַעֲמֹד מִפָּנָיו? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ" (שם), הָא כָּל דָּבָר שֶׁהוּא מָסוּר לַלֵּב נֶאֱמַר בּוֹ "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ".

ג אֵין רָאוּי לְחָכָם שֶׁיַּטְרִיחַ עַל הָעָם וִיכַוֵּן עַצְמוֹ לָהֶן כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ מִפָּנָיו, אֶלָּא יֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, וּמִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא יִרְאֶה אוֹתוֹ אֶחָד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחוֹ לַעֲמֹד. וְהַחֲכָמִים הָיוּ מַקִּיפִין וְהוֹלְכִין בַּדֶּרֶךְ הַחִיצוֹנָה שֶׁאֵין מַכִּירֵיהֶן מְצוּיִין שָׁם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחוּ.

ד רוֹכֵב - הֲרֵי הוּא כִּמְהַלֵּךְ, וּכְשֵׁם שֶׁעוֹמְדִין מִפְּנֵי הַמְּהַלֵּךְ, כָּךְ עוֹמְדִין מִפְּנֵי הָרוֹכֵב. **ה** שְׁלֹשָׁה שֶׁהָיוּ מְהַלְּכִין בַּדֶּרֶךְ - הָרַב בָּאֶמְצַע, גָּדוֹל מִימִינוֹ וְקָטָן מִשְּׂמֹאלוֹ.

ו הָרוֹאֶה חָכָם - אֵינוֹ עוֹמֵד מִלְּפָנָיו עַד שֶׁיַּגִּיעַ לוֹ לְאַרְבַּע אַמּוֹת; וְכֵיוָן שֶׁעָבַר - יוֹשֵׁב. רָאָה אַב בֵּית דִּין - עוֹמֵד מִלְּפָנָיו מִשֶּׁיִּרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק מְלוֹא עֵינָיו, וְאֵינוֹ יוֹשֵׁב עַד שֶׁיַּעֲבֹר מֵאַחֲרָיו אַרְבַּע אַמּוֹת. רָאָה אֶת הַנָּשִׂיא - עוֹמֵד מִלְּפָנָיו מִשֶּׁיִּרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק מְלוֹא עֵינָיו, וְאֵינוֹ יוֹשֵׁב עַד שֶׁיֵּשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ אוֹ עַד שֶׁיִּתְכַּסֶּה מֵעֵינָיו. וְהַנָּשִׂיא שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ - כְּבוֹדוֹ מָחוּל.

כְּשֶׁהַנָּשִׂיא נִכְנָס - כָּל הָעָם עוֹמְדִין, וְאֵינָן יוֹשְׁבִין עַד שֶׁיֹּאמַר לָהֶן 'שְׁבוּ'. כְּשֶׁאַב בֵּית דִּין נִכְנָס - עוֹשִׂין לוֹ שְׁתֵּי שׁוּרוֹת עוֹמְדִין מִכָּאן וּמִכָּאן, עַד שֶׁנִּכְנָס וְיֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וּשְׁאָר הָעָם יוֹשְׁבִין בִּמְקוֹמָן. **ז** חָכָם שֶׁנִּכְנָס - כָּל שֶׁיַּגִּיעַ לוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת עוֹמֵד מִלְּפָנָיו, אֶחָד עוֹמֵד וְאֶחָד יוֹשֵׁב, עַד שֶׁנִּכְנָס וְיֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ.

בְּנֵי חֲכָמִים וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים, בִּזְמַן שֶׁהָרַבִּים צְרִיכִין לָהֶן - מְקַפְּצִין עַל רָאשֵׁי הָעָם וְנִכְנָסִין לִמְקוֹמָן. וְאֵין שֶׁבַח לְתַלְמִיד חֲכָמִים שֶׁיִּכָּנֵס בָּאַחֲרוֹנָה. יָצָא לְצֹרֶךְ - חוֹזֵר לִמְקוֹמוֹ.

בְּנֵי חֲכָמִים: בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן דַּעַת לִשְׁמֹעַ - הוֹפְכִין פְּנֵיהֶן כְּלַפֵּי אֲבִיהֶן; אֵין בָּהֶן דַּעַת לִשְׁמֹעַ - הוֹפְכִין פְּנֵיהֶן כְּלַפֵּי הָעָם. **ח** תַּלְמִיד שֶׁהוּא יוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ תָּמִיד - אֵינוֹ רַשַּׁאי לַעֲמֹד מִלְּפָנָיו אֶלָּא שַׁחֲרִית וְעַרְבִית בִּלְבַד, שֶׁלֹּא יְהֵא כְּבוֹדוֹ מְרֻבֶּה מִכְּבוֹד שָׁמַיִם.

ט מִי שֶׁהוּא זָקֵן מֻפְלָג בְּזִקְנָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ חָכָם - עוֹמְדִין לְפָנָיו. וַאֲפִלּוּ הֶחָכָם שֶׁהוּא יֶלֶד עוֹמֵד בִּפְנֵי הַזָּקֵן הַמֻּפְלָג בְּזִקְנָה; וְאֵינוֹ חַיָּב לַעֲמֹד מְלוֹא קוֹמָתוֹ, אֶלָּא כְּדֵי לְהַדְּרוֹ. וַאֲפִלּוּ זָקֵן גּוֹי - מְהַדְּרִין אוֹתוֹ בִּדְבָרִים, וְנוֹתְנִין לוֹ יָד לְסָמְכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם" (שם יט,לב) - כָּל שֵׂיבָה בְּמַשְׁמָע.

י תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵינָן יוֹצְאִין לַעֲשׂוֹת בְּעַצְמָן עִם כָּל הַקָּהָל בְּבִנְיָן וַחֲפִירָה שֶׁלַּמְּדִינָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּזּוּ בִּפְנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. וְאֵין גּוֹבִין מֵהֶן לְבִנְיַן הַחוֹמוֹת וְתִקּוּן הַשְּׁעָרִים וּשְׂכַר הַשּׁוֹמְרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, וְלֹא לְתִשְׁוֹרֶת הַמֶּלֶךְ. וְאֵין מְחַיְּבִין אוֹתָן לִתֵּן הַמַּס, בֵּין מַס שֶׁהוּא קָצוּב עַל בְּנֵי הָעִיר בֵּין מַס שֶׁהוּא קָצוּב עַל כָּל אִישׁ וָאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּם כִּי יִתְנוּ בַגּוֹיִם - עַתָּה אֲקַבְּצֵם, וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ (ו)שָׂרִים" (הושע ח,י).

וְכֵן אִם הָיְתָה סְחוֹרָה לְתַלְמִיד חֲכָמִים - מַנִּיחִין אוֹתוֹ לִמְכֹּר תְּחִלָּה, וְאֵין מַנִּיחִין אֶחָד מִבְּנֵי הַשּׁוּק לִמְכֹּר עַד שֶׁיִּמְכֹּר הוּא. וְכֵן אִם הָיָה לוֹ דִּין וְהָיָה עוֹמֵד בִּכְלַל בַּעֲלֵי דִּינִין הַרְבֵּה - מַקְדִּימִין אוֹתוֹ, וּמוֹשִׁיבִין אוֹתוֹ.

יא עָוֹן גָּדוֹל הוּא לְבַזּוֹת אֶת הַחֲכָמִים אוֹ לְשְׂנֹא אוֹתָן; לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם עַד שֶׁבִּזּוּ בָּהּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים, וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו" (דברי הימים ב לו,טז), כְּלוֹמַר בּוֹזִים מְלַמְּדֵי דְּבָרָיו. וְכֵן זֶה שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה: "וְאִם בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ" (ויקרא כו,טו) - מְלַמְּדֵי חֻקּוֹתַי תִּמְאָסוּ. וְכָל הַמְּבַזֶּה אֶת הַחֲכָמִים - אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, וַהֲרֵי זֶה בִּכְלָל "כִּי דְבַר יי בָּזָה" (במדבר טו,לא).

יב אַף עַל פִּי שֶׁהַמְּבַזֶּה אֶת הַחֲכָמִים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא - אִם בָּאוּ עֵדִים שֶׁבִּזָּהוּ, אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים, חַיָּב נִדּוּי. וּמְנַדִּין אוֹתוֹ בֵּית דִּין בָּרַבִּים, וְקוֹנְסִין אוֹתוֹ לִיטְרָא זָהָב בְּכָל מָקוֹם, וְנוֹתְנִין אוֹתָהּ לֶחָכָם. וְהַמְּבַזֶּה אֶת הֶחָכָם בִּדְבָרִים, אֲפִלּוּ לְאַחַר מוֹתוֹ - מְנַדִּין אוֹתוֹ בֵּית דִּין, וְהֵן מַתִּירִין אוֹתוֹ כְּשֶׁיַּחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה. אֲבָל אִם הָיָה הֶחָכָם חַי - אֵין מַתִּירִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּרַצֶּה זֶה שֶׁנִּדּוּהוּ בִּשְׁבִילוֹ.

וְכֵן הֶחָכָם עַצְמוֹ מְנַדֶּה לִכְבוֹדוֹ לְעַם הָאָרֶץ שֶׁהִפְקִיר בּוֹ, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לֹא עֵדִים וְלֹא הַתְרָאָה. וְאֵין מַתִּירִין לוֹ עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת הֶחָכָם. וְאִם מֵת הֶחָכָם - בָּאִין שְׁלֹשָׁה וּמַתִּירִין לוֹ. וְאִם רָצָה הֶחָכָם לִמְחֹל לוֹ, וְלֹא נִדָּהוּ - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ.

יג הָרַב שֶׁנִּדָּה לִכְבוֹדוֹ - חַיָּבִין כָּל תַּלְמִידָיו לִנְהֹג נִדּוּי בַּמְּנֻדֶּה. אֲבָל תַּלְמִיד שֶׁנִּדָּה לִכְבוֹד עַצְמוֹ - אֵין הָרַב חַיָּב לִנְהֹג בּוֹ נִדּוּי, אֲבָל כָּל הָעָם חַיָּבִין לִנְהֹג בּוֹ נִדּוּי. וְכֵן

מְנַדֶּה לַנָּשִׂיא - מְנַדֶּה לְכָל יִשְׂרָאֵל; מְנַדֶּה לְכָל יִשְׂרָאֵל - אֵינוֹ מְנַדֶּה לַנָּשִׂיא. מְנַדֶּה לְעִירוֹ - מְנַדֶּה לְעִיר אַחֶרֶת; מְנַדֶּה לְעִיר אַחֶרֶת - אֵינוֹ מְנַדֶּה לְעִירוֹ.

יד בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּמִי שֶׁנִּדּוּהוּ מִפְּנֵי שֶׁבִּזָּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. אֲבָל מִי שֶׁנִּדּוּהוּ עַל שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן נִדּוּי, אֲפִלּוּ נִדָּהוּ קָטָן שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל - חַיָּב הַנָּשִׂיא וְכָל יִשְׂרָאֵל לִנְהֹג בּוֹ נִדּוּי, עַד שֶׁיַּחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה מִדָּבָר שֶׁנִּדּוּהוּ בִּשְׁבִילוֹ, וְיַתִּירוּ לוֹ.

עַל אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים מְנַדִּין אֶת הָאָדָם, בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה. וְאֵלּוּ הֵן: א) הַמְבַזֶּה אֶת הֶחָכָם, וַאֲפִלּוּ לְאַחַר מוֹתוֹ. ב) הַמְבַזֶּה שְׁלִיחַ בֵּית דִּין. ג) הַקּוֹרֵא לַחֲבֵרוֹ 'עֶבֶד'. ד) הַמְזַלְזֵל בְּדָבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּדִבְרֵי תּוֹרָה. ה) מִי שֶׁשָּׁלְחוּ לוֹ בֵּית דִּין וְקָבְעוּ לוֹ זְמַן, וְלֹא בָּא. ו) מִי שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו אֶת הַדִּין - מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן. ז) מִי שֶׁיֵּשׁ בִּרְשׁוּתוֹ דָּבָר הַמַּזִּיק, כְּגוֹן כֶּלֶב רַע אוֹ סֻלָּם רָעוּעַ - מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיָּסִיר הֶזֵּקוֹ. ח) הַמּוֹכֵר קַרְקַע שֶׁלּוֹ לְגוֹי - מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו כָּל אֹנֶס שֶׁיָּבוֹא מִן הַגּוֹי לְיִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ בַּעַל הַמֶּצֶר. ט) הַמֵּעִיד עַל יִשְׂרָאֵל בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלַּגּוֹיִים, וְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ בְּעֵדוּתוֹ מָמוֹן שֶׁלֹּא כְּדִין יִשְׂרָאֵל - מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּשַׁלֵּם. י) טַבָּח כֹּהֵן שֶׁאֵינוֹ מַפְרִישׁ הַמַּתָּנוֹת וְנוֹתְנָן לְכֹהֵן אַחֵר - מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן. יא) הַמְחַלֵּל יוֹם טוֹב שֵׁנִי שֶׁלַּגָּלֻיּוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מִנְהָג. יב) הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח אַחַר חֲצוֹת. יג) הַמַּזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה אוֹ לִשְׁבוּעָה בְּדִבְרֵי הֲבַאי. יד) הַמֵּבִיא אֶת הָרַבִּים לִידֵי חִלּוּל הַשֵּׁם. טו) הַמֵּבִיא אֶת הָרַבִּים לִידֵי אֲכִילַת קָדָשִׁים בַּחוּץ. יו) הַמְחַשֵּׁב שָׁנִים וְקוֹבֵעַ חֳדָשִׁים בְּחוּצָה לָאָרֶץ. יז) הַמַּכְשִׁיל אֶת הָעִוֵּר. יח) הַמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מִלַּעֲשׂוֹת מִצְוָה. יט) טַבָּח שֶׁיָּצָאת טְרֵפָה מִתַּחַת יָדוֹ. כ) טַבָּח שֶׁלֹּא בָּדַק סַכִּינוֹ לִפְנֵי חָכָם. כא) הַמְקַשֶּׁה עַצְמוֹ לָדַעַת. כב) מִי שֶׁגֵּרֵשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְעָשָׂה בֵּינוֹ וּבֵינָהּ שֻׁתָּפוּת אוֹ מַשָּׂא וּמַתָּן הַמְּבִיאִין לָהֶן לְהִזָּקֵק זֶה לָזֶה - כְּשֶׁיָּבוֹאוּ שְׁנֵיהֶן לְבֵית דִּין, מְנַדִּין אוֹתָן. כג) חָכָם שֶׁשְּׁמוּעָתוֹ רָעָה. כד) הַמְנַדֶּה מִי שֶׁאֵינוֹ חַיָּב נִדּוּי.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

נידוי וחרם

א חָכָם זָקֵן בְּחָכְמָה, וְכֵן נָשִׂיא אוֹ אַב בֵּית דִּין שֶׁסָּרַח - אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא לְעוֹלָם, אֶלָּא אִם כֵּן עָשָׂה כְּיָרָבְעָם בֶּן נְבָט וַחֲבֵרָיו. אֲבָל כְּשֶׁחָטָא שְׁאָר חַטָּאוֹת - מַלְקִין אוֹתוֹ בִּצְנְעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם, וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה" (הושע ד,ה) - אַף עַל פִּי שֶׁכָּשַׁל, כַּסֵּהוּ כַּלַּיְלָה. וְאוֹמְרִים לוֹ 'הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ'.

וְכֵן כָּל תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁנִּתְחַיֵּב נִדּוּי - אָסוּר לְבֵית דִּין לִקְפֹּץ וּלְנַדּוֹתוֹ בִּמְהֵרָה, אֶלָּא בּוֹרְחִין מִדָּבָר זֶה, וְנִשְׁמָטִין מִמֶּנּוּ. וַחֲסִידֵי הַחֲכָמִים הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִין שֶׁלֹּא נִמְנוּ מֵעוֹלָם לְנַדּוֹת תַּלְמִיד חֲכָמִים, אַף עַל פִּי שֶׁנִּמְנִין לְהַלְקוֹתוֹ אִם נִתְחַיֵּב מַלְקוּת; וַאֲפִלּוּ מַכַּת מַרְדּוּת - נִמְנִין עָלֶיהָ לְהַכּוֹתוֹ.

ב וְכֵיצַד הוּא הַנִּדּוּי? אוֹמְרִין 'פְּלוֹנִי בְּשַׁמְתָּא'. וְאִם נִדּוּהוּ בְּפָנָיו - אוֹמְרִין 'פְּלוֹנִי זֶה'. וְהַחֵרֶם - אוֹמְרִין 'פְּלוֹנִי מֻחֳרָם'. וְ'אָרוּר' - בּוֹ אָלָה, בּוֹ שְׁבוּעָה, בּוֹ נִדּוּי.

ג כֵּיצַד מַתִּירִין הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם? אוֹמְרִין לוֹ 'שָׁרוּי לָךְ וּמָחוּל לָךְ'. וְאִם הִתִּירוּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו - אוֹמְרִין 'פְּלוֹנִי - שָׁרוּי לוֹ וּמָחוּל לוֹ'.

ד מַה הוּא הַמִּנְהָג שֶׁיִּנְהֹג הַמְנֻדֶּה בְּעַצְמוֹ וְשֶׁנּוֹהֲגִין עִמּוֹ? מְנֻדֶּה אָסוּר לְסַפֵּר וּלְכַבֵּס כְּאָבֵל כָּל יְמֵי נִדּוּיוֹ, וְאֵין מְזַמְּנִין עָלָיו, וְלֹא כּוֹלְלִין אוֹתוֹ בַּעֲשָׂרָה לְכָל דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ עֲשָׂרָה, וְלֹא יוֹשְׁבִין עִמּוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת. אֲבָל שׁוֹנֶה הוּא לַאֲחֵרִים, וְשׁוֹנִין לוֹ, וְנִשְׂכָּר, וְשׂוֹכֵר. וְאִם מֵת בְּנִדּוּיוֹ - בֵּית דִּין שׁוֹלְחִין וּמַנִּיחִין אֶבֶן עַל אֲרוֹנוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁהֵן רוֹגְמִין אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁהוּא מֻבְדָּל מִן הַצִּבּוּר. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין מַסְפִּידִין אוֹתוֹ, וְאֵין מְלַוִּין אֶת מִטָּתוֹ.

ה יָתֵר עָלָיו הַמֻּחֳרָם: שֶׁאֵינוֹ שׁוֹנֶה לַאֲחֵרִים, וְאֵין שׁוֹנִין לוֹ; אֲבָל שׁוֹנֶה הוּא לְעַצְמוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח תַּלְמוּדוֹ; וְאֵינוֹ נִשְׂכָּר, וְאֵין נִשְׂכָּרִין לוֹ; וְאֵין נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין עִמּוֹ; וְאֵין מִתְעַסְּקִין עִמּוֹ אֶלָּא מְעַט עֵסֶק כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ.

ו מִי שֶׁיָּשַׁב בְּנִדּוּיוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם וְלֹא בִּקֵּשׁ לְהַתִּירוֹ - מְנַדִּין אוֹתוֹ שְׁנִיָּה. יָשַׁב שְׁלֹשִׁים יוֹם אֲחֵרִים וְלֹא בִּקֵּשׁ לְהַתִּירוֹ - מַחֲרִימִין אוֹתוֹ.

ז בְּכַמָּה מַתִּירִין הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם? בִּשְׁלֹשָׁה, אֲפִלּוּ הֶדְיוֹטוֹת. וְיָחִיד מֻמְחֶה מַתִּיר הַנִּדּוּי לְבַדּוֹ. וְיֵשׁ לַתַּלְמִיד לְהַתִּיר הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם, וַאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם הָרַב.

ט שְׁלֹשָׁה שֶׁנִּדּוּ וְהָלְכוּ לָהֶן, וְחָזַר זֶה מִדָּבָר שֶׁנִּדּוּהוּ בִּגְלָלוֹ - בָּאִין שְׁלֹשָׁה אֲחֵרִים וּמַתִּירִין לוֹ. **י** מִי שֶׁלֹּא יָדַע מִי נִדָּהוּ - יֵלֵךְ אֵצֶל הַנָּשִׂיא, וְיַתִּיר לוֹ נִדּוּיוֹ.

יא נִדּוּי עַל תְּנַאי - אֲפִלּוּ מִפִּי עַצְמוֹ, צָרִיךְ הֲפָרָה. תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁנִּדָּה עַצְמוֹ, וַאֲפִלּוּ נִדָּה עַצְמוֹ עַל דַּעַת פְּלוֹנִי, וַאֲפִלּוּ עַל דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו נִדּוּי - הֲרֵי זֶה מֵפֵר לְעַצְמוֹ.

יב מִי שֶׁנִּדּוּהוּ בַּחֲלוֹם - אֲפִלּוּ יָדַע מִי נִדָּהוּ, צָרִיךְ עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁשּׁוֹנִין הֲלָכוֹת לְהַתִּירוֹ מִנִּדּוּיוֹ; וְאִם לֹא מָצָא - טוֹרֵחַ אַחֲרֵיהֶן עַד פַּרְסָה; לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ עֲשָׂרָה שֶׁשּׁוֹנִין מִשְׁנָה; לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ מִי שֶׁיּוֹדְעִין לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה; לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ אֲפִלּוּ עֲשָׂרָה שֶׁאֵינָן יוֹדְעִין לִקְרוֹת; לֹא מָצָא בִּמְקוֹמוֹ עֲשָׂרָה - מַתִּירִין לוֹ אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה.

יג מִי שֶׁנִּדּוּהוּ בְּפָנָיו - אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו. נִדּוּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו - מַתִּירִין לוֹ בֵּין בְּפָנָיו בֵּין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְאֵין בֵּין נִדּוּי לַהֲפָרָה כְּלוּם, אֶלָּא מְנַדִּין וּמַתִּירִין בְּרֶגַע אֶחָד, כְּשֶׁיַּחֲזֹר הַמְנֻדֶּה לְמוּטָב. וְאִם רָאוּ בֵּית דִּין לְהַנִּיחַ זֶה בְּנִדּוּיוֹ כַּמָּה שָׁנִים - מַנִּיחִין כְּפִי רִשְׁעוֹ.

וְכֵן אִם רָאוּ בֵּית דִּין לְהַחֲרִים לָזֶה לְכַתְּחִלָּה, וּלְהַחֲרִים מִי שֶׁאוֹכֵל עִמּוֹ וְשׁוֹתֶה עִמּוֹ אוֹ מִי שֶׁיַּעֲמֹד עִמּוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת - מַחְרִימִין, כְּדֵי לְיַסְּרוֹ וּכְדֵי לַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא יִפְרְצוּהָ הַחַטָּאִים.

אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לֶחָכָם לְנַדּוֹת לִכְבוֹדוֹ, אֵינוֹ שֶׁבַח לְתַלְמִיד חֲכָמִים לְהַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדָבָר זֶה; אֶלָּא מַעְלִים אָזְנָיו מִדִּבְרֵי עַמֵּי הָאָרֶץ, וְלֹא יָשִׁית לִבּוֹ לָהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "גַּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל תִּתֵּן לִבֶּךָ" (קהלת ז,כא).

וְכֵן הָיָה דֶּרֶךְ חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים: שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָן וְאֵינָן מְשִׁיבִין, וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמּוֹחֲלִין לַמְחָרֵף וְסוֹלְחִין לוֹ. וַחֲכָמִים גְּדוֹלִים הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִין בְּמַעֲשֵׂיהֶן הַנָּאִין, וְאוֹמְרִין שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא נִדּוּ אָדָם וְלֹא הֶחֱרִימוּהוּ לִכְבוֹדָן. וְזוֹ הִיא דַּרְכָּן שֶׁלְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁרָאוּי לֵילֵךְ בָּהּ.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּשֶׁבִּזּוּהוּ אוֹ חֵרְפוּהוּ בַּסֵּתֶר. אֲבָל תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁבִּזָּהוּ אוֹ חֵרְפוֹ אָדָם בְּפַרְהֶסְיָא - אָסוּר לוֹ לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ; וְאִם מָחַל - נֶעֱנָשׁ, שֶׁזֶּה בִּזְיוֹן תּוֹרָה; אֶלָּא נוֹקֵם וְנוֹטֵר הַדָּבָר כַּנָּחָשׁ, עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וְיִסְלַח לוֹ.

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּסַיְּעַן

הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְחֻקּוֹת הַגּוֹיִם

יֵשׁ בִּכְלָלָן אַחַת וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹת, שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה וְתֵשַׁע וְאַרְבָּעִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: **א)** שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה. **ב)** שֶׁלֹּא לָתוּר אַחַר הִרְהוּר הַלֵּב וּרְאִיַּת הָעֵינַיִם. **ג)** שֶׁלֹּא לְגַדֵּף. **ד)** שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ. **ה)** שֶׁלֹּא יִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ. **ו)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל לְעַצְמוֹ. **ז)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל אֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים. **ח)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת אֲפִלּוּ לְנוֹאִי. **ט)** שֶׁלֹּא לְהַדִּיחַ אֲחֵרִים אַחֲרֶיהָ. **י)** לִשְׂרֹף עִיר הַנִּדַּחַת. **יא)** שֶׁלֹּא לִבְנוֹתָהּ. **יב)** שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת מִכָּל מָמוֹנָהּ. **יג)** שֶׁלֹּא לְהָסִית יָחִיד לְעָבְדָהּ. **יד)** שֶׁלֹּא לֶאֱהֹב הַמֵּסִית. **טו)** שֶׁלֹּא לַעֲזֹב שִׂנְאָתוֹ. **טז)** שֶׁלֹּא לְהַצִּילוֹ. **יז)** שֶׁלֹּא לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת. **יח)** שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה. **יט)** שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ. **כ)** שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ מִן הַמִּתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ. **כא)** שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בְּשֶׁקֶר, וַאֲפִלּוּ בְּשֵׁם יי. **כב)** שֶׁלֹּא לָגוּר מֵהֲרִיגַת נְבִיא שֶׁקֶר. **כג)** שֶׁלֹּא לִשָּׁבַע בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה. **כד)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אוֹב. **כה)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת יִדְּעוֹנִי. **כו)** שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ. **כז)** שֶׁלֹּא לְהָקִים מַצֵּבָה. **כח)** שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת עַל אֶבֶן מַשְׂכִּית. **כט)** שֶׁלֹּא לִטַּע אֲשֵׁרָה. **ל)** לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ. **לא)** שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ. **לב)** שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּצִפּוּיֵי נֶעֱבָד. **לג)** שֶׁלֹּא לִכְרֹת בְּרִית לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. **לד)** שֶׁלֹּא לָחֹן עֲלֵיהֶן. **לה)** שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצֵנוּ. **לו)** שֶׁלֹּא לְהִדַּמּוֹת בְּמִנְהֲגוֹתָן וּבְמַלְבּוּשָׁן. **לז)** שֶׁלֹּא לְנַחֵשׁ. **לח)** שֶׁלֹּא לִקְסֹם. **לט)** שֶׁלֹּא לְעוֹנֵן. **מ)** שֶׁלֹּא לַחֲבֹר חֶבֶר. **מא)** שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ אֶל הַמֵּתִים. **מב)** שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּאוֹב. **מג)** שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּיִדְּעוֹנִי. **מד)** שֶׁלֹּא לְכַשֵּׁף. **מה)** שֶׁלֹּא לְהַקִּיף פְּאַת רֹאשׁ. **מו)** שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית פְּאַת זָקָן. **מז)** שֶׁלֹּא יַעֲדֶה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה. **מח)** שֶׁלֹּא תַּעֲדֶה אִשָּׁה עֲדִי אִישׁ. **מט)** שֶׁלֹּא לִכְתֹּב קַעֲקַע. **נ)** שֶׁלֹּא לְהִתְגּוֹדֵד. **נא)** שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת קָרְחָה עַל מֵת.

וּבֵאוּר כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ בִּפְרָקִים אֵלּוּ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

התפתחות ע"ז ודרך האמת

א בִּימֵי אֱנוֹשׁ טָעוּ בְּנֵי הָאָדָם טָעוּת גְּדוֹלָה, וְנִבְעֲרָה עֲצַת חַכְמֵי אוֹתוֹ הַדּוֹר, וֶאֱנוֹשׁ עַצְמוֹ מִן הַטּוֹעִים. וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתָם: אָמְרוּ: הוֹאִיל וְהָאֵל בָּרָא כּוֹכָבִים אֵלּוּ וְגַלְגַּלִּים אֵלּוּ לְהַנְהִיג אֶת הָעוֹלָם וּנְתָנָם בַּמָּרוֹם, וְחָלַק לָהֶם כָּבוֹד,

וְהֵן שַׁמָּשִׁין הַמְּשַׁמְּשִׁין לְפָנָיו - רְאוּיִין הֵם לְשַׁבְּחָם וּלְפָאֲרָם וְלַחֲלֹק לָהֶם כָּבוֹד. וְזֶהוּ רְצוֹן הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, לְגַדֵּל וּלְכַבֵּד מִי שֶׁגִּדְּלוֹ וְכִבְּדוֹ, כְּמוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ רוֹצֶה לְכַבֵּד עֲבָדָיו וְהָעוֹמְדִים לְפָנָיו, וְזֶה הוּא כְּבוֹדוֹ שֶׁלַּמֶּלֶךְ.

כֵּיוָן שֶׁעָלָה דָּבָר זֶה עַל לִבָּם, הִתְחִילוּ לִבְנוֹת לַכּוֹכָבִים הֵיכָלוֹת, וּלְהַקְרִיב לָהֶן קָרְבָּנוֹת, וּלְשַׁבְּחָם וּלְפָאֲרָם בִּדְבָרִים, וּלְהִשְׁתַּחֲווֹת לְמוּלָם, כְּדֵי לְהַשִּׂיג רְצוֹן הַבּוֹרֵא בְּדַעְתָּם הָרָעָה. וְזֶה הָיָה עִקַּר עֲבוֹדָה זָרָה.

וְכָךְ הֵם אוֹמְרִים עוֹבְדֶיהָ הַיּוֹדְעִים עִקָּרָהּ; לֹא שֶׁהֵן אוֹמְרִים שֶׁאֵין שָׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא כּוֹכָב זֶה. הוּא שֶׁיִּרְמְיָהוּ אוֹמֵר: "מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ. וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ - מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא" (ירמיה י,ז-ח). כְּלוֹמַר: הַכֹּל יוֹדְעִים שֶׁאַתָּה הוּא הָאֵל לְבַדְּךָ, אֲבָל טָעוּתָם וּכְסִילוּתָם - שֶׁמְּדַמִּים שֶׁזֶּה הַהֶבֶל רְצוֹנְךָ הוּא.

ב וְאַחַר שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים, עָמְדוּ בִּבְנֵי הָאָדָם נְבִיאֵי שֶׁקֶר, וְאָמְרוּ שֶׁהָאֵל צִוָּה לָהֶם וְאָמַר לָהֶם 'עִבְדוּ כּוֹכָב פְּלוֹנִי', אוֹ 'כָּל הַכּוֹכָבִים', 'וְהַקְרִיבוּ לוֹ וְנַסְּכוּ לוֹ כָּךְ וְכָךְ, וּבְנוּ לוֹ הֵיכָל, וַעֲשׂוּ צוּרָתוֹ כְּדֵי לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהּ כָּל הָעָם, הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים וּשְׁאָר עַם הָאָרֶץ'. וּמוֹדִיעַ לָהֶם צוּרָה שֶׁבְּדָהּ מִלִּבּוֹ, וְאוֹמֵר: זוֹ הִיא צוּרַת הַכּוֹכָב הַפְּלוֹנִי שֶׁהוֹדִיעוּהוּ בִּנְבוּאָתוֹ.

וְהִתְחִילוּ עַל דֶּרֶךְ זוֹ לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת בַּהֵיכָלוֹת, וְתַחַת הָאִילָנוֹת, וּבְרָאשֵׁי הֶהָרִים, וְעַל הַגְּבָעוֹת. וּמִתְקַבְּצִין וּמִשְׁתַּחֲוִים לָהֶם, וְאוֹמְרִים לְכָל הָעָם שֶׁזּוֹ הַצּוּרָה מְטִיבָה וּמְרֵעָה, וְרָאוּי לְעָבְדָהּ וּלְיִרְאָה מִמֶּנָּה. וְהַכּוֹמָרִין אוֹמְרִים לָהֶם שֶׁ'בַּעֲבוֹדָה זוֹ תִּרְבּוּ וְתַצְלִיחוּ', 'וַעֲשׂוּ כָּךְ וְכָךְ', וְ'אַל תַּעֲשׂוּ כָּךְ וְכָךְ'.

וְהִתְחִילוּ כּוֹזְבִים אֲחֵרִים לַעֲמֹד וְלוֹמַר שֶׁהַכּוֹכָב עַצְמוֹ אוֹ הַגַּלְגַּל עַצְמוֹ אוֹ הַמַּלְאָךְ דִּבֵּר עִמָּהֶם וְאָמַר לָהֶם 'עִבְדוּנִי בְּכָךְ וְכָךְ' וְהוֹדִיעַ לָהֶם דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ, 'וַעֲשׂוּ כָּךְ', וְ'אַל תַּעֲשׂוּ כָּךְ'. וּפָשַׁט דָּבָר זֶה בְּכָל הָעוֹלָם - לַעֲבֹד אֶת הַצּוּרוֹת בַּעֲבוֹדוֹת מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ, וּלְהַקְרִיב לָהֶן וּלְהִשְׁתַּחֲווֹת.

וְכֵיוָן שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים, נִשְׁתַּכַּח הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מִפִּי כָּל הַיְּקוּם וּמִדַּעְתָּם, וְלֹא הִכִּירוּהוּ. וְנִמְצְאוּ כָּל עַם הָאָרֶץ וְהַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים אֵינָם יוֹדְעִים אֶלָּא הַצּוּרָה שֶׁלָּעֵץ וְאֶבֶן וְהַהֵיכָל שֶׁלָּבְנִין שֶׁנִּתְחַנְּכוּ מִקַּטְנוּתָם לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהֶן וּלְעָבְדָן וּלְהִשָּׁבַע בִּשְׁמָן.

וְהַחֲכָמִים שֶׁהָיוּ בָּהֶם, כְּגוֹן הַכּוֹמָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, מְדַמִּין שֶׁאֵין שָׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ בִּגְלָלָם וְלִדְמוּתָן. אֲבָל צוּר הָעוֹלָמִים - לֹא הָיָה שָׁם מַכִּירוֹ וְלֹא יוֹדְעוֹ אֶלָּא יְחִידִים בָּעוֹלָם, כְּגוֹן חֲנוֹךְ וּמְתוּשֶׁלַח וְנֹחַ וְשֵׁם וָעֵבֶר. וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ הָיָה הָעוֹלָם מִתְגַּלְגֵּל וְהוֹלֵךְ, עַד שֶׁנּוֹלַד עַמּוּדוֹ שֶׁלָּעוֹלָם, שֶׁהוּא אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם.

ג כֵּיוָן שֶׁנִּגְמַל אֵיתָן זֶה, הִתְחִיל לְשׁוֹטֵט בְּדַעְתּוֹ וְהוּא קָטָן, וּלְחַשֵּׁב בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְהָיָה תָּמֵהַּ, הֵיאַךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַגַּלְגַּל הַזֶּה נוֹהֵג תָּמִיד וְלֹא יִהְיֶה לוֹ מַנְהִיג, וּמִי יְסַבֵּב אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיְּסַבֵּב אֶת עַצְמוֹ. וְלֹא הָיָה לוֹ לֹא מְלַמֵּד וְלֹא מוֹדִיעַ דָּבָר, אֶלָּא מֻשְׁקָע בְּאוּר כַּשְׂדִּים בֵּין עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הַטִּפְּשִׁים.

וְאָבִיו וְאִמּוֹ וְכָל הָעָם עוֹבְדִין עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא הָיָה עוֹבֵד עִמָּהֶם, וְלִבּוֹ מְשׁוֹטֵט וּמֵבִין, עַד שֶׁהִשִּׂיג דֶּרֶךְ הָאֱמֶת וְהֵבִין קַו הַצֶּדֶק מִדַּעְתּוֹ הַנְּכוֹנָה, וְיָדַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אֶחָד, וְהוּא מַנְהִיג הַגַּלְגַּל, וְהוּא בָּרָא הַכֹּל, וְאֵין בְּכָל הַנִּמְצָא אֱלוֹהַּ חוּץ מִמֶּנּוּ.

וְיָדַע שֶׁכָּל הָעָם טוֹעִים, וְדָבָר שֶׁגָּרַם לָהֶם לִטְעוֹת - זֶה שֶׁעוֹבְדִים אֶת הַכּוֹכָבִים וְאֶת הַצּוּרוֹת עַד שֶׁאָבַד הָאֱמֶת מִדַּעְתָּם. וּבֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה הִכִּיר אַבְרָהָם אֶת בּוֹרְאוֹ.

כֵּיוָן שֶׁהִכִּיר וְיָדַע, הִתְחִיל לְהָשִׁיב תְּשׁוּבוֹת עַל בְּנֵי אוּר כַּשְׂדִּים וְלַעֲרֹךְ דִּין עִמָּהֶם, וְלוֹמַר שֶׁ'אֵין זוֹ דֶּרֶךְ הָאֱמֶת שֶׁאַתֶּם הוֹלְכִים בָּהּ'. וְשִׁבֵּר אֶת הַצְּלָמִים, וְהִתְחִיל לְהוֹדִיעַ לָעָם שֶׁאֵין רָאוּי לַעֲבֹד אֶלָּא לֶאֱלוֹהַּ הָעוֹלָם, וְלוֹ רָאוּי לְהִשְׁתַּחֲווֹת וּלְהַקְרִיב וּלְנַסֵּךְ, כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּהוּ כָּל הַבְּרוּאִים הַבָּאִים. וְרָאוּי לְאַבֵּד וּלְשַׁבֵּר כָּל הַצּוּרוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בָּהֶן כָּל הָעָם כְּמוֹ אֵלּוּ שֶׁהֵם מְדַמִּים שֶׁאֵין שָׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא אֵלּוּ.

כֵּיוָן שֶׁגָּבַר עֲלֵיהֶם בִּרְאָיוֹתָיו, בִּקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ לְהָרְגוֹ; נַעֲשָׂה לוֹ נֵס, וְיָצָא לְחָרָן, וְהִתְחִיל לַעֲמֹד וְלִקְרוֹת בְּקוֹל גָּדוֹל לְכָל הָעָם וּלְהוֹדִיעָם שֶׁיֵּשׁ אֱלוֹהַּ אֶחָד לְכָל הָעוֹלָם, וְלוֹ רָאוּי לַעֲבֹד. וְהָיָה מְהַלֵּךְ וְקוֹרֵא וּמְקַבֵּץ הָעָם מֵעִיר לְעִיר וּמִמַּמְלָכָה לְמַמְלָכָה, עַד שֶׁהִגִּיעַ לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְהוּא קוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם" (בראשית כא,לג).

וְכֵיוָן שֶׁהָיוּ הָעָם מִתְקַבְּצִין לוֹ וְשׁוֹאֲלִין לוֹ עַל דְּבָרָיו - הָיָה מוֹדִיעַ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי דַּעְתּוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֵהוּ לְדֶרֶךְ הָאֱמֶת, עַד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו אֲלָפִים וּרְבָבוֹת, וְהֵם 'אַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם' (שם יז,כג). וְשָׁתַל בְּלִבָּם הָעִקָּר הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְחִבֵּר בּוֹ סְפָרִים, וְהוֹדִיעוֹ לְיִצְחָק בְּנוֹ. וְיָשַׁב יִצְחָק מְלַמֵּד וּמַחֲזִיר. וְיִצְחָק הוֹדִיעוֹ לְיַעֲקֹב, וּמִנָּהוּ לְלַמֵּד, וְיָשַׁב מְלַמֵּד וּמַחֲזִיר כָּל הַנִּלְוִים אֵלָיו.

וְיַעֲקֹב אָבִינוּ לִמֵּד בָּנָיו כֻּלָּם, וְהִבְדִּיל לֵוִי, וּמִנָּהוּ רֹאשׁ, וְהוֹשִׁיבוֹ בִּישִׁיבָה לְלַמֵּד דֶּרֶךְ יי וְלִשְׁמֹר מִצְוֹת אַבְרָהָם. וְצִוָּה אֶת בָּנָיו שֶׁלֹּא יַפְסִיקוּ מִבְּנֵי לֵוִי מְמֻנֶּה אַחַר מְמֻנֶּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכַּח הַלִּמּוּד.

וְהָיָה הַדָּבָר הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּר בִּבְנֵי יַעֲקֹב וּבַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם, וְנַעֲשֵׂית בָּעוֹלָם אֻמָּה שֶׁהִיא יוֹדַעַת אֶת יי. עַד שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, וְחָזְרוּ לִלְמֹד מַעֲשֵׂיהֶן וְלַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹתָן, חוּץ מִשֵּׁבֶט לֵוִי, שֶׁעָמַד בְּמִצְוַת אָבוֹת.

וּמֵעוֹלָם לֹא עָבַד שֵׁבֶט לֵוִי עֲבוֹדָה זָרָה.

וְכִמְעַט קָט הָיָה, וְהָעִקָּר שֶׁשָּׁתַל אַבְרָהָם נֶעֱקַר, וְחוֹזְרִין בְּנֵי יַעֲקֹב לְטָעוּת הָעַמִּים וּתְעִיָּתָם. וּמֵאַהֲבַת יי אוֹתָנוּ וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה לְאַבְרָהָם אָבִינוּ - עָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וְרַבָּן שֶׁלְּכָל הַנְּבִיאִים, וּשְׁלָחוֹ.

כֵּיוָן שֶׁנִּתְנַבֵּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וּבָחַר יי בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה - הִכְתִּירָן בְּמִצְוֹת, וְהוֹדִיעָן דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ, וּמַה יִּהְיֶה מִשְׁפַּט עֲבוֹדָה זָרָה וְכָל הַטּוֹעִין אַחֲרֶיהָ.

פֶּרֶק שֵׁנִי

מחשבות כפירה והמגדף

א עִקַּר הַצִּוּוּי בַּעֲבוֹדָה זָרָה - שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אֶחָד מִכָּל הַבְּרוּאִים: לֹא מַלְאָךְ, וְלֹא גַּלְגַּל, וְלֹא כּוֹכָב, וְלֹא אֶחָד מֵאַרְבַּע הַיְסוֹדוֹת, וְלֹא אֶחָד מִכָּל הַנִּבְרָאִים מֵהֶם. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָעוֹבֵד יוֹדֵעַ שֶׁיי הוּא הָאֱלֹהִים, וְהוּא עוֹבֵד הַנִּבְרָא הַזֶּה עַל דֶּרֶךְ שֶׁעָבַד אֱנוֹשׁ וְאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ תְּחִלָּה - הֲרֵי זֶה עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה.

וְעִנְיָן זֶה - הוּא שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה עָלָיו וְאָמְרָה: "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים... אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים..." (דברים ד,יט), כְּלוֹמַר: שֶׁמָּא תָּשׁוּט בְּעֵין לִבְּךָ, וְתִרְאֶה שֶׁאֵלּוּ הֵן הַמַּנְהִיגִים אֶת הָעוֹלָם, וְהֵם שֶׁחָלַק יי אוֹתָם לְכָל הָעוֹלָם לִהְיוֹתָן חַיִּים וְהוֹוִים וְנִפְסָדִים כְּמִנְהָגוֹ שֶׁלָּעוֹלָם, וְתֹאמַר שֶׁרָאוּי לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהֶן וּלְעָבְדָן. וּבְעִנְיָן זֶה צִוָּה וְאָמַר: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם" (שם יא,טז), כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא תִּטְעוּ בְּהִרְהוּר הַלֵּב לַעֲבֹד אֵלּוּ, לִהְיוֹתָן סַרְסוּר בֵּינֵיכֶם וּבֵין הַבּוֹרֵא.

ב סְפָרִים רַבִּים חִבְּרוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בַּעֲבוֹדָתָהּ: הֵיאַךְ עִקַּר עֲבוֹדָתָהּ, וּמַה מַּעֲשֶׂיהָ וּמִשְׁפָּטֶיהָ. צִוָּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא לִקְרוֹת בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים כְּלָל, וְלֹא נְהַרְהֵר בָּהּ וְלֹא בְּדָבָר מִדְּבָרֶיהָ. וַאֲפִלּוּ לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת הַצּוּרָה אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִם" (ויקרא יט,ד). וּבְעִנְיָן זֶה נֶאֱמַר: "וּפֶן תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ" (דברים יב,ל) - שֶׁלֹּא תִּשְׁאַל עַל דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ הֵיאַךְ הִיא, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין אַתָּה עוֹבֵד, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לְךָ לְהִפָּנוֹת אַחֲרֶיהָ וְלַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי" (שם). **ג** וְכָל הַלָּאוִין הָאֵלּוּ בְּעִנְיָן אֶחָד הֵן, וְהוּא שֶׁלֹּא יִפָּנֶה אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה. וְכָל הַנִּפְנֶה אַחֲרֶיהָ בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מַעֲשֶׂה - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה.

וְלֹא עֲבוֹדָה זָרָה בִּלְבַד הוּא שֶׁאָסוּר לְהִפָּנוֹת אַחֲרֶיהָ בְּמַחֲשָׁבָה, אֶלָּא כָּל מַחֲשָׁבָה שֶׁגּוֹרֶמֶת לוֹ לָאָדָם לַעֲקֹר עִקָּר מֵעִקְּרֵי הַתּוֹרָה - מֻזְהָרִים אָנוּ שֶׁלֹּא לְהַעֲלוֹתָהּ עַל לִבֵּנוּ, וְלֹא נַסִּיחַ דַּעְתֵּנוּ לְכָךְ וְנַחֲשֹׁב וְנִמָּשֵׁךְ אַחַר הִרְהוּרֵי הַלֵּב, מִפְּנֵי שֶׁדַּעְתּוֹ שֶׁלָּאָדָם קְצָרָה, וְלֹא כָּל הַדֵּעוֹת יְכוֹלוֹת לְהַשִּׂיג הָאֱמֶת עַל בֻּרְיוֹ; וְאִם יִמָּשֵׁךְ כָּל אָדָם אַחַר מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ - נִמְצָא מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם לְפִי קֹצֶר דַּעְתּוֹ.

כֵּיצַד? פְּעָמִים יָתוּר אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה, וּפְעָמִים יַחֲשֹׁב בְּיִחוּד הַבּוֹרֵא: שֶׁמָּא הוּא שֶׁמָּא אֵינוֹ, מַה לְּמַעְלָה מַה לְּמַטָּה, מַה לְּפָנִים מַה לְּאָחוֹר, וּפְעָמִים בַּנְּבוּאָה: שֶׁמָּא הִיא אֱמֶת שֶׁמָּא אֵינָהּ, וּפְעָמִים בַּתּוֹרָה: שֶׁמָּא הִיא מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁמָּא אֵינָהּ. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ הַמִּדּוֹת שֶׁיָּדוּן בָּהֶן עַד שֶׁיֵּדַע הָאֱמֶת עַל בֻּרְיוֹ, וְנִמְצָא יוֹצֵא לִידֵי מִינוּת.

עַל עִנְיָן זֶה הִזְהִירָה תּוֹרָה, וְנֶאֱמַר בָּהּ: "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם" (במדבר טו,לט). כְּלוֹמַר: לֹא יִמָּשֵׁךְ כָּל אֶחָד מִכֶּם אַחַר דַּעְתּוֹ הַקְּצָרָה, וִידַמֶּה שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ מַשֶּׂגֶת הָאֱמֶת. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: "אַחֲרֵי לְבַבְכֶם" - זוֹ מִינוּת; "וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" - זוֹ זְנוּת. וְלָאו זֶה - אַף עַל פִּי שֶׁהוּא גּוֹרֵם לָאָדָם לְטָרְדוֹ מִן הָעוֹלָם הַבָּא, אֵין בּוֹ מַלְקוּת.

ד מִצְוַת עֲבוֹדָה זָרָה - כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל הַמִּצְוֹת..." (שם טו,כב), וּמִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ שֶׁבַּעֲבוֹדָה זָרָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה - כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וּבְכָל הַנְּבִיאִים וּבְכָל מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ הַנְּבִיאִים מֵאָדָם וְעַד סוֹף הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יי וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם" (שם טו,כג); וְכָל הַכּוֹפֵר בַּעֲבוֹדָה זָרָה - מוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהִיא עִקַּר כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן.

ה יִשְׂרָאֵל שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה - הֲרֵי הוּא כְּגוֹי לְכָל דָּבָר, וְאֵינוֹ כְּיִשְׂרָאֵל שֶׁעָבַר עַל עֲבֵרָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ סְקִילָה. וּמְשֻׁמָּד לַעֲבוֹדָה זָרָה - הֲרֵי הוּא מְשֻׁמָּד לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

וְכֵן הַמִּינִים מִיִּשְׂרָאֵל - אֵינָן כְּיִשְׂרָאֵל לְדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְאֵין מְקַבְּלִים אוֹתָם בִּתְשׁוּבָה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן, וְלֹא יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים" (משלי ב,יט). וְהַמִּינִים הֵם הַתָּרִים אַחַר מַחְשְׁבוֹת לִבָּם בִּסְכָלוּת בִּדְבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ, עַד שֶׁנִּמְצְאוּ עוֹבְרִים עַל גּוּפֵי תּוֹרָה לְהַכְעִיס בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ בְּיָד רָמָה, וְאוֹמְרִים שֶׁאֵין בָּזֶה עָוֹן. וְאָסוּר לְסַפֵּר עִמָּהֶן וּלְהָשִׁיב עֲלֵיהֶן תְּשׁוּבָה כְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַל תִּקְרַב אֶל פֶּתַח בֵּיתָהּ" (שם ה,ח). וּמַחֲשֶׁבֶת מִין - לַעֲבוֹדָה זָרָה.

ו כָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא אֱמֶת, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עֲבָדָהּ - הֲרֵי זֶה מְחָרֵף וּמְגַדֵּף אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. וְאֶחָד הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה וְאֶחָד הַמְגַדֵּף אֶת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר, אֶת יי הוּא מְגַדֵּף" (במדבר טו,ל). לְפִיכָךְ תּוֹלִין עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹ שֶׁתּוֹלִין אֶת הַמְגַדֵּף, וּשְׁנֵיהֶם נִסְקָלִין.

וּמִפְּנֵי זֶה כָּלַלְתִּי דִּין הַמְּגַדֵּף בְּהִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה - שֶׁשְּׁנֵיהֶן כּוֹפְרִין בָּעִקָּר הֵן. **ז** וְאֵלּוּ הֵן דִּינֵי הַמְּגַדֵּף:

אֵין הַמְּגַדֵּף חַיָּב סְקִילָה עַד שֶׁיְּפָרֵשׁ אֶת הַשֵּׁם הַמְּיֻחָד שֶׁלְּאַרְבַּע אוֹתִיּוֹת, שֶׁהוּא אָלֶ״ף דָּלֶ״ת נוּ״ן יוֹ״ד, וִיבָרֵךְ אוֹתוֹ בְּשֵׁם מִן הַשֵּׁמוֹת שֶׁאֵינָם נִמְחָקִין, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְנֹקֵב שֵׁם יי מוֹת יוּמָת״ (ויקרא כד,טז) - עַל הַשֵּׁם הַמְּיֻחָד חַיָּב סְקִילָה, וְעַל שְׁאָר הַכִּנּוּיִים בְּאַזְהָרָה; וְיֵשׁ מִי שֶׁמְּפָרֵשׁ שֶׁאֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא עַל שֵׁם יוֹ״ד הֵ״א וָא״ו הֵ״א, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁעַל שְׁנֵיהֶם הוּא נִסְקָל.

ח אַזְהָרָה שֶׁלַּמְּגַדֵּף מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל״ (שמות כב,כז). בְּכָל יוֹם וָיוֹם דָּנִין אֶת הָעֵדִים בְּכִנּוּי, ׳יַכֶּה יוֹסֵי אֶת יוֹסֵי׳. נִגְמַר הַדִּין - מוֹצִיאִין אֶת כָּל הָאָדָם לַחוּץ, וְשׁוֹאֲלִים אֶת הַגָּדוֹל שֶׁבָּעֵדִים, וְאוֹמְרִים לוֹ ׳אֱמֹר מַה שֶּׁשָּׁמַעְתָּ בְּפֵרוּשׁ׳, וְהוּא אוֹמֵר. וְהַדַּיָּנִים עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם, וְקוֹרְעִין, וְלֹא מְאַחִין. וְהָעֵד הַשֵּׁנִי אוֹמֵר ׳אַף אֲנִי כְּמוֹתוֹ שָׁמַעְתִּי׳. וְאִם הָיוּ עֵדִים רַבִּים - צָרִיךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן לוֹמַר ׳כָּזֶה שָׁמַעְתִּי׳.

ט מְגַדֵּף שֶׁחָזַר בּוֹ בְּתוֹךְ כְּדֵי דִּבּוּר - אֵינוֹ כְּלוּם; אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁגִּדֵּף בְּעֵדִים - נִסְקָל. מִי שֶׁגִּדֵּף אֶת הַשֵּׁם בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה - קַנָּאִין פּוֹגְעִין בּוֹ וְהוֹרְגִין אוֹתוֹ; וְאִם לֹא הֲרָגוּהוּ קַנָּאִים, וּבָא לְבֵית דִּין - אֵינוֹ נִסְקָל, עַד שֶׁיְּבָרֵךְ בְּשֵׁם מִן הַשֵּׁמוֹת הַמְּיֻחָדִים.

י כָּל הַשּׁוֹמֵעַ בִּרְכַּת הַשֵּׁם - חַיָּב לִקְרֹעַ, וַאֲפִלּוּ עַל בִּרְכַּת הַכִּנּוּי חַיָּב לִקְרֹעַ; וְהוּא שֶׁיִּשְׁמָעֶנָּה מִיִּשְׂרָאֵל, וְאֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ אוֹ הַשּׁוֹמֵעַ מִן הַשּׁוֹמֵעַ. אֲבָל הַשּׁוֹמֵעַ מִן הַגּוֹי - אֵינוֹ חַיָּב לִקְרֹעַ. וְלֹא קָרְעוּ אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁרַבְשָׁקֵה מְשֻׁמָּד הָיָה.

כָּל הָעֵדִים וְהַדַּיָּנִים סוֹמְכִים אֶת יְדֵיהֶם אֶחָד אֶחָד עַל רֹאשׁ הַמְּגַדֵּף, וְאוֹמְרִין לוֹ ׳דָּמְךָ בְּרֹאשְׁךָ, שֶׁאַתָּה גָּרַמְתָּ לְךָ׳. וְאֵין בְּכָל הֲרוּגֵי בֵּית דִּין מִי שֶׁסּוֹמְכִים עָלָיו אֶלָּא מְגַדֵּף בִּלְבַד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְסָמְכוּ כָל הַשֹּׁמְעִים אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁוֹ״ (ויקרא כד,יד).

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אופני ע״ז ועשיית צורות

א כָּל הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בִּרְצוֹנוֹ בְּזָדוֹן - חַיָּב כָּרֵת; וְאִם הָיוּ שָׁם עֵדִים וְהַתְרָאָה - נִסְקָל; וְאִם עָבַד בִּשְׁגָגָה - מֵבִיא חַטָּאת קְבוּעָה.

ב עֲבוֹדוֹת הַרְבֵּה קָבְעוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לְכָל צֶלֶם וְצֶלֶם וּלְכָל צוּרָה וְצוּרָה, וַעֲבוֹדַת זֶה אֵינָהּ כַּעֲבוֹדַת זֶה. כְּגוֹן פְּעוֹר, שֶׁעֲבוֹדָתוֹ שֶׁיִּפְעֹר אָדָם עַצְמוֹ לוֹ; וּמֶרְקוּלִיס, שֶׁעֲבוֹדָתוֹ שֶׁיִּזְרֹק לוֹ אֲבָנִים אוֹ יְסַקֵּל* מִלְּפָנָיו אֲבָנִים. וְהַרְבֵּה עֲבוֹדוֹת כְּגוֹן אֵלּוּ תִּקְּנוּ לִשְׁאָר צְלָמִים.

לְפִיכָךְ הַפּוֹעֵר עַצְמוֹ לְמֶרְקוּלִיס אוֹ שֶׁזָּרַק אֶבֶן לִפְעוֹר - פָּטוּר, עַד שֶׁיַּעֲבֹד אוֹתוֹ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם, וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי״ (דברים יב,ל). וּמִפְּנֵי זֶה הָעִנְיָן צְרִיכִין בֵּית דִּין לֵידַע דַּרְכֵי הָעֲבוֹדוֹת, שֶׁאֵין סוֹקְלִין עוֹבֵד עֲבוֹדָה זוֹ עַד שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁזּוֹ הִיא דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ. **ג** וְאַזְהָרָה שֶׁלַּעֲבוֹדוֹת אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וְלֹא תָעָבְדֵם״ (שמות כ,ד; כג,כד; דברים ה,ח).

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּשְׁאָר עֲבוֹדוֹת חוּץ מִמִּשְׁתַּחֲוֶה וְזוֹבֵחַ וּמְקַטֵּר וּמְנַסֵּךְ. אֲבָל הָעוֹבֵד בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת אֵלּוּ לְאֶחָד מִכָּל מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה - חַיָּב, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ. כֵּיצַד? הֲרֵי שֶׁנִּסֵּךְ לִפְעוֹר אוֹ שֶׁזָּבַח לְמֶרְקוּלִיס - חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר: ״זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם״ (שמות כב,יט).

זְבִיחָה בִּכְלַל עֲבוֹדוֹת הָיְתָה, וְלָמָּה יָצָאת? לוֹמַר לְךָ: מַה זְּבִיחָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁעוֹבְדִין בָּהּ לַשֵּׁם, וְחַיָּב הַזּוֹבֵחַ לְאֵל אַחֵר סְקִילָה עָלֶיהָ, בֵּין הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בִּזְבִיחָה אוֹ אֵינָהּ בִּזְבִיחָה, אַף כָּל עֲבוֹדָה שֶׁהִיא מְיֻחֶדֶת לַשֵּׁם, אִם עָבַד בָּהּ לְאֵל אַחֵר, בֵּין שֶׁהָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ בֵּין שֶׁאֵינָהּ בְּכָךְ - חַיָּב עָלֶיהָ. לְכָךְ נֶאֱמַר: ״לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר״ (שם לד,יד) - לְחַיֵּב עַל הַהִשְׁתַּחֲוָיָה אֲפִלּוּ אֵין דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ. וְהוּא הַדִּין לִמְקַטֵּר וּמְנַסֵּךְ. וְזוֹרֵק וּמְנַסֵּךְ - אֶחָד הוּא.

ד סָפַת לָהּ צוֹאָה אוֹ שֶׁנִּסֵּךְ לָהּ עָבִיט שֶׁלְּמֵימֵי רַגְלַיִם - חַיָּב. שָׁחַט לָהּ חָגָב - פָּטוּר, אֶלָּא אִם כֵּן הָיְתָה עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ. וְכֵן אִם שָׁחַט לָהּ בְּהֵמָה מְחֻסֶּרֶת אֵבֶר - פָּטוּר, אֶלָּא אִם כֵּן הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ.

עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעוֹבְדִין אוֹתָהּ בְּמַקֵּל: שָׁבַר מַקֵּל בְּפָנֶיהָ - חַיָּב, וְנֶאֱסֶרֶת; זָרַק מַקֵּל בְּפָנֶיהָ - חַיָּב, וְאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת, שֶׁאֵין זְרִיקַת הַמַּקֵּל כְּעֵין זְרִיקַת הַדָּם, שֶׁהֲרֵי הַמַּקֵּל כְּמוֹת שֶׁהוּא, וְהַדָּם מִתְפַּזֵּר.

הַמְקַבֵּל עָלָיו אֶחָד מִכָּל מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה בֶּאֱלוֹהַּ - חַיָּב סְקִילָה; אֲפִלּוּ הִגְבִּיהַּ לְבֵנָה וְאָמַר לָהּ ׳אֵלִי אָתָּה׳, וְכָל כַּיּוֹצֵא בְּדִבּוּר זֶה - חַיָּב; וַאֲפִלּוּ חָזַר בּוֹ בְּתוֹךְ כְּדֵי דִּבּוּר וְאָמַר ׳אֵין זֶה אֵלִי׳ - אֵין חֲזִירָתוֹ כְּלוּם, אֶלָּא נִסְקָל.

ה הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּדַרְכָּהּ, וַאֲפִלּוּ עָשָׂה דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן - חַיָּב. כֵּיצַד? הַפּוֹעֵר עַצְמוֹ לִפְעוֹר כְּדֵי לְבַזּוֹתוֹ אוֹ זָרַק אֶבֶן לְמֶרְקוּלִיס כְּדֵי לְבַזּוֹתוֹ - הוֹאִיל וַעֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ, חַיָּב, וּמֵבִיא קָרְבָּן עַל שִׁגְגָתוֹ.

ו הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה מֵאַהֲבָה, כְּגוֹן שֶׁחָשַׁק בְּצוּרָה זוֹ מִפְּנֵי מְלַאכְתָּהּ שֶׁהָיְתָה נָאָה בְּיוֹתֵר, אוֹ שֶׁעֲבָדָהּ מִיִּרְאָתוֹ לָהּ שֶׁמָּא תָּרֵעַ לוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵן מְדַמִּים עוֹבְדֶיהָ שֶׁהִיא מְטִיבָה

ב) **יְסַקֵּל.** א׳: יְסַלֵּק.

וּמְרֵעָה: אִם קִבְּלָהּ עָלָיו בֶּאֱלוֹהַּ - חַיָּב סְקִילָה; וְאִם עֲבָדָהּ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ אוֹ בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת, מֵאַהֲבָה אוֹ מִיִּרְאָה - פָּטוּר.

הַמְגַפֵּף עֲבוֹדָה זָרָה וְהַמְנַשֵּׁק לָהּ, וְהַמְכַבֵּד וְהַמַּרְבִּיץ לְפָנֶיהָ, וְהַמַּרְחִיץ לָהּ וְהַסָּךְ, וְהַמַּלְבִּישׁ וְהַמַּנְעִיל, וְכָל כַּיּוֹצֵא בְּדִבְרֵי כָבוֹד הָאֵלּוּ - עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָעָבְדֵם" (שמות כ,ד; כג,כד; דברים ה,ח), וּדְבָרִים אֵלּוּ בִּכְלַל עֲבוֹדָה הֵן; וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ לוֹקֶה עַל אַחַת מֵהֶן, לְפִי שֶׁאֵינָן בְּפֵרוּשׁ. וְאִם הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּאֶחָד מִכָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ, וְעָשָׂהוּ לְעָבְדָהּ - חַיָּב.

ז יָשַׁב לוֹ קוֹץ בְּרַגְלוֹ בִּפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה - לֹא יָשֹׁחַ וְיִטְּלֶנּוּ, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ. נִתְפַּזְּרוּ לוֹ מָעוֹת בְּפָנֶיהָ - לֹא יָשֹׁחַ וְיִטְּלֵם, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ, אֶלָּא יֵשֵׁב וְאַחַר כָּךְ יִטֹּל. **ח** פַּרְצוּפוֹת הַמְקַלְּחוֹת מַיִם בִּפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה - לֹא יַנִּיחַ פִּיו עַל פִּיהֶן וְיִשְׁתֶּה, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כִּמְנַשֵּׁק לַעֲבוֹדָה זָרָה.

ט הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה לְעַצְמוֹ - אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עֲשָׂאָהּ בְּיָדוֹ וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עֲבָדָהּ, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה" (שמות כ,ג). וְכֵן הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה בְּיָדוֹ לַאֲחֵרִים, אֲפִלּוּ עָשָׂה אוֹתָהּ לְגוֹי - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (ויקרא יט,ד). לְפִיכָךְ הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה בְּיָדוֹ לְעַצְמוֹ - לוֹקֶה שְׁתַּיִם.

י אָסוּר לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת לְנוֹאי וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב" (שמות כ,יט), כְּלוֹמַר צוּרוֹת שֶׁלְּכֶסֶף וְשֶׁלְּזָהָב שֶׁהֵן לְנוֹאי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בָּהֶן הַטּוֹעִים וְיִדַמּוּ שֶׁהֵם לַעֲבוֹדָה. וְאֵין אָסוּר לָצוּר לְנוֹאי אֶלָּא צוּרַת הָאָדָם בִּלְבַד.

לְפִיכָךְ אֵין צָרִין לֹא בְּעֵץ וְלֹא בְּסִיד וְלֹא בְּאֶבֶן צוּרַת הָאָדָם; וְהוּא שֶׁתְּהֵא הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת, כְּגוֹן הַצִּיּוּר וְהַכִּיּוּר שֶׁבִּטְרַקְלִין וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְאִם צָר - לוֹקֶה. אֲבָל אִם הָיְתָה הַצּוּרָה מֻשְׁקַעַת אוֹ צוּרָה שֶׁלְּסַמָּנִין, כְּגוֹן הַצּוּרוֹת שֶׁעַל גַּבֵּי הַלּוּחוֹת וְהַטַּבְלָיוֹת אוֹ צוּרוֹת שֶׁרוֹקְמִין בָּאָרִיג - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרוֹת.

יא טַבַּעַת שֶׁיֵּשׁ עָלֶיהָ חוֹתָם שֶׁהוּא צוּרַת אָדָם: אִם הָיְתָה הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת - אָסוּר לְהַנִּיחָהּ, וּמֻתָּר לַחְתֹּם בָּהּ; וְאִם הָיְתָה הַצּוּרָה שׁוֹקַעַת - מֻתָּר לְהַנִּיחָהּ, וְאָסוּר לַחְתֹּם בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהַנֶּחְתָּם תֵּעָשֶׂה בּוֹ הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת.

וְכֵן אָסוּר לָצוּר דְּמוּת חַמָּה וּלְבָנָה, כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וּמַלְאָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי" (שם) - לֹא תַעֲשׂוּן כִּדְמוּת שַׁמָּשִׁין הַמְשַׁמְּשִׁין לְפָנַי בַּמָּרוֹם, וַאֲפִלּוּ עַל הַלּוּחַ. צוּרוֹת הַבְּהֵמוֹת וּשְׁאָר נֶפֶשׁ חַיָּה חוּץ מִן הָאָדָם, וְצוּרוֹת אִילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - מֻתָּר לָצוּר אוֹתָם, וַאֲפִלּוּ הָיְתָה הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת.

פֶּרֶק רְבִיעִי

עיר הנידחת

א מַדִּיחֵי עִיר מִיִּשְׂרָאֵל - הֲרֵי אֵלּוּ נִסְקָלִין, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, אֶלָּא הִדִּיחוּ אֶת יוֹשְׁבֵי עִירָם עַד שֶׁעָבְדוּ אוֹתָהּ. וְאַנְשֵׁי הָעִיר הַמֻּדָּחִין נֶהֱרָגִין בְּסַיִף, וְהוּא שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ שֶׁקִּבְּלוּהָ עֲלֵיהֶם בֶּאֱלוֹהַּ. וְאַזְהָרָה לַמַּדִּיחַ מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ" (שמות כג,יג).

ב אֵין הָעִיר נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת, עַד שֶׁיִּהְיוּ מַדִּיחֶיהָ שְׁנַיִם אוֹ יָתֵר עַל שְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל" (דברים יג,יד), וְיִהְיוּ מַדִּיחֶיהָ מֵאוֹתוֹ שֵׁבֶט וּמֵאוֹתָהּ הָעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם" (שם), וְעַד שֶׁיַּדִּיחוּ רֻבָּהּ, וְיִהְיוּ הַמֻּדָּחִין מִמֵּאָה וְעַד רֻבּוֹ שֶׁלַּשֵּׁבֶט. אֲבָל אִם הֻדַּח רֻבּוֹ שֶׁלַּשֵּׁבֶט - דָּנִין אוֹתָהּ כִּיחִידִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַנְשֵׁי הָעִיר" (שם יג,טז; ושם: יֹשְׁבֵי), לֹא כְּפָר קָטָן וְלֹא כְּרַךְ גָּדוֹל. וְכָל פָּחוּת מִמֵּאָה - כְּפָר; וְרֻבּוֹ שֶׁלַּשֵּׁבֶט - כְּרַךְ גָּדוֹל.

וְכֵן אִם הִדִּיחוּהָ נָשִׁים אוֹ קְטַנִּים, אוֹ שֶׁהִדִּיחָהּ יָחִיד, אוֹ שֶׁהֻדַּח מִעוּטָהּ, אוֹ שֶׁהֻדְּחוּ מֵאֲלֵיהֶן, אוֹ שֶׁהָיוּ מַדִּיחֶיהָ מִחוּצָה לָהּ - אֵין דָּנִין בָּהּ דִּין עִיר הַנִּדַּחַת, אֶלָּא הֲרֵי הֵן כִּיחִידִים שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה: סוֹקְלִין כָּל מִי שֶׁעָבַד, וּמָמוֹנָן לְיוֹרְשֵׁיהֶן כִּשְׁאָר הֲרוּגֵי בֵּית דִּין.

ג אֵין דָּנִין דִּין עִיר הַנִּדַּחַת אֶלָּא בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁלְּשִׁבְעִים וְאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַהִיא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל שְׁעָרֶיךָ, אֶת הָאִישׁ אוֹ אֶת הָאִשָּׁה, וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ" (שם יז,ה) - יְחִידִים נֶהֱרָגִין בְּבֵית דִּין שֶׁלְּכָל שַׁעַר וָשַׁעַר, וְאֵין הַמְרֻבִּין נֶהֱרָגִין אֶלָּא בְּבֵית דִּין הַגָּדוֹל.

ד אֵין אַחַת מֵעָרֵי מִקְלָט נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּאַחַת עָרֶיךָ" (שם יג,יג), וְלֹא יְרוּשָׁלַיִם נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת, לְפִי שֶׁלֹּא נִתְחַלְּקָה לַשְּׁבָטִים. וְאֵין עוֹשִׂין עִיר הַנִּדַּחַת בַּסְּפָר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ גוֹיִים וְיַחֲרִיבוּ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאֵין בֵּית דִּין אֶחָד עוֹשֶׂה שָׁלֹשׁ עֲיָרוֹת הַנִּדָּחוֹת זוֹ בְּצַד זוֹ; אֲבָל אִם הָיוּ מְרֻחָקוֹת - עוֹשֶׂה.

ה אֵין עוֹשִׂין עִיר הַנִּדַּחַת עַד שֶׁיַּדִּיחוּהָ מַדִּיחֶיהָ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְיֹאמְרוּ לָהֶן 'נֵלֵךְ וְנַעֲבֹד' אוֹ 'נֵלֵךְ וְנִזְבַּח' אוֹ 'נֵלֵךְ וּנְקַטֵּר' אוֹ 'נֵלֵךְ וּנְנַסֵּךְ' אוֹ 'נֵלֵךְ וְנִשְׁתַּחֲוֶה' אוֹ 'נֵלֵךְ וּנְקַבֵּל בֶּאֱלוֹהַּ', וְהֵם שׁוֹמְעִים, וְעָבְדוּ אוֹתָהּ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ אוֹ בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת אוֹ שֶׁקִּבְּלוּ אוֹתָהּ בֶּאֱלוֹהַּ.

עִיר הַנִּדַּחַת שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמוּ בָּהּ וּבְמַדִּיחֶיהָ כָּל הַתְּנָאִים הָאֵלּוּ - הֵיאַךְ עוֹשִׂים לָהֶן? מַתְרִין וּמְעִידִין בְּכָל אֶחָד

וְאֶחָד שֶׁעָבַד מֵהֶן עֲבוֹדָה זָרָה, וְסוֹקְלִין אוֹתָן כִּיחִידִין, וּמָמוֹנָן לְיוֹרְשֵׁיהֶן.

ו וְהֵיאַךְ דִּין עִיר הַנִּדַּחַת? בִּזְמַן שֶׁתְּהֵא רְאוּיָה לֵעָשׂוֹת עִיר הַנִּדַּחַת, בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שׁוֹלְחִין וְדוֹרְשִׁין וְחוֹקְרִין, עַד שֶׁיֵּדְעוּ בִּרְאָיָה בְּרוּרָה שֶׁהֻדְּחָה כָּל הָעִיר אוֹ רֻבָּהּ, וְחָזְרוּ לַעֲבוֹדָה זָרָה.

אַחַר כָּךְ שׁוֹלְחִין לָהֶן שְׁנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים לְהַזְהִיר אוֹתָן וּלְהַחֲזִירָן. אִם חָזְרוּ וְעָשׂוּ תְּשׁוּבָה - מוּטָב; וְאִם עָמְדוּ בְּאִוַּלְתָּן - בֵּית דִּין מְצַוִּין לְכָל יִשְׂרָאֵל לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶן לַצָּבָא, וְהֵן צָרִין עֲלֵיהֶן וְעוֹרְכִין עִמָּהֶם מִלְחָמָה עַד שֶׁתִּבָּקַע הָעִיר.

כְּשֶׁתִּבָּקַע - מִיָּד מַרְבִּין לָהֶם בָּתֵּי דִּינִין וְדָנִים אוֹתָן. כָּל מִי שֶׁבָּאוּ עָלָיו שְׁנֵי עֵדִים שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה אַחַר שֶׁהִתְרוּ בּוֹ - מַפְרִישִׁין אוֹתוֹ: אִם נִמְצְאוּ כָּל הָעוֹבְדִים מִעוּטָהּ - סוֹקְלִין אוֹתָן, וּשְׁאָר הָעִיר נִצֶּל; נִמְצְאוּ רֻבָּהּ - מַעֲלִין אוֹתָן לְבֵית דִּין הַגָּדוֹל וְגוֹמְרִין שָׁם דִּינָם, וְהוֹרְגִין כָּל אֵלּוּ שֶׁעָבְדוּ בַּסַּיִף. וּמַכִּין אֶת כָּל נֶפֶשׁ אָדָם אֲשֶׁר בָּהּ לְפִי חֶרֶב, טַף וְנָשִׁים, אִם הֻדְּחָה כֻּלָּהּ; וְאִם נִמְצְאוּ הָעוֹבְדִים רֻבָּהּ - מַכִּים אֶת כָּל הַטַּף וְהַנָּשִׁים שֶׁלָּעוֹבְדִים לְפִי חֶרֶב.

וּבֵין שֶׁהֻדְּחָה כֻּלָּהּ בֵּין שֶׁהֻדְּחוּ רֻבָּהּ - סוֹקְלִין אֶת מַדִּיחֶיהָ, וּמְקַבְּצִין כָּל שְׁלָלָהּ אֶל תּוֹךְ רְחוֹבָהּ. אֵין לָהּ רְחוֹב - עוֹשִׂין לָהּ רְחוֹב. הָיָה רְחוֹבָהּ חוּצָה לָהּ - בּוֹנִין חוֹמָה חוּץ מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיִּכָּנֵס לְתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶל תּוֹךְ רְחֹבָהּ" (שם יג,יז). וְהוֹרְגִין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר בָּהּ, וְשׂוֹרְפִין אֶת כָּל שְׁלָלָהּ עִם הַמְּדִינָה בָּאֵשׁ. וּשְׂרֵפָתָהּ - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ" (שם).

ז נִכְסֵי הַצַּדִּיקִים שֶׁבְּתוֹכָהּ, וְהֵם שְׁאָר יוֹשְׁבֵי הָעִיר שֶׁלֹּא הֻדְּחוּ עִם רֻבָּהּ - נִשְׂרָפִין בִּכְלַל שְׁלָלָהּ; הוֹאִיל וְיָשְׁבוּ שָׁם, מָמוֹנָן אָבֵד. וְכָל הַנֶּהֱנֶה מִמֶּנָּה בְּכָל שֶׁהוּא - לוֹקֶה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם" (שם). **ח** וְעִיר הַנִּדַּחַת שֶׁהוּזְמוּ עֵדֶיהָ - כָּל הַמַּחֲזִיק בִּנְכָסֶיהָ, זָכָה, וּמֻתָּר לֵהָנוֹת בּוֹ, שֶׁהֲרֵי הוּזְמוּ. וְלָמָּה זָכָה בָּהּ? שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּבָר הִפְקִיר מָמוֹנוֹ מִשָּׁעָה שֶׁנִּגְמַר דִּינָהּ.

וְאֵינָהּ נִבְנֵית לְעוֹלָם, וְכָל הַבּוֹנֶה אוֹתָהּ לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבָּנֶה עוֹד" (שם). וּמֻתָּר לַעֲשׂוֹתָהּ גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבָּנֶה עוֹד" - לֹא תִּבָּנֶה מְדִינָה כְּמוֹת שֶׁהָיְתָה.

ט שַׁיָּרָה הָעוֹבֶרֶת מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אִם עָבְרָה בְּעִיר הַנִּדַּחַת וְהֻדְּחָה עִמָּהּ: אִם שָׁהֲתָה שָׁם שְׁלֹשִׁים יוֹם - נֶהֱרָגִין בַּסַּיִף, וּמָמוֹנָם אָבֵד; וְאִם לָאו - הֵן בִּסְקִילָה, וּמָמוֹנָם לְיוֹרְשֵׁיהֶן.

י נִכְסֵי אַנְשֵׁי מְדִינָה אַחֶרֶת שֶׁהָיוּ מֻפְקָדִין בְּתוֹכָהּ - אַף עַל פִּי שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶן אַחֲרָיוּת, אֵין נִשְׂרָפִין, אֶלָּא יַחְזְרוּ לְבַעְלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁלָלָהּ" (שם), וְלֹא שְׁלַל חֲבֶרְתָּהּ. נִכְסֵי הָרְשָׁעִים שֶׁהֻדְּחוּ שֶׁהָיוּ מֻפְקָדִין בִּמְדִינָה אַחֶרֶת: אִם נִקְבְּצוּ עִמָּהּ - נִשְׂרָפִין בִּכְלָלָהּ; וְאִם לָאו - אֵין מְאַבְּדִין אוֹתָן, אֶלָּא יִנָּתְנוּ לְיוֹרְשֵׁיהֶן.

יא בְּהֵמָה, חֶצְיָהּ שֶׁלְּעִיר הַנִּדַּחַת וְחֶצְיָהּ שֶׁלְּעִיר אַחֶרֶת, שֶׁהָיְתָה בְּתוֹכָהּ - הֲרֵי זוֹ אֲסוּרָה. וְעִסָּה שֶׁהִיא כֵּן - מֻתֶּרֶת, לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר לַחֲלֹק הָעִסָּה. **יב** בְּהֵמָה שֶׁלְּעִיר הַנִּדַּחַת שֶׁנִּשְׁחֲטָה - אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה, כְּשׁוֹר הַנִּסְקָל שֶׁנִּשְׁחַט.

שְׂעַר הָרֹאשׁ, בֵּין שֶׁלַּאֲנָשִׁים בֵּין שֶׁלְּנָשִׁים שֶׁבָּהּ - מֻתָּר בַּהֲנָאָה. אֲבָל שֶׁלְּפֵאָה נָכְרִית - הֲרֵי הוּא מִכְּלַל שְׁלָלָהּ, וְאָסוּר. **יג** פֵּרוֹת דְּקָלִים שֶׁבְּתוֹכָהּ - מֻתָּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "תִּקְבֹּץ [...] וְשָׂרַפְתָּ" (שם) - מִי שֶׁאֵינוֹ מְחֻסָּר אֶלָּא קִבּוּץ, יָצְאוּ פֵּרוֹת הַמְּחֻבָּרִין, שֶׁהֵן מְחֻסָּרִין תְּלִישָׁה וְקִבּוּץ וּשְׂרֵפָה. וְהוּא הַדִּין לִשְׂעַר הָרֹאשׁ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הָאִילָנוֹת עַצְמָן שֶׁהֵן מֻתָּרוֹת, וַהֲרֵי הֵן שֶׁלְּיוֹרְשֵׁיהֶן.

הַהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ - קָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ יָמוּתוּ: "זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה" (משלי כא,כז); קָדְשֵׁי בֶּדֶק הַבַּיִת יִפָּדוּ, וְאַחַר כָּךְ שׂוֹרְפִין אוֹתָן*, שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁלָלָהּ" (דברים יג,יז), וְלֹא שְׁלַל שָׁמַיִם. **יד** הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר שֶׁבְּתוֹכָהּ: תְּמִימִין - הֲרֵי הֵם קָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ, וְיָמוּתוּ; וּבַעֲלֵי מוּמִין - הֲרֵי הֵן בִּכְלַל "בְּהֶמְתָּהּ" (שם יג,טז), וְנֶהֱרָגִין.

הַתְּרוּמוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ: אִם הִגִּיעוּ לְיַד כֹּהֵן - יֵרָקְבוּ, מִפְּנֵי שֶׁהֵן נְכָסָיו; וְאִם עֲדַיִן הֵן בְּיַד יִשְׂרָאֵל - יִנָּתְנוּ לְכֹהֵן שֶׁלִּמְדִינָה אַחֶרֶת, מִפְּנֵי שֶׁהֵן נִכְסֵי שָׁמַיִם, וּקְדֻשָּׁתָן קְדֻשַּׁת הַגּוּף. **טו** מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וְכֶסֶף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ שֶׁבְּתוֹכָהּ - הֲרֵי אֵלּוּ יִגָּנְזוּ.

טז כָּל הָעוֹשֶׂה דִּין בְּעִיר הַנִּדַּחַת - הֲרֵי זֶה כְּמַקְרִיב עוֹלָה כָּלִיל, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּלִיל לַיי אֱלֹהֶיךָ" (שם יג,יז). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמְּסַלֵּק חֲרוֹן אַף מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַן יָשׁוּב יי מֵחֲרוֹן אַפּוֹ" (שם יג,יח); וּמֵבִיא עֲלֵיהֶם בְּרָכָה וְרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ" (שם).

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

המסית ונביא השקר

א הַמֵּסִית אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה - הֲרֵי זֶה נִסְקָל, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָבַד הַמּוּסָת וְלֹא הַמֵּסִית עֲבוֹדָה זָרָה, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוֹרָהוּ לַעֲבֹד. בֵּין שֶׁהָיָה הַמֵּסִית הֶדְיוֹט בֵּין שֶׁהָיָה נָבִיא, בֵּין שֶׁהָיָה הַמּוּסָת יָחִיד, אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, אוֹ יְחִידִים - מִיתָתוֹ בִּסְקִילָה. **ב** הַמֵּסִית אֶת רֹב אַנְשֵׁי הָעִיר - הֲרֵי זֶה 'מַדִּיחַ', וְאֵינוֹ נִקְרָא 'מֵסִית'.

הָיָה זֶה שֶׁהִדִּיחַ רֹב הָעִיר נָבִיא - מִיתָתוֹ בִּסְקִילָה. וְהַנִּדָּחִים - הֲרֵי הֵן כִּיחִידִים, וְאֵינָם כְּאַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת,

---

י) **אוֹתָן.** ק׳: אוֹתָהּ.

עַד שֶׁיִּהְיוּ הַמַּדִּיחִים שְׁנַיִם. וְאֶחָד הָאוֹמֵר 'אָמְרָה לִי עֲבוֹדָה זָרָה: עִבְדוּהָ'; אוֹ שֶׁאָמַר 'אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: עִבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה' - הֲרֵי זֶה נָבִיא שֶׁהִדִּיחַ. וְאִם הֻדְּחוּ אַחֲרָיו רֹב הָעִיר - נִסְקָל.

הַמֵּסִית שֶׁהֵסִית, בֵּין בִּלְשׁוֹן רַבִּים בֵּין בִּלְשׁוֹן יָחִיד - הֲרֵי זֶה נִסְקָל. כֵּיצַד? הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ 'אֶעֱבֹד עֲבוֹדָה זָרָה', 'אֵלֵךְ וְאֶעֱבֹד', 'נֵלֵךְ וְנַעֲבֹד' בַּעֲבוֹדָה פְּלוֹנִית שֶׁדֶּרֶךְ אוֹתָהּ עֲבוֹדָה זָרָה לְהֵעָבֵד בָּהּ; 'אֶזְבַּח', 'אֵלֵךְ וְאֶזְבַּח', 'נֵלֵךְ וְנִזְבַּח'; 'אֲקַטֵּר', 'אֵלֵךְ וַאֲקַטֵּר', 'נֵלֵךְ וּנְקַטֵּר'; 'אֲנַסֵּךְ', 'אֵלֵךְ וַאֲנַסֵּךְ', 'נֵלֵךְ וּנְנַסֵּךְ'; 'אֶשְׁתַּחֲוֶה', 'אֵלֵךְ וְאֶשְׁתַּחֲוֶה', 'נֵלֵךְ וְנִשְׁתַּחֲוֶה' - הֲרֵי זֶה מֵסִית.

הֵסִית לִשְׁנַיִם - הֲרֵי הֵן עֵדָיו, וְהֵן מְבִיאִין אוֹתוֹ לְבֵית דִּין וּמְעִידִין עָלָיו שֶׁכָּךְ אָמַר לָהֶן, וְסוֹקְלִין אוֹתוֹ. **ג** וְאֵין הַמֵּסִית צָרִיךְ הַתְרָאָה. אָמַר לְאֶחָד - הוּא אוֹמֵר לוֹ 'יֵשׁ לִי חֲבֵרִים רוֹצִים בְּכָךְ', וּמַעֲרִים עָלָיו עַד שֶׁיָּסִית בִּפְנֵי שְׁנַיִם, כְּדֵי לְהָרְגוֹ. אִם לֹא רָצָה הַמֵּסִית לְהָסִית לִשְׁנַיִם - מִצְוָה לְהַכְמִין לוֹ. כָּל חַיָּבֵי מִיתוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה אֵין מַכְמִנִין עֲלֵיהֶן, חוּץ מִזֶּה.

כֵּיצַד מַכְמִנִין לוֹ? הַמּוּסָת מֵבִיא שְׁנַיִם, וּמַעֲמִידָן בְּמָקוֹם אָפֵל כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ הַמֵּסִית וְיִשְׁמְעוּ דְּבָרָיו וְלֹא יִרְאֶה אוֹתָם. וְהוּא אוֹמֵר לַמֵּסִית 'אֱמֹר מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לִי בְּיִחוּד', וְהוּא אוֹמֵר לוֹ. וְהַמּוּסָת מְשִׁיבוֹ 'הֵיאַךְ נַנִּיחַ אֶת אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְנֵלֵךְ וְנַעֲבֹד אֶת הָעֵצִים וְאֶת הָאֲבָנִים?': אִם חָזַר בּוֹ אוֹ שֶׁשָּׁתַק - פָּטוּר; וְאִם אָמַר לוֹ 'כָּךְ הִיא חוֹבָתֵנוּ, וְכָךְ יָפֶה לָנוּ' - הָעוֹמְדִים שָׁם בְּרָחוֹק מְבִיאִין אוֹתוֹ לְבֵית דִּין וְסוֹקְלִין אוֹתוֹ.

ד מִצְוָה בְּיַד הַמּוּסָת לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יָדְךָ תִּהְיֶה בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ" (דברים יג,י). וְאָסוּר לַמּוּסָת לֶאֱהֹב אֶת הַמֵּסִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאבֶה לוֹ" (שם יג,ט). וּלְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בַּשּׂוֹנֵא "עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ" (שמות כג,ה), יָכוֹל אַתָּה עוֹזֵב לָזֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו" (דברים יג,ט). וּלְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ" (ויקרא יט,טז), יָכוֹל אִי אַתָּה עוֹמֵד עַל דָּמוֹ שֶׁלָּזֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "[וְ]לֹא תָחוֹס עֵינְךָ" (דברים יג,ט). וְאָסוּר לַמּוּסָת לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַחְמֹל" (שם). וְאִם יָדַע לוֹ חוֹבָה - אֵינוֹ רַשַּׁאי לִשְׁתֹּק מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו" (שם). וְאַזְהָרָה לְהֶדְיוֹט הַמֵּסִית מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ[ן], וְלֹא יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת" (שם יג,יב).

ה הַמֵּסִית אֲחֵרִים לְעָבְדוֹ, וְאָמַר לָהֶם 'עִבְדוּנִי': אִם עֲבָדוּ אוֹתוֹ - נִסְקָל; וְאִם לֹא עֲבָדוּהוּ - אַף עַל פִּי שֶׁקִּבְּלוּ מִמֶּנּוּ וְאָמְרוּ לוֹ 'הִין', אֵינוֹ נִסְקָל. אֲבָל אִם הֵסִית לַעֲבוֹדַת אִישׁ אַחֵר אוֹ לִשְׁאָר מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה - אִם קִבֵּל מִמֶּנּוּ וְאָמַר 'הִין, נֵלֵךְ וְנַעֲבֹד', אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא עָבַד, שְׁנֵיהֶם נִסְקָלִין, הַמֵּסִית וְהַמּוּסָת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאבֶה [...] וְלֹא תִשְׁמַע" (שם יג,ט), הָא שָׁמַע וְאָבָה - חַיָּב.

ו נָבִיא הַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה כֵּיצַד? זֶה הָאוֹמֵר 'אָמְרָה לִי עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית' אוֹ 'כּוֹכָב פְּלוֹנִי', 'שֶׁמִּצְוָה לַעֲשׂוֹת כָּךְ וְכָךְ' אוֹ 'שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כָּךְ וְכָךְ'. אֲפִלּוּ כִּוֵּן אֶת הַהֲלָכָה לְטַמֵּא אֶת הַטָּמֵא וּלְטַהֵר אֶת הַטָּהוֹר - אִם הִתְרוּ בּוֹ בִּפְנֵי שְׁנַיִם, הֲרֵי זֶה נֶחְנָק, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא" (שם יח,כ), וְאַזְהָרָה שֶׁלּוֹ מִכְּלַל שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ" (שמות כג,יג).

ז וְאָסוּר לַעֲרֹךְ דִּין וּתְשׁוּבָה עִם מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, וְאֵין שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ אוֹת וּמוֹפֵת, וְאִם עָשָׂה מֵעַצְמוֹ - אֵין מַשְׁגִּיחִין עָלָיו וְאֵין מְהַרְהֲרִין בּוֹ. וְכָל הַמְחַשֵּׁב בָּאוֹתוֹת שֶׁלּוֹ שֶׁמָּא אֱמֶת הֵן - עָבַר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא" (דברים יג,ד).

וְכֵן נְבִיא הַשֶּׁקֶר - מִיתָתוֹ בְּחֶנֶק, אַף עַל פִּי שֶׁנִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם יי, וְלֹא הוֹסִיף וְלֹא גָּרַע, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי, אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר, וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים - וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא" (שם יח,כ).

ח אֶחָד הַמִּתְנַבֵּא מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה, אוֹ מִי שֶׁשָּׁמַע דִּבְרֵי נָבִיא חֲבֵרוֹ, וְאָמַר שֶׁדָּבָר זֶה לוֹ נֶאֱמַר, וְהוּא נִתְנַבֵּא בּוֹ - הֲרֵי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר, וּמִיתָתוֹ בְּחֶנֶק.

ט כָּל הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מֵהֲרִיגַת נְבִיא שֶׁקֶר מִפְּנֵי מַעֲלָתוֹ, שֶׁהֲרֵי הוּא הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה - הֲרֵי זֶה עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא, לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ" (שם יח,כב). וְכֵן הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה אוֹ הַפָּחֵד וְיָרֵא מִדְּבָרָיו - הֲרֵי הוּא בִּכְלַל "לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ". וְאֵין דָּנִין נְבִיא הַשֶּׁקֶר אֶלָּא בְּבֵית דִּין שֶׁלְּשִׁבְעִים וְאֶחָד.

י הַנּוֹדֵר בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, וְהַנִּשְׁבָּע בָּהּ - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ" (שמות כג,יג). אֶחָד הַנִּשְׁבָּע בָּהּ לְעַצְמוֹ וְאֶחָד הַנִּשְׁבָּע בָּהּ לַגּוֹי. וְאָסוּר לְהַשְׁבִּיעַ לַגּוֹי בְּיִרְאָתוֹ, וַאֲפִלּוּ לְהַזְכִּיר שֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ שְׁבוּעָה אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַזְכִּירוּ". **יא** לֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ 'שְׁמֹר לִי בְּצַד עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית' וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. וְכָל עֲבוֹדָה זָרָה הַכְּתוּבָה בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ - מֻתָּר לְהַזְכִּיר שְׁמָהּ, כְּגוֹן פְּעוֹר (במדבר כה,ג ועוד) וּבֵל (ישעיה מו,א) וּנְבוֹ (שם) וְגַד (שם סה,יא) וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְאָסוּר לִגְרֹם לַאֲחֵרִים שֶׁיִּדְּרוּ וְשֶׁיְּקַיְּמוּ בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה. וְאֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא הַנּוֹדֵר בִּשְׁמָהּ וְהַמְקַיֵּם בִּשְׁמָהּ, וְהוּא הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמָהּ.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

אוב וידעוני, מולך, מצבה ואבן משכית

א הָעוֹשֶׂה אוֹב אוֹ יִדְּעוֹנִי בִּרְצוֹנוֹ בְּזָדוֹן - חַיָּב כָּרֵת; וְאִם הָיוּ שָׁם עֵדִים וְהַתְרָאָה - נִסְקָל; הָיָה שׁוֹגֵג - מֵבִיא חַטָּאת

קְבוּעָה.

כֵּיצַד מַעֲשֵׂה הָאוֹב? זֶה שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמַקְטִיר קְטֹרֶת יְדוּעָה, וְאוֹחֵז שַׁרְבִיט שֶׁלַּהֲדַס בְּיָדוֹ וּמְנִיפוֹ, וְהוּא מְדַבֵּר בַּלָּאט בִּדְבָרִים יְדוּעִים אֶצְלָם, עַד שֶׁיִּשְׁמַע הַשּׁוֹאֵל כְּאִלּוּ אֶחָד מְדַבֵּר עִמּוֹ וּמְשִׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹאֵל בִּדְבָרִים מִתַּחַת הָאָרֶץ בְּקוֹל נָמוּךְ עַד מְאֹד, וּכְאִלּוּ אֵינוֹ נִכָּר לָאֹזֶן, אֶלָּא בְּמַחֲשָׁבָה מַרְגִּישׁ בּוֹ.

וְכֵן הַלּוֹקֵחַ גֻּלְגֹּלֶת הַמֵּת וּמַקְטִיר לָהּ וּמְנַחֵשׁ בָּהּ, עַד שֶׁיִּשְׁמַע כְּאִלּוּ קוֹל יוֹצֵא מִתַּחַת שֶׁחְיוֹ, שָׁפָל עַד מְאֹד, וּמְשִׁיבוֹ. כָּל אֵלּוּ מַעֲשֵׂה אוֹב הֵן, וְהָעוֹשֶׂה אֶחָד מֵהֶן - נִסְקָל.

ב כֵּיצַד מַעֲשֵׂה הַיִּדְּעוֹנִי? מַנִּיחַ עֶצֶם עוֹף שֶׁשְּׁמוֹ 'יַדּוּעַ' בְּפִיו, וּמַקְטִיר קְטֹרֶת, וְעוֹשֶׂה מַעֲשִׂיּוֹת אֲחֵרוֹת עַד שֶׁיִּפֹּל כְּנִכְפֶּה, וִידַבֵּר בְּפִיו דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת. וְכָל אֵלּוּ מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה הֵן. וְאַזְהָרָה שֶׁלָּהֶן מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֹבֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים" (ויקרא יט,לא).

ג הַנּוֹתֵן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ בִּרְצוֹנוֹ בְּזָדוֹן - חַיָּב כָּרֵת; בִּשְׁגָגָה - מֵבִיא חַטָּאת קְבוּעָה. וְאִם עָשָׂה בְּהַתְרָאָה וְעֵדִים - נִסְקָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ - מוֹת יוּמָת, עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן" (שם כ,ב). וְאַזְהָרָה שֶׁלּוֹ מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וּמִזַּרְעֲךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ" (שם יח,כא), וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ" (דברים יח,י).

כֵּיצַד הָיוּ עוֹשִׂין? מַדְלִיק אֵשׁ גְּדוֹלָה, וְלוֹקֵחַ מִקְצָת זַרְעוֹ וּמוֹסְרוֹ לַכּוֹמָרִין עוֹבְדֵי הָאֵשׁ, וְאוֹתָן הַכּוֹמָרִין נוֹתְנִין הַבֵּן לְאָבִיו אַחַר שֶׁנִּמְסַר בְּיָדָן לְהַעֲבִירוֹ בָּאֵשׁ בִּרְשׁוּתָן, וַאֲבִי הַבֵּן הוּא שֶׁמַּעֲבִיר בְּנוֹ עַל הָאֵשׁ בִּרְשׁוּת הַכּוֹמָרִין, וּמַעֲבִיר אוֹתוֹ בְּרַגְלוֹ מִצַּד לְצַד אַחֵר בְּתוֹךְ הַשַּׁלְהֶבֶת. לֹא שֶׁהוּא שׂוֹרְפוֹ לַמֹּלֶךְ, כְּדֶרֶךְ שֶׁשּׂוֹרְפִין בְּנֵיהֶן וּבְנוֹתֵיהֶן לַעֲבוֹדָה זָרָה אַחֶרֶת, אֶלָּא בְּהַעֲבָרָה בִּלְבַד הָיְתָה עֲבוֹדַת זֶה שֶׁשְּׁמוֹ 'מֹלֶךְ'. לְפִיכָךְ הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה אַחֶרֶת חוּץ מִמֹּלֶךְ - פָּטוּר.

ד אֵינוֹ חַיָּב כָּרֵת אוֹ סְקִילָה עַד שֶׁיִּמְסֹר לַמֹּלֶךְ וְיַעֲבִירוֹ בְּרַגְלוֹ בָּאֵשׁ דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה. מָסַר וְלֹא הֶעֱבִיר, הֶעֱבִיר וְלֹא מָסַר, אוֹ שֶׁמָּסַר וְהֶעֱבִיר שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה - פָּטוּר. וְאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיִּמְסֹר מִקְצָת זַרְעוֹ וְיַנִּיחַ מִקְצָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ" (ויקרא כ,ג) - מִקְצָתוֹ וְלֹא כֻּלּוֹ.

ה אֶחָד זֶרַע כָּשֵׁר וְאֶחָד זֶרַע פָּסוּל, אֶחָד בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְאֶחָד בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְּנֵיהֶם - עַל כָּל יוֹצְאֵי יְרֵכוֹ הוּא חַיָּב, מִפְּנֵי שֶׁהֵן זַרְעוֹ. אֲבָל אִם הֶעֱבִיר אָחִיו אוֹ אֲחָיוֹתָיו אוֹ אֲבוֹתָיו אוֹ שֶׁהֶעֱבִיר עַצְמוֹ - פָּטוּר. הֶעֱבִיר אֶחָד מִזַּרְעוֹ וְהוּא יָשֵׁן אוֹ שֶׁהָיָה סוּמָא - פָּטוּר.

ו מַצֵּבָה שֶׁאָסְרָה תּוֹרָה הִיא בִּנְיָן שֶׁיִּהְיוּ הַכֹּל מִתְקַבְּצִין אֶצְלָהּ, וַאֲפִלּוּ לַעֲבֹד אֶת יי, שֶׁכֵּן הָיָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז,כב). וְכָל הַמֵּקִים מַצֵּבָה - לוֹקֶה.

וְכֵן אֶבֶן מַשְׂכִּית הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה - אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מִשְׁתַּחֲוֶה עָלֶיהָ לַשֵּׁם, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ" (ויקרא כו,א); מִפְּנֵי שֶׁכֵּן הָיָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָה זָרָה, לְהַנִּיחַ אֶבֶן לְפָנֶיהָ לְהִשְׁתַּחֲווֹת עָלֶיהָ, לְפִיכָךְ אֵין עוֹשִׂין כֵּן לַיי. וְאֵינוֹ לוֹקֶה עַד שֶׁיִּפְשֹׁט יָדָיו וְרַגְלָיו עַל הָאֶבֶן וְנִמְצָא כֻּלּוֹ מוּטָל עָלֶיהָ, שֶׁזּוֹ הִיא הִשְׁתַּחֲוָיָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה.

ז בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּשְׁאָר הָאֲרָצוֹת. אֲבָל בַּמִּקְדָּשׁ - מֻתָּר לְהִשְׁתַּחֲווֹת לַיי עַל הָאֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ" - בְּאַרְצְכֶם אֵין אַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים, אֲבָל אַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים הַמְּפֻצָּלוֹת שֶׁבַּמִּקְדָּשׁ.

וּמִפְּנֵי זֶה נָהֲגוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַצִּיעַ מַחְצָלוֹת בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת הָרְצוּפוֹת בַּאֲבָנִים, אוֹ מִינֵי קַשׁ וָתֶבֶן, לְהַבְדִּיל בֵּין פְּנֵיהֶם וּבֵין הָאֲבָנִים. וְאִם לֹא מָצָא דָּבָר מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין הָאֶבֶן - הוֹלֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר וּמִשְׁתַּחֲוֶה, אוֹ שׁוֹחֶה עַל צִדּוֹ וּמַטֶּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַדְבִּיק פָּנָיו בָּאֶבֶן.

ח הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לַיי עַל הָאֲבָנִים הַמְּפֻצָּלוֹת בְּלֹא פִּשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם - אֵינוֹ לוֹקֶה, אֲבָל מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. אֲבָל לַעֲבוֹדָה זָרָה: אַחַת הִשְׁתַּחֲוָיָה בְּפִשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם אוֹ הִשְׁתַּחֲוָיָה בְּלֹא פִּשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, מִשָּׁעָה שֶׁיִּכְבֹּשׁ פָּנָיו בַּקַּרְקַע לָהּ - נִסְקָל.

ט הַנּוֹטֵעַ אִילָן אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ אוֹ בְּכָל הָעֲזָרָה, בֵּין אִילָן סְרָק בֵּין אִילָן מַאֲכָל - אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה אוֹתוֹ נוֹאִי לַמִּקְדָּשׁ וְיֹפִי לוֹ, הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָּךְ" (דברים טז,כא), מִפְּנֵי שֶׁזֶּה הָיָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָה זָרָה: נוֹטְעִין אִילָנוֹת בְּצַד מִזְבֵּחַ שֶׁלָּהּ, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַבְּצוּ שָׁם הָעָם.

י וְאָסוּר לַעֲשׂוֹת אַכְסַדְרָאוֹת שֶׁלְּעֵץ בַּמִּקְדָּשׁ כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין בַּחֲצֵרוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּבִנְיָן וְאֵינוֹ עֵץ נָטוּעַ, הַרְחָקָה יְתֵרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל עֵץ". אֶלָּא כָּל הָאַכְסַדְרָאוֹת וְהַסְּכָכוֹת הַיּוֹצְאוֹת מִן הַכְּתָלִים שֶׁהָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ - שֶׁלְּאֶבֶן הָיוּ, לֹא שֶׁלְּעֵץ.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

❸▶ איבוד ע״ז ואיסור הנאתה

א מִצְוַת עֲשֵׂה הִיא לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת..." (דברים יב,ב), וְנֶאֱמַר: "כִּי אִם כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם, מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ..." (שם ז,ה).

וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִצְוָה לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ עַד שֶׁנְּאַבֵּד אוֹתָהּ מִכָּל אַרְצֵנוּ, אֲבָל בְּחוּצָה לָאָרֶץ אֵין אָנוּ מְצֻוִּין לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ, אֶלָּא כָּל מָקוֹם שֶׁנִּכְבֹּשׁ אוֹתוֹ - נְאַבֵּד כָּל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא" (שם יב,ג) - בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְצֻוֶּה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶן, וְאֵין אַתָּה מְצֻוֶּה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶן בְּחוּצָה לָאָרֶץ.

ב עֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ, וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ, וְתִקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ, וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ - אָסוּר בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ" (שם ז,כו). וְכָל הַנֶּהֱנֶה בְּאֶחָד מִכָּל אֵלּוּ - לוֹקֶה שְׁתַּיִם: אַחַת מִשּׁוּם "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ", וְאַחַת מִשּׁוּם "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם" (שם יג,יח).

ג בְּהֵמָה שֶׁהִקְרִיבוּהָ לַעֲבוֹדָה זָרָה - כֻּלָּהּ אֲסוּרָה; אֲפִלּוּ פִּרְשָׁהּ וַעֲצָמוֹתֶיהָ וְקַרְנֶיהָ וּטְלָפֶיהָ וְעוֹרָהּ - הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה. לְפִיכָךְ, אִם הָיָה בָּעוֹר סִימָן שֶׁיִּוָּדַע בּוֹ שֶׁזֶּה הָעוֹר תִּקְרֹבֶת עֲבוֹדָה זָרָה הוּא, כְּגוֹן שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין, שֶׁקּוֹרְעִין קֶרַע עָגֹל כְּנֶגֶד הַלֵּב וּמוֹצִיאִין הַלֵּב - הֲרֵי כָּל אוֹתָן הָעוֹרוֹת שֶׁהֵן כָּךְ, אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

ד מַה בֵּין עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּגוֹי לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל? עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּנָכְרִי - אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ" (שם ז,כה) - מִשֶּׁפְּסָלוֹ נַעֲשָׂה לוֹ אֱלוֹהַּ; וְשֶׁלְּיִשְׂרָאֵל - אֵינָהּ אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה עַד שֶׁתֵּעָבֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂם בַּסָּתֶר" (שם כז,טו) - עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהּ דְּבָרִים שֶׁבַּסֵּתֶר, שֶׁהֵן עֲבוֹדָתָהּ. וּמְשַׁמְּשֵׁי עֲבוֹדָה זָרָה, בֵּין שֶׁלְּגוֹי בֵּין שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל - אֵינָן אֲסוּרִין עַד שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶן לַעֲבוֹדָה זָרָה.

ה הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה לַאֲחֵרִים - אַף עַל פִּי שֶׁהוּא לוֹקֶה, שְׂכָרוֹ מֻתָּר; וַאֲפִלּוּ עָשָׂה אוֹתָהּ לְגוֹי, שֶׁהִיא אֲסוּרָה מִיָּד, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת עַד שֶׁתִּגָּמֵר, וּמַכּוֹשׁ הָאַחֲרוֹן שֶׁגּוֹמְרָהּ אֵין בּוֹ שָׁוֶה פְּרוּטָה.

הַלּוֹקֵחַ גְּרוּטָאוֹת מִן הַגּוֹיִים וּמָצָא בָּהֶן עֲבוֹדָה זָרָה: אִם נָתַן מָעוֹת וְלֹא מָשַׁךְ - יַחֲזִירֶם לַגּוֹי; וְכֵן אִם מָשַׁךְ וְלֹא נָתַן מָעוֹת - אַף עַל פִּי שֶׁהַמְּשִׁיכָה בְּגוֹי קוֹנָה, כְּמֶקַּח טָעוּת הוּא; מָשַׁךְ וְנָתַן מָעוֹת - יוֹלִיכָהּ לְיָם הַמֶּלַח. וְכֵן גּוֹי וְגֵר שֶׁיָּרְשׁוּ אֶת אֲבִיהֶן גּוֹי - יָכוֹל הוּא הַגֵּר לוֹמַר לַגּוֹי 'טֹל אַתָּה עֲבוֹדָה זָרָה וַאֲנִי מָעוֹת', 'אַתָּה יַיִן נֶסֶךְ וַאֲנִי פֵּרוֹת'. וְאִם מִשֶּׁבָּאוּ לִרְשׁוּת הַגֵּר - אָסוּר.

ו צוּרוֹת שֶׁעָשׂוּ אוֹתָן גּוֹיִים לְנוֹי - מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה; וְצוּרוֹת שֶׁעָשׂוּ אוֹתָן לַעֲבוֹדָה - אֲסוּרִין. כֵּיצַד? כָּל הַצּוּרוֹת הַנִּמְצָאוֹת בַּכְּפָרִים - אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁחֶזְקָתָן שֶׁהֵן עֲשׂוּיִין לַעֲבוֹדָה. וְהַנִּמְצָאוֹת בַּמְּדִינָה: אִם הָיוּ עוֹמְדִין עַל פֶּתַח הַמְּדִינָה, וְהָיָה בְּיַד הַצּוּרָה צוּרַת מַקֵּל אוֹ צִפּוֹר אוֹ כַּדּוּר אוֹ סַיִף אוֹ עֲטָרָה וְטַבַּעַת - חֶזְקָתוֹ שֶׁהוּא לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְאָסוּר בַּהֲנָאָה; וְאִם לָאו - הֲרֵי הוּא בְּחֶזְקַת לְנוֹי, וּמֻתָּר.

ז צְלָמִים הַנִּמְצָאִים מֻשְׁלָכִים בַּשְּׁוָקִים אוֹ בְּתוֹךְ הַגְּרוּטָאוֹת - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שִׁבְרֵי צְלָמִים. אֲבָל הַמּוֹצֵא יַד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ רַגְלָהּ אוֹ אֵבֶר מֵאֵבָרֶיהָ מֻשְׁלָךְ - הֲרֵי זֶה אָסוּר בַּהֲנָאָה; הוֹאִיל וְיָדַע בְּוַדַּאי שֶׁזֶּה הָאֵבֶר מִן הַצּוּרָה הַנֶּעֱבֶדֶת - הֲרֵי הִיא בְּאִסּוּרָהּ, עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ שֶׁבִּטְּלוּהָ הַגּוֹיִים.

ח הַמּוֹצֵא כֵּלִים וַעֲלֵיהֶן צוּרַת חַמָּה וּלְבָנָה וּדְרָקוֹן: אִם הָיוּ כְּלֵי כֶּסֶף וְזָהָב אוֹ בִּגְדֵי שָׁנִי, אוֹ שֶׁהָיוּ חֲקוּקִים עַל הַנְּזָמִים וְעַל הַטַּבָּעוֹת - הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין; וְעַל שְׁאָר הַכֵּלִים - מֻתָּרִין, מִפְּנֵי שֶׁחֶזְקָתָן לְנוֹי. וְכֵן שְׁאָר הַצּוּרוֹת הַנִּמְצָאוֹת עַל כָּל הַכֵּלִים - חֶזְקָתָן לְנוֹי, וּמֻתָּרִין.

ט עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ וְכָל תִּקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ - אוֹסְרִים בְּכָל שֶׁהֵן. כֵּיצַד? עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּתְעָרְבָה בְּצוּרוֹת שֶׁלְּנוֹי, אֲפִלּוּ אַחַת בְּכַמָּה אֲלָפִים - יוֹלִיךְ הַכֹּל לְיָם הַמֶּלַח. וְכֵן אִם נִתְעָרֵב כּוֹס שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה בְּכַמָּה כּוֹסוֹת אוֹ חֲתִיכָה מִן הַבָּשָׂר שֶׁנִּכְנַס לְבֵיתָהּ בְּכַמָּה חֲתִיכוֹת - יוֹלִיךְ הַכֹּל לְיָם הַמֶּלַח. וְכֵן עוֹר לָבוּב שֶׁנִּתְעָרֵב בְּכַמָּה עוֹרוֹת - הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה.

עָבַר וּמָכַר עֲבוֹדָה זָרָה, אוֹ אֶחָד מִמְּשַׁמְּשֶׁיהָ, אוֹ תִּקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ - הֲרֵי הַדָּמִים אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וְאוֹסְרִין בְּכָל שֶׁהֵן כַּעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ" (שם ז,כו) - כָּל שֶׁאַתָּה מֵבִיא מֵעֲבוֹדָה זָרָה וּמִכָּל מְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרָבְתָּהּ, הֲרֵי הוּא כָּמוֹהָ.

י עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ אֲשֵׁרָה שֶׁנִּשְׂרְפָה - אֶפְרָהּ אָסוּר בַּהֲנָאָה. וְגַחֶלֶת שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה אֲסוּרָה, וְהַשַּׁלְהֶבֶת מֻתֶּרֶת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בָּהּ מַמָּשׁ.

סְפֵק עֲבוֹדָה זָרָה אָסוּר, וּסְפֵק סְפֵקָהּ מֻתָּר. כֵּיצַד? כּוֹס שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנָּפַל בְּאוֹצָר מָלֵא כּוֹסוֹת - כֻּלָּן אֲסוּרוֹת, מִפְּנֵי שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה וְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ אוֹסְרִים בְּכָל שֶׁהֵן. פֵּרַשׁ כּוֹס אֶחָד מִן הַתַּעֲרֹבֶת וְנָפַל לְכוֹסוֹת שְׁנִיִּים - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין.

טַבַּעַת שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּתְעָרְבָה בְּמֵאָה טַבָּעוֹת, וְנָפְלוּ שְׁתַּיִם מֵהֶן לַיָּם הַגָּדוֹל - הֻתְּרוּ הַכֹּל, שֶׁאֲנִי אוֹמֵר: אוֹתָהּ הַטַּבַּעַת הָיְתָה בִּכְלַל הַשְּׁתַּיִם שֶׁנָּפְלוּ. נִתְעָרְבָה בְּמֵאָה וְנֶחְלְקוּ, אַרְבָּעִים לְמָקוֹם אֶחָד וְשִׁשִּׁים לְמָקוֹם אַחֵר, וְנָפְלוּ הָאַרְבָּעִים כֻּלָּן לְטַבָּעוֹת אֲחֵרוֹת - כֻּלָּן מֻתָּרוֹת, שֶׁאֲנִי אוֹמֵר: אוֹתָהּ הַטַּבַּעַת הָאֲסוּרָה, בָּרֹב הִיא. נָפְלוּ הַשִּׁשִּׁים לְטַבָּעוֹת אֲחֵרוֹת - כֻּלָּן אֲסוּרוֹת.

יא הָאֲשֵׁרָה - בֵּין שֶׁהָיְתָה נֶעֱבֶדֶת בֵּין שֶׁהָיְתָה עֲבוֹדָה זָרָה מֻנַּחַת תַּחְתֶּיהָ, אָסוּר לֵישֵׁב בְּצֵל קוֹמָתָהּ, וּמֻתָּר לֵישֵׁב בְּצֵל הַשָּׂרִיגִים וְהֶעָלִים שֶׁלָּהּ. וְאִם יֵשׁ לוֹ דֶּרֶךְ אַחֶרֶת - אָסוּר לוֹ לַעֲבֹר תַּחְתֶּיהָ. וְאִם אֵין שָׁם דֶּרֶךְ אַחֶרֶת - עוֹבֵר תַּחְתֶּיהָ כְּשֶׁהוּא רָץ.

יב אֶפְרוֹחִים שֶׁקִּנְּנוּ בָּהּ וְאֵינָן צְרִיכִין לְאִמָּן - מֻתָּרִין;

וְהַבֵּיצִים וְהָאֶפְרוֹחִים שֶׁצְּרִיכִין לְאִמָּן - אֲסוּרִין, שֶׁהֲרֵי הָאֲשֵׁרָה כְּמוֹ בָּסִיס לָהֶן. וְהַקֵּן עַצְמוֹ שֶׁבְּרֹאשָׁהּ - מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹף מֵבִיא עֵצָיו מִמָּקוֹם אַחֵר.

יג נָטַל מִמֶּנָּה עֵצִים - אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה. הִסִּיק בָּהֶן אֶת הַתַּנּוּר - יוּצַּן, וְאַחַר כָּךְ יַסִּיק בְּעֵצִים שֶׁלְּהֶתֵּר וְיֹאפֶה בּוֹ. אָפָה בּוֹ אֶת הַפַּת וְלֹא צִנְּנוֹ - הַפַּת אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה. נִתְעָרְבָה בַּאֲחֵרוֹת - יוֹלִיךְ דְּמֵי אוֹתָהּ הַפַּת לְיָם הַמֶּלַח, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵהָנֶה בָּהּ, וּשְׁאָר הַכִּכָּרוֹת מֻתָּרוֹת.

יד נָטַל מִמֶּנָּה כַּדְכֵּד וְאָרַג בּוֹ אֶת הַבֶּגֶד - אָסוּר בַּהֲנָאָה. נִתְעָרֵב בִּבְגָדִים אֲחֵרִים - יוֹלִיךְ דְּמֵי אוֹתוֹ הַבֶּגֶד לְיָם הַמֶּלַח, וּשְׁאָר הַבְּגָדִים מֻתָּרִין.

וּמֻתָּר לִטַּע תַּחְתֶּיהָ יְרָקוֹת, בֵּין בִּימוֹת הַחַמָּה שֶׁהֵן צְרִיכִין לְצֵל, בֵּין בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, מִפְּנֵי שֶׁצֵּל הָאֲשֵׁרָה שֶׁהוּא אָסוּר, עִם הַקַּרְקַע שֶׁאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת, גּוֹרְמִין לַיְּרָקוֹת אֵלּוּ לִצְמֹחַ, וְכָל שֶׁדָּבָר אָסוּר וְדָבָר מֻתָּר גּוֹרְמִין לוֹ - הֲרֵי זֶה מֻתָּר בְּכָל מָקוֹם.

לְפִיכָךְ, שָׂדֶה שֶׁזִּבְּלָהּ בְּזֶבֶל עֲבוֹדָה זָרָה - מֻתָּר לְזָרְעָהּ אוֹתָהּ; וּפָרָה שֶׁפִּטְּמָהּ בְּכַרְשִׁינֵי עֲבוֹדָה זָרָה - תֵּאָכֵל. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

טו בָּשָׂר אוֹ יַיִן אוֹ פֵּרוֹת שֶׁהֱכִינוּם לְהַקְרִיבָם לַעֲבוֹדָה זָרָה - לֹא נֶאֶסְרוּ בַּהֲנָאָה, אַף עַל פִּי שֶׁהִכְנִיסוּ אוֹתָן לְבֵית עֲבוֹדָה זָרָה, עַד שֶׁיַּקְרִיבוּם לְפָנֶיהָ. הִקְרִיבוּם לִפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה - נַעֲשׂוּ תִּקְרֹבֶת; וְאַף עַל פִּי שֶׁחָזְרוּ וְהוֹצִיאוּם - הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין לְעוֹלָם. וְכָל הַנִּמְצָא בְּבֵית עֲבוֹדָה זָרָה, אֲפִלּוּ מַיִם וָמֶלַח, אָסוּר בַּהֲנָאָה מִן הַתּוֹרָה, וְהָאוֹכֵל מִמֶּנּוּ כָּל שֶׁהוּא - לוֹקֶה.

טז הַמּוֹצֵא כְּסוּת וְכֵלִים וּמָעוֹת בְּרֹאשׁ עֲבוֹדָה זָרָה: אִם מְצָאָן דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין; וְאִם מְצָאָן דֶּרֶךְ כָּבוֹד - הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין. כֵּיצַד? מָצָא כִּיס מָעוֹת תָּלוּי בְּצַוָּארוֹ, כְּסוּת מְקֻפֶּלֶת וּמֻנַּחַת עַל רֹאשׁוֹ, כְּלִי כָּפוּי עַל רֹאשׁוֹ - הֲרֵי זֶה מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. מָצָא בְּרֹאשׁוֹ דָּבָר שֶׁכַּיּוֹצֵא בּוֹ קָרֵב לְגַבֵּי הַמִּזְבֵּחַ - הֲרֵי זֶה אָסוּר.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁמְּצָאָן חוּץ לִמְקוֹם עֲבוֹדָתוֹ. אֲבָל אִם מְצָאָם בִּפְנִים, בֵּין דֶּרֶךְ כָּבוֹד בֵּין דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, בֵּין דָּבָר הָרָאוּי לַמִּזְבֵּחַ בֵּין דָּבָר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַמִּזְבֵּחַ - כָּל הַנִּמְצָא בִּפְנִים אָסוּר, אֲפִלּוּ מַיִם וָמֶלַח. וּפְעוֹר וּמֶרְקוּלִיס - כָּל הַנִּמְצָא עִמָּהֶן, בֵּין בִּפְנִים בֵּין בַּחוּץ, אָסוּר בַּהֲנָאָה. וְכֵן אַבְנֵי מֶרְקוּלִיס - כָּל אֶבֶן הַנִּרְאֵית שֶׁהִיא עִמּוֹ, אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה.

יז עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהָיָה לָהּ מֶרְחָץ אוֹ גִּנָּה - נֶהֱנִין בָּהֶם שֶׁלֹּא בְּטוֹבָה, וְאֵין נֶהֱנִין בָּהֶם בְּטוֹבָה. הָיָה לָהּ וְלַאֲחֵרִים - נֶהֱנִין בָּהֶן אֲפִלּוּ בְּטוֹבַת הַכּוּמָרִין, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתֵּן שָׂכָר.

יח מֶרְחָץ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה - מֻתָּר לִרְחֹץ בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא נַעֲשֵׂית שָׁם לְנוֹאי וְלֹא לַעֲבוֹדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהֵיהֶם" (שם ז,כה; יב,ב-ג) - בִּזְמַן שֶׁנּוֹהֲגִין בָּהּ מִנְהַג אֱלֹהוּת, וְלֹא בִּזְמַן שֶׁמְּבַזִּין אוֹתָן, כְּגוֹן זוֹ שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עַל הַבִּיב וְהַכֹּל מַשְׁתִּינִין בְּפָנֶיהָ. וְאִם הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ - אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ.

יט סַכִּין שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁשָּׁחַט בָּהּ - הֲרֵי זֶה מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקַלְקֵל. וְאִם הָיְתָה בְּהֵמָה מְסֻכֶּנֶת - הֲרֵי זוֹ אֲסוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתַקֵּן, וַהֲרֵי זֶה הַתִּקּוּן מֵהֲנָאַת מְשַׁמְּשֵׁי עֲבוֹדָה זָרָה. וְכֵן אָסוּר לַחְתֹּךְ בָּהּ בָּשָׂר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתַקֵּן. וְאִם חָתַךְ דֶּרֶךְ הֶפְסֵד וְהַשְׁחָתָה - מֻתָּר.

פֶּרֶק שְׁמִינִי

החלת ע"ז וביטולה

א כָּל שֶׁאֵין בּוֹ תְּפוּסַת יַד אָדָם, וְלֹא עָשָׂהוּ - אִם נֶעֱבַד, הֲרֵי זֶה מֻתָּר בַּהֲנָאָה. לְפִיכָךְ, הַגּוֹיִים הָעוֹבְדִים אֶת הֶהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת, וְאֶת הָאִילָנוֹת הַנְּטוּעִין מִתְּחִלָּתָן לְפֵרוֹת, וְאֶת הַמַּעְיָנוֹת הַנּוֹבְעִין לָרַבִּים, וְאֶת הַבְּהֵמָה - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה, וּמֻתָּר לֶאֱכֹל אוֹתָן הַפֵּרוֹת שֶׁנֶּעֶבְדוּ בִּמְקוֹם גְּדִילָתָן וְאוֹתָהּ הַבְּהֵמָה. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּהֵמָה שֶׁהֻקְצָת לַעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהִיא מֻתֶּרֶת בַּאֲכִילָה; בֵּין שֶׁהִקְצוּהָ לְעָבְדָהּ בֵּין שֶׁהִקְצוּהָ לְהַקְרִיבָהּ - הֲרֵי זוֹ מֻתֶּרֶת.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁאֵין הַבְּהֵמָה נֶאֱסֶרֶת? בְּשֶׁלֹּא עָשָׂה בָּהּ מַעֲשֶׂה לְשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה. אֲבָל אִם עָשָׂה בָּהּ מַעֲשֶׂה כָּל שֶׁהוּא - אֲסָרָהּ. כֵּיצַד? כְּגוֹן שֶׁשָּׁחַט בָּהּ סִימָן לַעֲבוֹדָה זָרָה. עָשָׂה אוֹתָהּ חֲלִיפִין לַעֲבוֹדָה זָרָה - אֲסוּרָה, וְכֵן חֲלִיפֵי חֲלִיפִין, מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשֵׂית כִּדְמֵי עֲבוֹדָה זָרָה.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּבְהֶמַת עַצְמוֹ. אֲבָל אִם שָׁחַט בֶּהֱמַת חֲבֵרוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה אוֹ הֶחֱלִיפָהּ - לֹא נֶאֶסְרָה, שֶׁאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ.

הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְקַרְקַע עוֹלָם - לֹא אֲסָרָהּ. חָפַר בָּהּ בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת לְשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה - אֲסָרָהּ. **ב** מַיִם שֶׁעֲקָרָן הַגַּל, וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהֶן - לֹא אֲסָרָן. נְטָלָן בְּיָדוֹ וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהֶן - אֲסָרָן. אַבְנֵי הַר שֶׁנִּדַּלְדְּלוּ וַעֲבָדָן בִּמְקוֹמָן - מֻתָּרוֹת, שֶׁהֲרֵי אֵין בָּהֶן תְּפוּסַת יַד אָדָם.

ג יִשְׂרָאֵל שֶׁזָּקַף לְבֵנָה לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהּ, וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה, וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ - אֲסָרָהּ בַּהֲנָאָה, שֶׁזְּקִיפָתָהּ מַעֲשֶׂה. וְכֵן אִם זָקַף בֵּיצָה, וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ - אֲסָרָהּ. חָתַךְ דְּלַעַת וְכַיּוֹצֵא בָּהּ וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ - אֲסָרָהּ. הִשְׁתַּחֲוָה לַחֲצִי הַדְּלַעַת וַחֲצִי הָאַחֵר מְעֹרֶה בּוֹ - הֲרֵי זֶה אָסוּר מִסָּפֵק, שֶׁמָּא זֶה הַחֵצִי כְּמוֹ יָד לַחֵצִי הַנֶּעֱבָד.

אִילָן שֶׁנְּטָעוּ מִתְּחִלָּה שֶׁיְּהֵא נֶעֱבָד - אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְזוֹ הִיא

'אֲשֵׁרָה' הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה (דברים טז,כא). הָיָה אִילָן נָטוּעַ וּגְדָעוֹ וּפְסָלוֹ לְשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה - אֲפִלּוּ הִבְרִיךְ וְהִרְכִּיב בְּגוּפוֹ שֶׁלָּאִילָן וְהוֹצִיא שָׂרִיגִים, כּוֹרֵת אֶת הַשָּׂרִיגִים, וְהֵם אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, וּשְׁאָר הָאִילָן מֻתָּר. וְכֵן הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְאִילָן - אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱסַר גּוּפוֹ, כָּל הַשָּׂרִיגִים וְהֶעָלִים וְהַלּוּלָבִין וְהַפֵּרוֹת שֶׁיּוֹצִיא כָּל זְמַן שֶׁהוּא נֶעֱבָד, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה.

אִילָן שֶׁהָיוּ הַגּוֹיִים מְשַׁמְּרִין אֶת פֵּרוֹתָיו וְאוֹמְרִים שֶׁהֵם מוּכָנִים לַעֲשׂוֹת מֵהֶן שֵׁכָר לְבֵית עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית, וְעוֹשִׂין מֵהֶן שֵׁכָר וְשׁוֹתִין אוֹתוֹ בְּיוֹם אֵידָם - הֲרֵי זֶה הָאִילָן אָסוּר בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁסְּתָמוֹ שֶׁהוּא אֲשֵׁרָה, וּלְפִיכָךְ עוֹשִׂין בְּפֵרוֹתָיו כָּךְ, שֶׁזּוֹ הִיא חֻקָּהּ שֶׁלָּאֲשֵׁרָה.

ד אִילָן שֶׁמַּעֲמִידִין תַּחְתָּיו עֲבוֹדָה זָרָה: כָּל זְמַן שֶׁהִיא תַּחְתָּיו - אָסוּר בַּהֲנָאָה; נִטְּלָה מִתַּחְתָּיו עֲבוֹדָה זָרָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הָאִילָן עַצְמוֹ הוּא הַנֶּעֱבָד.

בַּיִת שֶׁבָּנָה אוֹתוֹ הַגּוֹי מִתְּחִלָּה שֶׁיִּהְיֶה הַבַּיִת עַצְמוֹ נֶעֱבָד, וְכֵן הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְבַיִת בָּנוּי - הֲרֵי זֶה אָסוּר בַּהֲנָאָה. הָיָה בָּנוּי, וְסִיְּדוֹ וְכִיְּרוֹ לְשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה עַד שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ - נוֹטֵל מַה שֶּׁחִדֵּשׁ, וְהַחִדּוּשׁ אָסוּר בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁעֲשָׂהוּ לְעָבְדוֹ, וּשְׁאָר הַבַּיִת מֻתָּר. הִכְנִיס עֲבוֹדָה זָרָה לְתוֹךְ הַבַּיִת: כָּל זְמַן שֶׁהִיא שָׁם - הַבַּיִת אָסוּר בַּהֲנָאָה; הוֹצִיאָהּ - הֻתַּר הַבַּיִת.

וְכֵן אֶבֶן שֶׁחֲצָבָהּ מִתְּחִלָּה לְעָבְדָהּ - אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה. הָיְתָה חֲצוּבָה, וְצִיְּרָהּ וְכִיְּרָהּ שֶׁתֵּעָבֵד - אֲפִלּוּ צִיֵּר וְכִיֵּר בְּגוּף הָאֶבֶן, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם סִיֵּד עָלֶיהָ, נוֹטֵל מַה שֶּׁחִדֵּשׁ, וְהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, הוֹאִיל וְנַעֲשָׂה שֶׁיֵּעָבֵד, וּשְׁאָר הָאֶבֶן מֻתָּר. **ה** אֶבֶן שֶׁהֶעֱמִיד עָלֶיהָ עֲבוֹדָה זָרָה - הֲרֵי זוֹ אֲסוּרָה כָּל זְמַן שֶׁהִיא עָלֶיהָ; סִלֵּק עֲבוֹדָה זָרָה - הָאֶבֶן מֻתֶּרֶת.

מִי שֶׁהָיָה בֵּיתוֹ סָמוּךְ לְבֵית עֲבוֹדָה זָרָה, וְנָפַל - אָסוּר לִבְנוֹתוֹ. כֵּיצַד הוּא עוֹשֶׂה? כּוֹנֵס לְתוֹךְ שֶׁלּוֹ וּבוֹנֶה, וְאוֹתוֹ הָרֶוַח מְמַלְּאֵהוּ קוֹצִים אוֹ צוֹאָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְחִיב בְּבֵית עֲבוֹדָה זָרָה. הָיָה הַכֹּתֶל שֶׁלּוֹ וְשֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה - יִדּוֹן מֶחֱצָה לְמֶחֱצָה: מֶחֱצָה שֶׁלּוֹ מֻתָּר בַּהֲנָאָה, וְשֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה אָסוּר. אֲבָנָיו וְעֵצָיו וַעֲפָרוֹ - הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה.

ו כֵּיצַד מְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה וּשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁהֵן אֲסוּרִים בִּגְלָלָהּ, כְּגוֹן מְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ? שׁוֹחֵק וְזוֹרֶה לָרוּחַ אוֹ שׂוֹרֵף וּמֵטִיל לְיָם הַמֶּלַח.

ז דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ תְּפוּסַת יַד אָדָם שֶׁנֶּעֱבַד, כְּגוֹן הָרִים וּבְהֵמָה וְאִילָן - אַף עַל פִּי שֶׁהַנֶּעֱבָד עַצְמוֹ מֻתָּר בַּהֲנָאָה, צִפּוּיָיו אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וְהַנֶּהֱנֶה בְּכָל שֶׁהוּא מֵהֶן לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם" (שם ז,כה), וְכָל צִפּוּיֵי עֲבוֹדָה זָרָה הֲרֵי הֵן בִּכְלַל מְשַׁמְּשֶׁיהָ.

ח עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלַּגּוֹיִים שֶׁבִּטְּלוּהָ גּוֹיִים קֹדֶם שֶׁתָּבוֹא לְיַד יִשְׂרָאֵל - הֲרֵי זוֹ מֻתֶּרֶת בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ" (שם) - כְּשֶׁבָּאוּ לְיָדֵינוּ וְהֵן נוֹהֲגִין בָּהֶם אֱלֹהוּת; אֲבָל אִם בִּטְּלוּם - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין.

ט עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. אֲפִלּוּ הָיָה לְגוֹי בָּהּ שֻׁתָּפוּת - אֵין בִּטּוּלוֹ מוֹעִיל כְּלוּם, אֶלָּא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם, וּטְעוּנָה גְּנִיזָה. וְכֵן עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּגוֹי שֶׁבָּאת לְיַד יִשְׂרָאֵל, וְאַחַר כָּךְ בִּטְּלָהּ הַגּוֹי - אֵין בִּטּוּלוֹ מוֹעִיל כְּלוּם, אֶלָּא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם. וְאֵין יִשְׂרָאֵל מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה וַאֲפִלּוּ בִּרְשׁוּת הַגּוֹי.

גּוֹי קָטָן אוֹ שׁוֹטֶה - אֵינוֹ מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה. וְגוֹי שֶׁבִּטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה, בֵּין שֶׁלּוֹ בֵּין שֶׁלְּגוֹיִים אֲחֵרִים בְּעַל כָּרְחוֹ - אַף עַל פִּי שֶׁאֲנָסוֹ יִשְׂרָאֵל עַל כָּךְ, הֲרֵי זוֹ בְּטֵלָה, וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא הַגּוֹי הַמְּבַטֵּל עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד - אֵין בִּטּוּלוֹ בִּטּוּל.

הַמְּבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה - בִּטֵּל מְשַׁמְּשֶׁיהָ; בִּטֵּל מְשַׁמְּשֶׁיהָ - מְשַׁמְּשֶׁיהָ מֻתָּרִין, וְהִיא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה, עַד שֶׁיְּבַטְּלֶהָ. וְתִקְרֹבֶת עֲבוֹדָה זָרָה - אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם.

י כֵּיצַד מְבַטְּלָהּ? קָטַע רֹאשׁ אָזְנָהּ, רֹאשׁ חָטְמָהּ, רֹאשׁ אֶצְבָּעָהּ, פְּחָסָהּ בְּפָנֶיהָ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא חִסְּרָהּ, אוֹ שֶׁמְּכָרָהּ לְצוֹרֵף יִשְׂרָאֵל - הֲרֵי זוֹ בְּטֵלָה. אֲבָל אִם מִשְׁכְּנָהּ, אוֹ מְכָרָהּ לְגוֹי, אוֹ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינוֹ צוֹרֵף, אוֹ שֶׁנָּפְלָה עָלֶיהָ מַפֹּלֶת וְלֹא פִּנָּהּ, גְּנָבוּהָ לִסְטִים וְלֹא תְּבָעָהּ, רָקַק בְּפָנֶיהָ, הִשְׁתִּין בְּפָנֶיהָ, גְּרָרָהּ, זָרַק בָּהּ אֶת הַצּוֹאָה - הֲרֵי זוֹ אֵינָהּ בְּטֵלָה.

יא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִנִּיחוּהָ עוֹבְדֶיהָ: בִּשְׁעַת שָׁלוֹם - מֻתֶּרֶת בַּהֲנָאָה, שֶׁהֲרֵי בִּטְּלוּהָ; בִּשְׁעַת מִלְחָמָה - אֲסוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהָ אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה.

עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּשְׁבְּרָה מֵאֵלֶיהָ - שְׁבָרֶיהָ אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה עַד שֶׁיְּבַטְּלוּהָ. לְפִיכָךְ, הַמּוֹצֵא שִׁבְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה - הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, שֶׁמָּא לֹא בִּטְּלוּהָ הַגּוֹיִים. וְאִם הָיְתָה שֶׁלִּפְרָקִים, וְהֶדְיוֹט יָכוֹל לְהַחֲזִירָהּ - צָרִיךְ לְבַטֵּל כָּל פֶּרֶק וּפֶרֶק מִפְּרָקֶיהָ. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהַחֲזִירָהּ - כֵּיוָן שֶׁבִּטֵּל אֵבֶר אֶחָד מִמֶּנָּה, בָּטְלוּ כָּל הַשְּׁבָרִים.

יב מִזְבֵּחַ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּפְגַּם - עֲדַיִן הוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, עַד שֶׁיִּנָּתֵץ רֻבּוֹ בְּיַד הַגּוֹיִים. וּבִימוֹס שֶׁנִּפְגַּם - מֻתָּר. אֵי זֶה הוּא בִּימוֹס וְאֵי זֶה הוּא מִזְבֵּחַ? בִּימוֹס - אֶבֶן אַחַת; מִזְבֵּחַ - אֲבָנִים הַרְבֵּה. וְכֵיצַד מְבַטְּלִין אַבְנֵי מֶרְקוּלִיס? כֵּיוָן שֶׁבָּנָה בָּהֶן בִּנְיָן אוֹ חִפָּה בָּהֶן אֶת הַדְּרָכִים וְכַיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ - הֲרֵי הֵן מֻתָּרוֹת בַּהֲנָאָה.

כֵּיצַד מְבַטְּלִין אֶת הָאֲשֵׁרָה? קִרְסֵם מִמֶּנָּה עָלֶה, זֵרֵד מִמֶּנָּה יוֹנֵק, נָטַל מִמֶּנָּה מַקֵּל אוֹ שַׁרְבִיט, אוֹ שֶׁשְּׁפָיָהּ שֶׁלֹּא לְצָרְכָּהּ - הֲרֵי זוֹ בְּטֵלָה. שְׁפָיָהּ לְצָרְכָּהּ - הִיא אֲסוּרָה וּשְׁפָיֶיהָ מֻתָּרִין. וְאִם הָיְתָה שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, בֵּין לְצָרְכָּהּ בֵּין לְצָרְכּוֹ, בֵּין הִיא וּבֵין שְׁפָיֶיהָ - אֲסוּרִין לְעוֹלָם, שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל אֵין לָהּ בִּטּוּל לְעוֹלָם.

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי

משא ומתן עם עובדי ע״ז

א שְׁלֹשָׁה יָמִים לִפְנֵי אֵידֵיהֶם שֶׁלַּגּוֹיִים, אָסוּר לִקַּח מֵהֶם וְלִמְכֹּר לָהֶם דָּבָר הַמִּתְקַיֵּם, וְלִלְווֹת מֵהֶן וּלְהַלְווֹתָם, וּלְפָרְעָן וְלִפָּרַע מֵהֶן מִלְוָה שֶׁבִּשְׁטָר אוֹ שֶׁעַל הַמַּשְׁכּוֹן; אֲבָל מִלְוָה עַל פֶּה נִפְרָעִין מֵהֶן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמַצִּיל מִיָּדָן. וּמֻתָּר לִמְכֹּר לָהֶן דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם, כְּגוֹן יְרָקוֹת וְתַבְשִׁיל, עַד יוֹם אֵידָם. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בִּשְׁאָר אֲרָצוֹת - אֵינוֹ אָסוּר אֶלָּא יוֹם אֵידָם בִּלְבַד.

עָבַר וְנָשָׂא וְנָתַן עִמָּהֶן בְּאוֹתָן הַשְּׁלֹשָׁה יָמִים - הֲרֵי זֶה מֻתָּר בַּהֲנָאָה; וְהַנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמָּהֶם בְּיוֹם אֵידָם - הֲרֵי זֶה אָסוּר בַּהֲנָאָה. **ב** וְאָסוּר לִשְׁלֹחַ דּוֹרוֹן לְגוֹי בְּיוֹם אֵידוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן נוֹדַע שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְאֵינוֹ עוֹבְדָהּ. וְכֵן גּוֹי שֶׁשָּׁלַח דּוֹרוֹן לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם אֵידָם - לֹא יְקַבְּלֶנּוּ מִמֶּנּוּ; וְאִם חָשַׁשׁ לְאֵיבָה - נוֹטְלוֹ בְּפָנָיו, וְאֵינוֹ נֶהֱנֶה בּוֹ, עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ שֶׁזֶּה הַגּוֹי אֵינוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה וְאֵינוֹ מוֹדֶה בָּהּ.

ג הָיָה אֵידָם שֶׁלְּאוֹתָם הַגּוֹיִים יָמִים רַבִּים, שְׁלֹשָׁה אוֹ אַרְבָּעָה אוֹ עֲשָׂרָה - כָּל אוֹתָן הַיָּמִים כְּיוֹם אֶחָד הֵן, וְכֻלָּן אֲסוּרִין עִם שְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁלִּפְנֵיהֶן.

ד הַנּוֹצְרִים עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הֵם, וְיוֹם רִאשׁוֹן יוֹם אֵידָם הוּא. לְפִיכָךְ אָסוּר לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמָּהֶם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוֹם חֲמִישִׁי וְיוֹם שִׁשִּׁי שֶׁבְּכָל שַׁבָּת וְשַׁבָּת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר יוֹם רִאשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁהוּא אָסוּר בְּכָל מָקוֹם. וְכֵן נוֹהֲגִים עִמָּהֶם בְּכָל אֵידֵיהֶם.

ה יוֹם שֶׁמִּתְכַּנְּסִין בּוֹ הַגּוֹיִים לְהַעֲמִיד לָהֶן מֶלֶךְ, וּמַקְרִיבִין וּמְקַלְּסִין לֵאלֹהֵיהֶן - יוֹם אֵידָם הוּא, וַהֲרֵי הוּא כִּשְׁאָר אֵידֵיהֶן. אֲבָל גּוֹי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה אֵיד לְעַצְמוֹ, וּמוֹדֶה לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלּוֹ וּמְקַלְּסָהּ, בְּיוֹם שֶׁנּוֹלַד בּוֹ, בְּיוֹם תִּגְלַחַת זְקָנוֹ אוֹ בְּלוֹרִיתוֹ, בְּיוֹם שֶׁעָלָה בּוֹ מִן הַיָּם אוֹ שֶׁיָּצָא בּוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים, בְּיוֹם שֶׁעָשָׂה בּוֹ מִשְׁתֶּה לִבְנוֹ, וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ - אֵין אָסוּר אֶלָּא אוֹתוֹ הַיּוֹם וְאוֹתוֹ הָאִישׁ בִּלְבַד.

וְכֵן יוֹם שֶׁיָּמוּת לָהֶן בּוֹ מֵת וְיַעֲשׂוּ אוֹתוֹ אֵיד - אוֹתָם הָעוֹשִׂים אֲסוּרִין אוֹתוֹ הַיּוֹם. וְכָל מִיתָה שֶׁשּׂוֹרְפִין בָּהּ כֵּלִים וּמַקְטִירִין קְטֹרֶת - בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה.

אֵין יוֹם הָאֵיד אָסוּר אֶלָּא לְעוֹבְדִין בּוֹ בִּלְבַד. אֲבָל הַגּוֹיִים שֶׁשְּׂמֵחִים בּוֹ וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וּמְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ מִנְהָג אוֹ מִפְּנֵי כְּבוֹד הַמֶּלֶךְ, אֲבָל הֵם אֵין מוֹדִין בּוֹ - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמָּהֶן.

ו דְּבָרִים שֶׁהֵן מְיֻחָדִין לְמִין מִמִּינֵי עֲבוֹדָה זָרָה - אָסוּר לִמְכֹּר לְעוֹבְדֵי אוֹתָהּ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם לְעוֹלָם; וּדְבָרִים שֶׁאֵינָן מְיֻחָדִין לָהּ - מֻתָּר לִמְכֹּר אוֹתָם סְתָם. וְאִם פֵּרַשׁ הַגּוֹי שֶׁהוּא קוֹנֶה אוֹתָם לַעֲבוֹדָה זָרָה - אָסוּר לִמְכֹּר לוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן פְּסָלוֹ מִלְּהַקְרִיבוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁאֵין מַקְרִיבִין חָסֵר לַעֲבוֹדָה זָרָה.

ז הָיוּ מְעֹרָבִים דְּבָרִים הַמְיֻחָדִין עִם דְּבָרִים שֶׁאֵינָן מְיֻחָדִין, כְּגוֹן לְבוֹנָה זַכָּה בִּכְלַל לְבוֹנָה שְׁחֹרָה - מוֹכֵר הַכֹּל סְתָם, וְאֵין חוֹשְׁשִׁין שֶׁמָּא יְלַקֵּט הַזַּכָּה לְבַדָּהּ לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

ח כְּשֵׁם שֶׁאֵין מוֹכְרִין לַגּוֹיִים דְּבָרִים שֶׁמַּחֲזִיקִין בָּהֶן יְדֵיהֶן לַעֲבוֹדָה זָרָה, כָּךְ אֵין מוֹכְרִין לָהֶם דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נֶזֶק לָרַבִּים, כְּגוֹן דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת וּכְלֵי זַיִן וּכְבָלִים וְשַׁלְשְׁלָיוֹת, וְאֵין מַשְׁחִיזִין לָהֶם אֶת הַזַּיִן. וְכָל שֶׁאָסוּר לְמָכְרוֹ לְגוֹי - אָסוּר לְמָכְרוֹ לְיִשְׂרָאֵל הֶחָשׁוּד לִמְכֹּר לְגוֹי. וְכֵן אָסוּר לִמְכֹּר כְּלֵי נֶזֶק לְלִסְטִים יִשְׂרָאֵל.

ט הָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹכְנִים בֵּינֵי הַגּוֹיִים, וְכָרְתוּ לָהֶם בְּרִית - מֻתָּר לָהֶם לִמְכֹּר כְּלֵי זַיִן לְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וּגְיָסוֹתָיו, מִפְּנֵי שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶם מִלְחָמָה עִם צָרֵי הַמְּדִינָה לְהַצִּילָהּ, וְנִמְצְאוּ מְגִנִּים עָלֵינוּ, שֶׁהֲרֵי אָנוּ שְׁרוּיִין בְּתוֹכָם.

עִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה - מֻתָּר לְהַלֵּךְ חוּצָה לָהּ, וְאָסוּר לְהִכָּנֵס לְתוֹכָהּ. הָיְתָה חוּצָה לָהּ עֲבוֹדָה זָרָה - מֻתָּר לְהַלֵּךְ בְּתוֹכָהּ. **י** הַמְּהַלֵּךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם - אָסוּר לוֹ לַעֲבֹר בְּעִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁהַדֶּרֶךְ מְיֻחֶדֶת לְאוֹתוֹ מָקוֹם. אֲבָל אִם יֵשׁ שָׁם דֶּרֶךְ אַחֶרֶת, וְנִקְרָה וְהָלַךְ בָּזוֹ - מֻתָּר. **יא** וְאָסוּר לִבְנוֹת עִם הַגּוֹיִים כִּפָּה שֶׁמַּעֲמִידִים בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה; וְאִם עָבַר וּבָנָה - שְׂכָרוֹ מֻתָּר. אֲבָל בּוֹנֶה הוּא לְכַתְּחִלָּה הַטְּרַקְלִין אוֹ הֶחָצֵר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ אוֹתָהּ הַכִּפָּה.

יב עִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה וְהָיוּ בָּהּ חֲנֻיּוֹת מְעֻטָּרוֹת וְשֶׁאֵינָן מְעֻטָּרוֹת: הַמְּעֻטָּרוֹת - אָסוּר לֵהָנוֹת בָּהֶן בְּכָל מַה שֶּׁבְּתוֹכָן, מִפְּנֵי שֶׁחֶזְקָתָן שֶׁבִּגְלַל עֲבוֹדָה זָרָה נִתְעַטְּרוּ; וְשֶׁאֵינָן מְעֻטָּרוֹת - מֻתָּרוֹת בַּהֲנָאָה.

חֲנֻיּוֹת שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה - אָסוּר לִשְׂכֹּר אוֹתָן, מִפְּנֵי שֶׁמְּהַנֶּה עֲבוֹדָה זָרָה. **יג** הַמּוֹכֵר בֵּיתוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה - דָּמָיו אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, וְיוֹלִיךְ אוֹתָן לְיָם הַמֶּלַח; אֲבָל גּוֹיִים שֶׁאָנְסוּ יִשְׂרָאֵל וְגָזְלוּ בֵּיתוֹ וְהֶעֱמִידוּ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה - דָּמָיו מֻתָּרִין, וְכוֹתֵב וּמַעֲלֶה בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלָּהֶם. **יד** וַחֲלִילִין שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה - אָסוּר לִסְפֹּד בָּהֶן.

הוֹלְכִין לְיָרִיד שֶׁלַּגּוֹיִים, וְלוֹקְחִין מֵהֶם בְּהֵמָה וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת בְּגֵיּוּתָן וּבָתִּים שָׂדוֹת וּכְרָמִים, וְכוֹתֵב וּמַעֲלֶה בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלָּהֶן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמַצִּיל מִיָּדָם. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּלוֹקֵחַ מִבַּעַל הַבַּיִת שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן מֶכֶס. אֲבָל הַלּוֹקֵחַ שָׁם מִן הַתַּגָּר - אָסוּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא נוֹתֵן מֶכֶס, וְהַמֶּכֶס לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְנִמְצָא זֶה מְהַנֶּה עֲבוֹדָה זָרָה. עָבַר וְלָקַח מִן הַתַּגָּר: אִם בְּהֵמָה לָקַח - נוֹשֵׁר פַּרְסוֹתֶיהָ מִן

הָאַרְכֻּבָּה וּלְמַטָּה; וְאִם כְּסוּת וְכֵלִים לָקַח - יִרְקְבוּ; לָקַח מָעוֹת וּכְלֵי מַתָּכוֹת - יוֹלִיכֵם לְיָם הַמֶּלַח; לָקַח עֲבָדִים - לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין.

טו גּוֹי שֶׁעָשָׂה מִשְׁתֶּה לִבְנוֹ אוֹ לְבִתּוֹ - אָסוּר לֵהָנוֹת מִסְּעוּדָתוֹ. וַאֲפִלּוּ לֶאֱכֹל הַיִּשְׂרְאֵלִי וְלִשְׁתּוֹת מִשֶּׁלּוֹ שָׁם אָסוּר, הוֹאִיל וּבִמְסִבַּת הַגּוֹיִים אֲכָלוֹ. וּמֵאֵמָתַי אָסוּר לֶאֱכֹל אֶצְלוֹ? מִשֶּׁיַּתְחִיל לַעֲסֹק וּלְהָכִין צָרְכֵי הַסְּעוּדָה, וְכָל יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, וּלְאַחַר הַמִּשְׁתֶּה שְׁלֹשִׁים יוֹם. וְאִם עָשָׂה סְעוּדָה אַחֶרֶת מֵחֲמַת הַנִּשּׂוּאִין, אֲפִלּוּ לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם אָסוּר, עַד שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ.

וְכָל הַהֶרְחֵק הַזֶּה מִפְּנֵי עֲבוֹדָה זָרָה הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ, וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ, וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן, וְהִזְנוּ אֶת בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן" (שמות לד,טו-טז).

טז בַּת יִשְׂרָאֵל לֹא תָנִיק אֶת בְּנָהּ שֶׁלַּנָּכְרִית, מִפְּנֵי שֶׁמְּגַדֶּלֶת בֵּן לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְלֹא תְּיַלֵּד אֶת הַנָּכְרִית; אֲבָל מְיַלֶּדֶת הִיא בְּשָׂכָר, מִשּׁוּם אֵיבָה. וְהַנָּכְרִית מְיַלֶּדֶת אֶת בַּת יִשְׂרָאֵל, וּמְנִיקָה אֶת בְּנָהּ בִּרְשׁוּתָהּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תַּהַרְגֶנּוּ.

יז הַהוֹלְכִין לַתַּרְפּוּת - אָסוּר לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמָּהֶן. וְהַבָּאִין - מֻתָּרִין, וְהוּא שֶׁלֹּא יִהְיוּ קְשׁוּרִין זֶה בָּזֶה; שֶׁאִם הָיוּ קְשׁוּרִין, שֶׁמָּא דַּעְתָּן לַחֲזֹר. יִשְׂרָאֵל הַהוֹלֵךְ לַתַּרְפּוּת - בַּהֲלִיכָה מֻתָּר לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמּוֹ, שֶׁמָּא יַחֲזֹר בּוֹ, וּבַחֲזִירָה אָסוּר. יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד - בֵּין בַּהֲלִיכָה בֵּין בַּחֲזִירָה אָסוּר.

יח יִשְׂרָאֵל שֶׁהָלַךְ לְיָרִיד שֶׁלַּגּוֹיִים - בַּחֲזִירָה אָסוּר לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמּוֹ, שֶׁמָּא עֲבוֹדָה זָרָה מָכַר לָהֶן שָׁם. וּדְמֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, וּבְיַד הַגּוֹי מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה. וּמִפְּנֵי זֶה נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין עִם הַגּוֹי הַבָּא מִן הַתַּרְפּוּת, וְאֵין נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין עִם יִשְׂרָאֵל הַבָּא מִן הַתַּרְפּוּת; וְלֹא עִם הַמְשֻׁמָּד, לֹא בַּהֲלִיכָתוֹ וְלֹא בַּחֲזִירָתוֹ.

◄❸

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

היחס לגויים ולמינים

א אֵין כּוֹרְתִין בְּרִית לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה כְּדֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה עִמָּהֶן שָׁלוֹם וְנַנִּיחַ אוֹתָם לְעָבְדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית" (דברים ז,ב), אֶלָּא יַחְזְרוּ מֵעֲבוֹדָתָהּ אוֹ יֵהָרְגוּ. וְאָסוּר לְרַחֵם עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם" (שם). לְפִיכָךְ, אִם רָאָה גּוֹי עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹבֵד אוֹ טוֹבֵעַ בַּנָּהָר - לֹא יַעֲלֶנּוּ; רָאָהוּ לָקוּחַ לַמָּוֶת - לֹא יַצִּילֶנּוּ. אֲבָל לְאַבְּדוֹ בְּיָדוֹ אוֹ לְדָחְפוֹ לְבוֹר וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה - אָסוּר, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה עִמָּנוּ מִלְחָמָה.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּגוֹי. אֲבָל מוֹסְרֵי יִשְׂרָאֵל וְהַמִּינִים וְהָאֶפִּיקוֹרוֹסִין - מִצְוָה לְאַבְּדָן בְּיָד וּלְהוֹרִידָן עַד בְּאֵר שַׁחַת, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְצֵרִין לְיִשְׂרָאֵל וּמְסִירִין אֶת הָעָם מֵאַחֲרֵי יי, כְּיֵשׁוּעַ הַנּוֹצְרִי וְתַלְמִידָיו וְצָדוֹק וּבַיְתוֹס וְתַלְמִידֵיהֶן, שֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב.

ב מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁאָסוּר לְרַפְּאוֹת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אֲפִלּוּ בְּשָׂכָר. וְאִם הָיָה מִתְיָרֵא מֵהֶן אוֹ שֶׁהָיָה חוֹשֵׁשׁ מִשּׁוּם אֵיבָה - מְרַפֵּא בְּשָׂכָר, אֲבָל בְּחִנָּם אָסוּר. וְגֵר תּוֹשָׁב - הוֹאִיל וְאַתָּה מְצֻוֶּה לְהַחֲיוֹתוֹ, מְרַפְּאִין אוֹתוֹ בְּחִנָּם.

ג אֵין מוֹכְרִין לָהֶם בָּתִּים וְשָׂדוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; וּבְסוּרְיָה מוֹכְרִין לָהֶם בָּתִּים, אֲבָל לֹא שָׂדוֹת. וּמַשְׂכִּירִין לָהֶם בָּתִּים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ שְׁכוּנָה, וְאֵין שְׁכוּנָה פְּחוּתָה מִשְּׁלֹשָׁה. וְאֵין מַשְׂכִּירִין לָהֶם שָׂדוֹת; וּבְסוּרְיָה מַשְׂכִּירִין לָהֶם שָׂדוֹת. וּמִפְּנֵי מָה הֶחֱמִירוּ בַּשָּׂדֶה? מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׁתַּיִם: מַפְקִיעָהּ מִן הַמַּעַשְׂרוֹת, וְנוֹתֵן לָהֶם חֲנָיָה בַּקַּרְקַע.

וּמֻתָּר לִמְכֹּר לָהֶם בָּתִּים וְשָׂדוֹת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ אַרְצֵנוּ. **ד** אַף בְּמָקוֹם שֶׁהִתִּירוּ לְהַשְׂכִּיר - לֹא לְבֵית דִּירָה הִתִּירוּ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַכְנִיס לְתוֹכָהּ עֲבוֹדָה זָרָה, וְנֶאֱמַר: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ" (שם ז,כו), אֲבָל מַשְׂכִּיר לָהֶם בָּתִּים לַעֲשׂוֹתָם אוֹצָר. וְאֵין מוֹכְרִין לָהֶם פֵּרוֹת וּתְבוּאָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם בִּמְחֻבָּר לַקַּרְקַע; אֲבָל מוֹכֵר הוּא מִשֶּׁיָּקֹץ, אוֹ מוֹכֵר לוֹ עַל מְנָת לָקֹץ וְקוֹצֵץ. וּמִפְּנֵי מָה אֵין מוֹכְרִין לָהֶם בִּמְחֻבָּר? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם" (שם ז,ב) - לֹא תִתֵּן לָהֶם חֲנָיָה בַּקַּרְקַע; שֶׁאִם לֹא יִהְיֶה לָהֶם קַרְקַע - יְשִׁיבָתָן יְשִׁיבַת עֲרַאי הִיא.

וְכֵן אָסוּר לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָן, וַאֲפִלּוּ לוֹמַר 'כַּמָּה נָאֶה גּוֹי זֶה בְּצוּרָתוֹ', קַל וָחֹמֶר שֶׁיְּסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲשָׂיו אוֹ שֶׁיְּחַבֵּב דָּבָר מִדִּבְרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם" - לֹא יִהְיֶה לָהֶם חֵן בְּעֵינֶיךָ; מִפְּנֵי שֶׁגּוֹרֵם לְהִדָּבֵק עִמּוֹ וְלִלְמֹד מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים.

וְאָסוּר לִתֵּן לָהֶם מַתְּנוֹת חִנָּם, אֲבָל נוֹתֵן הוּא לְגֵר תּוֹשָׁב, שֶׁנֶּאֱמַר: "לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ, אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי" (שם יד,כא) - בִּמְכִירָה, לֹא בִּנְתִינָה.

ה מְפַרְנְסִים עֲנִיֵּי גּוֹיִים עִם עֲנִיֵּי יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. וְאֵין מְמַחִין בִּידֵי עֲנִיֵּי גּוֹיִים בְּלֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. וְשׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹמָם, וַאֲפִלּוּ בְּיוֹם אֵידָם, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. וְאֵין כּוֹפְלִין לָהֶן שָׁלוֹם לְעוֹלָם. וְלֹא יִכָּנֵס לְבֵיתוֹ שֶׁלַּנָּכְרִי בְּיוֹם אֵידוֹ לִתֵּן לוֹ שָׁלוֹם. מְצָאוֹ בַּשּׁוּק - נוֹתֵן לוֹ שָׁלוֹם בְּשָׂפָה רָפָה וְכֹבֶד רֹאשׁ.

ו אֵין כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אֲמוּרִים אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל לְבֵין הָאֻמּוֹת אוֹ בִּזְמַן שֶׁיַּד הַגּוֹיִים תַּקִּיפָה. אֲבָל בִּזְמַן שֶׁיַּד יִשְׂרָאֵל תַּקִּיפָה עַל אֻמּוֹת הָעוֹלָם - אָסוּר לָנוּ לְהַנִּיחַ גּוֹי עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בֵּינֵינוּ. אֲפִלּוּ יוֹשֵׁב יְשִׁיבַת עֲרַאי אוֹ עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לִסְחוֹרָה - לֹא יַעֲבֹר בְּאַרְצֵנוּ, עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא

יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ" (שמות כג,לג) - אֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה. וְאִם קִבֵּל עָלָיו שֶׁבַע מִצְוֹות - הֲרֵי זֶה גֵּר תּוֹשָׁב. וְאֵין מְקַבְּלִין גֵּר תּוֹשָׁב אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג, אֲבָל שֶׁלֹּא בִּזְמַן הַיּוֹבֵל אֵין מְקַבְּלִין אֶלָּא גֵּר צֶדֶק בִּלְבַד.

פֶּרֶק אַחַד עָשָׂר

חוקות הגויים ומיני ניחוש וכישוף

א אֵין הוֹלְכִין בְּחֻקּוֹת הַגּוֹיִים וְלֹא מְדַמִּין לָהֶם, לֹא בְּמַלְבּוּשׁ וְלֹא בְּשֵׂעָר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי" (ויקרא כ,כג), וְנֶאֱמַר: "וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ" (שם יח,ג), וְנֶאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם" (דברים יב,ל) - הַכֹּל בְּעִנְיָן אֶחָד הוּא מַזְהִיר: שֶׁלֹּא יִדַּמֶּה לָהֶם, אֶלָּא יִהְיֶה הַיִּשְׂרְאֵלִי מֻבְדָּל מֵהֶם וְיָדוּעַ בְּמַלְבּוּשׁוֹ וּבִשְׁאָר מַעֲשָׂיו, כְּמוֹ שֶׁהוּא מֻבְדָּל מֵהֶם בְּמַדָּעוֹ וּבְדֵעוֹתָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (ויקרא כ,כו).

לֹא יִלְבַּשׁ בַּמַּלְבּוּשׁ הַמְיֻחָד לָהֶן, וְלֹא יְגַדֵּל צִיצִית כְּמוֹ צִיצִית רֹאשָׁם, וְלֹא יְגַלֵּחַ מִן הַצְּדָדִין וְיַנִּיחַ הַשֵּׂעָר בָּאֶמְצַע כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין, וְזֶה הַנִּקְרָא 'בְּלוֹרִית', וְלֹא יְגַלֵּחַ הַשֵּׂעָר מִכְּנֶגֶד פָּנָיו מֵאֹזֶן לְאֹזֶן וְיַנִּיחַ הַפֶּרַע מִלְּאַחֲרָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁהֵן עוֹשִׂין, וְלֹא יִבְנֶה מְקוֹמוֹת כְּבִנְיַן הֵיכָלוֹת שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּדֵי שֶׁיִּכָּנְסוּ בָּהֶן רַבִּים כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין. וְכָל הָעוֹשֶׂה אַחַת מֵאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - לוֹקֶה.

ב גּוֹי שֶׁהָיָה מִסְתַּפֵּר מִיִּשְׂרָאֵל - כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ קָרוֹב לִבְלוֹרִיתוֹ שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת לְכָל רוּחַ, שׁוֹמֵט אֶת יָדוֹ. **ג** יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה קָרוֹב לַמַּלְכוּת וְצָרִךְ לֵישֵׁב לִפְנֵי מַלְכֵיהֶם, וְהָיָה לוֹ גְּנַאי לְמִי שֶׁלֹּא יִדַּמֶּה לָהֶם - הֲרֵי זֶה מֻתָּר לִלְבֹּשׁ כְּמַלְבּוּשִׁים שֶׁלָּהֶם וּלְגַלֵּחַ כְּנֶגֶד פָּנָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁהֵן עוֹשִׂין.

ד אֵין מְנַחֲשִׁין כַּגּוֹיִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַחֲשׁוּ" (שם יט,כו). כֵּיצַד הוּא הַנִּחוּשׁ? כְּגוֹן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים 'הוֹאִיל וְנָפְלָה פִּתִּי מִפִּי' אוֹ 'נָפַל מַקְלִי מִיָּדִי' - 'אֵינִי הוֹלֵךְ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי הַיּוֹם, שֶׁאִם אֵלֵךְ, אֵין חֲפָצַי נַעֲשִׂים'; 'הוֹאִיל וְעָבַר שׁוּעָל מִימִינִי - אֵינִי יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתִי הַיּוֹם, שֶׁאִם יָצָאתִי, יִפְגָּעֵנִי אָדָם רַמַּאי'. וְכֵן אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹמְעִים צִפְצוּף הָעוֹפוֹת וְאוֹמְרִים 'יִהְיֶה כָּךְ' וְ'לֹא יִהְיֶה כָּךְ', 'טוֹב לַעֲשׂוֹת דָּבָר פְּלוֹנִי' וְ'רַע לַעֲשׂוֹת דָּבָר פְּלוֹנִי'. וְכֵן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים 'שְׁחֹט תַּרְנְגוֹל זֶה שֶׁקָּרָא עַרְבִית'; 'שְׁחֹט תַּרְנְגֹלֶת זוֹ שֶׁקָּרְאת כְּמוֹ תַּרְנְגוֹל'. וְכֵן הַמֵּשִׂים לְעַצְמוֹ סִימָנִים: 'אִם יֶאֱרַע לִי כָּךְ וְכָךְ - אֶעֱשֶׂה דָּבָר פְּלוֹנִי, וְאִם לֹא יֶאֱרַע - לֹא אֶעֱשֶׂה', כֶּאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, וְכָל כַּיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ - הַכֹּל אָסוּר. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִפְּנֵי דָּבָר מִדְּבָרִים אֵלּוּ - לוֹקֶה.

ה מִי שֶׁאָמַר 'דִּירָה זוֹ שֶׁבָּנִיתִי - סִימָן טוֹב הָיְתָה עָלַי', 'אִשָּׁה זוֹ שֶׁנָּשָׂאתִי' וּ'בְהֵמָה זוֹ שֶׁקָּנִיתִי' - 'מְבֹרֶכֶת הָיְתָה; מֵעֵת שֶׁקְּנִיתִיהָ - הֶעֱשַׁרְתִּי', וְכֵן הַשּׁוֹאֵל לְתִינוֹק 'אֵי זֶה פָּסוּק אַתָּה לָמֵד?', אִם אָמַר לוֹ פָּסוּק מִן הַבְּרָכוֹת, יִשְׂמַח וְיֹאמַר 'זֶה סִימָן טוֹב!' - כָּל אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן מֻתָּר. הוֹאִיל וְלֹא כִּוֵּן מַעֲשָׂיו וְלֹא נִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹת, אֶלָּא עָשָׂה זֶה סִימָן לְעַצְמוֹ לְדָבָר שֶׁכְּבָר הָיָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר.

ו אֵי זֶה הוּא קוֹסֵם? זֶה הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִשְּׁאָר הַמַּעֲשִׂיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּשֹּׁם וְתִפָּנֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ מִכָּל הַדְּבָרִים, עַד שֶׁיֹּאמַר דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת, וְיֹאמַר 'דָּבָר פְּלוֹנִי עָתִיד לִהְיוֹת' אוֹ 'אֵינוֹ הוֹוֶה', אוֹ שֶׁיֹּאמַר שֶׁ'רָאוּי לַעֲשׂוֹת כָּךְ', וְ'הִזָּהֲרוּ מִכָּךְ'.

יֵשׁ מִן הַקּוֹסְמִין שֶׁהוּא מְמַשְׁמֵשׁ בְּחוֹל אוֹ בַּאֲבָנִים, וְיֵשׁ מֵהֶן מִי שֶׁגּוֹהֵר לָאָרֶץ וְצוֹעֵק, וְיֵשׁ מִי שֶׁמִּסְתַּכֵּל בְּמַרְאָה שֶׁלְּבַרְזֶל אוֹ עֲשָׁשִׁית וּמְדַמִּין וְאוֹמְרִים, וְיֵשׁ מִי שֶׁאוֹחֵז מַקֵּל בְּיָדוֹ, וְנִשְׁעָן עָלָיו וּמַכֶּה בּוֹ עַד שֶׁתִּתְפַּנֶּה מַחֲשַׁבְתּוֹ וּמְדַבֵּר; הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל, וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ..." (הושע ד,יב). **ז** וְאָסוּר לִקְסֹם וְלִשְׁאֹל לַקּוֹסֵם, אֶלָּא שֶׁהַשּׁוֹאֵל לַקּוֹסֵם - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת; אֲבָל הַקּוֹסֵם עַצְמוֹ - אִם עָשָׂה מַעֲשֶׂה מִכָּל אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... קֹסֵם קְסָמִים" (דברים יח,י).

ח אֵי זֶה הוּא מְעוֹנֵן? אֵלּוּ נוֹתְנֵי הָעִתִּים, שֶׁאוֹמְרִים בְּאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלָּהֶן 'יוֹם פְּלוֹנִי רַע', 'יוֹם פְּלוֹנִי טוֹב', 'יוֹם פְּלוֹנִי רָאוּי לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה פְּלוֹנִית', 'שָׁנָה פְּלוֹנִית' אוֹ 'חֹדֶשׁ פְּלוֹנִי' - 'רַע לְדָבָר פְּלוֹנִי'.

ט אָסוּר לְעוֹנֵן, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה, אֶלָּא הוֹדִיעַ אוֹתָן הַכְּזָבִים שֶׁהַסְּכָלִים מְדַמִּין שֶׁהֵן דִּבְרֵי אֱמֶת וְדִבְרֵי חָכְמָה. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִפְּנֵי הָאִצְטַגְנִינוּת, וְכִוֵּן מְלַאכְתּוֹ אוֹ הֲלִיכָתוֹ בְּאוֹתוֹ הָעֵת שֶׁקָּבְעוּ הוֹבְרֵי שָׁמַיִם - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְעוֹנֵנוּ" (ויקרא יט,כו). וְכֵן הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם וּמְדַמֶּה בִּפְנֵי הָרוֹאִים שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה תִּמָּהוֹן, וְהוּא לֹא עָשָׂה - הֲרֵי זֶה בִּכְלַל מְעוֹנֵן, וְלוֹקֶה.

י אֵי זֶה הוּא חוֹבֵר? זֶה שֶׁמְּדַבֵּר בִּדְבָרִים שֶׁאֵינָן לְשׁוֹן עַם, וְאֵין לָהֶן עִנְיָן, וּמַעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ בְּסִכְלוּתוֹ שֶׁאוֹתָן הַדְּבָרִים מוֹעִילִין, עַד שֶׁהֵן אוֹמְרִים שֶׁהָאוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ עַל הַנָּחָשׁ אוֹ עַל הָעַקְרָב אֵינוֹ מַזִּיק, וְהָאוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ עַל הָאִישׁ אֵינוֹ נִזּוֹק מֵהֶן, וְאוֹחֵז בְּיָדוֹ בְּעֵת שֶׁמְּדַבֵּר מַפְתֵּחַ אוֹ סֶלַע, וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ - הַכֹּל אָסוּר. וְהַחוֹבֵר עַצְמוֹ שֶׁיֹּאחַז בְּיָדוֹ כְּלוּם אוֹ שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה עִם דִּבּוּרוֹ, אֲפִלּוּ הֶרְאָה בְּאֶצְבָּעוֹ - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְחֹבֵר חָבֶר" (דברים יח,י-יא).

אֲבָל אִם אָמַר דְּבָרִים בִּלְבַד, וְלֹא הֵנִיד לֹא אֶצְבַּע וְלֹא רֹאשׁ, וְלֹא הָיָה בְּיָדוֹ כְּלוּם, וְכֵן אָדָם שֶׁאָמַר עָלָיו הַחַבָּר אוֹתָן הַקּוֹלוֹת, וְהוּא יוֹשֵׁב לְפָנָיו וּמְדַמֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּזֶה הֲנָאָה - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת, מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁתַּתֵּף בְּסִכְלוּת

הַחֶבֶר. וְכָל אוֹתָן הַקּוֹלוֹת וְהַשֵּׁמוֹת הַמְּשֻׁנִּים הַמְּכֹעָרִים - "לֹא יָרֵעוּ, וְגַם הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם" (ירמיה י,ה).

יא מִי שֶׁנְּשָׁכוֹ עַקְרָב אוֹ נָחָשׁ - מֻתָּר לִלְחֹשׁ עַל מְקוֹם הַנְּשִׁיכָה, וַאֲפִלּוּ בַּשַּׁבָּת, כְּדֵי לְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ וּלְחַזֵּק לִבּוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַדָּבָר מוֹעִיל כְּלוּם - הוֹאִיל וּמְסֻכָּן הוּא, הִתִּירוּ לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ עָלָיו.

יב הַלּוֹחֵשׁ עַל הַמַּכָּה וְקוֹרֵא פָּסוּק מִן הַתּוֹרָה, וְכֵן הַקּוֹרֵא עַל הַתִּינוֹק שֶׁלֹּא יִבָּעֵת, הַמַּנִּיחַ סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין עַל הַקָּטָן בִּשְׁבִיל שֶׁיִּישַׁן - לֹא דַּי לָהֶם שֶׁהֵם בִּכְלַל חֲבָרִים וּמְנַחֲשִׁים, אֶלָּא שֶׁהֵם בִּכְלַל הַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, שֶׁהֵן עוֹשִׂין דִּבְרֵי תּוֹרָה רְפוּאַת גּוּף, וְאֵינָן אֶלָּא רְפוּאַת נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ" (משלי ג,כב). אֲבָל הַבָּרִיא שֶׁקָּרָא פְּסוּקִין אוֹ מִזְמוֹר מִתְּהִלִּים כְּדֵי שֶׁתָּגֵן עָלָיו זְכוּת קְרִיאָתָן וְיִנָּצֵל מִצָּרוֹת וּנְזָקִים - הֲרֵי זֶה מֻתָּר.

יג אֵי זֶה הוּא דּוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים? זֶה הַמַּרְעִיב אֶת עַצְמוֹ וְהוֹלֵךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא הַמֵּת בַּחֲלוֹם וְיוֹדִיעוֹ מַה יִּשְׁאַל עָלָיו. וְיֵשׁ אֲחֵרִים שֶׁהֵם לוֹבְשִׁים מַלְבּוּשִׁים יְדוּעִים, וְאוֹמְרִים דְּבָרִים, וּמַקְטִירִין קְטֹרֶת יְדוּעָה, וִישֵׁנִים לְבַדָּן, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא מֵת פְּלוֹנִי וִיסַפֵּר עִמּוֹ בַּחֲלוֹם. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: כָּל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא הַמֵּת וְיוֹדִיעוֹ - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים" (דברים יח,י-יא).

יד אָסוּר לִשְׁאֹל בַּעַל אוֹב אוֹ בַּעַל יִדְּעוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי" (שם). נִמְצֵאתָ לָמֵד שֶׁבַּעַל אוֹב וְיִדְּעוֹנִי עַצְמָן - בִּסְקִילָה; וְהַנִּשְׁאָל בָּהֶן - בְּאַזְהָרָה, וּמַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. וְאִם כִּוֵּן מַעֲשָׂיו וְעָשָׂה כְּפִי מַאֲמָרָן - לוֹקֶה.

טו הַמְכַשֵּׁף - חַיָּב סְקִילָה; וְהוּא שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים. אֲבָל הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם, וְהוּא שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁעָשָׂה וְהוּא לֹא עָשָׂה - לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה. וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר בִּמְכַשֵּׁף בִּכְלַל "לֹא יִמָּצֵא" (שם) - לָאו שֶׁנִּתַּן לְאַזְהָרַת מִיתַת בֵּית דִּין הוּא, וְאֵין לוֹקִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה" (שמות כב,יז).

טז וּדְבָרִים הָאֵלּוּ כֻּלָּן דִּבְרֵי שֶׁקֶר וְכָזָב הֵן, וְהֵן שֶׁהִטְעוּ בָּהֶן עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הַקַּדְמוֹנִים לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת כְּדֵי שֶׁיִּנְהוּ אַחֲרֵיהֶן, וְאֵין רָאוּי לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם חֲכָמִים מְחֻכָּמִים, לְהִמָּשֵׁךְ בַּהֲבָלִים הָאֵלּוּ, וְלֹא לְהַעֲלוֹת עַל הַלֵּב שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן תּוֹעֶלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (במדבר כג,כג), וְנֶאֱמַר: "כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ, וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים יח,יד).

כָּל הַמַּאֲמִין בִּדְבָרִים אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, וּמְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ שֶׁהֵן אֱמֶת וְדִבְרֵי חָכְמָה אֲבָל הַתּוֹרָה אָסְרָה אוֹתָן - אֵינוֹ אֶלָּא מִן הַסְּכָלִים וּמְחֻסְּרֵי הַדַּעַת, וּבִכְלַל הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים שֶׁאֵין דַּעְתָּן שְׁלֵמָה. אֲבָל בַּעֲלֵי הַחָכְמָה וּתְמִימֵי הַדַּעַת יָדְעוּ בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת שֶׁכָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים שֶׁאָסְרָה תּוֹרָה אֵינָם דִּבְרֵי חָכְמָה אֶלָּא תֹּהוּ וָהֶבֶל שֶׁנִּמְשְׁכוּ בָּהֶן חַסְרֵי הַדַּעַת וְנָטְשׁוּ כָּל דַּרְכֵי הָאֱמֶת בִּגְלָלָן. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרָה תּוֹרָה כְּשֶׁהִזְהִירָה עַל כָּל אֵלּוּ הַהֲבָלִים: "תָּמִים תִּהְיֶה עִם יי אֱלֹהֶיךָ" (שם יח,יג).

פֶּרֶק שְׁנֵים עָשָׂר

חוקות הגויים בגופם

א אֵין מְגַלְּחִין פַּאֲתֵי הָרֹאשׁ כְּמוֹ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְכוּמְרֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם" (ויקרא יט,כז). וְחַיָּב עַל כָּל פֵּאָה וּפֵאָה. לְפִיכָךְ, הַמְגַלֵּחַ שְׁנֵי צְדָעָיו, אֲפִלּוּ בְּבַת אַחַת וְהַתְרָאָה אַחַת - לוֹקֶה שְׁתַּיִם.

אֶחָד הַמְגַלֵּחַ הַפֵּאוֹת בִּלְבַד וּמַנִּיחַ שְׂעַר כָּל הָרֹאשׁ, וְאֶחָד הַמְגַלֵּחַ כָּל הָרֹאשׁ כְּאֶחָד - הוֹאִיל וְגִלֵּחַ הַפֵּאוֹת, לוֹקֶה. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בָּאִישׁ הַמְגַלֵּחַ. אֲבָל הָאִישׁ הַמִּתְגַּלֵּחַ אֵינוֹ לוֹקֶה, אֶלָּא אִם כֵּן סִיֵּעַ לַמְגַלֵּחַ. וְהַמְגַלֵּחַ אֶת הַקָּטָן - לוֹקֶה.

ב הָאִשָּׁה שֶׁגִּלְּחָה פְּאַת רֹאשׁ הָאִישׁ אוֹ שֶׁנִּתְגַּלְּחָה - פְּטוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם, וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ" (שם) - כָּל שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּ'בַל תַּשְׁחִית' - יֶשְׁנוֹ בְּ'בַל תַּקִּיף', וְאִשָּׁה אֵינָהּ בְּ'בַל תַּשְׁחִית', לְפִי שֶׁאֵין לָהּ זָקָן. לְפִיכָךְ הָעֲבָדִים, הוֹאִיל וְיֵשׁ לָהֶם זָקָן, אֲסוּרִין בְּהַקָּפָה.

ג כָּל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁבַּתּוֹרָה אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּבִים, חוּץ מִבַּל תַּקִּיף וּבַל תַּשְׁחִית וּבַל יִטַּמָּא כֹּהֵן לְמֵתִים. וְכָל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהִיא מִזְּמַן לִזְמַן וְאֵינָהּ תְּדִירָה נָשִׁים פְּטוּרוֹת, חוּץ מִקִּדּוּשׁ הַיּוֹם, וַאֲכִילַת מַצָּה בְּלֵילֵי הַפֶּסַח, וַאֲכִילַת הַפֶּסַח, וּשְׁחִיטָתוֹ, וְהַקְהֵל, וְשִׂמְחָה, שֶׁהַנָּשִׁים חַיָּבוֹת.

ד טֻמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס - הֲרֵי הֵן סָפֵק; נוֹתְנִין עֲלֵיהֶן חֻמְרֵי הָאִישׁ וְחֻמְרֵי הָאִשָּׁה בְּכָל מָקוֹם, וְחַיָּבִים בַּכֹּל, וְאִם עָבְרוּ - אֵינָם לוֹקִין.

ה אַף עַל פִּי שֶׁהָאִשָּׁה מֻתֶּרֶת לְגַלֵּחַ פְּאַת רֹאשָׁהּ - הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה לְגַלֵּחַ פְּאַת רֹאשׁ הַזָּכָר; וַאֲפִלּוּ קָטָן - אָסוּר לָהּ לְגַלֵּחַ לוֹ. **ו** וּפֵאָה זוֹ שֶׁמַּנִּיחִים בַּצֶּדַע - לֹא נָתְנוּ בָּהּ חֲכָמִים שִׁעוּר; וְשָׁמַעְנוּ מִזְּקֵנֵינוּ שֶׁאֵין מַנִּיחַ פָּחוֹת מֵאַרְבָּעִים שְׂעָרוֹת. וּמֻתָּר לְלַקֵּט הַפֵּאוֹת בְּמִסְפָּרַיִם: לֹא נֶאֱסַר אֶלָּא הַשְׁחָתָה שֶׁלְּתַעַר.

ז דֶּרֶךְ כּוֹמְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה לְהַשְׁחִית זְקָנָם, לְפִיכָךְ אָסְרָה תוֹרָה לְהַשְׁחִית הַזָּקָן. וְחָמֵשׁ פֵּאוֹת יֵשׁ בּוֹ: לֶחִי

הָעֶלְיוֹן וְלֶחִי הַתַּחְתּוֹן מִיָּמִין, וְלֶחִי הָעֶלְיוֹן וְלֶחִי הַתַּחְתּוֹן מִשְּׂמֹאל, וְשִׁבֹּלֶת הַזָּקָן. וְלוֹקֶה עַל כָּל פֵּאָה וּפֵאָה. וְאִם נְטָלָן כֻּלָּן כְּאַחַת - לוֹקֶה חָמֵשׁ.

וְאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּגַלְּחֶנּוּ בְּתַעַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ" (שם) - גִּלּוּחַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַשְׁחָתָה. לְפִיכָךְ, אִם גִּלַּח זְקָנוֹ בְּמִסְפָּרַיִם - פָּטוּר. וְאֵין הַמִּתְגַּלֵּחַ לוֹקֶה, עַד שֶׁיְּסַיֵּעַ. וְאִשָּׁה מֻתֶּרֶת לְהַשְׁחִית זְקָנָהּ, אִם הָיָה לָהּ שְׂעַר זָקָן. וְאִם הִשְׁחִיתָה זְקַן הָאִישׁ - פְּטוּרָה.

ח הַשָּׂפָם - מֻתָּר לְגַלְּחוֹ בְּתַעַר; וְהוּא הַשֵּׂעָר שֶׁעַל גַּב הַשָּׂפָה הָעֶלְיוֹנָה. וְכֵן הַשֵּׂעָר הַמְּדֻלְדָּל מִן הַשָּׂפָה הַתַּחְתּוֹנָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא מֻתָּר, לֹא נָהֲגוּ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁחִיתוֹ אֶלָּא לְגַלֵּחַ קְצָתוֹ, עַד שֶׁלֹּא יְעַכֵּב אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה.

ט הַעֲבָרַת הַשֵּׂעָר מִשְּׁאָר הַגּוּף, כְּגוֹן בֵּית הַשֶּׁחִי וּבֵית הָעֶרְוָה - אֵינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה אֶלָּא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים. וְהַמַּעֲבִירוֹ - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מַעֲבִירִין אוֹתוֹ אֶלָּא נָשִׁים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְתַקֵּן עַצְמוֹ תִּקּוּן נָשִׁים. אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁמַּעֲבִירִין הַשֵּׂעָר הָאֲנָשִׁים - אִם הֶעֱבִיר, אֵין מַכִּין אוֹתוֹ. וּמֻתָּר לְהַעֲבִיר שְׂעַר שְׁאָר אֵבָרִים בְּמִסְפָּרַיִם בְּכָל מָקוֹם.

י לֹא תַעְדֶּה אִשָּׁה עֲדִי הָאִישׁ, כְּגוֹן שֶׁתָּשִׂים בְּרֹאשָׁהּ מִצְנֶפֶת אוֹ כּוֹבַע, אוֹ תִלְבַּשׁ שִׁרְיָן וְכַיּוֹצֵא בוֹ, אוֹ שֶׁתְּגַלֵּחַ* רֹאשָׁהּ כָּאִישׁ. וְלֹא יַעְדֶּה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה, כְּגוֹן שֶׁיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי צִבְעוֹנִין וַחֲלִי זָהָב בְּמָקוֹם שֶׁאֵין לוֹבְשִׁין אוֹתָן הַכֵּלִים וְאֵין מְשִׂימִין אוֹתוֹ הַחֲלִי אֶלָּא הַנָּשִׁים - הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה.

אִישׁ שֶׁעָדָה עֲדִי אִשָּׁה, וְאִשָּׁה שֶׁעָדְת עֲדִי אִישׁ - לוֹקִין. הַמְלַקֵּט שְׂעָרוֹת לְבָנוֹת מִתּוֹךְ הַשְּׁחֹרוֹת מֵרֹאשׁוֹ אוֹ מִזְּקָנוֹ - מִשֶּׁיְּלַקֵּט שַׂעֲרָה אַחַת, לוֹקֶה, מִפְּנֵי שֶׁעָדָה עֲדִי אִשָּׁה. וְכֵן אִם צָבַע שְׂעָרוֹ שָׁחֹר - מִשֶּׁיִּצְבַּע שַׂעֲרָה לְבָנָה אַחַת, לוֹקֶה.

טֻמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס אֵינוֹ עוֹטֵף כָּאִשָּׁה, וְלֹא מְגַלֵּחַ* רֹאשׁוֹ כָּאִישׁ; וְאִם עָשָׂה כֵּן - אֵינוֹ לוֹקֶה.

יא 'כְּתֹבֶת קַעֲקַע' הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה (שם יט,כח) הוּא שֶׁיִּשְׂרֹט עַל בְּשָׂרוֹ וִימַלֵּא מְקוֹם הַשְּׂרִיטָה כֹּחַל אוֹ דְּיוֹ אוֹ שְׁאָר צִבְעוֹנִין הָרוֹשְׁמִין. וְזֶה הָיָה מִנְהַג הַגּוֹיִים הָרוֹשְׁמִין עַצְמָן לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן, כְּלוֹמַר שֶׁהוּא עֶבֶד מָכוּר לָהּ וּמְרֻשָּׁם לַעֲבוֹדָתָהּ. וּמֵעֵת שֶׁיִּרְשֹׁם בְּאֶחָד מִדְּבָרִים הָרוֹשְׁמִין אַחַר שֶׁיִּשְׂרֹט בְּאֵי זֶה מָקוֹם מִן הַגּוּף, בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה - לוֹקֶה.

כָּתַב וְלֹא רָשַׁם בְּצֶבַע, אוֹ שֶׁרָשַׁם בְּצֶבַע וְלֹא כָתַב בִּשְׂרִיטָה - פָּטוּר, עַד שֶׁיִּכְתֹּב וִיקַעְקֵעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּכְתֹבֶת קַעֲקַע...". בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּכוֹתֵב. אֲבָל זֶה שֶׁכָּתְבוּ בִּבְשָׂרוֹ וְקִעְקְעוּ בוֹ - אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא אִם סִיֵּעַ, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה; אֲבָל אִם לֹא עָשָׂה כְּלוּם - אֵינוֹ לוֹקֶה.

יב הַשּׂוֹרֵט שְׂרִיטָה אַחַת עַל הַמֵּת - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם" (שם) - אֶחָד יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד כֹּהֵן. שָׂרַט שְׂרִיטָה אַחַת עַל חֲמִשָּׁה מֵתִים אוֹ חָמֵשׁ שְׂרִיטוֹת עַל מֵת אֶחָד - לוֹקֶה חָמֵשׁ; וְהוּא שֶׁהִתְרוּ בוֹ עַל כָּל אַחַת וְאַחַת.

יג גְּדִידָה וּשְׂרִיטָה - אַחַת הִיא. וּכְשֵׁם שֶׁהָיוּ הַגּוֹיִים שׂוֹרְטִים בִּבְשָׂרָם עַל מֵתֵיהֶם מִפְּנֵי הַצַּעַר, כָּךְ הָיוּ חוֹבְלִין בְּעַצְמָם לַעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם" (מלכים א יח,כח); גַּם זֶה אָסְרָה תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִתְגֹּדְדוּ" (דברים יד,א), אֶלָּא שֶׁעַל הַמֵּת - בֵּין שָׂרַט בְּיָדוֹ בֵּין שָׂרַט בִּכְלִי, לוֹקֶה; וְלַעֲבוֹדָה זָרָה - בִּכְלִי חַיָּב מַלְקוּת, בְּיָדוֹ פָּטוּר.

יד וּבִכְלַל אַזְהָרָה זוֹ שֶׁלֹּא יִהְיוּ שְׁנֵי בָּתֵּי דִינִין בְּעִיר אַחַת, זֶה נוֹהֵג בְּמִנְהָג וְזֶה נוֹהֵג בְּמִנְהָג אַחֵר, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לְמַחֲלֹקֶת גְּדוֹלָה, וְכָתוּב: "לֹא תִתְגֹּדְדוּ" - לֹא תֵעָשׂוּ אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת.

טו הַקּוֹרֵחַ קָרְחָה עַל הַמֵּת - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת" (שם). אֶחָד יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד כֹּהֵן שֶׁקָּרַח עַל הַמֵּת - אֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא אַחַת. הַקּוֹרֵחַ אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ קָרְחוֹת עַל מֵת אֶחָד - לוֹקֶה כְּמִנְיַן הַקָּרְחוֹת; וְהוּא שֶׁהִתְרוּ בוֹ עַל כָּל קָרְחָה וְקָרְחָה.

אֶחָד הַקּוֹרֵחַ בְּיָדוֹ אוֹ בְּסַם. הִטְבִּיל חָמֵשׁ אֶצְבְּעוֹתָיו בְּסַם וְהִנִּיחָן בְּחָמֵשׁ מְקוֹמוֹת בְּרֹאשׁוֹ בְּבַת אַחַת - הוֹאִיל וְקָרַח חָמֵשׁ קָרְחוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהִיא הַתְרָאָה אַחַת, לוֹקֶה חָמֵשׁ, שֶׁהֲרֵי כֻּלָּן בָּאִין כְּאַחַת. וְחַיָּב עַל כָּל הָרֹאשׁ כְּבֵין הָעֵינַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִקְרְחוּ קָרְחָה בְּרֹאשָׁם" (ויקרא כא,ה). וְכַמָּה שִׁעוּר הַקָּרְחָה? כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה מֵרֹאשׁוֹ כַּגְּרִיס פָּנוּי בְּלֹא שֵׂעָר.

טז הַקּוֹרֵחַ רֹאשׁוֹ אוֹ הַשּׂוֹרֵט בִּבְשָׂרוֹ עַל בֵּיתוֹ שֶׁנָּפַל וְעַל סְפִינָתוֹ שֶׁטָּבְעָה בַּיָּם - פָּטוּר, וְאֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא עַל הַמֵּת בִּלְבַד אוֹ הַשּׂוֹרֵט לַעֲבוֹדָה זָרָה.

הַקּוֹרֵחַ קָרְחָה בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְהַשּׂוֹרֵט שְׂרִיטָה בִּבְשַׂר חֲבֵרוֹ, וְהַכּוֹתֵב כְּתֹבֶת קַעֲקַע בִּבְשָׂרוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְהָיָה חֲבֵרוֹ מְסַיֵּעַ: בִּזְמַן שֶׁשְּׁנֵיהֶן מְזִידִין - שְׁנֵיהֶן לוֹקִין; אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד - הַמֵּזִיד מִשְּׁנֵיהֶן לוֹקֶה, וְהַשּׁוֹגֵג פָּטוּר.

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּסַיְּעַן

················

*) **שֶׁתְּגַלֵּחַ, מְגַלֵּחַ.** ק׳ מצדד בכ״י הגורס: שֶׁתְּגַלֶּה, מְגַלֶּה.

◄❸

הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה

מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא שֶׁיָּשׁוּב הַחוֹטֵא מֵחֶטְאוֹ לִפְנֵי יי וְיִתְוַדֶּה.
וּבֵאוּר מִצְוָה זוֹ וְעִקָּרִים הַנִּגְרָרִים עִמָּהּ בִּגְלָלָהּ בִּפְרָקִים אֵלּוּ.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן

הווידוי והכפרה

א כָּל הַמִּצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַעֲשֶׂה - אִם עָבַר אָדָם עַל אַחַת מֵהֶן, בֵּין בְּזָדוֹן בֵּין בִּשְׁגָגָה, כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיָשׁוּב מֵחֶטְאוֹ חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת לִפְנֵי הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיי וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא, וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ" (במדבר ה,ו-ז) - זֶה וִדּוּי דְּבָרִים. וּוִדּוּי זֶה - מִצְוַת עֲשֵׂה.

כֵּיצַד מִתְוַדֶּה? אוֹמֵר 'אָנָּא יי, חָטָאתִי, עָוִיתִי, פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ, וְעָשִׂיתִי כָּךְ וְכָךְ, וַהֲרֵי נִחַמְתִּי וּבֹשְׁתִּי בְּמַעֲשַׂי, וּלְעוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדָבָר זֶה'. זֶה הוּא עִקָּרוֹ שֶׁלַּוִּדּוּי, וְכָל הַמַּרְבֶּה לְהִתְוַדּוֹת וּלְהַאֲרִיךְ בְּעִנְיָן זֶה - הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח.

וְכֵן בַּעֲלֵי חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת, בְּעֵת שֶׁמְּבִיאִין קָרְבְּנוֹתֵיהֶן עַל שִׁגְגָתָן אוֹ עַל זְדוֹנָן - אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶן בְּקָרְבָּנָן עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְוַדּוּ וִדּוּי דְּבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ" (ויקרא ה,ה).

וְכֵן כָּל מְחֻיְּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין וּמְחֻיְּבֵי מַלְקוּת - אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶן בְּמִיתָתָן אוֹ בִּלְקִיָּתָן עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְוַדּוּ. וְכֵן הַחוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ אוֹ הַמַּזִּיק מָמוֹנוֹ - אַף עַל פִּי שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ מַה שֶּׁהוּא חַיָּב לוֹ, אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ עַד שֶׁיִּתְוַדֶּה וְיָשׁוּב מִלַּעֲשׂוֹת כָּזֶה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם" (במדבר ה,ו).

ב שְׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ - לְפִי שֶׁהוּא כַּפָּרָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, כֹּהֵן גָּדוֹל מִתְוַדֶּה עָלָיו עַל לְשׁוֹן כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא טז,כא).

שְׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ מְכַפֵּר עַל כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, הַקַּלּוֹת וְהַחֲמוּרוֹת. בֵּין שֶׁעָבַר בְּזָדוֹן בֵּין שֶׁעָבַר בִּשְׁגָגָה, בֵּין שֶׁהוֹדַע לוֹ בֵּין שֶׁלֹּא הוֹדַע לוֹ - הַכֹּל מִתְכַּפֵּר בְּשָׂעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ; וְהוּא שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה. אֲבָל אִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה - אֵין הַשָּׂעִיר מְכַפֵּר לוֹ אֶלָּא עַל הַקַּלּוֹת.

וּמַה הֵן הַקַּלּוֹת וּמַה הֵן הַחֲמוּרוֹת? הַחֲמוּרוֹת הֵן הָעֲבֵרוֹת שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן מִיתוֹת בֵּית דִּין אוֹ כָּרֵת; וּשְׁבוּעַת שָׁוְא וָשֶׁקֶר - אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת, הֲרֵי הִיא מִן הַחֲמוּרוֹת. וּשְׁאָר מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וּמִצְווֹת עֲשֵׂה שֶׁאֵין בָּהֶן כָּרֵת - הֵן הַקַּלּוֹת.

ג בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, וְאֵין לָנוּ מִזְבַּח כַּפָּרָה - אֵין שָׁם אֶלָּא תְּשׁוּבָה. הַתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל כָּל הָעֲבֵרוֹת. אֲפִלּוּ רָשָׁע כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בָּאַחֲרוֹנָה - אֵין מַזְכִּירִין לוֹ שֵׁם רִשְׁעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ" (יחזקאל לג,יב). וְעַצְמוֹ שֶׁלְּיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר לַשָּׁבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טז,ל).

ד אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל הַכֹּל, וְעַצְמוֹ שֶׁלְּיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר - יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁהֵן מִתְכַּפְּרִין בִּשְׁעָתָן, וְיֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁאֵין מִתְכַּפְּרִין אֶלָּא לְאַחַר זְמַן. כֵּיצַד? עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - אֵינוֹ זָז מִשָּׁם עַד שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ מִיָּד. וּבְאֵלּוּ נֶאֱמַר: "שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים, אֶרְפָּא מְשׁוּבֹתֵיכֶם" (ירמיה ג,כב; ושם: אֶרְפָּה).

עָבַר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת וְלֹא מִיתַת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - תְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. וּבְאֵלּוּ נֶאֱמַר: "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם" (ויקרא טז,ל).

עָבַר עַל כֵּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין, וְיִסּוּרִין הַבָּאִין עָלָיו גּוֹמְרִין לוֹ הַכַּפָּרָה. וּלְעוֹלָם אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ כַּפָּרָה גְּמוּרָה עַד שֶׁיָּבוֹאוּ עָלָיו יִסּוּרִין. וּבְאֵלּוּ נֶאֱמַר: "וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם, וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם" (תהלים פט,לג).

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּשֶׁלֹּא חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם בְּעֵת שֶׁעָבַר. אֲבָל הַמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם - אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהִגִּיעַ יוֹם הַכִּפּוּרִים וְהוּא עוֹמֵד בִּתְשׁוּבָתוֹ, וּבָאוּ עָלָיו יִסּוּרִין, אֵינוֹ מִתְכַּפֵּר לוֹ כַּפָּרָה גְּמוּרָה עַד שֶׁיָּמוּת; אֶלָּא תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים וְיִסּוּרִין - שְׁלָשְׁתָּן תּוֹלִין, וּמִיתָה מְכַפֶּרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנִגְלָה בְאָזְנָי יי צְבָאוֹת, אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן" (ישעיה כב,יד).

פֶּרֶק שֵׁנִי

התשובה ופיוס החבר

א אֵי זוֹ הִיא תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה? זֶה שֶׁבָּא לְיָדוֹ דָּבָר שֶׁעָבַר בּוֹ וְאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת, וּפֵרַשׁ וְלֹא עָשָׂה, מִפְּנֵי הַתְּשׁוּבָה, לֹא מִיִּרְאָה וְלֹא מִכִּשְׁלוֹן כֹּחַ. כֵּיצַד? הֲרֵי שֶׁבָּא עַל אִשָּׁה בַּעֲבֵרָה, וּלְאַחַר זְמַן נִתְיַחֵד עִמָּהּ, וְהוּא עוֹמֵד בְּאַהֲבָתוֹ

בָּהּ, וּבְכֹחַ גּוּפוֹ, וּבַמְּדִינָה שֶׁעָבַר בָּהּ, וּפֵרַשׁ וְלֹא עָבַר - זֶה הוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ" (קהלת יב,א).

וְאִם לֹא שָׁב אֶלָּא בִּימֵי זִקְנוּתוֹ וּבְעֵת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהָיָה עוֹשֶׂה - אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ תְּשׁוּבָה מְעֻלָּה, מוֹעֶלֶת הִיא לוֹ, וּבַעַל תְּשׁוּבָה הוּא. אֲפִלּוּ עָבַר כָּל יָמָיו, וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּיוֹם מִיתָתוֹ, וּמֵת בִּתְשׁוּבָתוֹ - כָּל עֲוֹנוֹתָיו נִמְחָלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַד אֲשֶׁר לֹא תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ" (שם יב,ב), שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה; מִכְּלַל שֶׁאִם זָכַר בּוֹרְאוֹ וְשָׁב קֹדֶם שֶׁיָּמוּת - נִסְלַח לוֹ.

ב וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה? הוּא שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ, וִיסִירֶנּוּ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ, וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֵׂהוּ עוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו" (ישעיה נה,ז).

וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי, וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ" (ירמיה לא,יח). וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ, אֲשֶׁר בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם" (הושע יד,ד). וְצָרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת בִּשְׂפָתָיו, וְלוֹמַר עִנְיָנוֹת אֵלּוּ שֶׁגָּמַר בְּלִבּוֹ.

ג כָּל הַמִּתְוַדֶּה בִּדְבָרִים וְלֹא גָּמַר בְּלִבּוֹ לַעֲזֹב - הֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְטוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ, שֶׁאֵין הַטְּבִילָה מוֹעֶלֶת עַד שֶׁיַּשְׁלִיךְ הַשֶּׁרֶץ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם" (משלי כח,יג). וְצָרִיךְ לְפָרֵט אֶת הַחֵטְא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב" (שמות לב,לא).

ד מִדַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, לִהְיוֹת הַשָּׁב צוֹעֵק תָּמִיד לִפְנֵי יי בִּבְכִי וּבְתַחֲנוּנִים, וְעוֹשֶׂה צְדָקָה כְּפִי כֹחוֹ, וּמִתְרַחֵק הַרְבֵּה מִן הַדָּבָר שֶׁחָטָא בּוֹ, וּמְשַׁנֶּה שְׁמוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁאֲנִי אַחֵר וְאֵינִי אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁעָשָׂה אוֹתָן הַמַּעֲשִׂים, וּמְשַׁנֶּה מַעֲשָׂיו כֻּלָּן לְטוֹבָה וּלְדֶרֶךְ יְשָׁרָה, וְגוֹלֶה מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁגָּלוּת מְכַפֶּרֶת עָוֹן, מִפְּנֵי שֶׁגּוֹרֶמֶת לוֹ לְהִכָּנַע וְלִהְיוֹת עָנָו וּשְׁפַל רוּחַ.

ה וְשֶׁבַח גָּדוֹל לַשָּׁב שֶׁיִּתְוַדֶּה בָּרַבִּים וְיוֹדִיעַ פְּשָׁעָיו לָהֶם, וּמְגַלֶּה עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ לַאֲחֵרִים, וְאוֹמֵר לָהֶם 'אָמְנָם חָטָאתִי לִפְלוֹנִי וְעָשִׂיתִי לוֹ כָּךְ וְכָךְ, וַהֲרֵינִי הַיּוֹם שָׁב וְנִחָם'. וְכָל הַמִּתְגָּאֶה וְאֵינוֹ מוֹדִיעַ, אֶלָּא מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו - אֵין תְּשׁוּבָתוֹ גְּמוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ" (משלי כח,יג).

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. אֲבָל שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין הַמָּקוֹם - אֵינוֹ צָרִיךְ לְפַרְסֵם עַצְמוֹ, וְעַזּוּת פָּנִים הִיא לוֹ אִם גִּלָּם. אֶלָּא שָׁב לִפְנֵי הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, וּפוֹרֵט חֲטָאָיו לְפָנָיו, וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בִּפְנֵי רַבִּים סְתָם, וְטוֹבָה הִיא לוֹ שֶׁלֹּא נִתְגַּלָּה עֲוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה" (תהלים לב,א).

ו אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה לְעוֹלָם, בַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים הִיא יָפָה בְּיוֹתֵר, וּמִיָּד הִיא מִתְקַבֶּלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "דִּרְשׁוּ יי בְּהִמָּצְאוֹ, קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב" (ישעיה נה,ו). בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּיָחִיד. אֲבָל בַּצִּבּוּר - כָּל זְמַן שֶׁעוֹשִׂין תְּשׁוּבָה וְצוֹעֲקִין בְּלֵב שָׁלֵם הֵן נַעֲנִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "כַּיי אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו" (דברים ד,ז).

ז יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל, לַיָּחִיד וְלָרַבִּים, וְהוּא קֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ חַיָּבִין הַכֹּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וּלְהִתְוַדּוֹת בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמִצְוַת וִדּוּי יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁיַּתְחִיל מֵעֶרֶב הַיּוֹם קֹדֶם שֶׁיֹּאכַל, שֶׁמָּא יֵחָנֵק בִּסְעוּדָה קֹדֶם שֶׁיִּתְוַדֶּה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְוַדָּה קֹדֶם שֶׁאָכַל, חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה בְּלֵילֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים עַרְבִית, וְחוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה בְּשַׁחֲרִית וּבְמוּסָף וּבְמִנְחָה וּבִנְעִילָה. וְהֵיכָן מִתְוַדֶּה? יָחִיד - אַחַר תְּפִלָּתוֹ; וּשְׁלִיחַ צִבּוּר - בְּאֶמְצַע תְּפִלָּתוֹ, בִּבְרָכָה רְבִיעִית.

ח הַוִּדּוּי שֶׁנָּהֲגוּ בּוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: "אֲבָל חָטָאנוּ..." - וְהוּא עִקַּר הַוִּדּוּי. עֲבֵרוֹת שֶׁהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים זֶה - חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עוֹמֵד בִּתְשׁוּבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע, וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד" (תהלים נא,ה).

ט אֵין הַתְּשׁוּבָה וְלֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין אֶלָּא עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, כְּגוֹן מִי שֶׁאָכַל דָּבָר אָסוּר אוֹ בָּעַל בְּעִילָה אֲסוּרָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. אֲבָל עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כְּגוֹן חוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ אוֹ הַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ גּוֹזְלוֹ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - אֵינוֹ נִמְחָל לוֹ לְעוֹלָם, עַד שֶׁיִּתֵּן לַחֲבֵרוֹ מַה שֶּׁהוּא חַיָּב לוֹ וִירַצֵּהוּ.

אַף עַל פִּי שֶׁהֶחֱזִיר לוֹ מָמוֹן שֶׁהוּא חַיָּב לוֹ, צָרִיךְ לְרַצּוֹתוֹ וְלִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ שֶׁיִּמְחֹל לוֹ. אֲפִלּוּ לֹא הִקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ אֶלָּא בִּדְבָרִים - צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ וְלִפְגֹּעַ בּוֹ עַד שֶׁיִּמְחֹל לוֹ.

לֹא רָצָה חֲבֵרוֹ לִמְחֹל לוֹ - מֵבִיא לוֹ שׁוּרָה שֶׁל שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם מֵרֵעָיו, וּפוֹגְעִין בּוֹ וּמְבַקְשִׁין מִמֶּנּוּ. לֹא נִתְרַצָּה לָהֶן - מֵבִיא לוֹ שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית. לֹא רָצָה - מַנִּיחוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ, וְזֶה שֶׁלֹּא מָחַל הוּא הַחוֹטֵא. וְאִם הָיָה רַבּוֹ - הוֹלֵךְ וּבָא אֲפִלּוּ אֶלֶף פְּעָמִים עַד שֶׁיִּמְחֹל לוֹ.

י אָסוּר לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַכְזָרִי וְלֹא יִתְפַּיֵּס, אֶלָּא יִהְיֶה נוֹחַ לִרְצוֹת וְקָשֶׁה לִכְעֹס. וּבְשָׁעָה שֶׁמְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַחוֹטֵא לִמְחֹל - מוֹחֵל בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. וַאֲפִלּוּ הֵצֵר לוֹ הַרְבֵּה וְחָטָא לוֹ הַרְבֵּה - לֹא יִקֹּם וְלֹא יִטֹּר. וְזֶה הוּא דַּרְכָּם שֶׁל זֶרַע יִשְׂרָאֵל וְלִבָּם הַנָּכוֹן. אֲבָל הַגּוֹיִים עַרְלֵי הַלֵּב אֵינָן כֵּן, אֶלָּא "וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח" (עמוס א,יא). וְכֵן הוּא אוֹמֵר עַל הַגִּבְעוֹנִים, לְפִי שֶׁלֹּא מָחֲלוּ וְלֹא נִתְפַּיְּסוּ: "וְהַגִּבְעֹנִים - לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (שמואל ב כא,ב).

יא הַחוֹטֵא לַחֲבֵרוֹ, וּמֵת חֲבֵרוֹ קֹדֶם שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה - מֵבִיא עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וּמַעֲמִידָן עַל קִבְרוֹ, וְאוֹמֵר בִּפְנֵיהֶם 'חָטָאתִי לַיי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלִפְלוֹנִי זֶה שֶׁעָשִׂיתִי לוֹ כָּךְ וְכָךְ'. וְאִם הָיָה חַיָּב לוֹ מָמוֹן - יַחֲזִירוֹ לְיוֹרְשָׁיו. לֹא הָיָה יוֹדֵעַ לוֹ יוֹרֵשׁ - יַנִּיחֶנּוּ בְּבֵית דִּין, וְיִתְוַדֶּה.

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

מאזן הזכויות והחלק לעוה״ב

א כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲווֹנוֹת: מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲווֹנוֹתָיו - צַדִּיק; וּמִי שֶׁעֲווֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו - רָשָׁע; מֶחֱצָה לְמֶחֱצָה - בֵּינוֹנִי.

וְכֵן הַמְּדִינָה: אִם הָיוּ זְכֻיּוֹת כָּל יוֹשְׁבֶיהָ מְרֻבּוֹת עַל עֲווֹנוֹתֵיהֶם - הֲרֵי זוֹ צַדֶּקֶת; וְאִם הָיוּ עֲווֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - הֲרֵי זוֹ רְשָׁעָה. וְכֵן כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.

ב אָדָם שֶׁעֲווֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכֻיּוֹתָיו - מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל רֹב עֲוֹנֵךְ" (ירמיה ל,יד; שם ל,טו; הושע ט,ז). וְכֵן מְדִינָה שֶׁעֲווֹנוֹתֶיהָ מְרֻבִּין - מִיָּד הִיא אוֹבֶדֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה" (בראשית יח,כ). וְכֵן כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ: אִם הָיוּ עֲווֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - מִיָּד הֵן נִשְׁחָתִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיַּרְא יי כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם" (שם ו,ה).

וְשִׁקּוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְיַן הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲווֹנוֹת אֶלָּא לְפִי גָּדְלָן: יֵשׁ זְכוּת שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כַּמָּה עֲווֹנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב" (מלכים א יד,יג), וְיֵשׁ עָווֹן שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה" (קהלת ט,יח). וְאֵין שׁוֹקְלִין אֶלָּא בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דֵּעוֹת, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ הֵיאַךְ עוֹרְכִין הַזְּכֻיּוֹת כְּנֶגֶד הָעֲווֹנוֹת.

ג כָּל מִי שֶׁנִּחַם עַל הַמִּצְווֹת שֶׁעָשָׂה, וְתָהָה עַל הַזְּכֻיּוֹת, וְאָמַר בְּלִבּוֹ 'וּמָה הוֹעַלְתִּי בַּעֲשִׂיָּתָן? אוּלַי לֹא עֲשִׂיתִי אוֹתָן!' - הֲרֵי זֶה אִבֵּד אֶת כֻּלָּן, וְאֵין מַזְכִּירִין לוֹ שֵׁם זְכוּת בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "(ו)צִדְקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם רִשְׁעוֹ" (יחזקאל לג,יב; ושם: פשעו) - אֵין זֶה אֶלָּא בְּתוֹהֶה עַל הָרִאשׁוֹנוֹת.

כְּשֵׁם שֶׁשּׁוֹקְלִין עֲווֹנוֹת אָדָם וּזְכֻיּוֹתָיו בִּשְׁעַת מִיתָתוֹ, כָּךְ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שׁוֹקְלִין עֲווֹנוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבָּאֵי הָעוֹלָם עִם זְכֻיּוֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק - נֶחְתָּם לְחַיִּים; וּמִי שֶׁנִּמְצָא רָשָׁע - נֶחְתָּם לְמִיתָה. וְהַבֵּינוֹנִי - תּוֹלִין לוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים: אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה - נֶחְתָּם לְחַיִּים; וְאִם לָאו - נֶחְתָּם לְמִיתָה.

ד אַף עַל פִּי שֶׁתְּקִיעַת שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה גְּזֵרַת הַכָּתוּב, רֶמֶז יֵשׁ בּוֹ, כְּלוֹמַר: עוּרוּ עוּרוּ יְשֵׁנִים מִשְּׁנַתְכֶם, וְהָקִיצוּ נִרְדָּמִים מִתַּרְדֵּמַתְכֶם, וְחַפְּשׂוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם, וְחִזְרוּ בִּתְשׁוּבָה, וְזִכְרוּ בּוֹרַאֲכֶם; אֵלּוּ הַשּׁוֹכְחִים אֶת הָאֱמֶת בְּהַבְלֵי הַזְּמַן וְשׁוֹגִים כָּל שְׁנָתָם בְּהֶבֶל וָרִיק אֲשֶׁר לֹא יוֹעִיל וְלֹא יַצִּיל, הַבִּיטוּ לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְהֵיטִיבוּ דַּרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם, וְיַעֲזֹב כָּל אֶחָד מִכֶּם דַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה.

לְפִיכָךְ צָרִיךְ כָּל אָדָם שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ כָּל הַשָּׁנָה כֻּלָּהּ כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ זַכַּאי וְחֶצְיוֹ חַיָּב, וְכֵן כָּל הָעוֹלָם - חֶצְיוֹ זַכַּאי וְחֶצְיוֹ חַיָּב. חָטָא חֵטְא אֶחָד - הֲרֵי הִכְרִיעַ עַצְמוֹ וְהִכְרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף חוֹבָה, וְגָרַם לָהֶן הַשְׁחָתָה. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת - הֲרֵי הִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְהִכְרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף זְכוּת, וְגָרַם לָהֶן תְּשׁוּעָה וְהַצָּלָה. זֶה הוּא שֶׁנֶּאֱמַר: "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם" (משלי י,כה) - זֶה שֶׁצִּדֵּק עַצְמוֹ הִכְרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וְהִצִּילוֹ.

וּמִפְּנֵי עִנְיָן זֶה נָהֲגוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהַרְבּוֹת בִּצְדָקָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְלַעֲסֹק בְּמִצְווֹת מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַכִּפּוּרִים יָתֵר מִכָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה, וְנָהֲגוּ כֻּלָּם לָקוּם בַּלַּיְלָה בַּעֲשֶׂרֶת יָמִים אֵלּוּ וּלְהִתְפַּלֵּל בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת בְּדִבְרֵי תַּחֲנוּנִים וְדִבְרֵי כִּבּוּשִׁין עַד שֶׁיֵּאוֹר הַיּוֹם.

ה בְּשָׁעָה שֶׁשּׁוֹקְלִין עֲווֹנוֹת אָדָם עִם זְכֻיּוֹתָיו - אֵין מְחַשְּׁבִין עָלָיו תְּחִלַּת עָווֹן שֶׁחָטָא בּוֹ, וְלֹא שֵׁנִי, אֶלָּא מִשְּׁלִישִׁי וָאֵילָךְ. אִם נִמְצְאוּ עֲווֹנוֹתָיו מִשְּׁלִישִׁי וְאֵילָךְ מְרֻבִּין עַל זְכֻיּוֹתָיו - אוֹתָן שְׁנֵי הָעֲווֹנוֹת מִצְטָרְפִין, וְדָנִין אוֹתוֹ עַל הַכֹּל.

וְאִם נִמְצְאוּ זְכֻיּוֹתָיו כְּנֶגֶד עֲווֹנוֹתָיו אֲשֶׁר מֵעָווֹן שְׁלִישִׁי וָאֵילָךְ - מַעֲבִירִים כָּל עֲווֹנוֹתָיו רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן; לְפִי שֶׁהַשְּׁלִישִׁי נֶחְשָׁב רִאשׁוֹן, שֶׁכְּבָר נִמְחֲלוּ הַשְּׁנַיִם, וְכֵן הָרְבִיעִי הֲרֵי הוּא רִאשׁוֹן, שֶׁכְּבָר נִמְחַל הַשְּׁלִישִׁי, וְכֵן עַד סוֹפָן.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּיָחִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: "הֶן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל, פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר" (איוב לג,כט). אֲבָל הַצִּבּוּר - תּוֹלִין לָהֶן עָווֹן רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ" (עמוס ב,ו). וּכְשֶׁמְּחַשְּׁבִין לָהֶם עַל דֶּרֶךְ זוֹ - מְחַשְּׁבִין לָהֶן מֵרְבִיעִי וָאֵילָךְ.

הַבֵּינוֹנִיִּים - אִם הָיָה בִּכְלַל מֶחֱצָה עֲווֹנוֹת שֶׁלָּהֶן שֶׁלֹּא הִנִּיחַ תְּפִלִּין מֵעוֹלָם, דָּנִין אוֹתוֹ כְּפִי חֶטְאוֹ, וְיֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן כָּל הָרְשָׁעִים שֶׁעֲווֹנוֹתֵיהֶן מְרֻבִּין - דָּנִין אוֹתָן כְּפִי חַטֹּאותֵיהֶן, וְיֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, אַף עַל פִּי שֶׁחָטְאוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים, לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ" (ישעיה ס,כא); "אֶרֶץ" זוֹ - מָשָׁל, כְּלוֹמַר: אֶרֶץ הַחַיִּים, וְהִיא הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן חֲסִידֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם - יֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

ו וְאֵלּוּ שֶׁאֵין לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא נִכְרָתִין וְאוֹבְדִין וְנִדּוֹנִין עַל גֹּדֶל רִשְׁעָם וְחַטָּאתָם לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: הַמִּינִים, וְהָאֶפִּיקוֹרוֹסִים, וְהַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, וְהַכּוֹפְרִים בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וְהַכּוֹפְרִים בְּבִיאַת הַגּוֹאֵל, וְהַמְּשֻׁמָּדִים, וּמַחֲטִיאֵי הָרַבִּים, וְהַפּוֹרְשִׁים מִדַּרְכֵי צִבּוּר, וְהָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּיָד רָמָה בְּפַרְהֶסְיָא כִּיהוֹיָקִים, וְהַמּוֹסְרִין, וּמַטִּילֵי אֵימָה עַל הַצִּבּוּר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְשׁוֹפְכֵי דָּמִים, וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן הָרַע, וְהַמּוֹשֵׁךְ עָרְלָתוֹ.

ז חֲמִשָּׁה הֵן הַנִּקְרָאִים מִינִים: הָאוֹמֵר שֶׁאֵין שָׁם אֱלוֹהַּ

וְאֵין לָעוֹלָם מַנְהִיג, וְהָאוֹמֵר שֶׁיֵּשׁ שָׁם מַנְהִיג אֲבָל הֵם שְׁנַיִם אוֹ יָתֵר, וְהָאוֹמֵר שֶׁיֵּשׁ שָׁם רִבּוֹן אֶחָד אֶלָּא שֶׁהוּא גּוּף וּבַעַל תְּמוּנָה, וְכֵן הָאוֹמֵר שֶׁאֵינוֹ לְבַדּוֹ רִאשׁוֹן וְצוּר לַכֹּל, וְכֵן הָעוֹבֵד אֱלוֹהַּ זוּלָתוֹ כְּדֵי לִהְיוֹת מֵלִיץ בֵּינוֹ וּבֵין רִבּוֹן הָעוֹלָמִים - כָּל אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה אֵלּוּ, מִין.

ח שְׁלֹשָׁה הֵן הַנִּקְרָאִין אֶפִּיקוֹרוֹסִין: הָאוֹמֵר שֶׁאֵין שָׁם נְבוּאָה כְּלָל וְאֵין שָׁם מַדָּע שֶׁמַּגִּיעַ מֵהַבּוֹרֵא לְלֵב בְּנֵי הָאָדָם, וְהַמַּכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְהָאוֹמֵר שֶׁאֵין הַבּוֹרֵא יוֹדֵעַ מַעֲשֵׂה בְּנֵי הָאָדָם - כָּל אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה אֵלּוּ, אֶפִּיקוֹרוֹס.

שְׁלֹשָׁה הֵן הַכּוֹפְרִין בַּתּוֹרָה: הָאוֹמֵר שֶׁאֵין הַתּוֹרָה מֵעִם יי - אֲפִלּוּ פָּסוּק אֶחָד, אֲפִלּוּ תֵּבָה אַחַת, אִם אָמַר 'מֹשֶׁה אֲמָרוֹ מִפִּי עַצְמוֹ', הֲרֵי זֶה כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה; וְכֵן הַכּוֹפֵר בְּפֵרוּשָׁהּ, וְהִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, וְהִכְחִישׁ מַגִּידֶיהָ, כְּגוֹן צָדוֹק וּבַיְתוֹס; וְהָאוֹמֵר שֶׁהַבּוֹרֵא הֶחֱלִיף מִצְוָה זוֹ בְּמִצְוָה אַחֶרֶת, וּכְבָר בָּטְלָה תּוֹרָה זוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁהִיא הָיְתָה מֵעִם יי, כְּגוֹן הַנּוֹצְרִים וְהַהַגְרִים - כָּל אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה אֵלּוּ, כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה.

ט שְׁנַיִם הֵם הַמְּשֻׁמָּדִים: הַמְּשֻׁמָּד לַעֲבֵרָה אַחַת, וְהַמְּשֻׁמָּד לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. הַמְּשֻׁמָּד לַעֲבֵרָה אַחַת - זֶה שֶׁהֶחֱזִיק עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ עֲבֵרָה בְּזָדוֹן, וְנִתְפַּרְסֵם בָּהּ וְהֻרְגַּל, אֲפִלּוּ הָיְתָה מִן הַקַּלּוֹת, כְּגוֹן שֶׁהֻחְזַק תָּמִיד לִלְבֹּשׁ שַׁעַטְנֵז אוֹ לְהַקִּיף פֵּאָה, וְנִמְצָא כְּאִלּוּ בָּטְלָה מִצְוָה זוֹ מִן הָעוֹלָם אֶצְלוֹ - הֲרֵי זֶה מְשֻׁמָּד לְאוֹתוֹ דָּבָר; וְהוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה לְהַכְעִיס. וְהַמְּשֻׁמָּד לְכָל הַתּוֹרָה - כְּגוֹן הַחוֹזֵר לְדָתֵי הַגּוֹיִים בְּשָׁעָה שֶׁגּוֹזְרִין שְׁמָד, וְיִדָּבֵק בָּהֶן וְיֹאמַר: וּמַה בֶּצַע לִי לְהִדָּבֵק בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵן שְׁפָלִים וְנִרְדָּפִים? טוֹב לוֹ שֶׁיִּדָּבֵק בְּאֵלּוּ, שֶׁיָּדָן תַּקִּיפָה - הֲרֵי זֶה מְשֻׁמָּד לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

י מַחֲטִיאֵי הָרַבִּים - אֶחָד שֶׁהֶחֱטִיא בְּדָבָר גָּדוֹל, כְּיָרָבְעָם וְצָדוֹק וּבַיְתוֹס, וְאֶחָד שֶׁהֶחֱטִיא בְּדָבָר קַל, אֲפִלּוּ לְבַטֵּל מִצְוַת עֲשֵׂה, וְאֶחָד הָאוֹנֵס אֲחֵרִים עַד שֶׁיֶּחֶטְאוּ, כִּמְנַשֶּׁה שֶׁהָיָה הוֹרֵג יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, אוֹ שֶׁהִטְעָה אֲחֵרִים וְהִדִּיחָם, כְּיֵשׁוּעַ.

יא הַפּוֹרֵשׁ מִדַּרְכֵי צִבּוּר - אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָבַר עֲבֵרוֹת, אֶלָּא נִבְדַּל מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מִצְוֹת בִּכְלָלָן, וְלֹא נִכְנָס בְּצָרָתָן וְלֹא מִתְעַנֶּה בְּתַעֲנִיתָן, אֶלָּא הוֹלֵךְ בְּדַרְכּוֹ כְּאֶחָד מִגּוֹיֵי הָאָרֶץ, וּכְאִלּוּ אֵינוֹ מֵהֶן, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּיָד רָמָה כִּיהוֹיָקִים - בֵּין שֶׁעָשָׂה קַלּוֹת בֵּין שֶׁעָשָׂה חֲמוּרוֹת, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'מְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה', מִפְּנֵי שֶׁהֵעֵז מִצְחוֹ וְגִלָּה פָּנָיו, וְלֹא בּוֹשׁ מִדִּבְרֵי תּוֹרָה.

יב שְׁנַיִם הֵם הַמּוֹסְרִין: הַמּוֹסֵר חֲבֵרוֹ בְּיַד גּוֹיִים לְהָרְגוֹ אוֹ לְהַכּוֹתוֹ, וְהַמּוֹסֵר מָמוֹן חֲבֵרוֹ בְּיַד גּוֹיִים, אוֹ בְּיַד אַנָּס שֶׁהוּא כְּגוֹי - שְׁנֵיהֶן אֵין לָהֶן חֵלֶק.

יג מַטִּילֵי אֵימָה עַל הַצִּבּוּר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם - זֶה הָרוֹדֶה צִבּוּר בְּחָזְקָה וְהֵן יְרֵאִין וּפוֹחֲדִין מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה, וְכַוָּנָתוֹ לִכְבוֹד עַצְמוֹ וּלְכָל חֲפָצָיו, לֹא לִכְבוֹד שָׁמַיִם, כְּגוֹן מַלְכֵי הַגּוֹיִים.

יד כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אֲנָשִׁים אֵלּוּ שֶׁמָּנִינוּ - אַף עַל פִּי שֶׁהֵן יִשְׂרָאֵל, אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְיֵשׁ עֲבֵרוֹת קַלּוֹת מֵאֵלּוּ, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמְרוּ חֲכָמִים שֶׁהָרָגִיל בָּהֶן אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, כְּדֵי* לְהִתְרַחֵק מֵהֶן וּלְהִזָּהֵר מֵהֶן.

וְאֵלּוּ הֵן: הַמְכַנֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, וְהַקּוֹרֵא לַחֲבֵרוֹ בְּכִנּוּיוֹ, וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ, וְהַמְבַזֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְהַמְבַזֶּה רַבּוֹתָיו, וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, וְהַמְחַלֵּל אֶת הַקֳּדָשִׁים.

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵאֵלּוּ אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא? בְּשֶׁמֵּת בְּלֹא תְּשׁוּבָה. אֲבָל אִם שָׁב מֵרִשְׁעוֹ, וּמֵת וְהוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה - הֲרֵי זֶה מִבְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי הַתְּשׁוּבָה. אֲפִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר כָּל יָמָיו, וּבָאַחֲרוֹנָה שָׁב - יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב, אָמַר יי, וּרְפָאתִיו" (ישעיה נז,יט).

כָּל הָרְשָׁעִים וְהַפּוֹשְׁעִים וְהַמְּשֻׁמָּדִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן שֶׁחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה, בֵּין בְּגָלוּי בֵּין שֶׁחָזְרוּ בְּמַטְמוֹנִיּוֹת - מְקַבְּלִין אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: "שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים" (ירמיה ג,יד; ג,כב); אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן שׁוֹבָב הוּא, שֶׁהֲרֵי בַּסֵּתֶר בִּלְבַד חָזַר וְלֹא בְּגָלוּי - מְקַבְּלִין אוֹתוֹ בִּתְשׁוּבָה.

פֶּרֶק רְבִיעִי

מעכבי התשובה ▶❸

א עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה דְּבָרִים מְעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה: אַרְבָּעָה מֵהֶן עָוֹן גָּדוֹל, וְהָעוֹשֶׂה אֶחָד מֵאַרְבַּעְתָּן - אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גֹּדֶל חֶטְאוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: א) הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים; וּבִכְלַל עָוֹן זֶה, הַמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מִלַּעֲשׂוֹת מִצְוָה. ב) וְהַמַּטֶּה חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה, כְּגוֹן מֵסִית וּמַדִּיחַ. ג) הָרוֹאֶה בְּנוֹ בְּתַרְבּוּת רָעָה וְאֵינוֹ מְמַחֶה בְּיָדוֹ; הוֹאִיל וּבְנוֹ בִּרְשׁוּתוֹ - אִלּוּ מִחָה בּוֹ הָיָה פּוֹרֵשׁ, וְנִמְצָא כְּמַחֲטִיא אוֹתוֹ. וּבִכְלַל עָוֹן זֶה - כָּל שֶׁאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לְמַחוֹת בַּאֲחֵרִים, בֵּין רַבִּים בֵּין יְחִידִים, וְלֹא מִחָה בָּהֶן, אֶלָּא הִנִּיחַ אוֹתָן בְּכִשְׁלוֹנָן. ד) וְהָאוֹמֵר 'אֶחֱטָא וְאָשׁוּב'; וּבִכְלַל זֶה הָאוֹמֵר 'אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר'.

....

יד) כְּדֵי. א׳: כְּדֵי הֵן.

ב וּמֵהֶן חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הַנּוֹעֲלִין דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה בִּפְנֵי עוֹשֵׂיהֶן, וְאֵלּוּ הֵן: א) הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר; לְפִי שֶׁבִּזְמַן שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה לֹא יִהְיֶה עִמָּהֶן, וְאֵינוֹ זוֹכֶה עִמָּהֶן בִּזְכִיּוֹת שֶׁעוֹשִׂין. ב) וְהַחוֹלֵק עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים; לְפִי שֶׁמַּחֲלָקְתּוֹ גּוֹרֶמֶת לוֹ לִפְרֹשׁ מֵהֶן, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. ג) וְהַמַּלְעִיג עַל הַמִּצְווֹת; שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּתְבַּזּוּ בְּעֵינָיו אֵינוֹ רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶן וְלֹא עוֹשָׂן, וְאִם לֹא יַעֲשֶׂה - בַּמֶּה יִזְכֶּה? ד) וְהַמְבַזֶּה רַבּוֹתָיו; שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לָהֶן לְדָחְפוֹ וּלְטָרְדוֹ כְּגֵיחֲזִי וּכְיֵשׁוּעַ, וּבִזְמַן שֶׁנִּטְרָד לֹא יִמְצָא מְלַמֵּד וּמוֹרֶה לוֹ דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. ה) וְהַשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת; שֶׁהֲרֵי לֹא הִנִּיחַ לוֹ דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהַתּוֹכָחָה גּוֹרֶמֶת לִתְשׁוּבָה, שֶׁבִּזְמַן שֶׁמּוֹדִיעִין לוֹ לָאָדָם חֲטָאָיו וּמַכְלִימִין אוֹתוֹ - חוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח..." (דברים ט,ז), "מַמְרִים הֱיִיתֶם..." (שם; שם ט,כד; לא,כז), "וְלֹא נָתַן יי לָכֶם לֵב..." (שם כט,ג), "עַם נָבָל וְלֹא חָכָם" (שם לב,ו). וְכֵן יְשַׁעְיָהוּ הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאָמַר: "הוֹי גּוֹי חֹטֵא..." (ישעיה א,ד), "יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ..." (שם א,ג), "מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה..." (שם מח,ד). וְכֵן צִוָּהוּ הָאֵל לְהוֹכִיחַ לַחַטָּאִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "קְרָא בְגָרוֹן אַל תַּחְשֹׂךְ" (שם נח,א). וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים הוֹכִיחוּ לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. לְפִיכָךְ צָרִיךְ לְהַעֲמִיד בְּכָל קָהָל וְקָהָל מִיִּשְׂרָאֵל חָכָם גָּדוֹל וְזָקֵן וִירֵא שָׁמַיִם מִנְּעוּרָיו וְאוֹהֵב לָהֶן, שֶׁיְּהֵא מוֹכִיחַ לָרַבִּים וּמַחֲזִירָן בִּתְשׁוּבָה. וְזֶה שֶׁשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת - אֵינוֹ בָּא לַמּוֹכִיחַ וְלֹא שׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו; לְפִיכָךְ יַעֲמֹד בְּחַטֹּאוֹתָיו, שֶׁהֵם בְּעֵינָיו טוֹבִים.

ג וּמֵהֶם חֲמִשָּׁה דְּבָרִים - הָעוֹשֶׂה אוֹתָן אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיָּשׁוּב תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה, לְפִי שֶׁהֵן עֲווֹנוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ חֲבֵרוֹ שֶׁחָטָא לוֹ, כְּדֵי שֶׁיַּחֲזִיר לוֹ אוֹ יִשְׁאַל מִמֶּנּוּ לִמְחֹל לוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: א) הַמְקַלֵּל אֶת הָרַבִּים - לֹא קִלֵּל אָדָם יָדוּעַ כְּדֵי שֶׁיִּשְׁאַל מִמֶּנּוּ כַּפָּרָה. ב) וְהַחוֹלֵק עִם הַגַּנָּב, לְפִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ גְּנֵבָה זוֹ שֶׁלְּמִי הִיא, אֶלָּא הַגַּנָּב גּוֹנֵב רַבִּים וּמֵבִיא לוֹ, וְהוּא לוֹקֵחַ. וְעוֹד, שֶׁהוּא מַחֲזִיק יַד הַגַּנָּב וּמַחֲטִיא אוֹתוֹ. ג) וְהַמּוֹצֵא אֲבֵדָה וְאֵינוֹ מַכְרִיז עָלֶיהָ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶהָ לִבְעָלֶיהָ; לְאַחַר זְמַן, כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה - אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְמִי יַחֲזִיר. ד) וְהָאוֹכֵל שֹׁד עֲנִיִּים וִיתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת; אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם אֻמְלָלִין הֵן, וְאֵינָן יְדוּעִין וּמְפֻרְסָמִין, וְגוֹלִין מֵעִיר לְעִיר וְאֵין לָהֶם מַכִּיר כְּדֵי שֶׁיֵּדַע שֹׁד זֶה שֶׁלְּמִי הוּא וְיַחֲזִירֶנּוּ לוֹ. ה) וְהַמְקַבֵּל שֹׁחַד לְהַטּוֹת דִּין - אֵינוֹ יוֹדֵעַ עַד הֵיכָן הִגִּיעָה הַטָּיָה זוֹ וְכַמָּה הוּא כֹּחָהּ כְּדֵי שֶׁיַּחֲזִיר, שֶׁהַדָּבָר יֵשׁ לוֹ רַגְלַיִם. וְעוֹד, שֶׁהוּא מַחֲזִיק יַד זֶה וּמַחֲטִיא אוֹתוֹ.

ד וּמֵהֶן חֲמִשָּׁה - הָעוֹשֶׂה אוֹתָן אֵין חֶזְקָתוֹ לָשׁוּב מֵהֶן, לְפִי שֶׁהֵן דְּבָרִים קַלִּים בְּעֵינֵי רֹב הָאָדָם, וְנִמְצָא חוֹטֵא, וְהוּא יְדַמֶּה שֶׁאֵין זֶה חֵטְא, וְאֵלּוּ הֵן: א) הָאוֹכֵל מִסְּעוּדָה שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לִבְעָלֶיהָ, שֶׁזֶּה אֲבַק גָּזֵל, וְהוּא מְדַמֶּה שֶׁלֹּא חָטָא, וְיֹאמַר: כְּלוּם אָכַלְתִּי אֶלָּא בִּרְשׁוּתָן? ב) וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲבוֹטוֹ שֶׁלֶּעָנִי, שֶׁהָעֲבוֹט שֶׁלֶּעָנִי אֵינוֹ אֶלָּא כְּגוֹן קַרְדֹּם וּמַחֲרֵשָׁה, וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ: אֵינָן חֲסֵרִים, וַהֲרֵי לֹא גָּזַלְתִּי אוֹתוֹ. ג) וְהַמִּסְתַּכֵּל בָּעֲרָיוֹת, מַעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁאֵין בְּכָךְ כְּלוּם, שֶׁהוּא אוֹמֵר: וְכִי בָּעַלְתִּי אוֹ קָרַבְתִּי? וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁרְאִיַּת הָעֵינַיִם עָוֹן גָּדוֹל, שֶׁהִיא גּוֹרֶמֶת לְגוּפָן שֶׁלָּעֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו,לט). ד) וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ, אוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁאֵינוֹ חֵטְא, לְפִי שֶׁאֵין חֲבֵרוֹ עוֹמֵד, וְלֹא הִגִּיעָה לוֹ בֹּשֶׁת וְלֹא בִּיְּשׁוֹ, אֶלָּא עָרַךְ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְחָכְמָתוֹ לְמוּל מַעֲשֵׂה חֲבֵרוֹ אוֹ חָכְמָתוֹ, כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה מִכְּלָלָן שֶׁהוּא מְכֻבָּד וַחֲבֵרוֹ בָּזוּי. ה) וְהַחוֹשֵׁד כְּשֵׁרִים, אוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁאֵינוֹ חֵטְא, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: מָה עָשִׂיתִי לוֹ, וְכִי יֵשׁ שָׁם אֶלָּא חֲשָׁד שֶׁמָּא עָשָׂה אוֹ לֹא עָשָׂה? וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁזֶּה עָוֹן, שֶׁמֵּשִׂים אָדָם כָּשֵׁר בְּדַעְתּוֹ כְּבַעַל עֲבֵרוֹת.

ה וּמֵהֶן חֲמִשָּׁה דְּבָרִים - הָעוֹשֶׂה אוֹתָן יִמָּשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶן תָּמִיד, וְהֵן קָשִׁין לִפְרֹשׁ מֵהֶן, לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר מֵהֶן שֶׁמָּא יִדְבַּק בָּהֶן, וְהֵן כֻּלָּן דֵּעוֹת רָעוֹת עַד מְאֹד, וְאֵלּוּ הֵן: רְכִילוּת, וְלָשׁוֹן הָרָע, וּבַעַל חֵמָה, וּבַעַל מַחֲשָׁבָה רָעָה, וְהַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁהוּא לָמֵד מִמַּעֲשָׂיו וְהֵם נִרְשָׁמִין בְּלִבּוֹ; הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה: "וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ" (משלי יג,כ). וּכְבָר חִבַּרְנוּ בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת דְּבָרִים שֶׁצָּרִיךְ כָּל אָדָם לִנְהֹג בָּהֶן תָּמִיד, קַל וָחֹמֶר לְבַעַל תְּשׁוּבָה.

ו כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - אַף עַל פִּי שֶׁמְּעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה, אֵינָן מוֹנְעִין אֶת הַתְּשׁוּבָה; אֶלָּא אִם עָשָׂה אָדָם תְּשׁוּבָה מֵהֶן - הֲרֵי זֶה בַּעַל תְּשׁוּבָה, וְיֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

הבחירה והאחריות

א רְשׁוּת כָּל אָדָם נְתוּנָה לוֹ: אִם רָצָה לְהַטּוֹת עַצְמוֹ לְדֶרֶךְ טוֹבָה וְלִהְיוֹת צַדִּיק - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ; וְאִם רָצָה לְהַטּוֹת עַצְמוֹ לְדֶרֶךְ רָעָה וְלִהְיוֹת רָשָׁע - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ. הוּא שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע" (בראשית ג,כב). כְּלוֹמַר: הֵן מִין זֶה שֶׁלָּאָדָם הָיָה אֶחָד בָּעוֹלָם, וְאֵין לוֹ מִין שֵׁנִי דּוֹמֶה לוֹ בְּזֶה הָעִנְיָן, שֶׁיְּהֵא הוּא מֵעַצְמוֹ בְּדַעְתּוֹ וּבְמַחֲשַׁבְתּוֹ יוֹדֵעַ הַטּוֹב וְהָרָע, וְעוֹשֶׂה כָּל מַה שֶּׁהוּא חָפֵץ, וְאֵין לוֹ מִי שֶׁיְּעַכֵּב עַל יָדוֹ מִלַּעֲשׂוֹת הַטּוֹב אוֹ הָרָע. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא - "פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ..." (שם).

ב אַל יַעֲבֹר בְּמַחֲשַׁבְתְּךָ דָּבָר זֶה שֶׁאוֹמְרִים טִפְּשֵׁי הָאֻמּוֹת וְרֹב גָּלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר עַל הָאָדָם מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ לִהְיוֹת צַדִּיק אוֹ רָשָׁע. אֵין הַדָּבָר כֵּן; אֶלָּא

כָּל אָדָם וְאָדָם רָאוּי לִהְיוֹת צַדִּיק כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ אוֹ רָשָׁע כְּיָרָבְעָם, אוֹ חָכָם אוֹ סָכָל, אוֹ רַחֲמָן אוֹ אַכְזָרִי, אוֹ כִּילַי אוֹ שׁוֹעַ, וְכֵן שְׁאָר כָּל הַדֵּעוֹת.

וְאֵין לוֹ מִי שֶׁיִּכְפֵּהוּ וְלֹא גּוֹזֵר עָלָיו, וְלֹא מִי שֶׁמּוֹשְׁכוֹ לְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַדְּרָכִים, אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ וּמִדַּעְתּוֹ נוֹטֶה לְאֵי זֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּרְצֶה. הוּא שֶׁיִּרְמְיָה אוֹמֵר: "מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב" (איכה ג,לח), כְּלוֹמַר: אֵין הַבּוֹרֵא גּוֹזֵר עַל הָאָדָם, לֹא לִהְיוֹת טוֹב וְלֹא לִהְיוֹת רַע.

וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא, נִמְצָא זֶה הַחוֹטֵא הוּא הִפְסִיד עַל עַצְמוֹ, וּלְפִיכָךְ רָאוּי לוֹ לִבְכּוֹת וּלְקוֹנֵן עַל מַה שֶּׁעָשָׂה לְנַפְשׁוֹ וּגְמָלָהּ רָעָה. הוּא שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו: "מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי? גֶּבֶר עַל חֲטָאָו!" (שם ג,לט). וְחָזַר וְאָמַר: הוֹאִיל וּרְשׁוּתֵנוּ בְּיָדֵנוּ, וּמִדַּעְתֵּנוּ עָשִׂינוּ כָּל הָרָעוֹת - רָאוּי לָנוּ לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה וְלַעֲזֹב רִשְׁעֵנוּ, שֶׁהָרְשׁוּת עַתָּה בְּיָדֵינוּ. הוּא שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו: "נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה, וְנָשׁוּבָה עַד יי" (שם ג,מ).

ג וְעִקָּר זֶה - עִקָּר גָּדוֹל הוּא, וְהוּא עַמּוּד הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע" (דברים ל,טו), וְכָתוּב: "רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה" (שם יא,כו), כְּלוֹמַר שֶׁהָרְשׁוּת בְּיֶדְכֶם, וְכָל שֶׁיַּחְפֹּץ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת מִמַּעֲשֵׂה בְּנֵי הָאָדָם - עוֹשֶׂה, בֵּין טוֹבִים בֵּין רָעִים. וּמִפְּנֵי זֶה הָעִנְיָן נֶאֱמַר: "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם" (שם ה,כה), כְּלוֹמַר שֶׁאֵין הַבּוֹרֵא כּוֹפֶה בְּנֵי הָאָדָם וְלֹא גּוֹזֵר עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה, אֶלָּא לִבָּם מָסוּר לָהֶם.

ד אִלּוּ הָיָה הָאֵל גּוֹזֵר עַל הָאָדָם לִהְיוֹת צַדִּיק אוֹ רָשָׁע, אוֹ אִלּוּ הָיָה שָׁם דָּבָר שֶׁמּוֹשֵׁךְ אֶת הָאָדָם בְּעִקַּר תּוֹלַדְתּוֹ לְדֶרֶךְ מִן הַדְּרָכִים, אוֹ לְמַדָּע מִן הַמַּדָּעוֹת, אוֹ לְדֵעָה מִן הַדֵּעוֹת, אוֹ לְמַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים, כְּמוֹ שֶׁבּוֹדִים מִלִּבָּם הַטִּפְּשִׁים הוֹבְרֵי שָׁמַיִם - הֵיאַךְ הָיָה מְצַוֶּה לָנוּ עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים 'עֲשֵׂה כָּךְ', וְ'אַל תַּעֲשֶׂה כָּךְ', 'הֵיטִיבוּ דַּרְכֵיכֶם', וְ'אַל תֵּלְכוּ אַחֲרֵי רִשְׁעֲכֶם', וְהוּא מִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ כְּבָר נִגְזַר עָלָיו, אוֹ תּוֹלַדְתּוֹ תִּמְשֹׁךְ אוֹתוֹ לְדָבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לָזוּז מִמֶּנּוּ? וּמַה מָּקוֹם הָיָה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ? וּבְאֵי זֶה דִּין וְאֵי זֶה מִשְׁפָּט נִפְרָע מִן הָרָשָׁע אוֹ מְשַׁלֵּם שָׂכָר לַצַּדִּיק? "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?" (בראשית יח,כה).

וְאַל תִּתְמַהּ וְתֹאמַר: הֵיאַךְ יִהְיֶה הָאָדָם עוֹשֶׂה כָּל מַה שֶּׁיַּחְפֹּץ, וְיִהְיוּ מַעֲשָׂיו מְסוּרִים לוֹ? וְכִי יֵעָשֶׂה בָּעוֹלָם דָּבָר שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת קוֹנוֹ וּבְלֹא חֶפְצוֹ, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר: "כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יי עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ" (תהלים קלה,ו)? - דַּע שֶׁהַכֹּל בְּחֶפְצוֹ יֵעָשֶׂה, וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּעֲשֵׂינוּ מְסוּרִין לָנוּ.

כֵּיצַד? כְּשֵׁם שֶׁחָפֵץ הַיּוֹצֵר לִהְיוֹת הָאֵשׁ וְהָרוּחַ עוֹלִין לְמַעְלָה, וְהַמַּיִם וְהָאָרֶץ יוֹרְדִין לְמַטָּה, וְהַגַּלְגַּל סוֹבֵב בְּעִגּוּל, וְכֵן שְׁאָר בְּרִיּוֹת הָעוֹלָם לִהְיוֹת כְּמִנְהָגָן שֶׁחָפֵץ בּוֹ - כָּכָה חָפֵץ לִהְיוֹת הָאָדָם רְשׁוּתוֹ בְּיָדוֹ וְכָל מַעֲשָׂיו מְסוּרִין לוֹ, וְלֹא יִהְיֶה לוֹ לֹא כּוֹפֶה וְלֹא מוֹשֵׁךְ, אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ וּבְדַעְתּוֹ שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל עוֹשֶׂה כָּל שֶׁהָאָדָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת.

לְפִיכָךְ דָּנִין אוֹתוֹ לְפִי מַעֲשָׂיו: אִם עָשָׂה טוֹבָה - מְטִיבִין לוֹ; וְאִם עָשָׂה רָעָה - מְרֵעִין לוֹ. הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת לָכֶם" (מלאכי א,ט; ושם בלא 'לָכֶם'), "גַּם הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם" (ישעיה סו,ג). וּבְעִנְיָן זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה: "שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶיךָ... וְדָע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט" (קהלת יא,ט), כְּלוֹמַר: דַּע שֶׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת, וְעָתִיד אַתָּה לִתֵּן אֶת הַדִּין.

ה שֶׁמָּא תֹּאמַר: וַהֲלֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ כָּל מַה שֶּׁיִּהְיֶה קֹדֶם שֶׁיִּהְיֶה; יָדַע שֶׁזֶּה צַדִּיק אוֹ רָשָׁע, אוֹ לֹא יָדַע? אִם יָדַע שֶׁהוּא יִהְיֶה צַדִּיק - אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיֶה צַדִּיק; וְאִם תֹּאמַר שֶׁיָּדַע שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה רָשָׁע - הֲרֵי לֹא יָדַע הַדָּבָר עַל בֻּרְיוֹ!

דַּע שֶׁתְּשׁוּבַת שְׁאֵלָה זוֹ "אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי יָם" (איוב יא,ט), וְכַמָּה עִקָּרִים גְּדוֹלִים וַהֲרָרִים רָמִים תְּלוּיִים בָּהּ. אֲבָל צָרִיךְ אַתָּה לֵידַע וּלְהָבִין בְּדָבָר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר.

כְּבָר בֵּאַרְנוּ בְּפֶרֶק שֵׁנִי מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (הלכה י) שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּדֵעָה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כִּבְנֵי אָדָם שֶׁהֵן וְדַעְתָּן שְׁנַיִם, אֶלָּא הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְדַעְתּוֹ - אֶחָד, וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁלָּאָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג דָּבָר זֶה עַל בֻּרְיוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁאֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְהַשִּׂיג וְלִמְצֹא אֲמִתַּת הַבּוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי" (שמות לג,כ), כָּךְ אֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְהַשִּׂיג וְלִמְצֹא דַּעְתּוֹ שֶׁלַּבּוֹרֵא. הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי, נְאֻם יי" (ישעיה נה,ח). וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא - אֵין בָּנוּ כֹּחַ לֵידַע הֵיאַךְ יֵדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל הַבְּרוּאִים וּמַעֲשֵׂיהֶם.

אֲבָל נֵדַע בְּלֹא סָפֵק שֶׁמַּעֲשֵׂה הָאָדָם בְּיַד הָאָדָם, וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשְׁכוֹ וְלֹא גּוֹזֵר עָלָיו, לֹא לַעֲשׂוֹת כָּךְ וְלֹא שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כָּךְ. וְלֹא מִפְּנֵי קַבָּלַת הַדָּת בִּלְבַד נֵדַע דָּבָר זֶה, אֶלָּא בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת מִדִּבְרֵי הַחָכְמָה. וּמִפְּנֵי זֶה נֶאֱמַר בַּנְּבוּאָה שֶׁדָּנִין אֶת הָאָדָם עַל כָּל מַעֲשָׂיו כְּפִי מַעֲשָׂיו, אִם טוֹב וְאִם רַע. וְזֶה הָעִקָּר שֶׁכָּל דִּבְרֵי הַנְּבוּאָה תְּלוּיִין בּוֹ.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי

ביאור הבחירה במקרא

א פְּסוּקִים הַרְבֵּה יֵשׁ בַּתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי הַנְּבִיאִים שֶׁהֵן נִרְאִין כְּסוֹתְרִין עִקָּר זֶה, וְנִכְשָׁלִין בָּהֶן רֹב הָאָדָם, וְיַעֲלֶה עַל

דַּעְתָּן מֵהֶן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר עַל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה, וְשֶׁאֵין לִבּוֹ שֶׁלָּאָדָם מָסוּר לוֹ לְהַטּוֹתוֹ לְכָל אֲשֶׁר יִרְצֶה. וַהֲרֵינִי מְבָאֵר עִקָּר גָּדוֹל, שֶׁמִּמֶּנּוּ תֵּדַע פֵּרוּשׁ כָּל אוֹתָן הַפְּסוּקִים.

בִּזְמַן שֶׁאָדָם אֶחָד חוֹטֵא אוֹ אַנְשֵׁי מְדִינָה חוֹטְאִין, וְעוֹשֶׂה הַחוֹטֵא חֵטְא שֶׁעָשָׂה מִדַּעְתּוֹ וּבִרְצוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוֹדַעְנוּ - רָאוּי לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ הֵיאַךְ יִפָּרַע. יֵשׁ חֵטְא שֶׁהַדִּין נוֹתֵן שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ עַל חֶטְאוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ אוֹ בְּבָנָיו הַקְּטַנִּים; שֶׁבָּנָיו שֶׁלָּאָדָם הַקְּטַנִּים, שֶׁאֵין בָּהֶן דַּעַת וְלֹא הִגִּיעוּ לִכְלַל מִצְווֹת, כְּקִנְיָנוֹ הֵן; כָּתוּב: "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָת" (מלכים ב יד,ו; בדברים כד,טז: יוּמָתוּ) - עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה 'אִישׁ'.

וְיֵשׁ חֵטְא שֶׁהַדִּין נוֹתֵן שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵין עוֹבֵר עָלָיו שׁוּם נֶזֶק בָּעוֹלָם הַזֶּה; וְיֵשׁ חֵטְא שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ עָלָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. **ב** בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁלֹּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה. אֲבָל אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה - הַתְּשׁוּבָה כִּתְרִיס לִפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת. וּכְשֵׁם שֶׁאָדָם חוֹטֵא בִּרְצוֹנוֹ וּמִדַּעְתּוֹ, כָּךְ הוּא עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה בִּרְצוֹנוֹ וּמִדַּעְתּוֹ.

ג וְאֶפְשָׁר שֶׁיֶּחֱטָא הָאָדָם חֵטְא גָּדוֹל אוֹ חֲטָאִים הַרְבֵּה, עַד שֶׁיִּתֵּן הַדִּין לִפְנֵי דַּיָּן הָאֱמֶת, שֶׁיְּהֵא הַפֵּרָעוֹן מִזֶּה הַחוֹטֵא עַל חֲטָאִים אֵלּוּ שֶׁעָשָׂה בִּרְצוֹנוֹ וּמִדַּעְתּוֹ, שֶׁמּוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּמוּת וְיֹאבַד בַּחֲטָאִים אֵלּוּ שֶׁעָשָׂה. הוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר עַל יְדֵי יְשַׁעְיָהוּ: "הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע, פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ" (ישעיה ו,י). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים, וּבוֹזִים דְּבָרָיו, וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו, עַד עֲלוֹת חֲמַת יי בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא" (דברי הימים ב לו,טז), כְּלוֹמַר: חָטְאוּ בִּרְצוֹנָם, וְהִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ, עַד שֶׁנִּתְחַיְּבוּ לִמְנֹעַ מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהִיא הַמַּרְפֵּא.

לְפִיכָךְ כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה" (שמות ד,כא; ושם: אֶת לִבּוֹ) - לְפִי שֶׁחָטָא מֵעַצְמוֹ תְּחִלָּה, וְהֵרַע לְיִשְׂרָאֵל הַגָּרִים בְּאַרְצוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ" (שם א,י), נָתַן הַדִּין לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה עַד שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ, וּלְפִיכָךְ חִזֵּק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת לִבּוֹ.

וְלָמָּה הָיָה שׁוֹלֵחַ לוֹ בְּיַד מֹשֶׁה, וְאוֹמֵר לוֹ 'שַׁלַּח', וַ'עֲשֵׂה תְּשׁוּבָה', וּכְבָר אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁ'אֵין אַתָּה מְשַׁלֵּחַ', שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי..." (שם ט,ל), "וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ" (שם ט,טז)? כְּדֵי לְהוֹדִיעַ לְבָאֵי הָעוֹלָם שֶׁבִּזְמַן שֶׁמּוֹנֵעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַתְּשׁוּבָה לַחוֹטֵא, אֵינוֹ יָכוֹל לָשׁוּב, אֶלָּא יָמוּת בְּרִשְׁעוֹ שֶׁעָשָׂה בַּתְּחִלָּה בִּרְצוֹנוֹ.

וְכֵן סִיחוֹן - לְפִי עֲווֹנוֹת שֶׁהָיוּ לוֹ נִתְחַיֵּב לְמָנְעוֹ הַתְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי הִקְשָׁה יי אֱלֹהֶיךָ אֶת רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת לְבָבוֹ" (דברים ב,ל). וְכֵן הַכְּנַעֲנִיִּים - לְפִי תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן, מָנַע מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה עַד שֶׁעָשׂוּ מִלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מֵאֵת יי הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל, לְמַעַן הַחֲרִימָם" (יהושע יא,כ). וְכֵן יִשְׂרָאֵל בִּימֵי אֵלִיָּהוּ - לְפִי שֶׁהִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ, מָנַע מֵאוֹתָן הַמַּרְבִּים תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת לִבָּם אֲחֹרַנִּית" (מלכים א יח,לז), כְּלוֹמַר מָנַעְתָּ מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה.

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שֶׁאֵין הָאֵל גָּזַר עַל פַּרְעֹה לְהָרַע לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא עַל סִיחוֹן לַחֲטֹא בְּאַרְצוֹ, וְלֹא עַל הַכְּנַעֲנִיִּים לְהַתְעִיב, וְלֹא עַל יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה - אֶלָּא כֻּלָּן חָטְאוּ מֵעַצְמָן, וְכֻלָּן נִתְחַיְּבוּ לִמְנֹעַ מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה.

ד וּבְעִנְיָן זֶה שׁוֹאֲלִין הַנְּבִיאִים וְהַצַּדִּיקִים בִּתְפִלּוֹתֵיהֶן מֵיי לְעָזְרָם עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד: "הוֹרֵנִי יי דַּרְכֶּךָ" (תהלים כז,יא; פו,יא), כְּלוֹמַר: אַל יִמְנְעוּנִי חֲטָאַי דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, שֶׁמִּמֶּנָּה אֵדַע דְּרָכֶיךָ וְיִחוּד שִׁמְךָ. וְכֵן זֶה שֶׁאָמַר: "וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי" (שם נא,יד), כְּלוֹמַר: תַּנִּיחַ רוּחִי לַעֲשׂוֹת חֶפְצָהּ*, וְאַל יִגְרְמוּ לִי חֲטָאַי לְמָנְעֵנִי הַתְּשׁוּבָה, אֶלָּא תִּהְיֶה הָרְשׁוּת בְּיָדִי עַד שֶׁאֶחֱזֹר וְאָבִין, וְאֵדַע דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. וְעַל דֶּרֶךְ זוֹ כָּל הַדּוֹמֶה לִפְסוּקִים אֵלּוּ.

ה וּמַה הוּא זֶה שֶׁאָמַר דָּוִד: "טוֹב וְיָשָׁר יי, עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ, יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ" (תהלים כה,ח-ט)? זֶה שֶׁשָּׁלַח לָהֶן נְבִיאִים, מוֹדִיעִים לָהֶם דַּרְכֵי יי וּמַחֲזִירִין אוֹתָן בִּתְשׁוּבָה. וְעוֹד, שֶׁנָּתַן בָּהֶם כֹּחַ לִלְמֹד וּלְהָבִין; שֶׁמִּדָּה זוֹ בְּכָל אָדָם: שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַצֶּדֶק - מִתְאַוֶּה לָהֶן וְרוֹדֵף אוֹתָן. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: בָּא לִטַּהֵר - מְסַיְּעִין אוֹתוֹ; כְּלוֹמַר: יִמְצָא עַצְמוֹ נֶעֱזָר עַל הַדָּבָר.

וַהֲלֹא כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם" (בראשית טו,יג), הֲרֵי גָּזַר עַל הַמִּצְרִיִּים לַעֲשׂוֹת רַע, וְכָתוּב: "וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכַר הָאָרֶץ" (דברים לא,טז), הֲרֵי גָּזַר עַל יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה - וְלָמָּה נִפְרַע מֵהֶן? לְפִי שֶׁלֹּא גָּזַר עַל אִישׁ פְּלוֹנִי הַיָּדוּעַ שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַזּוֹנֶה, אֶלָּא כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאוֹתָן הַזּוֹנִין שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, אִלּוּ לֹא רָצָה לַעֲבֹד לֹא הָיָה עוֹבֵד; וְלֹא הוֹדִיעוֹ הַבּוֹרֵא אֶלָּא מִנְהָגוֹ שֶׁלָּעוֹלָם. הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה? לְאוֹמֵר 'הָעָם הַזֶּה יִהְיֶה בָּהֶן צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים', לֹא מִפְּנֵי זֶה יֹאמַר הָרָשָׁע: כְּבָר נִגְזַר עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה רָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁהוֹדִיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה שֶׁיִּהְיֶה רְשָׁעִים בְּיִשְׂרָאֵל; כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ" (שם טו,יא).

וְכֵן הַמִּצְרִיִּים - כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאוֹתָן הַמְּצֵרִים וְהַמְּרֵעִים לְיִשְׂרָאֵל, אִלּוּ לֹא רָצָה לְהָרַע לָהֶן, הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ; שֶׁלֹּא גָּזַר עַל אִישׁ יָדוּעַ, אֶלָּא הוֹדִיעוֹ שֶׁסּוֹף זַרְעוֹ לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם. וּכְבָר אָמַרְנוּ שֶׁאֵין כֹּחַ בְּאָדָם לֵידַע הֵיאַךְ יֵדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת.

ד) חֶפְצָהּ. ק׳: חֲפָצֶיךָ.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי

נחיצות התשובה ומעלתה

א הוֹאִיל וּרְשׁוּת כָּל אָדָם נְתוּנָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ (לעיל ה,א) - יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְלִנְעֹר כַּפָּיו מֵחֲטָאָיו, כְּדֵי שֶׁיָּמוּת וְהוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה, כְּדֵי שֶׁיִּזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ב לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא נוֹטֶה לָמוּת, וְשֶׁמָּא יָמוּת בִּשְׁעָתוֹ, וְנִמְצָא עוֹמֵד בַּחֲטָאָיו. לְפִיכָךְ יָשׁוּב מֵחֲטָאָיו מִיָּד, וְלֹא יֹאמַר: כְּשֶׁאַזְקִין אָשׁוּב, שֶׁמָּא יָמוּת קֹדֶם שֶׁיַּזְקִין. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר בְּחָכְמָתוֹ: "בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים" (קהלת ט,ח).

ג וְאַל תֹּאמַר שֶׁאֵין הַתְּשׁוּבָה אֶלָּא מֵעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַעֲשֶׂה, כְּגוֹן זְנוּת וְגָזֵל וּגְנֵבָה; כְּשֵׁם שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לָשׁוּב מֵאֵלּוּ, כָּךְ הוּא צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ בְּדֵעוֹת רָעוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ וְלָשׁוּב מֵהֶן: מִן הַכַּעַס, וּמִן הָאֵיבָה, וּמִן הַקִּנְאָה, וּמִן הַתַּחֲרוּת, וּמִן הַהֶתֵל, וּמֵרְדִיפַת הַמָּמוֹן וְהַכָּבוֹד, וּמֵרְדִיפַת הַמַּאֲכָלוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - מִן הַכֹּל צָרִיךְ לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה. וְאֵלּוּ הָעֲוֹנוֹת קָשִׁין מֵאוֹתָן שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַעֲשֶׂה; שֶׁבִּזְמַן שֶׁאָדָם נִשְׁקָע בְּאֵלּוּ - קָשֶׁה הוּא לִפְרֹשׁ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו" (ישעיה נה,ז).

ד אַל יְדַמֶּה בַּעַל תְּשׁוּבָה שֶׁהוּא מְרֻחָק מִמַּעֲלַת הַצַּדִּיקִים מִפְּנֵי הָעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאוֹת שֶׁעָשָׂה. אֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא אָהוּב וְנֶחְמָד הוּא לִפְנֵי הַבּוֹרֵא, וּכְאִלּוּ לֹא חָטָא מֵעוֹלָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשְּׂכָרוֹ הַרְבֵּה, שֶׁהֲרֵי טָעַם טַעַם הַחֵטְא וּפֵרַשׁ מִמֶּנּוּ וְכָבַשׁ יִצְרוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים: מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִין בּוֹ - אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִין יְכוֹלִין לַעֲמֹד בּוֹ; כְּלוֹמַר: מַעֲלָתָן גְּדוֹלָה מִמַּעֲלַת אֵלּוּ שֶׁלֹּא חָטְאוּ מֵעוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן כּוֹבְשִׁין יִצְרָן יָתֵר מֵהֶן.

ה כָּל הַנְּבִיאִים כֻּלָּן צִוּוּ עַל הַתְּשׁוּבָה, וְאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין אֶלָּא בִּתְשׁוּבָה. וּכְבָר הִבְטִיחָה תּוֹרָה שֶׁסּוֹף יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה בְּסוֹף גָּלוּתָן, וּמִיָּד הֵן נִגְאָלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים... וְשַׁבְתָּ עַד יי אֱלֹהֶיךָ... וְשָׁב יי אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ, וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יי אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה" (דברים ל,א-ג).

ו גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה, שֶׁמְּקָרֶבֶת אֶת הָאָדָם לַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יי אֱלֹהֶיךָ" (הושע יד,ב), וְנֶאֱמַר: "שֻׁבוּ עָדַי נְאֻם יי" (יואל ב,יב; ושם: נְאֻם יי שֻׁבוּ עָדַי), וְנֶאֱמַר: "אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם יי אֵלַי תָּשׁוּב" (ירמיה ד,א), כְּלוֹמַר: אִם תַּחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה - בִּי תִּדְבַּק.

הַתְּשׁוּבָה מְקָרֶבֶת אֶת הָרְחוֹקִים: אֶמֶשׁ הָיָה זֶה שָׂנוּי לִפְנֵי הַמָּקוֹם, מְשֻׁקָּץ וּמְרֻחָק וְתוֹעֵבָה, וְהַיּוֹם הוּא אָהוּב וְנֶחְמָד, קָרוֹב וְיָדִיד. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁבְּלָשׁוֹן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַחֵק אֶת הַחַטָּאִים - בָּהּ מְקָרֵב אֶת הַשָּׁבִים, בֵּין יָחִיד בֵּין רַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם, יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חָי" (הושע ב,א), וְנֶאֱמַר בִּיכָנְיָה בְּרִשְׁעוּתוֹ: "כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי, גֶּבֶר לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו" (ירמיה כב,ל), "אִם יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶּן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל יַד יְמִינִי" (שם כב,כד). וְכֵיוָן שֶׁשָּׁב בְּגָלוּתוֹ, נֶאֱמַר בִּזְרֻבָּבֶל בְּנוֹ: "בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יי צְבָאוֹת, אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם יי, וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם" (חגי ב,כג).

ז כַּמָּה מְעֻלָּה מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה: אֶמֶשׁ הָיָה זֶה מֻבְדָּל מֵיי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם" (ישעיה נט,ב); צוֹעֵק וְאֵינוֹ נַעֲנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ" (שם א,טו); וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת וְטוֹרְפִין אוֹתָן בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי" (שם א,יב), "מִי גַם בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם" (מלאכי א,י), "עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר" (ירמיה ז,כא).

וְהַיּוֹם הוּא מֻדְבָּק בַּשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיי אֱלֹהֵיכֶם" (דברים ד,ד); צוֹעֵק וְנַעֲנֶה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה" (ישעיה סה,כד); וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת וּמְקַבְּלִין אוֹתָן בְּנַחַת וְשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ" (קהלת ט,ז). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמִּתְאַוִּים לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעָרְבָה לַיי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיֹּת" (מלאכי ג,ד).

ח בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה - דַּרְכָּם לִהְיוֹת שְׁפָלִים וַעֲנָוִים בְּיוֹתֵר: אִם חֵרְפוּ אוֹתָן הַכְּסִילִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרִאשׁוֹנִים, וְאָמְרוּ לָהֶם 'אֶמֶשׁ הָיִיתָ עוֹשֶׂה כָּךְ וְכָךְ', וְ'אֶמֶשׁ הָיִיתָ אוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ' - אַל יַרְגִּישׁוּ לָהֶן, אֶלָּא שׁוֹמְעִין וּשְׂמֵחִים, וְיוֹדְעִים שֶׁזּוֹ זְכוּת לָהֶם, וְשֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם בּוֹשִׁים מִמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁעָבְרוּ וְנִכְלָמִים מֵהֶן - זְכוּתָם מְרֻבָּה, וּמַעֲלָתָם מִתְגַּדֶּלֶת.

וְחֵטְא גָּדוֹל הוּא לוֹמַר לְבַעַל תְּשׁוּבָה 'זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים', אוֹ לְהַזְכִּירָן לְפָנָיו כְּדֵי לְבַיְּשׁוֹ, אוֹ לְהַזְכִּיר דְּבָרִים וְעִנְיָנִים הַדּוֹמִין לָהֶם כְּדֵי לְהַזְכִּירוֹ מֶה עָשָׂה - הַכֹּל אָסוּר, וּמֻזְהָר עָלָיו בִּכְלַל הוֹנָיַת דְּבָרִים שֶׁהִזְהִירָה עָלֶיהָ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" (ויקרא כה,יז).

פֶּרֶק שְׁמִינִי

העולם הבא

א הַטּוֹבָה הַצְּפוּנָה לַצַּדִּיקִים הִיא חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְהֵן הַחַיִּים שֶׁאֵין עִמָּהֶן מָוֶת, וְהַטּוֹבָה שֶׁאֵין עִמָּהּ רָעָה. הוּא שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים" (דברים כב,ז); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ: "לְמַעַן יִיטַב לָךְ" לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, "וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים" לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ, וְזֶה הוּא הָעוֹלָם הַבָּא.

שְׂכַר הַצַּדִּיקִים הוּא שֶׁיִּזְכּוּ לְנֹעַם זֶה וְיִהְיוּ בְּטוֹבָה זוֹ, וּפִרְעוֹן הָרְשָׁעִים הוּא שֶׁלֹּא יִזְכּוּ לְחַיִּים אֵלּוּ, אֶלָּא יִכָּרְתוּ וְיָמוּתוּ. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ זוֹכֶה לְחַיִּים אֵלּוּ, הוּא הַמֵּת שֶׁאֵינוֹ חָיֶה לְעוֹלָם, אֶלָּא נִכְרָת בְּרִשְׁעוֹ וְאוֹבֵד כַּבְּהֵמָה. וְזֶה הוּא הַכָּרֵת הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" (במדבר טו,לא); מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ: "הִכָּרֵת" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "תִּכָּרֵת" לָעוֹלָם הַבָּא. כְּלוֹמַר שֶׁאוֹתָהּ הַנֶּפֶשׁ שֶׁפֵּרְשָׁה מִן הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵינָהּ זוֹכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא גַּם מִן הָעוֹלָם הַבָּא נִכְרֶתֶת.

ב הָעוֹלָם הַבָּא - אֵין בּוֹ גּוּף וּגְוִיָּה, אֶלָּא נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים בִּלְבַד בְּלֹא גּוּף, כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. הוֹאִיל וְאֵין בּוֹ גְּוִיּוֹת - אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה וְלֹא דָּבָר מִכָּל הַדְּבָרִים שֶׁגּוּפוֹת בְּנֵי הָאָדָם צְרִיכִין לָהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֹא יֶאֱרַע בּוֹ דָּבָר מִכָּל הַדְּבָרִים שֶׁמְּאָרְעִין לַגּוּפוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּגוֹן יְשִׁיבָה וַעֲמִידָה וְשֵׁנָה וּמִיתָה וְעֶצֶב וּשְׂחוֹק וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: הָעוֹלָם הַבָּא - אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה וְלֹא תַּשְׁמִישׁ, אֶלָּא צַדִּיקִים יוֹשְׁבִין וְעַטְרוֹתֵיהֶן בְּרָאשֵׁיהֶן וְנֶהֱנִין מִזִּיו הַשְּׁכִינָה.

הֲרֵי נִתְבָּרֵר לְךָ שֶׁאֵין שָׁם גּוּף, לְפִי שֶׁאֵין שָׁם אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ 'צַדִּיקִים יוֹשְׁבִין' - עַל דֶּרֶךְ הַחִידָה, כְּלוֹמַר: נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים מְצוּיִין שָׁם בְּלֹא עָמָל וְלֹא יָגַע. וְכֵן זֶה שֶׁאָמְרוּ 'עַטְרוֹתֵיהֶן בְּרָאשֵׁיהֶן', כְּלוֹמַר: דֵּעָה שֶׁיָּדְעוּ, שֶׁבִּגְלָלָהּ זָכוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, מְצוּיָה עִמָּהֶן, וְהִיא הָעֲטָרָה שֶׁלָּהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה: "בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ" (שיר השירים ג,יא). וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם" (ישעיה לה,י; נא,יא), וְאֵין הַשִּׂמְחָה גּוּף כְּדֵי שֶׁתָּנוּחַ עַל הָרֹאשׁ. כָּךְ 'עֲטָרָה' שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים כָּאן - הִיא הַדֵּעָה.

וּמַהוּ זֶה שֶׁאָמְרוּ 'וְנֶהֱנִין מִזִּיו הַשְּׁכִינָה'? שֶׁיּוֹדְעִין וּמַשִּׂיגִין מֵאֲמִתַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה שֶּׁאֵינָן יוֹדְעִין וְהֵן בַּגּוּף הָאָפֵל הַשָּׁפָל.

ג כָּל 'נֶפֶשׁ' הָאֲמוּרָה בְּעִנְיָן זֶה - אֵינָהּ הַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא צְרִיכָה לַגּוּף, אֶלָּא צוּרַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁהִיא הַדֵּעָה שֶׁהִשִּׂיגָה הַבּוֹרֵא כְּפִי כֹּחָהּ, וְהִשִּׂיגָה הַדֵּעוֹת הַנִּפְרָדוֹת וּשְׁאָר הַמַּעֲשִׂים. וְהִיא הַ'צּוּרָה' שֶׁבֵּאַרְנוּ עִנְיָנָהּ בְּפֶרֶק רְבִיעִי מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (הלכות ח-ט) - הִיא הַנִּקְרֵאת 'נֶפֶשׁ' בְּעִנְיָן זֶה.

חַיִּים אֵלּוּ, לְפִי שֶׁאֵין עִמָּהֶן מָוֶת, שֶׁאֵין הַמָּוֶת אֶלָּא מִמְּאֹרְעוֹת הַגּוּף, וְאֵין שָׁם גּוּף, נִקְרְאוּ 'צְרוֹר הַחַיִּים', שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים" (שמואל א כה,כט). וְזֶה הוּא הַשָּׂכָר שֶׁאֵין שָׂכָר לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ, וְהַטּוֹבָה שֶׁאֵין אַחֲרֶיהָ טוֹבָה, וְהִיא שֶׁהִתְאַוּוּ לָהּ כָּל הַנְּבִיאִים. **ד** וְכַמָּה שֵׁמוֹת קָרְאוּ לָהּ דֶּרֶךְ מָשָׁל: 'הַר יי'' (תהלים כד,ג), וּ'מְקוֹם קָדְשׁוֹ' (שם), וְ'דֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ' (ישעיה לה,ח), וְ'חַצְרוֹת יי'' (תהלים פד,ג), וְ'אֹהֶל יי'' (שם טו,א), וְ'נֹעַם יי'' (שם כז,ד), וְ'הֵיכַל יי'' (שם), וּ'בֵית יי'' (שם), וְ'שַׁעַר יי'' (שם קיח,כ). וַהֲחָכָמִים קָרְאוּ לָהּ דֶּרֶךְ מָשָׁל לְטוֹבָה זוֹ הַמְזֻמֶּנֶת לַצַּדִּיקִים 'סְעוּדָה', וְקוֹרִין לָהּ בְּכָל מָקוֹם 'הָעוֹלָם הַבָּא'.

ה הַנְּקָמָה שֶׁאֵין נְקָמָה גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה - שֶׁתִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תִזְכֶּה לְאוֹתָן הַחַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא עֲוֹנָה בָהּ" (במדבר טו,לא). וְזֶה הָאֲבְדָן הוּא שֶׁקּוֹרִין אוֹתוֹ הַנְּבִיאִים דֶּרֶךְ מָשָׁל "בְּאֵר שַׁחַת" (תהלים נה,כד), וַ"אֲבַדּוֹן" (שם פח,יב ועוד), וְ"תָפְתֶּה" (ישעיה ל,לג), וַ"עֲלוּקָה" (משלי ל,טו), וְכָל לְשׁוֹן כְּלָיָה וְהַשְׁחָתָה קוֹרְאִין לוֹ, לְפִי שֶׁהִיא הַכְּלָיָה שֶׁאֵין אַחֲרֶיהָ תְּקוּמָה לְעוֹלָם, וְהַהֶפְסֵד שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר לְעוֹלָם.

ו שֶׁמָּא תֵּקַל בְּעֵינֶיךָ טוֹבָה זוֹ, וּתְדַמֶּה שֶׁאֵין שְׂכַר הַמִּצְוֹת וַהֲוָיַת הָאָדָם שָׁלֵם בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת אֶלָּא לִהְיוֹתוֹ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה מַאֲכָלוֹת טוֹבוֹת, וּבוֹעֵל צוּרוֹת נָאוֹת, וְלוֹבֵשׁ בִּגְדֵי שֵׁשׁ וְרִקְמָה, וְשׁוֹכֵן בְּאָהֳלֵי שֵׁן, וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי כֶּסֶף וְזָהָב, וּדְבָרִים הַדּוֹמִים לָאֵלּוּ, כְּמוֹ שֶׁמְּדַמִּין אֵלּוּ הָעַרְבִיִּים הַטִּפְּשִׁים הָאֱוִילִים הַשְּׁטוּפִים בְּזִמָּה -

אֲבָל הַחֲכָמִים וּבַעֲלֵי דֵּעָה יֵדְעוּ שֶׁכָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ דִּבְרֵי הֲבַאי וְהֶבֶל הֵן, וְאֵין בָּהֶם תּוֹחֶלֶת, וְאֵינָהּ טוֹבָה גְּדוֹלָה אֶצְלֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאָנוּ בַּעֲלֵי גּוּף וּגְוִיָּה. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ - צָרְכֵי הַגּוּף הֵן, וְאֵין הַנֶּפֶשׁ מִתְאַוָּה לָהֶן וּמְחַמַּדְתָּן אֶלָּא מִפְּנֵי צֹרֶךְ הַגּוּף, כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא חֶפְצוֹ וְיַעֲמֹד עַל בֻּרְיוֹ; וּבִזְמַן שֶׁאֵין שָׁם גּוּף - נִמְצְאוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ בְּטֵלִין.

הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שֶׁתִּהְיֶה בָּהּ הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹלָם הַבָּא - אֵין שָׁם דֶּרֶךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְהַשִּׂיגָהּ בָּהּ וְלֵידַע אוֹתָהּ, שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִין בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא טוֹבַת הַגּוּף, וְלָהּ אָנוּ מִתְאַוִּין; אֲבָל אוֹתָהּ הַטּוֹבָה גְּדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאֵין לָהּ עֵרֶךְ בַּטּוֹבוֹת שֶׁלָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא דֶּרֶךְ מָשָׁל. אֲבָל בְּדֶרֶךְ הָאֱמֶת, שֶׁנַּעֲרֹךְ טוֹבוֹת הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹלָם הַבָּא כְּמוֹ טוֹבַת הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּמַאֲכָל וּבְמַשְׁקֶה - אֵינוֹ כֵּן; אֶלָּא אוֹתָהּ הַטּוֹבָה גְּדוֹלָה עַד אֵין חֵקֶר, וְאֵין עֵרֶךְ וְאֵין דִּמְיוֹן. הוּא שֶׁאָמַר דָּוִד: "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ, פָּעַלְתָּ לַחֹסִים בָּךְ" (תהלים לא,כ). **ז** וְכַמָּה הָמָה דָּוִד וְהִתְאַוָּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יי בְּאֶרֶץ חַיִּים" (שם כז,יג).

כְּבָר הוֹדִיעוּנוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁטּוֹבַת הָעוֹלָם הַבָּא - אֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְהַשִּׂיגָהּ עַל בֻּרְיָהּ, וְאֵין יוֹדֵעַ גָּדְלָהּ וְיָפְיָהּ וְעָצְמָהּ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַדּוֹ; וְשֶׁכָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּתְנַבְּאִין בָּהֶן הַנְּבִיאִים לְיִשְׂרָאֵל - אֵינָן אֶלָּא לִדְבָרִים שֶׁלַּגּוּף, שֶׁנֶּהֱנִין בָּהֶן יִשְׂרָאֵל בִּימוֹת הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, בִּזְמַן שֶׁתַּחֲזֹר הַמֶּמְשָׁלָה לְיִשְׂרָאֵל.

אֲבָל טוֹבַת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא - אֵין לָהּ עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן, וְלֹא דִּמּוּהָ הַנְּבִיאִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְפַחֲתוּ אוֹתָהּ בַּדִּמְיוֹן. הוּא שֶׁיְּשַׁעְיָהוּ אוֹמֵר: "עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה

לִמְחַכֵּה לוֹ" (ישעיה סד,ג). כְּלוֹמַר: הַטּוֹבָה שֶׁלֹּא רָאֲתָה אוֹתָהּ עַיִן נָבִיא, אֶלָּא עָשָׂה אוֹתָהּ הָאֱלֹהִים לָאָדָם שֶׁמְּחַכֶּה לוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַנְּבִיאִים כֻּלָּן לֹא נִתְנַבְּאוּ אֶלָּא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, אֲבָל הָעוֹלָם הַבָּא - "עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ".

ח זֶה שֶׁקְּרָאוּ אוֹתוֹ חֲכָמִים 'הָעוֹלָם הַבָּא' - לֹא מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מָצוּי עַתָּה, וְזֶה הָעוֹלָם אוֹבֵד וְאַחַר כָּךְ יָבוֹא אוֹתוֹ הָעוֹלָם; אֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא הֲרֵי הוּא מָצוּי וְעוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ" (תהלים לא,כ). וְלֹא קְרָאוּהוּ 'הָעוֹלָם הַבָּא', אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאוֹתָן הַחַיִּים בָּאִין לוֹ לָאָדָם אַחַר חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁאָנוּ קַיָּמִין בּוֹ בְּגוּף וָנֶפֶשׁ, וְזֶה הוּא הַנִּמְצָא לְכָל אָדָם בָּרִאשׁוֹנָה.

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי

ביאור השכר במקרא

א מֵאַחַר שֶׁנּוֹדַע שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָן שֶׁלַּמִּצְוֹת, וְהַטּוֹבָה שֶׁנִּזְכֶּה לָהּ אִם שָׁמַרְנוּ דֶּרֶךְ יי הַכְּתוּבָה בַּתּוֹרָה, הִיא חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים" (דברים כב,ז), וְהַנְּקָמָה שֶׁנּוֹקְמִין מִן הָרְשָׁעִים שֶׁעָזְבוּ אָרְחוֹת הַצֶּדֶק הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה הִיא הַכָּרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָהּ" (במדבר טו,לא) -

מַה הוּא זֶה שֶׁכָּתוּב בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ: אִם תִּשְׁמְעוּ יַגִּיעַ לָכֶם, וְאִם לֹא תִּשְׁמְעוּ יִקְרָא אֶתְכֶם, וְכָל אוֹתָן הַדְּבָרִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּגוֹן שֹׂבַע וְרָעָב, וּמִלְחָמָה וְשָׁלוֹם, וּמַלְכוּת וּשְׁפָלוּת, וִישִׁיבַת הָאָרֶץ וְגָלוּת, וְהַצְלָחַת מַעֲשֶׂה וְהֶפְסֵדוֹ, וּשְׁאָר כָּל דִּבְרֵי הַבְּרִית?

כָּל אוֹתָן הַדְּבָרִים אֱמֶת הָיוּ וְיִהְיוּ. וּבִזְמַן שֶׁאָנוּ עוֹשִׂין כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה - יַגִּיעוּ אֵלֵינוּ טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה כֻּלָּן; וּבִזְמַן שֶׁאָנוּ עוֹבְרִין עֲלֵיהֶן - תִּקְרָא אוֹתָנוּ הָרָעוֹת הַכְּתוּבוֹת. וְאַף עַל פִּי כֵן, אֵין אוֹתָן הַטּוֹבוֹת הֵן סוֹף מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁלַּמִּצְוֹת, וְלֹא אוֹתָן הָרָעוֹת הֵן סוֹף הַנְּקָמָה שֶׁנּוֹקְמִין מֵעוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצְוֹת, אֶלָּא כָּךְ הוּא הֶצֵּעַ הַדְּבָרִים:

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן לָנוּ תּוֹרָה זוֹ, 'עֵץ חַיִּים'*, וְכָל הָעוֹשֶׂה כָּל הַכָּתוּב בָּהּ וְיוֹדְעוֹ דֵּעָה גְּמוּרָה נְכוֹנָה - זוֹכֶה בָּהּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא; וּלְפִי גֹּדֶל מַעֲשָׂיו וְגֹדֶל חָכְמָתוֹ הוּא זוֹכֶה. וְהִבְטִיחָנוּ בַּתּוֹרָה שֶׁאִם נַעֲשֶׂה אוֹתָהּ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹבַת נֶפֶשׁ, וְנֶהְגֶּה בְּחָכְמָתָהּ תָּמִיד - שֶׁיָּסִיר מִמֶּנּוּ כָּל הַדְּבָרִים הַמּוֹנְעִין אוֹתָנוּ מִלַּעֲשׂוֹתָהּ, כְּגוֹן חֹלִי וּמִלְחָמָה וְרָעָב וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, וְיַשְׁפִּיעַ לָנוּ כָּל הַטּוֹבוֹת הַמַּחְזִיקִים אֶת יָדֵינוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הַתּוֹרָה, כְּגוֹן שֹׂבַע וְשָׁלוֹם, וּרְבוֹת כֶּסֶף וְזָהָב, כְּדֵי שֶׁלֹּא נַעֲסֹק כָּל יָמֵינוּ בִּדְבָרִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ לָהֶן, אֶלָּא נֵשֵׁב פְּנוּיִין לִלְמֹד בַּחָכְמָה וְלַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה, כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בַּתּוֹרָה, אַחַר שֶׁהִבְטִיחַ בְּטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה: "וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ..." (דברים ו,כה).

וְכֵן הוֹדִיעָנוּ בַּתּוֹרָה, שֶׁאִם נַעֲזֹב הַתּוֹרָה מִדַּעְתֵּנוּ וְנַעֲסֹק בְּהַבְלֵי הַזְּמַן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט" (שם לב,טו) - שֶׁדַּיַּן הָאֱמֶת יָסִיר מִן הָעוֹזְבִים כָּל טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁהֵן חִזְּקוּ יְדֵיהֶן לִבְעֹט, וּמֵבִיא עֲלֵיהֶן כָּל הָרָעוֹת הַמּוֹנְעִין אוֹתָן מִלִּקְנוֹת הָעוֹלָם הַבָּא, כְּדֵי שֶׁיֹּאבְדוּ בְּרִשְׁעָן. הוּא שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יי בָּךְ..." (שם כח,מח), "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל" (שם כח,מז).

נִמְצָא פֵּרוּשׁ כָּל אוֹתָן הַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת עַל דֶּרֶךְ זוֹ; כְּלוֹמַר: אִם עֲבַדְתֶּם אֶת יי בְּשִׂמְחָה, וּשְׁמַרְתֶּם דַּרְכּוֹ - מַשְׁפִּיעַ לָכֶם הַבְּרָכוֹת הָאֵלּוּ, וּמַרְחִיק הַקְּלָלוֹת, עַד שֶׁתִּהְיוּ פְּנוּיִים לְהִתְחַכֵּם בַּתּוֹרָה וְלַעֲסֹק בָּהּ, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְיִיטַב לָךְ לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, וְתַאֲרִיךְ יָמִים לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ, וְנִמְצֵאתֶם זוֹכִין לִשְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת: לְחַיִּים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַמְּבִיאִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁאִם לֹא יִקְנֶה הֵנָּה חָכְמָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים - אֵין לוֹ בַּמֶּה יִזְכֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל..." (קהלת ט,י).

וְאִם עֲזַבְתֶּם אֶת יי, וּשְׁגִיתֶם בְּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וּזְנוּת וְדוֹמֶה לָהֶן - מֵבִיא עֲלֵיכֶם כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלּוּ, וּמֵסִיר כָּל הַבְּרָכוֹת, עַד שֶׁיִּכְלוּ יְמֵיכֶם בְּבֶהָלָה וָפַחַד, וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לֵב פָּנוּי וְלֹא גּוּף שָׁלֵם לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת, כְּדֵי שֶׁתֹּאבְדוּ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְנִמְצֵאתֶם שֶׁאִבַּדְתֶּם שְׁנֵי עוֹלָמוֹת; שֶׁבִּזְמַן שֶׁאָדָם טָרוּד בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּחֹלִי וּבְמִלְחָמָה וּרְעָבוֹן - אֵינוֹ מִתְעַסֵּק לֹא בְּחָכְמָה וְלֹא בְּמִצְוָה, שֶׁבָּהֶן זוֹכִין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ב וּמִפְּנֵי זֶה הִתְאַוּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, נְבִיאֵיהֶם וְחַכְמֵיהֶם, יְמוֹת הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ: כְּדֵי שֶׁיָּנוּחוּ מִמַּלְכוּת הָרִשְׁעָה שֶׁאֵינָהּ מַנַּחַת לָהֶן לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת כָּהֹגֶן, וְיִמְצְאוּ לָהֶם מַרְגּוֹעַ, וְיִרְבּוּ בַּחָכְמָה, כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

לְפִי שֶׁבְּאוֹתָן הַיָּמִים תִּרְבֶּה הַדֵּעַת וְהַחָכְמָה וְהָאֱמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יי" (ישעיה יא,ט), וְנֶאֱמַר: "וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו" (ירמיה לא,לג), וְנֶאֱמַר: "וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם" (יחזקאל לו,כו). מִפְּנֵי שֶׁאוֹתוֹ הַמֶּלֶךְ שֶׁיַּעֲמֹד מִזֶּרַע דָּוִד - בַּעַל חָכְמָה יִהְיֶה יָתֵר מִשְּׁלֹמֹה, וְנָבִיא גָּדוֹל הוּא קָרוֹב מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ, וּלְפִיכָךְ יְלַמֵּד כָּל הָעָם וְיוֹרֶה אוֹתָן דֶּרֶךְ יי, וְיָבוֹאוּ כָּל הַגּוֹיִים לְשָׁמְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יי בְּרֹאשׁ הֶהָרִים" (ישעיה ב,ב).

וְסוֹף הַשָּׂכָר כֻּלּוֹ, וְהַטּוֹבָה הָאַחֲרוֹנָה שֶׁאֵין לָהּ הֶפְסֵק וְלֹא

א) עֵץ חַיִּים. א׳: עֵץ הַחַיִּים.

גֵּרָעוֹן - הוּא חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ הוּא הָעוֹלָם הַזֶּה, וְעוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ הוֹלֵךְ, אֶלָּא שֶׁהַמַּלְכוּת תַּחֲזֹר לְיִשְׂרָאֵל. וּכְבָר אָמְרוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: אֵין בֵּין הָעוֹלָם הַזֶּה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ אֶלָּא שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת בִּלְבַד.

◄❸

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

עבודה מאהבה

א אַל יֹאמַר אָדָם: הֲרֵינִי עוֹשֶׂה מִצְוֹת הַתּוֹרָה וְעוֹסֵק בְּחָכְמָתָהּ, כְּדֵי שֶׁאֲקַבֵּל הַבְּרָכוֹת הַכְּתוּבוֹת בָּהּ אוֹ כְּדֵי שֶׁאֶזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְרֹשׁ מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה מֵהֶן, כְּדֵי שֶׁאֶנָּצֵל מִן הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא אֶכָּרֵת מֵחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא.

אֵין רָאוּי לַעֲבֹד אֶת יי עַל דֶּרֶךְ זוֹ; שֶׁהָעוֹבֵד עַל דֶּרֶךְ זוֹ הוּא עוֹבֵד מִיִּרְאָה, וְאֵינָהּ מַעֲלַת הַנְּבִיאִים וְלֹא מַעֲלַת הַחֲכָמִים. וְאֵין עוֹבֵד אֶת יי עַל דֶּרֶךְ זוֹ אֶלָּא עַמֵּי הָאָרֶץ וְהַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים, שֶׁמְּחַנְּכִין אוֹתָן לַעֲבֹד מִיִּרְאָה, עַד שֶׁתִּרְבֶּה דַּעְתָּן וְיַעַבְדוּ מֵאַהֲבָה.

ב הָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה - עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְהוֹלֵךְ בְּנַתִיבוֹת הַחָכְמָה לֹא מִפְּנֵי דָּבָר בָּעוֹלָם, לֹא מִפְּנֵי יִרְאַת הָרָעָה וְלֹא כְּדֵי לִירַשׁ הַטּוֹבָה, אֶלָּא עוֹשֶׂה הָאֱמֶת מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֱמֶת, וְסוֹף הַטּוֹבָה לָבוֹא בִּכְלָל.

וּמַעֲלָה זוֹ הִיא מַעֲלָה גְּדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאֵין כָּל חָכָם זוֹכֶה לָהּ. וְהִיא מַעֲלַת אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁקְּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "אֹהֲבִי" (ישעיה מא,ח), לְפִי שֶׁלֹּא עָבַד אֶלָּא מֵאַהֲבָה. וְהִיא הַמַּעֲלָה שֶׁצִּוָּנוּ בָּהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" (דברים ו,ה). וּבִזְמַן שֶׁיֹּאהַב אֶת יי אַהֲבָה הָרְאוּיָה - מִיָּד יַעֲשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת מֵאַהֲבָה.

ג וְכֵיצַד הִיא הָאַהֲבָה הָרְאוּיָה? הוּא שֶׁיֹּאהַב אֶת יי אַהֲבָה גְּדוֹלָה יְתֵרָה רַבָּה עַזָּה עַד מְאֹד, עַד שֶׁתְּהֵא נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּאַהֲבַת יי, וְנִמְצָא שׁוֹגֶה בָּהּ תָּמִיד, כְּאִלּוּ חוֹלֵי הָאַהֲבָה שֶׁאֵין דַּעְתָּן פְּנוּיָה מֵאַהֲבַת אוֹתָהּ אִשָּׁה שֶׁהוּא שׁוֹגֶה בָּהּ תָּמִיד, בֵּין בְּשִׁבְתּוֹ בֵּין בְּקוּמוֹ, בֵּין בְּשָׁעָה שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה - יָתֵר מִזֶּה תִּהְיֶה אַהֲבַת יי בְּלֵב אוֹהֲבָיו, שׁוֹגִין בָּהּ תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּנוּ: "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ" (שם). וְהוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר דֶּרֶךְ מָשָׁל: "כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי" (שיר השירים ב,ה). וְכָל שִׁיר הַשִּׁירִים מָשָׁל הוּא לְעִנְיָן זֶה.

ד אָמְרוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: שֶׁמָּא תֹּאמַר: הֲרֵינִי לָמֵד תּוֹרָה בִּשְׁבִיל שֶׁאֶהְיֶה עָשִׁיר, בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי, בִּשְׁבִיל שֶׁאֲקַבֵּל שָׂכָר לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא - תַּלְמוּד לוֹמַר: "לְאַהֲבָה אֶת יי" (דברים יא,יג ועוד): כָּל שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂין, לֹא תַּעֲשׂוּ אֶלָּא מֵאַהֲבָה.

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים: "בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד" (תהלים קיב,א) - "בְּמִצְוֹתָיו", וְלֹא בִּשְׂכַר מִצְוֹתָיו. וְכֵן הָיוּ גְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים מְצַוִּין לִנְבוֹנֵי תַּלְמִידֵיהֶן וּמַשְׂכִּילֵיהֶן בְּיִחוּד: אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל טוֹבָה, אֶלָּא הֱיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת שֶׁלֹּא לְקַבֵּל כְּלוּם, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא הָרַב - רָאוּי לְשַׁמְּשׁוֹ. כְּלוֹמַר: עִבְדוּ מֵאַהֲבָה.

ה כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא תַּגִּיעַ עָלָיו פֻּרְעָנוּת - הֲרֵי זֶה עוֹסֵק בָּהּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. וְכָל הָעוֹסֵק בָּהּ לֹא לְיִרְאָה וְלֹא לְקַבֵּל שָׂכָר, אֶלָּא מִפְּנֵי אַהֲבַת אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ שֶׁצִּוָּה בָּהּ - הֲרֵי זֶה עוֹסֵק בָּהּ לִשְׁמָהּ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ.

לְפִיכָךְ, כְּשֶׁמְּלַמְּדִין אֶת הַקְּטַנִּים וְאֶת הַנָּשִׁים וּכְלַל עַמֵּי הָאָרֶץ - אֵין מְלַמְּדִין אוֹתָן אֶלָּא לַעֲבֹד מִיִּרְאָה וּכְדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר, עַד שֶׁתִּרְבֶּה דַּעְתָּן וְיִתְחַכְּמוּ חָכְמָה יְתֵרָה, מְגַלִּין לָהֶן רָז זֶה מְעַט מְעַט, וּמַרְגִּילִין אוֹתָן לְעִנְיָן זֶה בְּנַחַת, עַד שֶׁיַּשִּׂיגוּהוּ וְיֵדְעוּהוּ, וְיַעַבְדוּהוּ מֵאַהֲבָה.

ו דָּבָר יָדוּעַ וּבָרוּר שֶׁאֵין אַהֲבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִקְשֶׁרֶת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם עַד שֶׁיִּשְׁגֶּה בָּהּ תָּמִיד כָּרָאוּי וְיַעֲזֹב כָּל שֶׁבָּעוֹלָם חוּץ מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה וְאָמַר: "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ו,ה), אֶלָּא בַּדֵּעָה שֶׁיֵּדָעֵהוּ. וְעַל פִּי הַדֵּעָה - עַל פִּי הָאַהֲבָה: אִם מְעַט - מְעַט; וְאִם הַרְבֵּה - הַרְבֵּה.

לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְיַחֵד עַצְמוֹ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּחָכְמוֹת וּתְבוּנוֹת הַמּוֹדִיעִין לוֹ אֶת קוֹנוֹ כְּפִי כֹּחַ שֶׁיֵּשׁ בָּאָדָם לְהָבִין וּלְהַשִּׂיג, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (ב,ב ואילך).

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּסַיְּעָן

נִגְמַר סֵפֶר רִאשׁוֹן בְּעֶזְרַת שַׁדַּי. וּמִנְיַן פְּרָקִים שֶׁלְּסֵפֶר זֶה שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים פְּרָקִים: **הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה** - עֲשָׂרָה פְּרָקִים; **הִלְכוֹת דֵּעוֹת** - שִׁבְעָה פְּרָקִים; **הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה** - שִׁבְעָה פְּרָקִים; **הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה** - שְׁנֵים עָשָׂר פְּרָקִים; **הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה** - עֲשָׂרָה פְּרָקִים.